

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TROELS FINK

Da Sønderjylland blev delt 1918-1920

Bind III

Institut for grænseregionsforskning 1979

Da Sønderjylland blev delt

1918-1920

TROELS FINK

Da Sønderjylland blev delt 1918-1920

III. Afstemningerne og genforeningen
januar til juli 1920

INSTITUT FOR GRÆNSEREGIONSFORSKNING

AABENRAA 1979

**Forsidebilledet viser den internationale kommission.
Fra venstre til højre ses: O. F. v. Sydow, Thomas Heftye, Paul Claudel,
Charles Marling og Ch. Brudenell Bruce**

**ISBN 87-87637-20-0
Th. Laursens Bogtrykkeri A-S - Tønder**

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Indledning	9
1. Plebiscit Slesvig	12
2. Folkeafstemningen i 1. zone 10. februar 1920	19
3. Mellem 10. februar og 14. marts	27
4. 14. marts 1920	40
5. Tiedje-linjen	47
6. Regeringen Zahles sidsteuger	55
7. Paul Claudel i foråret 1920	69
8. De 4 mellemslesvigske sogne og afvandingsforholdene syd for Tønder	77
9. Påskekrisen og ministeriet Liebe	85
10. Under ministeriet Friis	95
11. Den internationale kommissions forslag til en ny dansk-tysk grænse	105
12. Besættelse og kronemønt	115
13. Internationaliseringsplaner og valgkamp	127
14. Regeringen Niels Neergaards sønderjyske politik	138
15. Forhalingsforsøg og afgørelse	149
16. Den mellemslesvigske delegation i Paris	158
17. Den tresidede traktat.....	176
18. Hamskifte	188
19. De to nationale mindretal i overgangssituationen.....	198
20. Suverænitetsoverdragelsen	211
21. Afsluttende oversigt	221
Litteraturhenviisninger	243
Navneregister	247

Forord

Med det foreliggende bd. III afsluttes den fremstilling, der har fået titlen Da Sønderjylland blev delt. Da bd. I og II er udsolgt, udsendes samtidig en nyudgave af disse bind. I den nye udgave er der foretaget visse rettelser og tilføjelser, således at sidetallene i de to udgaver ikke svarer til hinanden. Det har medført et problem m.h.t. registrene. Det er søgt klaret således at bd. III indeholder et personregister, der omfatter 1. udgave af bd. I og II samt bd. III, medens der i nyudgavens bd. II findes et personregister, der henviser til sidetallene i de 2 ny-udgivne bind.

For tilskud til trykningen takker jeg Det humanistiske forskningsråd, for hjælp ved korrekturen mag. art. Henrik Becker-Christensen og for renskrivning af manuskriptet fru Ingrid Lassen. Min gode ven Gustav Auring takker jeg, fordi han har påtaget sig at udarbejde navne-
registret.

Troels Fink

Indledning

Mandag den 12. januar 1920 indeholdt de sønderjyske blade Vælgerforeningens valgopråb til den forestående folkeafstemning:

»Sønderjyder,

Nu er dagen der, vi vil hjem! Hvad slægtled har troet på, fædrene har kæmpet og mødrene har grædt for, håbet, der har båret vore sønner over krig og død, skal nu gå i opfyldelse.

Man har givet os nøglen i hånden til den låsede dør, mod hvilken vi har hamret i et halvt århundrede - men vi må selv lukke døren op!

Ryk grænsepælene op og flyt dem langt mod syd!

Vi er danske, og vi vil vedblive at være danske, og afstemningsdagen skal vidne derom for kommende slægter.

I syd og nord, øst og vest i vor landsdel vil vi samles om det fælles mål, skal det lyde enigt som fra broder til søster:

Vi vil hjem, hjem til Danmark«.

Opråbet var undertegnet af Vælgerforeningens bestyrelse, formanden grev O. D. Schack-Schackenborg, næstformanden Peter Grau og sekretæren Martin Simonsen og derpå fulgte navnene på de 66 medlemmer af tilsynsrådet. Opråbet var forfattet af O. D. Schack, der havde fået bistand af søsteren Ellen Schack.

Opråbet havde ligget siden september 1919, da det var blevet godkendt af tilsynsrådet. De smukt formede ord greb sindene, og det, der for en senere slægt kan lyde patetisk, var for generationen af 1920 en naturlig udtryksform.

Opråbet var i udpræget grad »nordslesvigsk«. »Nu er dagen der«, hed det, men strengt taget var der to dage. Allerede den 12. jan. vidste man, at afstemningen i 1. zone ville finde sted den 10. februar, og de forskellige udvalg gik straks igang med forberedelserne, men for 2. zones vedkommende varede det noget, inden »dagen« blev fastsat, først til den 7. marts, senere til den 14.

Opråbet ville have tabt i sproglig kraft, hvis man havde talt om

»dagene«, for det var »dagen«, man i Nordslesvig havde set hen til i de mange år, og Nordslesvig indbefattede i denne sammenhæng også Flensborg. Det var f.eks. kommet til udtryk i en ofte sunget sang på sønderjysk mål, der begynder: »Den ti, te do draw fra mæ. ..«; i et af versene hedder det: »Ja, tro do mæ, ô får vi e tysker' a støj - e daw jøst for dæj ô for mæj - så holder vi et høtte, som alle før æ wæn - så bliver vi glaj, som vi alle æ bløwn.« Høtte betyder gilde. Sangen er forfattet af J. J. Lohmann, der døde 1894 som sognepræst i Skive; sangen fik en renaissance under besættelsen 1940-45, hvor vi også gerne ville have tyskerne af sted og så hen til »dagen«.

Vælgerforeningens opråb indeholder visse skjulte citater. Mødrene, der havde grædt og fædrene, der havde kæmpet var en genklang af den norske nationalsang. H. P. Hanssen havde brugt citatet i sin tale på Folkehjem den 17. nov. 1918. Opfordringen til at rykke grænsepælene op ledte tanken hen på Magnus-stenen i Skibelund krat, hvor det i den af Thor Lange forfattede indskrift står »unde gud din kongesjæl at se Nordens grænsepæl atter rykket frem i syd«.

Opråbet danner en naturlig optakt til dette afsluttende bind, hvori der skal fortælles om den sidste fase af emnet: »Da Sønderjylland blev delt 1918-20«. Her skal berettes om »dagene« den 10. febr. og den 14. marts og om de bevægede uger, der fulgte, inden Christian X den 11. juli 1920 på Dybbøl banke kunne modtage sine nyvundne undersåtters hyldest.

Det har været overvejet at give dette 3. og afsluttende bind undertitlen »Nu er dagen der...«, men det blev det nøgterne Afstemningerne og genforeningen.

Perioden fra 10. jan. til 16. juni 1920 er en af de mærkværdigste i Sønderjyllands lange historie. Administrationen af de to afstemningszoner var da overladt til et internationalt organ med meget vidtgående magtbeføjelser underbygget af en besættelsesstyrke på ca. 3000 engelske og franske tropper. Skulle man søge et forbillede, er det nærmeste den svensk-norske besættelse af Nordslesvig, med Flensborg, men uden Tønder, fra september 1849 til juli 1850. Grænsen for den svensk-norske besættelse svarede ret nøje til den nationale skillelinje fra valget fra 1867, og den havde egentlig været en rimelig delingslinje ud fra den tids forudsætninger, men efter den danske sejr over slesvig-holstene ved Isted 25. juli 1850, var tanken om en deling af Slesvig foreløbig udelukket, og man forsøgte sig med en ny helstatsordning.

Afstemningsområdet i 1920 var lidt større end besættelsesområdet havde været 1849-50, Tønder by og Sydtønder amt udgjorde forskellen. Besættelsesområdet 1849-50 havde været ganske overvejende dansksindet, mens afstemningsområdet i 1920 i national henseende var langt mere blandet.

Den internationale kommission havde tre hovedopgaver, den ene at sørge for, at afstemningen blev gennemført retfærdigt, den anden at fremsætte forslag til den kommende grænse, og den tredje at sikre det offentlige livs rolige fortsættelse og i forbindelse hermed at sørge for områdets forsyninger med levnedsmidler og brændsel. De første to uger, efter at fredstraktaten var blevet ratificeret, havde været en overgangsperiode præget af megen usikkerhed, men da kommissionens medlemmer endelig kom til Flensborg, der var den naturlige hovedstad i plebiscitområdet, gled tingene hurtigt ind i fastere rammer.

1. Plebiscit Slesvig

Den 25. jan. 1920 om formiddagen passerede et ekstratog med Den internationale kommissions medlemmer den gamle grænse mellem Vamdrup og Farris. Det franske medlem Paul Claudel havde en gang før passeret denne grænse, men rigtignok den modsatte vej. Det var i 1914, da han ved krigsudbruddet måtte forlade sin post som general-konsul i Hamborg. Først havde han forsøgt at komme videre over Esbjerg, men han kom for sent og måtte så benytte vejen over København og Bergen. I København måtte han tage til takke med »et elendigt hotel, Missionshotellet« nær banegården, men det værste for den katolske Claudel var, at værelset var smykket med et stik, der viste »Luther på rigsdagen i Worms«.

Da han i 1920 igen passerede Vamdrup noterede han i sin dagbog: »Ankomst til Vamdrup, sidste grænsestation, som jeg havde været så lykkelig at nå efter min afrejse fra Hamborg i 1914 med min kone og lille Henri«. Man kan ikke undre sig, hvis han følte sin tilbagevenden til disse egne som en triumf. Der er ingen tvivl om, at Paul Claudel var stærkt følelsesmæssigt engageret i den opgave der forestod. Her adskilte han sig fra formanden Sir Charles Marling, der tog tingene meget forretningsmæssigt og køligt, og med den bedste vilje til at være neutral i forholdet dansk tysk. Den svenske repræsentant v. Sydow havde samme holdning som formanden, mens nordmanden Th. Heftye fulgte Claudel.

Ved middagstid ankom toget til den gamle banegård i Flensborg, hvor nu busstationen ligger. Her tog de militære ledere og generalsekretæren C. Brudeneil Bruce imod. Med Sir Charles Marling og admiral Sheppard i spidsen vandrede de i procession forbi et spalier af allierede tropper den korte vej over til Hotel Flensburger Hof, det nuværende politipræsidium, hvor de havde været ventet længe.

En proklamation og en lang række anordninger vedrørende afstemningsområderne var allerede udsendt før de kom. I proklamationen fik befolkningen at vide, at

»den magt og myndighed, der hidtil indenfor de forskellige forvaltningsgrene er udøvet af tyske administrative myndigheder, som har haft sæde uden for disse distrikter, udøves af kommissionen selv eller under dens kontrol, og kommissionen har truffet foranstaltninger til at erstatte de øvrige tyske embedsmænd, der efter fredstraktatens bestemmelser skal fjernes.

Kommissionen byder og befaler alle de myndigheder, embedsmænd og offentlige og kommunale tjenestemænd af enhver art, der forbliver i udøvelsen af deres funktioner, at bistå kommissionen i dens gerning og at vise såvel den som de embedsmænd, den udnævner, fuldkommen lydighed og retskaffen tjeneste.

Kommissionen ønsker, at den lokale administration af disse distrikter, den dømmende såvel som den udøvende magt, skal foregå som hidtil med de mindst mulige forstyrrelser. Sagsanlæg eller videre forfølgelse af processer af politisk art er dog afhængig af kommissionens godkendelse. . .«[1].

Der fulgte anordninger om politimyndigheden, reglement for paskontrol, instruks for det midlertidige gendarmerikorps, instrukser for postdirektøren, telegrafdirektøren og jernbanedirektøren. Det var tyske embedsmænd, der senere fik tilforordnet en dansk embedsmand, som skulle forberede overgangen til dansk styre.

Der blev for hvert amt indsat kontrolkommissioner med henblik på den forestående folkeafstemning; alle amtsforstandere blev enten nyudnævnt eller genbeskikket, og der blev oprettet et udvalg for ind- og udførsel og sidst, men ikke mindst et forsyningsråd, hvis ledere, som tidligere nævnt, var landdagsmedlem W. Iwersen, Munkbrarup og professor Holger Møllgaard. Disse to fik vidtgående beføjelser med hensyn til at pålægge afleveringspligt for fødemidler, kvæg og foderstoffer, til at fordele og rationere disse varer og til at foretage udveksling af landbrugsvarer mod kul og andre varer (sukker, cement og byggematerialer) fra Tyskland i henhold til en overenskomst indgået mellem CIS og den tyske regering. Iwersen og Møllgaard kunne også fastsætte maksimalpriser, og forordninger undertegnet af de to havde gyldighed som anordninger udstedt i henhold til lov. Det benyttede de sig straks af ved at kræve afleveret 3332 stykker kvæg indtil 15. febr. og et tilsvarende antal indtil 15. marts, samt et vist antal til de enkelte kredses eget forbrug. Kredsene (amterne) skulle udrede betalingen, som de igen fik revideret af Folkeforsyningsrådet. Efter aftale med mejeriernes or-

ganisation gennemførte Folkeforsyningsrådet en rationering af mælk og smør, og fra Danmark indførtes margarine. En brødrationering blev ordnet således, at landmændene i denne forbindelse blev fritaget for afleveringer; komforsyningen kom udefra. I februar kom alt fra Danmark, i marts også en del fra Tyskland.

Danmark havde stillet 4 mili. kr. til rådighed til at sikre forsyningerne. Den internationale kommission mente ikke at kunne modtage dette tilbud, som kunne udnyttes agitatorisk i valgkampen. Forholdet blev da ordnet på den måde, at CIS købte varerne fra Danmark, og udgifterne blev som alle udgifter til Den internationale kommission fordelt ligeligt på de to lande.

Ordningen betød at forsyningerne var bedre i afstemningsområdet end syd derfor, og følgelig blev det forbudt at udføre levnedsmidler fra plebiscitområdet. Som helhed fungerede ordningen godt. Den nord-slesvigske »landbrugseksport« indskrænkede sig i forårsmånederne 1920 til 390 stk. kreaturer om ugen; de gik til Tyskland som vederlag for kul og cement m.m.; i de østlige egne blev kreaturerne leveret uden større vanskeligheder, anderledes på Tønder-egnen, hvor kommissionen greb hårdt ind, og lod de mest opsætsige blandt de protesterende landmænd arrestere. Det var tilstrækkeligt til at få ordningen til at fungere også på vestkysten[2].

Det var imidlertid Den internationale kommissions hovedopgave at gennemføre afstemningerne. Den unge historiker I. C. Forman har skrevet meget instruktivt om denne indsats. Han har kaldt sin bog »Den internationale kommissions neutraliseringsforanstaltninger ved folkeafstemningen i Sønderjylland 1920«. Med ordet neutraliseringsforanstaltninger er der tænkt på de bestræbelser, CIS udfoldede for at skabe fair play for de to modstående parter.

Et af midlerne hertil var at udskifte de øverste embedsmænd og amtsforstanderne. Under forhandlinger i efteråret 1919 havde den tyske repræsentant ved CIS, landråd Bøhme opnået, at de af disse embedsmænd, der var stemmeberettigede eller som ejede eget hus i området, kunne blive boende, efter at de havde nedlagt deres embede, dog forudsat at deres opførsel var upåklagelig. Det drejede sig kun om ganske få, deriblandt overborgmester dr. Todsen i Flensborg. De danske i Flensborg fremsatte imidlertid stærke klager over, at han blev i byen, efter at han havde nedlagt sit embede. Han kunne udøve en stærk politisk indflydelse, og han kunne, fritaget for embedet, bruge alle sine

kræfter på agitationsarbejdet. Kommissionen besluttede da at udvise Todsens, således at han skulle have forladt byen inden den 31. jan. kl. 18.30. De tysksindede påtænkte at foranstalte en afskedsdemonstration. Men da det var en demonstration mod en af kommissionen truffet beslutning, blev den forbudt. Den 31. januar marcherede 300 allierede soldater gennem gaderne og en større afdeling blev posteret ved Todsens bolig. Det tyske udenrigsministerium bad sin repræsentant, dr. Adolf Köster om at protestere, da efter ministeriets mening udvisningen stred mod de aftaler, der var truffet med Böhme. Men i aftalen havde CIS garderet sig med sætningen om, at de pågældende kunne forblive, hvis deres opførsel var upåklagelig; det mente man ikke at kunne sige om Todsens. Köster nøjedes da med en mundtlig protest over for Bruce.

Det tidligere preussiske gendarmeri blev nedlagt, og i stedet kom et nyt gendarmeri, fortrinsvis sammensat af dansksindede sønderjyske krigsdeltagere. Det bestod af ialt 376 gendarmere, deraf blev 60 mand anvendt som et særligt grænsegendarmeri ved 2. zones sydgrænse. 58 mand og 3 politiassistenter kom i stedet for den hidtidige tyske paskontrol til Kongeågrænsen, men her blev toldkontrollen fortsat udøvet af tyske funktionærer. I de nordslesvigske byer ligesom i Flensborg by blev det kommunale politi opretholdt.

Da der var gået et par uger gennemførte CIS en vis arbejdsdeling mellem medlemmerne. Formanden, Sir Charles Marling skulle lede det økonomiske departement, det norske medlem, Heftyte skulle varetage korrespondancen med landrådene m.fl., det svenske medlem, v. Sydow skulle overvåge toldvæsenet og pasanliggønder, medens det franske medlem, Paul Claudel måtte nøjes med pressespørgsmål, hvortil var føjet en generel inspektionsret. Politi og gendarmeri sorterede helt under politidirektør Daniel Bruun. Reelt lå dog hovedvægten af kommissionens arbejde i sekretariatet under ledelse af Charles Brudeneli Bruce. Al korrespondance mellem myndighederne i og uden for de to zoner skulle her påtegnes, og lønningsanvisninger skulle attesteres. Sekretariatet kontrollerede også domstolene.

Den tyske regering var helt klar over fordelene ved at embedsapparatet bortset fra toppen stadig var tysk, og den indså, at episoder kun kunne føre til stærkere indgriben fra kommissionens side. Hvad angik jernbane, post og telegraf havde de af CIS indsatte kontrollanter ikke meget at lave. Kun den tyske leder af postvæsenet forløb sig, idet han

efter afstemningen udtalte, at de postembedsmænd, der havde stemt dansk, måtte tage konsekvenserne af deres nationale stillingtagen. CIS lod ham straks afskedige, og Köster distancerede sig fra udtalelsen og fremkaldte fra Berlin en officiel misbilligelse.

Som en af de første forholdsregler, efter at CIS havde overtaget administrationen, bestemte kommissionen den 29. jan. 1920, at embedsmænd ikke måtte deltage i agitationen forud for afstemningen. Ganske særlig blev lærere og præster gjort opmærksomme på, at de måtte afholde sig fra enhver agitation i skole og kirke.

Bag dette krav stod de danske ledere, ikke mindst redaktør Ernst Christiansen. Under det preussiske styre havde talrige lærere og ikke få præster været redskaber i fortyskningspolitikens tjeneste; de danske havde en indgroet mistillid til det gamle embedsapparat, og de håbede nu at få agitationen fra denne kant stoppet. De tyske ledere så naturligvis anderledes på sagen. Köster protesterede imod bestemmelsen, selvom han måtte erkende, at flere præster og lærere specielt i Flensborg havde forløbet sig. Der var imidlertid en uklarhed i bekendtgørelsen, hvori det hed, at CIS nedlagde et bestemt forbud imod »at offentlige eller kommunale embedsmænd i denne deres egenskab ved agitation, ophidsende tale, udæskende eller partisk optræden søger at øve indflydelse på befolkningen m.h.t. afstemningen.« Men hvad betød ordene: »i denne deres egenskab«? Tyskerne ønskede bestemmelsen fortolket i indskrænkende forstand, men den 4. febr. udsendte CIS en tillægsbestemmelse, i følge hvilken det var forbudt offentlige og kommunale embedsmænd at deltage i møder og demonstrationer eller i enhver anden forsamling af politisk art. Det var klare ord; men de tyske instanser protesterede energisk, idet de fremhævede, at der i traktaten var skelnet mellem de politiske myndigheder, der var blevet fjernet og så de øvrige embedsmænd, og man henviste til, at der var et særligt nært forhold i Slesvig-Holsten mellem befolkningen og dens valgte lærere og præster, hvis autoritet beroede på befolkningens tillid[3]. Hvad det drejede sig om fremgår af et referat som Vilh. la Cour har givet af et møde den 6. februar i Goldebæk kro i den sydlige del af 2. zone, hvor Andreas Grau og Tage Jessen var talere. Her tog overlærer Tedsen fra Flensborg ordet. Han var mødt i tysk officersuniform. Grau henviste til, at det var forbudt embedsmænd at agitere. Tedsen henviste til, at det kun gjaldt embedsmænd i funktion, men Tage Jessen forklarede den officielle fortolkning der forbød enhver agitation fra em-

bedsmænds side. Den lille strid fremkaldte stigende interesse i forsamlingen, en bonde ønskede, at sagen blev belyst fra begge sider; det havde Andreas Grau sådan set ikke noget imod, men vagtmesteren fra kommissionens gendarmeri hævdede, at forordningen måtte overholdes, og overlærer Tedsen trak sig tilbage. Det havde været meningen at få en diskussion igang med egnens befolkning. Ingen vovede sig frem, men enkelte kradsede nogle skriftlige spørgsmål ned, som Grau så besvarede, men efterhånden udviklede mødet sig til et jævnt, hyggeligt samvær på plattysk, dog endte mødet med, at nogle af de tyske deltagere begyndte på »Schleswig-Holstein meerumschlungen« og ca. tre fjerdedele af forsamlingen stemte med i sangen[4J.

Bestemmelsen om embedsmændenes deltagelse i møder blev i sidste instans lempet således, at den kun gjaldt aktiv deltagelse i møder og sammenkomster, men ikke passiv deltagelse; præster og lærere måtte altså gerne overvære møder, når de blot lod være med at tage ordet. I den konkrete situation var bestemmelsen i dansk favør, specielt i 2. zone, men den havde ikke på nogen måde en afgørende indflydelse på resultaterne. Man kunne ikke reducere læreres og præsters indflydelse ved et agitationsforbud, der gjaldt i et par uger. Fra Nordslesvig kom mange af Flensborg-bevægelsens tilhængere til 2. zone for at deltage i agitationen; det var en stor svaghed, at der i denne zone, bortset fra Flensborg, var så få lokale danske ledere.

Også H. P. Hanssen blev indbudt. Den 7. febr. havde han først et møde med repræsentanter for den flensborgske handelsstand, og om aftenen holdt han et foredrag i Logehuset. Man havde frygtet, at der ville blive uro i den store forsamling, det skete ikke, men velkomsten var behersket. H. P. Hanssens tale var yderst positiv, og den mandede ud i ordene:

I 1000 år var du Danmarks by,
Du barn af Danmark bliv dansk påny.

Det havde længe været H. P. Hanssens linje, at give enhver støtte til de danske bestræbelser for at vinde flensborgeme for Danmark, men han anså, at der i al fald skulle et meget stort mindretal til som forudsætning for at få byen indlemmet i Danmark.

Besøget i Flensborg havde ikke fået ham til at skifte opfattelse, hvad mulighederne angik. Da Vilh. la Cour et par dage efter talte med ham

om mødet, der havde gjort indtryk på ham, sagde H. P. Hanssen »regn ikke for meget dermed. Bag det hele ligger øjebliksstemning og nysgerrighed. Døm ikke om mulighederne ud fra en sådan aften«[5].

Det var imidlertid i 1. zone det første slag skulle slås. I dagene op til den 10. februar havde der været et godt og solrigt vejr, men selve afstemningsdagen oprandt med storm og regn.

2. Folkeafstemning i 1. zone 10. februar 1920

I det reglement for folkeafstemningen, som var blevet forberedt i efteråret 1919, og som straks blev offentliggjort, da kommissionen tiltrådte, blev det i § 12 foreskrevet, at valglisterne skulle udarbejdes under hensyntagen til de 4 forskellige kategorier af stemmeberettigede:

- 1) personer, der var såvel født som bosat inden for afstemningsområdet
- 2) personer, som var født inden for, men bosat uden for dette område
- 3) personer, der uden at være født inden for dette område, havde været bosat inden for det før 1. jan. 1900
- 4) personer, der uden at være født inden for området havde bopæl i det før 1. jan. 1900 og var blevet udvist derfra af de tyske myndigheder.

De danske ledere ønskede særskilte afstemningsnumre for de forskellige kategorier, det blev dog afvist af CIS; men i købstæderne kunne man i al fald udskille kategorien de tilrejsende, og man kunne senere - med en lille usikkerhedsmargin - beregne de tilrejsendes stemmeafgivning[6J.

Kategorien de tilrejsende var den mest problematiske. Det er i tidligere sammenhæng nævnt, at Vælgerforeningen kun havde ønsket at give stemmeret til de i afstemningsområdet fødte og de der bosiddende personer. Sådan var ønsket formuleret i Vælgerforeningens resolution af 17. nov. 1918, men under forhandlingerne på fredskonferencen var bopælskravet gledet ud, således, at alle, der før ratifikationen af fredstraktaten var fyldt 20 år, og som var født i området, fik valgret.

Ændringen fik vidtrækkende konsekvenser, idet et stort antal børn af tilflyttere, der i længere eller kortere tid havde opholdt sig i zonerne, fik valgret, uden at have nogen nærmere tilknytning til landsdelen. Medens situationen 1918-20 i almindelighed var i dansk favør, så var denne bestemmelse i høj grad i tysk favør.

Da fredsforslaget blev offentliggjort, var der ingen som heftede sig ved denne bestemmelse; alle var optaget af 3. zone, men da den tyske agitation hen på efteråret 1919 begyndte at hverve blandt de i området fødte, men i Tyskland bosatte, opdagede man på dansk side, at der her var begået en fadæse. Som stemningen var pisket op, kan man ikke undre sig over, at visse inden for Flensborg-retningen igen begyndte at skyde på H. P. Hanssen; men H. P. Hanssens blad skød igen, idet man fremdrog et telegram, som den såkaldte Flensborg-komité i København havde afsendt den 13. marts 1919. Telegrammet havde følgende ordlyd:

»Komiteen for Flensborg og Mellemslesvig, der i dette øjeblik repræsenterer 65.000 voksne danske mænd og kvinder, tillader sig at henlede opmærksomheden på den kendsgerning, at der særlig i Danmark og Nordamerika findes henved 30.000 sønderjyder, der er udvist eller udvandret på grund af voldsherredømmet, og blandt hvilke der findes mange personer, som er født i Flensborg og Mellemslesvig.

Disse sønderjyder håber og venter, at de i det tilfælde, at en folkeafstemning finder sted i deres fædreland, vil få lejlighed til at lægge deres lod i vægtskålen, hvilket kan være af afgørende betydning. Komiteen foreslår, at stemmeretten for disse personers vedkommende udøves gennem de allierede og associerede magters konsulater på de steder, hvor de har deres bolig i øjeblikket.

I komiteens navn
(sign) Vilhelm la Cour«

I dec. 1919 blev dette telegram genstand for kritik. Hovedanklagen gik ud på, at det var dette telegram, der havde foranlediget ændringen i stemmeretsregleme. Det var imidlertid at tillægge telegrammet for stor betydning. Fr. v. Jessen spurgte Tardieu, om han havde haft kendskab til telegrammet, og om det havde haft nogen betydning for udformningen af stemmeretsreglen, og i begge tilfælde kunne han sige nej[7J]. Det var, som tidligere nævnt, folkeretseksperterne, der havde rettet i forslaget. Kampagnen ebbede ud, og nævnes her blot som et eksempel på, hvor let lidenskaberne kunne komme i kog. Ansvar for, at så mange tilrejsende fik stemmeret, var der mange om at dele, alle havde efter 8. maj haft lejlighed til at læse fredstraktatens tekst, enhver havde kunnet henlede opmærksomheden på den lille udeladelse med den store virkning, men ingen gjorde det.

Det var karakteristisk for agitationen i Nordslesvig, at hver af de nationale parter samlede sine sympatisører til møder; der var næppe mange at omvende, men det gjaldt at få alle mand af huse. En enkelt undtagelse bekræfter reglen. Det var et møde i Ravsted den 8. febr., hvor H. P. Hanssen debatterede med pastor Schmidt.

Et par dage i forvejen havde den danske regering offentliggjort den påtænkte ordning af valutaproblemet. Den danske stat ville stille ialt 60 mili. kr. til rådighed og der var foreslået en omveksling af de første 5000 mark af de forhåndenværende formuer til parikurs og derefter aftagende indtil 25.000 mark og kun for formuer fra før 1914. Pensioner skulle ligeledes reguleres, men kun til parikurs indtil 2000 mark.

Det skal ikke her diskuteres, om ordningen var kneben eller rummelig; den blev imidlertid grebet af den tyske agitation som et egnet kampmiddel. På en løbeseddel med overskriften (på dansk) »Katastrofen er der!« var en række punkter stærkt fremhævet 1. Danmark kan ikke betale, 2. Danmark vil ikke betale og så følgende forklaring: »Den danske regering vil, at valutakatastrofen skal ødelægge Slesvigs økonomiske og politiske ejendommelighed. Det var i mange århundreder Københavns politiske formål. Slesvig skal gå under i valutakatastrofen. Nordslesviger vågn op. Endnu kan du vælge. Dersom du stemmer dansk, så tilintetgøres ikke blot det økonomiske liv, men også Slesvigs selvstændighed. Dersom du stemmer tysk, så er din økonomiske frihed sikret, og du bliver, hvad vi har været i eet årtusind: Slesviger. Din folkelige ret, dit sprog garanteres af det tyske riges forfatning. Læs artikel 113. Tyskland yder 150 millioner til Nordslesvig, dersom det stemmer tysk! Tyskland tillader at kronelån optages! Nordslesviger! Du skal selv afgøre din skæbne med stemmesedlen. Husk valutakatastrofen! Gør hvad du bør gøre! Bliv slesviger! «[8]

Det mest karakteristiske ved løbesedlen var appellen til »slesvigerne«; den blev senere gentaget i 2. zone. Her skal blot fastslås, at det preussiske styre intet havde gjort for »slesvigerne«, ja tværtimod de særslesvigske følelser, der havde været udbredte før 1864, var under det hårde preussiske styre blevet formindsket til kun at gælde en lille kreds. Det, der blev stemt om den 10. februar, var dansk eller tysk, og de danske ønskede uforbeholdent at slutte sig til det danske folk og at indtræde som ligeberettigede borgere i kongeriget Danmark. Denne løbeseddel blev inddraget i diskussionen i Ravsted. Det gav H. P. Hanssen anledning til nogle virkningsfulde replikker.

Den 10. februar havde landsdelen smykket sig, så godt det lod sig gøre. Stormen rev og sled i de mange nye flag. Fra nord og syd strømmede de stemmeberettigede til. Jernbanerne havde en stor transportopgave. Den blev foretaget i godt samarbejde mellem de danske og tyske statsbaner. En instruktion af 4. febr. 1920 fra DSB's distrikt i Århus illustrerer i hvilken ånd, denne opgave blev løst:

»Ved befordringen af vælgere til og fra Sønderjylland i dagene fra den 8. ds. hjælper vore baner de fremmede baner med personale, maskiner og personvogne, og det pågældende danske personale vil som følge heraf komme i nøje berøring med det under direktionen i Altona hørende personale. På maskinerne medgiver de tyske baner en strækningsskyndig mand (lods) og samtlige tog fra den danske grænse sydpå føres af tyske togførere...

Dette nøje samarbejde mellem de to landes personale kræver gensidigt megen fordragelighed og høflighed, og der måtte fra det danske personales side ikke foretages noget, der af det fremmede personale kan betragtes som udæskning. Man skal navnlig henlede vort personales opmærksomhed på, at de ikke under udkommandoen bør deltage i nogen national demonstration, at de ikke under opholdet syd for Vamdrup og Vedsted må smykke sig med sløjfer, bånd og lignende i de danske farver, og at ligeledes enhver udsmykning af vore maskiner og vogne er forbudt«[9].

Mange af de danske tilrejsende kom med dampere, her kunne man tillade sig al den udsmykning, det skulle være. I østkysthavnene var der store modtagelsesarrangementer. De »tilrejsende« betød i mange tilfælde familiemedlemmer, venner og bekendte. I købstæderne og i talrige landsbyer var der rejst æresporte med nationale symboler; både danske og tyske, men altså hver part havde sine æresporte. Danske kunstnere havde fået opfordring til at lave plakater, og resultatet var i mange tilfælde blevet vellykket. Her var danskerne et hestehoved foran tyskerne, til gengæld var tyskerne mere ivrige med at uddele løbesedler. Danske og tyske flag sås imellem hinanden. På tysk side brugte man især kejsertidens sort-rød-hvide flag og det slesvig-holstenske blå-hvid-røde, mens den nye republiks farver sort-rød-gylden så at sige ikke blev vist. På selve afstemningsdagen blev der foranstaltet demonstrationstog gennem gaderne, danske og tyske; det hændte også, at de passerede hinanden, men det kom ikke til sammenstød.

De tilrejsende blev indkvarteret hos private, mest hos slægtninge

Kort over 1. afstemningszone. Tallene angiver den danske stemmeprocent i hvert enkelt sogn (på grundlag af det officielle danske afstemningskort). Forkortelser: Aa = Aabenraa, A = Augustenborg, C = Christiansfeld, H = Haderslev, G. H. = Gammel Haderslev, L = Løgumkloster, N = Nordborg, S = Sønderborg, T = Tønder. Efter Grænsevagten.

eller venner, og der blev efter omstændighederne sørget godt for dem, så godt at smørrationen den 17. febr. måtte reduceres fra 100 til 50 gr. pr. uge pr. person. De, der havde umiddelbar adgang til mælkeprodukterne, havde brugt så meget i dagene omkring den 10. febr., at der ikke blev nok til mejerierne.

Sådan som afstemningen var tilrettelagt, var resultatet på forhånd givet; ved stemmeafgivningen bekræftede befolkningen sit sindelag, men denne bekræftelse havde i sig selv stor politisk betydning, ikke mindst i de følgende vanskelige år.

Når resultatet gøres op er det naturligt at opretholde sondringen

mellem de hjemmehørende og de tilrejsende, idet man dog må holde i erindringen, at der til den hjemmehørende befolkning også må regnes med de personer, der siden 1. jan. 1900 varigt havde slået sig ned i landsdelen, og som ikke havde stemmeret. Ved folkeafstemningen den 10. febr. 1920 var ialt 111.191 personer stemmeberettigede. Den hjemmehørende del heraf udgjorde 77.054, medens 6001 havde taget bopæl i området før 1. jan. 1900; de tilrejsendes tal udgjorde 27.853 og dertil kom 254, som ikke var født i Sønderjylland, men som var blevet udvist af de preussiske myndigheder. Der blev afgivet 101.652 stemmer, det var en valgdeltagelse på 91,5 %. For Danmark blev der afgivet 75.431 (74,2 %) for Tyskland 25.329 (24,9 %).

Af de 27.853 tilrejsende kom 16.638 nordfra og 11.069 sydfra. Redaktør Aksel Lassen har i sit store værk »Valg mellem dansk og tysk« (1976) set nærmere på de ude fra kommendes stemmeafgivning. Han er kommet til det resultat, at af de sydfra kommende 11.069 har ca. 700 stemt dansk, og at 125 af de nordfra kommende har stemt tysk, med runde tal kan man sige, at ca. 17.100 tilrejsende stemte dansk og 10.500 stemte tysk, d.v.s. 62 % af de tilrejsende stemte dansk og 38 % tysk; fordelten var klart på tysk side, når man sammenligner med helhedsresultatet, 75 % danske og 25 % tyske stemmer.

Ser man på forholdene i de forskellige egne, var den tyske fordel mest iøjnefaldende i den sydlige del af 1. zone og i byerne Aabenraa, Sønderborg og Tønder. I Aabenraa kom 899 sydfra mod 445 nordfra, i Sønderborg var tallene 919 mod 349 og i Tønder 850 mod 165. Tyskerne fik flertal i disse tre byer, men så man bort fra de tilrejsende, var der næsten balance mellem dansk og tysk i Aabenraa og Sønderborg. I sognene langs 1. zones sydgrænse var der klar tysk overvægt blandt de tilrejsende. Man kan også udtrykke forholdet således, at af de danske stemmer var en ud af fem afgivet af en tilrejst, medens hver tredje af de stemmer, der faldt på Tyskland, var afgivet af en udefra kommende.

For at nå et afbalanceret billede, må man som nævnt også tage hensyn til den kategori af bosatte, der var kommet til efter 1. jan. 1900. Aksel Lassen har forsøgt at regne ud, hvor mange der på denne måde blev afskåret fra at deltage i afstemningen. Ved at sammenligne med antallet af valgberettigede ved valget til den tyske nationalforsamling i jan. 1919 kom han til det resultat, at det drejede sig om ca. 7500 personer, hvoraf formentlig de fleste hørte til den tyske del af befolkning-

gen. Der var dog også efter 1920 kommet en del personer nordfra bl.a. et ikke ringe antal kvinder, der var født i kongeriget, men som ved giftermål havde fået tysk statsborgerret. Det lader sig ikke afgøre, hvorledes denne kategori fordeles på dansk og tysk; alt i alt må man konstatere at resultatet tegnede sig lidt ringere for de danske med de tilrejsende end uden. Prøver man at vurdere styrkeforholdene den 10. februar alene på grundlag af de hjemmehørende stemmer, regnede Aksel Lassen med ialt 69.326 danske stemmer (72,3 %), 16.196 tyske (19,7 %) og 6.547 passive (8 %).

I den danske opgørelse regnede man med kirkesognene som enheder og set på denne måde tegnede sig Clausen-linjen bortset fra Tønder, Højer, Udbjerg og Tinglev ret klart på kortet. I den tyske opgørelse regnede man efter de små preussiske kommuner, og da viste sig kortbilledet mere flimrende. Man må her erindre, at et skovdistrikt kunne udgøre en preussisk kommune; det betød stor udstrækning og få indbyggere og ofte tysk flertal, så det synede godt på et kort. Resultatet den 10. febr. 1920 svarede godt til de forventninger H. V. Clausen og H. P. Hanssen havde givet udtryk for i efteråret 1918.

Da dagen var forbi, samledes man i forsamlingshuse og krosale for at høre resultater. Ved kaffebordene blev der talt og sunget, indtil de danske havde fået bekræftet deres forventning, om at vejen til genforeningen nu lå åben. Det første resultat kom fra den lille landsby Øbenning i Hellevad sogn. Det var 43 danske ingen tyske. Det udløste stor begejstring i de danske forsamlinger. Hver enkelt, der havde afgivet sin stemme følte sig personligt engageret i den store afgørelse. Den 10. febr. 1920 blev virkelig »dagen« som man havde set hen til i årtier.

Den 16. februar vendte H. P. Hanssen tilbage til København, hvor der blev beredt ham en storslået modtagelse. Hovedbanegården var fyldt af mennesker, på perronen holdt professor Viggo Bentzon en tale for ham, og han blev båret i guldstol til den ventende bil, der kørte ham til Paladsteatret, hvor en stor skare med ministre i spidsen hylkede ham[10]. Men H. P. Hanssen var klar over folkegunstens omskiftelighed, når nogle råbte hosianna, var der snart andre, som ville råbe korsfæst, korsfæst.

Både i Danmark og i Tyskland havde man med spændt opmærksomhed fulgt begivenhederne i Nordslesvig. Dagen efter forekom i Flensborg en episode, der må ses i lyset af, at det nu var 2. zones tur. Mens engelske vagtposter gik foran Hotel Flensburger Hof, kommissionens

hovedsæde, blev Trikoloren og Union Jack fjernet fra flagstængerne på taget og erstattet af det gamle tyske og det slesvig-holstenske flag. Episoden var optakten til den tilspidsede valgkamp i 2. zone, og den gav anledning til et opgør inden for CIS om politiets og militærets rolle ved sikkerhedens opretholdelse.

3. Mellem 10. februar og 14. marts

Perioden mellem afstemningerne i de to zoner var den mest problematiske for Den internationale kommission. I Nordslesvig var slaget slået, nu koncentrerede hele aktiviteten sig i Mellemlesvig. Medens der i 1. zone ikke havde været større vanskeligheder med at sikre parternes agitationsfrihed, var de danske klart underlegne i 2. zone, og de havde mange steder svært ved at komme til orde. Det var dog lidt med forskel. I Flensborg gik det nogenlunde, her var de danske efterhånden så talstærke, at man ikke ret kunne hæmme deres udfoldelse; der kunne således gennemføres nogle demonstrationstog med mange tusinde deltagere, men de tyske demonstrationer samlede endnu flere. Det kunne imidlertid komme til optøjer mellem franske tropper og den tysksindede befolkning. I landdistrikterne erobrede den tyske part ofte møderne, også i de områder, hvor det frisiske sprog var fremherskende. Som helhed havde den tyske ledelse et stærkt greb om friserne, men der dannede sig en lille kreds af dansk-orienterede frisere. Lederen af denne gruppe var Johannes Oldsen, som blev knyttet til den nyoprettede avis »Der Schleswiger«. Møderne i landdistrikterne måtte mestendels holdes på tysk. Hvor befolkningen endnu talte den danske dialekt, var den ikke vant til at høre rigsmålet, og i de tysktalende områder nyttede en propaganda på det danske sprog ikke noget, tværtimod kan man sige; for mange tysktalende frygtede indgribende ændringer i de tilvante sproglige forhold, hvis 2. zone blev knyttet til Danmark. Mødernes indhold var ofte en sammenligning mellem økonomiske og sociale forhold i Danmark og Tyskland. Der rådede i 2. zone gennemgående ret tågede forestillinger om hverdagen i Danmark, og de danske agitatorer havde det ikke let, når lokale ledere og autoriteter bestred rigtigheden af det, de sagde. Møderne endte ofte med, at et flertal i forsamlingen istemte sangen »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. Engang imellem kom det til håndgribeligheder, men det var undtagelsen.

De danske ledere pressede på over for Den internationale kommission for, at den yderligere skulle betrygge det danske oplysningsarbejde. Politidirektør Daniel Bruun mente, at det ville hjælpe, hvis politiet fik en mere omfattende støtte fra militæret gennem en stærkere patruljering. Det var ret hurtigt kommet til en spændt situation mellem politidirektøren og de fleste kommissionsmedlemmer. Da det engelske og det franske flag den 11. febr. blev taget ned, mente Daniel Bruun, at øjeblikket var gunstigt, til at rejse det principielle spørgsmål om forholdet mellem militær og politi. Det var på sin vis ret besynderligt netop at bruge denne lejlighed, for ansvaret for at flagene ikke var bedre beskyttede lå helt og fuldt hos militæret, der varetog bevogtningen af Hotel Flensburger Hof, men Daniel Bruun kunne håbe på støtte hos Claudel[11]. Sir Charles Marling tog episoden meget roligt, men Paul Claudel var blevet rasende. Han ønskede den ansvarshavende britiske officer straffet, og han mente, at Flensborg by burde idømmes en bøde. Claudel hævdede, at de engelske tropper i byen ikke gav politiet tilstrækkelig støtte. Han ville indkalde de franske tropper, der vidste hvordan tyskerne skulle behandles.

Det gik dog ikke så galt, som det så ud til, gemytterne blev dæmpet ned, og Adolf Köster gav en officiel undskyldning, men Daniel Bruun havde fået sit stikord, og han sendte den 12. februar 1920 et memorandum til CIS, hvori han nærmere uddybede sine synspunkter. Til sin store overraskelse benyttede kommissionen imidlertid lejligheden til at skille sig af med ham. Mens der den 12. febr. var overensstemmelse mellem Claudels og Bruuns synspunkter, så var Claudel den 13. febr. enig med sine kolleger i, at man måtte se at komme af med politidirektøren, der ikke var opgaven voksen. Marling havde aldrig haft tillid til Bruun, og når der var vanskeligheder, forklarede han, var Bruun aldrig selv mødt op, men stillede blot krav om, at tropperne skulle komme til stede, og når de så kom, var der ikke noget at gøre for dem. Man prøvede først at skubbe Daniel Bruun til Nordslesvig, hvor han kunne forberede det danske politis kommende indsats, men han foretrak selv at tage sin afsked [12].

Den 20. febr. skrev Daniel Bruun sin afskedsbegæring: »Da jeg har været og er i uoverensstemmelse med den højtærede kommission angående troppernes samvirken med politiet til at forebygge uroligheder, og da det er mig klart, at man gør mig ansvarlig for de optøjer, der har fundet sted, navnlig i Flensborg, hvilke efter min mening kunne være

forhindret, om man havde efterkommet min anmodning om hjælp fra tropper i præventivt øjemed, og da man endelig nu har foreslået mig at tage opgaver op i 1. zone, medens 2. zone, hvor afgørelsen stunder til, er hovedarbejdspladsen for politidirektøren, andrager jeg herved om øjeblikkelig afsked.« [13]. Ansøgningen blev straks bevilget.

Der blev ikke udnævnt nogen ny politidirektør. Den svenske politimand Eric Hallgren overtog opgaverne, men ikke titlen, han overtog også en stor del af Valdemar Sørensens politiopgaver[14]. Denne havde siden århundredskiftet været en ledende fagforeningsmand i Flensborg; han sluttede sig, som tidligere nævnt, til den danske bevægelse og var, meget mod de tyske lederes ønske, blevet udpeget til politimester under CIS (Bd. II s. 186).

Landshøvding v. Sydow forhandlede derefter om forholdet mellem politi og militær med oberst Butler, stabschef hos admiral Sheppard. Man havde behov for at få præciseret, hvornår politiet kunne kræve hjælp af tropperne. I Nordslesvig var der næppe mere brug for besættelsestropper; den 25. febr. kom dele af de franske tropper fra Haderslev og Sønderborg til Flensborg, og omtrent samtidig blev der sendt engelske tropper til Nibøl og Læk for at underbygge kommissionens autoritet i de vestlige egne[15].

Under indtryk af de skærpede modsætninger i 2. zone og for at demonstrere kommissionens vilje til at sikre afstemningsfriheden, oprettede CIS den 18. febr. 1920 en speciel domstol. Læser man om domstolens beføjelser, så det drabeligt ud. Enhver der udviste trods mod kommissionen og politimyndighedernes påbud til at opretholde ro og orden eller som ved vold eller trusler om vold rettede angreb mod andre i anledning af afstemningen eller som nedrev plakater m.v. eller enhver, som ophidsede til sådanne handlinger kunne idømmes bøder fra 30 op til 10.000 mrk. eller fængsel i indtil 6 måneder, med mindre endnu hårdere straffe var hjemlet i tidligere anordninger eller efter tysk lov. Domstolen kom til at bestå af generalsekretær Bruce og den danske advokat Christian Ravn og den tyske advokat dr. Christians. I sin praksis var domstolen yderst lemfældig. Den trådte sammen 3 gange før den 14. marts og 3 gange efter. Før afstemningsdagen blev ialt behandlet 10-12 sager især angående nedrivning af plakater. Flere sager blev udsat på grund af manglende bevis, og adskillige sager faldt bort efter den 14. marts[16].

Både på dansk og tysk side var der gennemført et omfattende orga-

nisationsarbejde. Afdelingen for Flensborg under Den nordslesvigske Vælgerforening var blevet en masseorganisation; den havde ca. 8000 medlemmer og rådede over et veludbygget tillidsmandsapparat. Det mellemslesvigske udvalg virkede mere som en stabsorganisation.

På tysk side var det i efteråret 1919 lykkedes dr. Köster at få en vis samling på tropperne. Som repræsentant for den tyske regering ved kommissionen måtte han i politisk henseende - i al fald officielt - være ret tilbageholdende. Mellem Köster og Det tyske udvalg bestod der ikke noget hjerteligt forhold, men de var henvist til hinanden. Det tyske udvalg gjorde krav på at være et samlende organ for alle de tyske, men det havde ingen medlemsorganisation bag sig, og socialdemokraterne havde forlængst forladt udvalget. Der bestod også et modsætningsforhold mellem Det tyske udvalg og Verband für freies Bildungswesen, som sorterede under Reichszentrale für Heimatdienst. Dette organ fordelte de statslige pengemidler og havde derfor stor indflydelse. Da Det tyske udvalg kun kunne finansiere sin virksomhed, hvis det fik offentlige midler, havde det måttet bide i det sure æble, og i efteråret 1919 var der oprettet en paraplyorganisation for »Det tyske udvalg«, Socialdemokratiet og Verband für freies Bildungswesen. Den øverste ledelse for den tyske kampagne lå i et tremandsudvalg bestående af redaktør dr. Kähler for Det tyske udvalg, dr. Karl Alnor for Verband für freies Bildungswesen og fagforeningssekretær Friedrich Bauer som repræsentant for socialdemokraterne.

Det tyske udvalg fik overdraget opgaven med at skaffe de stemmeberettigede fra hele Tyskland til afstemningsstederne. Det drejede sig om mange tusinde, og det krævede et meget omfattende organisatorisk arbejde, som lykkedes over al forventning[17].

Der blev oprettet særlige afdelinger, der skulle søge at vinde indpas i de danske forsamlinger, og så vidt muligt få drejet dem, så de tjente tyske formål, også det lykkedes i vid udstrækning. En særlig indsats blev gjort i kommunerne nord og vest for Flensborg. Hvis disse kommuner Harreslev, Ellund og Hanved viste dansk flertal, kunne det eventuelt drage Flensborg med sig, frygtede man. Ligeledes blev der særlig lagt kræfter i syd for Tønder, for at motivere kravet om at Tønder kunne forblive ved Tyskland[18].

Plakater og løbesedler var yndede kampmidler. De var ofte præget af stærke ord. CIS lod derfor et censurudvalg nedsætte. På en tysk plakat var f.eks. sat ordene: »Nicht an Dänen und Dänlingen, solche die

ihre Heimat für ein Speckpaket oder Geldmittel verraten und verkaufen, sondern an alle die deutsch sind. Disse ord strøg censuren, men det hindrede ikke, at ordet »Speckdäne« fik en fast plads i kampagnen, og det holdt sig længe. Det stærkeste moralske kampmiddel havde tyskerne i at afvise de økonomiske og materielle fordele, som en tilslutning til Danmark syntes at indebære. »Lieber deutsche Not als dänisches Brot« var en anden formulering af denne tankegang.

Aviserne var fritaget for forcenur, men Flensburger Tageblatt blev forbudt i perioden 18.-26. februar på grund af en ophidsende artikel. Dr. Köster protesterede og forsøgte at opnå en mildning af forbuddet, men forgæves[19J.

Ser man lidt nærmere på flyveblade og løbesedler træder visse nuancer frem. Rigtignok var det store spørgsmål dansk eller tysk, men andre udtryk kunne benyttes. Efter gammel tradition i den tysksindede befolkning var en jyde indbegrebet af bondsk tilbageståenhed. Fra kamptiden i det 19. århundrede gravede man sentensen frem »Gott wolle uns behüten, dass wir nicht werden Jüten.« Det danske svar herpå kom som et velment vers, omend af tvivlsom digterisk kvalitet:

»Von Skagen bis zum Eiderstrand
bewohnen Jüten das ganze Land.
Gott wird die Jüten behüten
und die Preussen vertreiben.
Wir wollen keine Preussen sein,
wir wollen Jüten bleiben.«

Som svar herpå kunne man så opfatte følgende tyske løbeseddel:

»Achtung!
Bist du Schleswiger oder Jüte.
Stimmst du für Dänemark wirst du Jüte.
Stimmst du für Deutschland bleibst du
was du warst: Schleswiger.
Überlege und wähle.«

Der optræder altså her foruden dansk og tysk en række betegnelser: Jyde, Slesviger, Preusser. Som ordet Jyde havde en nedsættende betydning i tyske øren, havde ordet Preusser en afskrækkende effekt ikke

alene i danske øren, men også hos en del tysksindede. Hverken danskere eller slesvig-holstenere havde efter 1864 gjort gode erfaringer med preusserne, men slesvig-holsteneme havde hurtigt tilpasset sig, især efter at Bismarck havde grundlagt det nye tyske rige i 1871. Ordet Slesviger havde efter både danske og tyske agitatorers mening en positiv klang. Til slesvigeren rettedes mange opfordringer. På en af de danske udgiven løbeseddel fandt opfordringen følgende formulering:

»Mit 75.000 Stimmen für Dänemark und 25.000 für Deutschland hat Nordschleswig sich zu seiner Heimat Dänemark zurückgestimmt.

»Flensburger!
Bist du Preusse oder Schleswiger
Willst du Berlin folgen oder willst du
Nordschleswig folgen.«

I den danske agitation var det et stærkt argument, at Flensborgs økonomiske interesser lå i at bevare det nordslesvigske opland. Denne opfattelse søgte man fra tysk side at imødegå med følgende argumentation:

»Flensburger!
Lasst Euch nicht bange machen!
Die Dänen behaupten, dass Flensburg durch die nähergerückte dänische Grenze ruiniert wird.
Das ist nicht wahr. Flensburgs Handel war nie überwiegend vom Norden abhängig. Flensburgs Handel und Wandel ging zu 4/5 nach dem Süden.
Wie die Nordgrenze auch sein mag, Flensburg bleibt blühend und lebensfähig.«

Da grænsen var draget, blev det økonomiske tab dog vurderet lige modsat.

Foruden den mere almene argumentation førtes fra begge sider en agitation rettet mod specielle grupper f.eks. de trætte, hjemvendte krigsdeltagere. På en tysk løbeseddel kunne man læse:

»Wer will unter die Soldaten, der geht nach Dänemark.
Wer frei sein will vom Militarismus, der hält zu
Deutschland. Das Königreich Dänemark hat militärische
Dienstpflicht. Der Volkstaat Deutschland kennt sowas nicht«[20].

Et sådant flyveblad har næppe flyttet nogen stemme.

Medens de danske var underlegne på møderne i landdistrikterne og måske også, hvad flyveblade og løbesedler angik, så havde de et forspring m.h.t. plakater. Når dette kan siges med en vis sikkerhed, skyldes det tyske kilder. Journalisten Eduard Thom skrev i 1921 en bog om sine indtryk fra afstemningskampen, hvori han viste hån og foragt for den danske indsats som helhed, men de danske plakater syntes han godt om[21]. På de danske plakater kom en dybtfølt hjemstavnskærlighed til udtryk, skrev han og fortsatte: »Plakaternes koloristiske stil adskilte sig afgørende fra alle tilsvarende tyske arbejder«. En særlig virkning havde en plakat med billedet af en lille dreng, der i den ene hånd holder en snor bundet til en tændstikæske og i den anden et Danebrog. Teksten var »Mor, tænk på mig.« Den forekom også i tysk version »Mutter, denk an mich.« Thom nævner også en plakat, der viser et sommerligt nordslesvigsk landskab, over hvis dybt gule kornmark Danebrog gløder. »Beständig blev den stærkt lysende kraft i det danske flag udnyttet i dets dekorative virkning.« Den smukkeste af plakaterne var efter Thoms opfattelse et billede »af Flensborgs Nørreport, bag hvilken i vild festbrunst en væg af Danebrog flammede op.«

Eduard Thom fandt, at der kom mere balance i tingene, da den tyske kunstner Paul Haase, medarbejder ved vittighedsbladet »Kladeradatsch«, leverede nogle plakater. På en af dem så man en tysk ridder med to sværgende fingre. »Den harniskklædte ridder sås i profil, hans ubehandskede højre hånd var hævet til edsaflæggelse, den pansrede venstre hånd holdt om den blå-hvid-røde slesvig-holstenske fane. Ridderens hovede var stærkt stiliseret, med lav pande, langt hår, kantede træk og skarpt borende blik, det gav indtryk af det ikke-åndelige viljemenneske; alene synet deraf fremkaldte angst hos modstanderen. Her var den djærveste side af germaneren kommen til udtryk. Intet af danskernes vege følelserverden. I folkemunde hed ridderen snart »der Dänenschreck«. « [22]

For at afbalancere de specielt slesvigske tendenser besluttede de tyske ledere i afstemningskampens sidste fase at satse hårdt på den slesvig-holstenske tradition, hvorved man også kunne distancere sig fra det upopulære og under afstemningskampen hårdt angrebne preusseri. Borgmester Christian Timm, Rendsborg, der i foråret 1919 havde arbejdet for en slesvig-holstensk partikularisme, var igen fyr og flamme, og sammen med overborgmester Todsén og landdagsmedlem Willy Iwersen indbød han en repræsentativ kreds af personligheder fra provinsen til et møde i Rendsborg den 1. marts 1920. Et forslag om adskillelse fra Preussen blev dog trukket tilbage igen, og man nøjedes med en resolution rettet til den preussiske regering. Det hed heri: »De i Rendsborg den 1. marts forsamlede slesvig-holstenere forlanger af statsregeringen, at der ufortøvet rettes en forordning til Slesvig-Holsten, der, med rigets billigelse og efter de demokratiske grundsætninger, yder os vort lands gamle frihedsgaranti i forvaltning og kultur og udbygger en videst muligt gående selvforvaltning.

1. Vi pålægger borgmester Timm, Rendsborg, medlem af den preussiske landdag Iwersen, Munkbrarup og medlem af nationalforsamlingen P. Michelsen, Flensborg at forelægge statsregeringen denne anmodning og at arbejde hen til dens vedtagelse. Vi erklærer denne fordring for det urokkelige fælles mål for det enige, nøje forbundne slesvig-holstenske land.

2. De i Rendsborg den 1. marts forsamlede slesvig-holstenere retter følgende opråb til Slesvig-Holstens befolkning:

Slesvig-holstenere

Holsteneren skal komme slesvigeren til hjælp.

Den blå-hvid-røde fane er genrejst. Fastere end nogensinde slutter vi os sammen om den. Vi vil forvalte os selv, vi vil selv tage vor folkeejendommeligheds pleje i vor hånd. . .«[23].

I Berlin var man ikke glad for henvendelsen; der var nok af partikularistiske tendenser rundt om i riget, og en særordning for provinsen Slesvig-Holsten kunne give andre autonomister blod på tanden. Svaret var imidlertid venligt imødekommende, men så snart afstemningen var overstået, mistede problemet sin aktualitet. Der er næppe tvivl om, at selvstyrekravene blev rejst, fordi de tyske ledere mente derved at få en stærk appel til vælgerne.

Denne slesvig-holstenske aktion gjorde imidlertid også et ganske stærkt indtryk på Den internationale kommission. Paul Claudel skrev

Plakaten der fik navnet »Der Dänenschreck«.

den 4. marts en længere indberetning, hvor han dels gengav den nærliggende opfattelse, som oven for nævnt om det agitatoriske formål, men han øjnede mere vidtrækkende muligheder. Han mente, at det ikke kunne være behageligt for Berlin at møde autonomikrav på et

tidspunkt, hvor der var stærke tilsvarende bevægelser i Bayern, i Würtemberg og i Rhinlandet. De store tyske blade havde været tavse, skrev han, undtagen Hamburger Fremdenblatt, der dog snarere undskyldte end støttede tilkendegivelsen fra Rendsborg. Claudel mente, at englænderne var opmærksomme på de fordele, et mere selvstændigt Slesvig-Holsten kunne have for dem. Set fra et fransk synspunkt fandt Claudel på den ene side, at det ville være lettere for Frankrig at have med England at gøre, hvis dette land engagerede sig et sted på fastlandet som netop Slesvig-Holsten i stedet for, at det trak sig tilbage til den gamle »splendid isolation«, og på den anden side mente han, at Frankrig ikke kunne have noget imod, at en af de vigtigste preussiske provinser afgav et eksempel på en autonomi-ordning. Hvis det virkelig var alvor for slesvig-holstenerne, kunne de benytte sig af § 18 i den nye tyske forfatning; men han forklarede videre, at sagen endnu var på et tidligt stadium, og at det foreløbig især gjaldt om med opmærksomhed at følge den videre udvikling. »Den måske forlængede periode under hvilken kommissionen uden tvivl vil have at fortsætte sit ophold i Flensborg for at finde en passende løsning på det komplicerede problem, som vil følge af den usikre afstemning i 2. zone, vil, hvad dette angår, give os en fortræffelig observationspost« [24].

Det skal straks siges, at de nævnte slesvig-holstenske tilkendegivelser havde en øjeblikksbestemt effekt, som led i den tyske agitation forud for afstemningen i 2. zone, men at de tendenser, som Claudel havde fremstillet, var luftkasteller.

Som et middel til delvis at neutralisere den tyske overvægt i Flensborg, besluttede kommissionen den 6. marts, at der ikke måtte flages eller vises flag i tiden fra 12.-16. marts. Det førte til en skarp tysk protest, ikke alene protesterede dr. Köster, men de 5 tekniske rådgivere, som var stillet fra tysk side, nedlagde deres mandater, og kommissionen måtte bøje sig. Forbudet blev indskrænket til at gælde offentlige bygninger og for privathuses vedkommende stueetagerne; de tekniske rådgivere genoptog derefter den 12. marts deres arbejde.

Et stærkt led i den tyske agitation var kampagnen for den såkaldte Tiedjelinje. I et tidligere bind er nævnt[25], at Johannes Tiedje allerede i foråret 1919 på grundlag af resultaterne fra de kommunale valg i marts 1919 havde arbejdet med en linje, der lod Højer og Tønder, et stykke af midtlandet og Flensborg fjords nordbred blive ved Tyskland. Han videreudviklede nu denne tanke på grundlag af afstemningsresul-

taterne i Nordslesvigs sydlige del. Forslaget om Tiedjelinjen havde, set fra et tysk synspunkt, mange fordele, og den var agitatorisk vel anvendelig som et realistisk alternativ til Clausen-linjen, og kampagnen for den blev yderligere forstærket efter den 14. marts. Tiedjelinjens problemer får senere et kapitel for sig.

I den sidste fase af afstemningskampen, om morgenen den 13. marts, kom helt uventet meddelelsen om, at embedsmanden dr. Wolfgang Kapp støttet af nogle frikorps og enkelte militære enheder havde begået et statskup i Berlin. Regeringen havde prøvet at sikre sig rigsværnets støtte mod kupmageme, men rigsværnet forholdt sig neutralt; rigsregeringen under Bauer flygtede derefter fra Berlin til Stuttgart, og i fire dage kunne Wolfgang Kapp føle sig som regeringsleder; så blev han væltet af en generalstrejke, hvori også embedsmændene i Berlin deltog. Hvis Kapp-kuppet var kommet 3-4 dage tidligere ville det have haft vidtrækkende følger i 2. zone, ikke fordi stemmeafgivningen var blevet meget anderledes, men fordi generalstrejken, der også ramte jernbanerne, havde hindret de udefra kommende i at nå frem til valgstederne. De kom i stort tal fra 11. marts at regne. Den 12. marts kom 5 særtog til Flensborg med stemmeberettigede fra alle tyske egne, den 13. marts nåede 8 særtog til Flensborg, men så holdt togene op med at køre, de nærmestboende, der skulle være rejst frem og tilbage på selve afstemningsdagen, nåede ikke frem. Fra tysk side hævdede man, at det drejede sig om 1500 personer[26]. Dette tal blev i kampens hede sat rigeligt højt.

Da meddelelserne den 13. marts kom fra Berlin, trådte de tyske ledere hastigt sammen og formulerede beroligende udlægninger af det skete. Alle talere, der skulle i ilden den 13. om aftenen, fik en passende vejledning, kun pastor Schmidt, der fra sit præsteembede i Vodder tæt ved Kongeågrænsen var flyttet til Tønder, hvor han ledede bladet *Neue Tondemsche Zeitung*, fik ikke parolen i tide. I overensstemmelse med sit dybt nationalt-konservative gemyt hilste han i varme ord den nye regering velkommen. Han så i omvæltningen indledningen til en fornyelse af det politiske liv i Tyskland. Mange troede, at pastor Schmidt var pacifist og liberal, fordi han før 1914 havde oprettet den såkaldte »Fredsförening«, og fordi han havde protesteret mod den tyske kulturelle undertrykkelse, men det var forkert, hans uvilje mod undertrykkelsespolitikken skyldtes overbevisningen om, at den ikke førte til målet, at få Nordslesvig fortysket. Her mente han, at mildere

metoder ville være mere virkningsfulde[27]. I politisk henseende hørte han, bortset herfra, til på højrefløj.

De danske ledere søgte at slå politisk mønt af Kapp-kuppet, men det var for sent, man kunne ikke få tilvejebragt en klar politisk vurdering af det skete, og selv i så fald havde det næppe fået betydning.

Det spørgsmål, der mere end noget andet optog sindene i den sidste tid før 14. marts, var hvor stor den danske stemmeprocent ville blive. Det var tidens samtaleemne nr. eet. Her skal blot som illustration citeres nogle udpluk fra forsvarsminister P. Munchs dagbøger fra denne tid. Den 16. febr. noterede han:

»Endelig veksledes nogle bemærkninger om Flensborg, hvor Brandes [finansministeren] talte om, at vi blev nødt til at tage byen, hvis der blev 40 % danske stemmer. Scavenius erklærede, at han gik under ingen omstændigheder med til at tage den uden flertal o.s.v. Stemningen var således i det hele noget bevæget«. 17. febr.: »havde et nyt ministermøde, hvori Hanssen deltog. . . Som helhed var det dog hans indtryk, at der ikke ville blive dansk flertal i Flensborg, han syntes nærmest at tænke sig 30%«. 20. febr. refererede P. Munch H. P. Hanssen på følgende måde: »[Ernst] Christiansen havde nylig skrevet til ham, at en brodersøn til Hanssen. . . havde talt om, at der ikke blev 30 % danske stemmer i Flensborg, og så fik vi det ikke; han ville da nu spørge, om Hanssen, dersom der kom 35 % af den bosiddende befolkning, ville anse det for tilstrækkeligt. Hanssen havde svaret at med sladderhistorier ville han ikke beskæftige sig«. . . 5. marts refererede P. Munch et hovedbestyrelsesmøde i det radikale parti og sluttede »den almindelige opfattelse har jo i den sidste tid stadig været, at der kun ville blive 25 % danske stemmer i Flensborg og ligeledes et beskedent mindretal i de allerfleste sogne.« »Lørdag den 13. marts telefonerede Hanssen til [indenrigsminister] Rode, han sagde, at efter hans opfattelse ville der ikke blive 30 % danske stemmer i Flensborg«. . .[28].

I de sidste dage før 14. marts gjorde oppositionen på rigsdagen et forsøg på at få vedtaget en resolution der skulle bringe regeringen i vanskeligheder, men regeringspartierne fandt, at formuleringen var holdt så alment, at den godt kunne stemme for, og dermed var angrebet afværget. Der vil senere hen nogle gange blive henvist til denne resolution af 12. marts, hvori tingene besluttede, at udtale forvisningen om, »at ligesom de allierede magter ved bestemmelserne i fredstraktaten vedrørende Sønderjylland har skaffet vort folk oprejsning for

mange års lidelser og uret, for hvilken oprejsning alle danske føler dyb og inderlig taknemlighed, således vil de også ved den endelige fastsættelse af Danmarks sydgrænse træffe en retfærdig afgørelse, som det danske folk med tillid kan give sin tilslutning og med glæde tage imod«[29]. Muligvis har det ved valget af ordene »som det danske folk kan tage imod«, spillet en rolle, at Zahle havde talt om muligheden af en folkeafstemning for det tilfælde, at regeringen skulle komme i mindretal, når rigsdagen skulle tage stilling til de allieredes afgørelse. Resolutionen kunne også tolkes således, at den kunne begrunde et krav om valg, hvis situationen var uklar. I den givne situation måtte udtalelsen opfattes som en tillidserklæring til Den internationale kommission, der skulle afgive en indstilling. Som problemet blev opfattet i foråret 1920 var der mange, der ventede, at kommissionen ville tilbyde mere end regeringen Zahle ville tage imod. Sålænge der ikke var foretaget afstemning i Flensborg var alt imidlertid svævende.

Om aftenen den 14. marts blev spændingen udløst. I 2. zone som helhed blev der afgivet 12.800 stemmer eller 20 % for Danmark og 51.724 stemmer for Tyskland. Flensborg havde haft 8.944 eller 25 % danske stemmer og 27.081 tyske stemmer. En grænseløs skuffelse bredte sig blandt de danske og ellevid jubel herskede på den tyske side. Der opstod ikke nogen krise i ministeriet Zahle, resultatet var ganske klart.

I det følgende kapitel skal afstemningsresultatet den 14. marts nærmere analyseres.

4. 14. marts 1920

Medens 1. zone eller Nordslesvig var et veldefineret geografisk begreb, og Clausen-linjen kunne spores langt tilbage i tiden som en kirke- og skolesprogsgrænse, var 2. zone sammenstykket af højst forskelligartede egne. Alene de sproglige forhold vil vise det. I Flensborg og nærmeste omegn anvendtes det tyske sprog i daglig tale, derimod taltes dansk i store dele af Kærherred syd for Clausen-linjen, og ligeledes i nogle sogne i Vidding herred syd for Tønder, det var sognene Aven-toft, Rødenæs og Nykirke helt ude mod vest. Her var det danske sprog i tidens løb vundet frem på bekostning af det frisiske. De danske sympatier var her mere sparsomme end i Kær herred. Umiddelbart syd for disse sogne havde fastlandsfriseme deres stærkeste koncentration i sognene Emmesbøl, Nibøl, Lindholm, Risum, Galmsbøl og Dagebøl. De følte sig nær forbundne med beboerne på de frisiske øer Sild, Før og Amrum, hvor man imidlertid benyttede andre dialekter.

Ved en vurdering af valgresultatet den 14. marts vil det være naturligt at gennemgå de enkelte egne hver for sig, begyndende vestfra for at ende med byen Flensborg, der udgjorde det altdominerende problem.

Det første valgresultat, som blev bekendtgjort om aftenen den 14. marts, kom fra Goting på Før: 34 danske mod 29 tyske stemmer, det udløste stor jubel i de danske forsamlinger, og bange anelser hos tyskerne. Det var dog ingen strømpil. Tyskernes bekymringer blev hurtigt vendt til triumf, og danskernes forhåbninger til dyb skuffelse. Der kom yderligere fra Før to danske resultater, fra Hedehusum med 16 danske og 11 tyske, og fra Utersum med 41 danske og 33 tyske stemmer. Æren for disse resultater må man nok tilskrive kong Valdemar Atterdag og hans foged Erik Rind. I 1344 genoprettede Valdemar Atterdag det danske herredømme over de frisiske Utlande. Disse områder hørte umiddelbart under den danske krone, de var ikke en del af her-tugdømmet Slesvig. På Vesterland Før lykkedes det fogden Erik Rind,

Kort over 2. afstemningszone. Tallene angiver den danske stemmeprocent i hvert enkelt sogn (på grundlag af det officielle danske afstemningskort). Efter Grænsevagten.

en ætling af det slesvigske hertughus, at skaffe sig fodfæste; han byggede bl.a. en borg ved Uphusum. Fogdens foresatte var lensmanden i Ribe, og medens Utlandene som helhed fra 1426 kom under hertugdømmet og under holstenernes kontrol og fik amtmanden i Tønder som nærmeste overordnede, så vedblev Vesterland Før og Amrum at være underlagt lensmanden på Riberhus. Efter en kort mellemfase under Christian I, blev denne tilstand 1484 genoprettet af kong Hans, dog således, at Vesterland Før blev lagt under godset Trøjborg i Vestslesvig. Ved reformationen kom dette gods sammen med Ribebispens øvrige godser til kongeriget Danmark, og derved skabtes forudsætninger for de kongerigske enklaver, der bestod til 1864[30]. I 1867 var der dansk flertal i Vesterland Før, men i 1920 kunne denne del af øen som helhed kun mønstre godt 30 % danske stemmer, medens Østerland Før kun havde 18 %, og hertil skal føjes at befolkningen var koncentreret på øens østside med byen Wyk som centrum. Som helhed viste Før et stort tysk flertal.

List på Sild havde også hørt til enklaverne, men her var det gamle tilhørsforhold uden betydning, kun 14 % stemte dansk. Mere over-

raskende var det, at Morsum på øens østlige halvø havde 25 % danske stemmer. Herfra udgår nu dæmningen til fastlandet, hvor den rammer Klangsbøl sogn, men i dette sogn blev der ikke afgivet en eneste dansk stemme. Det nordfrisisk fastlandsområde som helhed viste yderst beskedne danske tal. Risum, hvor der nu er en skole under Dansk Skoleforening med undervisning i dansk, frisisk og tysk, havde kun 1 % danske stemmer, medens Lindholm sogn havde 3 %. (Dansk Skoleforening for Sydslesvig har siden 1920 varetaget det danske skolevæsen syd for grænsen, hvor der nu ialt er ca. 60 danske skoler). Det kan undre, at resultatet i Risum var så ringe, for her boede Johannes Oldsen, der i afstemningstiden havde sat sig i spidsen for en dansk-orienteret frisisk bevægelse, som senere fortsattes i en slesvigsk-frisisk organisation og som i vore dage eksisterer som Foreningen af nationale frisere, der samarbejder med den store kulturelle sammenslutning for de danske, Sydslesvigsk forening, som nu (1979) har ca. 22.000 medlemmer. De dansktalende sogne længst ude mod vest Rødenæs og Aventoft viste lidt bedre resultater 15 og 16 %, medens det dansktalende Nykirke sogn kun havde 6 %. I den nordlige del af Kær herred så det lidt bedre ud, medens den sydlige del med hovedbyen Læk viste stærke tyske positioner. Kun 12 % danske stemmer i Læk, derimod havde Ladelund og Medelby henholdsvis 24 og 25 % og det fortsatte i egnene nord og vest for Flensborg, hvor Hanved og den lille stump af Bov sogn, der hørte til 2. zone havde 29 % danske stemmer, de fleste kom fra den flensborgske forstad Harreslev. Sognene syd og øst for Flensborg gav kun mellem 10 og 15 % danske stemmer.

Den helt overvejende interesse samlede sig om byen Flensborg. 8944 for Danmark mod 27.081 for Tyskland. Som helhed var det 25 % danske stemmer. Ser man på de enkelte bydele fremtrådte ret tydeligt den gennem lang tid konstaterede forskel på den nordlige og den sydlige bydel. I de 8 nordligste afstemningsdistrikter var stemmeprocenten for Danmark 36,6. Det bedste resultat nåede de danske i 8. distrikt, der havde Nordischer Hof, Nørregade 76 som stemmelokale. Her stod 557 danske stemmer over for 760 tyske. Lokalet er i dag kendt som Flensborghus, og distriktet er stadig det, der viser de bedste danske resultater ved de politiske valg. Her boede mange af skibsværftsarbejdere og mange af dem var kommet til Flensborg fra Nordslesvig. Også i vore dage har mange af arbejderne på værftet danske sympatier. Flertallet af de danske stemmer den 14. marts fandtes i arbejderbefolkningen;

blandt de danske ledere fandtes en del meget velhavende forretningsfolk, mens det man kaldte mellemstanden var svagt repræsenteret.

De tilrejsende vælgere stemte i særlige lokaler, således at de hjemmehørendes stemmeafgivning kunne konstateres ved alene at se på resultaterne fra de 22 distrikter, som byen var inddelt i. På valglisten var anført 1448 valgberettigede nordfra, deraf afgav 1093 deres stemmer, valgdeltagelsen var altså 75,5 %, de tilsvarende tal på tysk side var 8839 og 7949 eller 89,9 %, forskellen kan skyldes, at de der skulle komme nordfra gennemgående var ældre personer født før 1864, medens tyskerne gennemsnitsalder kan have været lavere, og rejseafstanden var i de fleste tilfælde kortere. Påstanden om, at strejken i forbindelse med Kappuppet forhindrede 1500 stemmeberettigede i at komme frem, kan ikke opretholdes; for der var kun 890 af de indskrevne vælgere i denne kategori, der ikke deltog i afstemningen.

I almindelighed kan man gå ud fra, at de sydfra kommende stemte tysk og de nordfra kommende dansk. Ser man bort fra alle de tilrejsende, blev den danske stemmeprocent forbedret fra 25 til 28, men det var dog langt under de magiske 33,3 %, som af mange blev regnet for minimum, hvis der skulle være håb om at få byen til Danmark.

I de følgende dage blev der af de danske samlet talrige klager over uregelmæssigheder ved afstemningen, valgtryk, manipulationer med stemmer og krænkelse af valghemmeligheden, men klagerne kunne kun være af interesse, hvis de kunne motivere en forkastelse af valget. Den internationale kommission afviste de fleste af dem. I den første ophidselse var der adskillige, som påstod, at valget havde været en karikatur på en fri afstemning, men stort set har det afspejlet de faktiske forhold, dog således, at det tyske element nok har været lidt stærkere blandt de hjemmehørende, end det kom til udtryk i stemmetallene, idet man må tage hensyn til, at de mellem år 1900 og 1920 tilflyttede borgere ikke havde stemmeret.

Aksel Lassen har i sit store værk om Valg mellem dansk og tysk foretaget en analyse af afstemningsresultatet ved at sammenligne nationalforsamlingsvalget i januar 1919 med folkeafstemningen den 14. marts 1920. Antallet af stemmeberettigede i Flensborg var i januar 1919 38.785, men i marts 1920 kun 29.312. Differencen svarer til de mellem 1900 og 1920 tilflyttede. I januar 1919 blev der afgivet 33.483 stemmer på de tyske partier, i 1920 stemte kun 19.932 for Tyskland. Ved valget til nationalforsamlingen i 1919 undlod 5.302 at deltage i

valget, blandt dem må man søge de dansksindede og de virkelig passive. Den 14. marts 1920 udgjorde kategorien af passive 2.332. Deraf kunne man slutte, at de danske i 1919 kunne have fået ca. 3000 stemmer, men tallet blev i 1920 7.594 for Danmark. Differencen på ca. 4.500 mener Aksel Lassen, at man må søge blandt dem, der i 1919 havde stemt socialdemokratisk; muligvis skal man udvide begrebet til »arbejderpartierne«. Det var en almindelig antagelse, at de arbejdere, der sluttede sig til partierne til venstre for socialdemokratiet, var tilbøjelige til at stemme dansk; et egentligt bevis for denne påstand kan dog næppe tilvejebringes.

Da afstemningen var vel overstået, mente Det tyske udvalgs ledere, at de ikke længere behøvede at skjule, hvor deres politiske sympati lå. De offentliggjorde et takketelegram, som de havde fået fra den af Kapp-regeringen indsatte overpræsident i Kiel, Lindemann; han havde tidligere været borgmester i denne by[31J. Han var kommet til i stedet for socialdemokraten Kürbis, der var blevet arresteret. Regeringspræsident Pauli i Slesvig havde sluttet sig til den nye regering, og den tilfornødne hos ham, socialdemokraten Eduard Adler var blevet arresteret. Garnisonen i Slesvig sluttede sig til Kapp-regeringen, og medens der stemtes i Flensborg, udviklede begivenhederne sig dramatisk i Slesvig by, som blev erklæret i undtagelsestilstand. I løbet af et par dage lykkedes det arbejderne og de demokratisk sindede borgere at trænge vagtposterne bort fra de offentlige bygninger. Tilsidst var garnisonen, der havde kaserne på det af vand omgivne Gottorp slot, belejret af republikkens tilhængere. Garnisonen forsøgte et udfald, som kostede 6 soldater livet. Nazisterne satte dem i 1936 et mindesmærke: »Am 18. März 1920 starben in soldatischer Pflichterfüllung für Deutschland« ... og så fulgte de 6 navne[32J.

Blandt dem der sluttede sig til Kapp-kuppet var også den tidligere landråd i Haderslev v. Loew. Da kuppet brød sammen flygtede han til Haderslev, hvor han blev vel modtaget, men han kunne snart vende tilbage til Tyskland.

Den 17. marts indtrådte Kürbis i sin gamle stilling som overpræsident, og Adler blev udnævnt til regeringspræsident. Han udstedte en proklamation, hvoraf en del skal citeres, fordi den på udmærket vis illustrerer den tidsbaggrund, hvorpå afstemningen i 2. zone fandt sted.

»Til alle slesvig-holstenere.

Arbejderne og den venstreorienterede befolkning har Husum, Sles-

vig, Rendsborg, Neumünster, Heide og Kiel i deres hænder. Rege-
ringspræsident Pauli, der skulle arresteres, er ikke til at finde. Land-
råden fra Eckernförde Georg v. Schröder og andre fjender af folket i
Slesvig og Eckernförde-egnen er i beskyttelsesarrest. Jeg opfordrer
arbejderråd, folkeråd samt landråder og borgmestre til med alle til
rådighed stående midler at gøre alt for at beskytte den tyske republik
og regeringen Bauer«. . [33].

Adlers regeringspræsident-værdighed blev dog kun af foreløbig ka-
rakter. Den 23. marts skrev dr. Köster til det preussiske statsministeri-
um, at han ikke fandt det formålstjenligt, at Adler definitivt blev rege-
ringspræsident[34]. Den henstilling blev fulgt, og Adler blev senere
landråd i Eckernförde.

I forbindelse med Kapp-kuppets sammenbrud stillede den tyske fag-
bevægelse krav om en videreførelse af den revolution, som kun i be-
tinget grad var slået igennem i november 1918, og i Ruhr-distriktet gik
en generalstrejke mod Kapp over i en opstand, idet en »rød hær« satte
sig i besiddelse af hele området. Det lykkedes stort set at opnå en min-
delig afvikling af denne episode i overensstemmelse med fagbevægel-
sens krav, men en lille gruppe bevæbnede arbejdere ville ikke gå med
til et kompromis. Mod dem blev rigsvæmet sat ind. Under disse kam-
pe overskred tyske tropper grænsen til visse afmilitariserede områder,
og franskmændene benyttede dette påskud til at besætte Frankfurt a.
M., Darmstadt og dele af Mainedistriktet. Frankrig havde imidlertid
handlet på egen hånd uden at spørge England; det førte til spændinger
mellem den engelske og den franske regering. Lloyd George viste for-
ståelse for den tyske regerings vanskelige stilling, og efter et par ugers
forløb blev de franske tropper trukket tilbage. I det videre forløb fik
dette fransk-engelske spændingsforhold nogen betydning, idet den
engelske regering i det slesvigske spørgsmål lagde sig fast på en strikte
gennemførelse af Versailles-traktatens bestemmelser, medens den fran-
ske regering gerne imødekom ønsker, der kun lod sig virkeliggøre ved
en meget »rummelig« fortolkning af traktatbestemmelserne.

Den generalstrejke, der slog benene bort under Wolfgang Kapp og
hans fæller, ramte også pressen. Det havde til følge, at efterretningerne
om den tyske sejr i 2. zone kun spredtes langsomt og tilfældigt ud over
Tyskland, og da generalstrejken var forbi, var det kuppet og dets efter-
virkninger, der beslaglagde offentlighedens opmærksomhed.

Afstemningen i 2. zone kunne tages til indtægt for de demokratiske

kræfter i Tyskland; det var den første internationale succes, som efterkrigstidens Tyskland kunne notere, men den gevinst, der var vundet i Flensborg, kunne langt fra opveje det store tab af autoritet og prestige, som Kapp-kuppet tilføjede regeringen Bauer og det socialdemokratiske parti. Bauer måtte trække sig tilbage; han afløstes af partifællen Hermann Müller. Også forsvarsministeren Noske måtte trække sig tilbage. Han var den sidste socialdemokrat på denne post i Weimarrepublikken.

Afstemningen i 2. zone havde således den dårligst tænkelige baggrund i Tyskland, men den gav nye argumenter til kravet om den såkaldte Tiedje-linje, og mens den tyske rigsregering sad næsten lammet i Stuttgart, gik dens repræsentant dr. Köster i Flensborg i aktion og sendte allerede den 17. marts til Den internationale kommission et alternativt forslag til en grænselinje, der ville lade Tønder og Højer, Slogs herred og nordkysten af Flensborg inderfjord blive ved Tyskland. Dette forslag spillede i de følgende måneder en stor rolle i den offentlige debat.

5. Tiedje-linjen

Allerede om aftenen den 10. februar, da afstemningsresultaterne fra 1. zone forelå, foretog Johannes Tiedje de beregninger, der dannede grundlag for kravet om den grænselinje, der blev opkaldt efter ham. Tanken var modnet gennem månederne efter det tyske sammenbrud, og som nævnt i anden sammenhæng havde Johannes Tiedje på grundlag af valgresultaterne ved kommunevalget i marts 1919 skitseret den linje, som han nu foreslog definitivt.

Tiedjelinjen gik nord om Højer, syd om Møgeltønder, nord om Tønder, videre i en bue syd om Løgumkloster og så i en bugtet linje ud til Flensborg fjord umiddelbart vest for Gråsten. Under afstemningskampen i Flensborg var kravet om Tiedjelinjen blevet fremhævet igen og igen, og på en plakat var de fordele, som denne linje indebar for Flensborg by blevet stærkt fremhævet.

Umiddelbart efter 14. marts fik forslaget sin endelige udformning, og den 17. marts sendte Köster det i form af en note til Den internationale kommission. Der lå ingen regeringsbeslutning bag. Ingen på regeringsniveau kunne i disse dage få tid til at tænke på Slesvig. Rigtignok indledtes notens sidste afsnit med ordene »Den tyske rigsregering er besjælet af ønsket om et godt forhold til den danske nabostat«, og videre »Kun hvis den foretagne løsning sker ud fra rent nationale synspunkter, kan den tyske rigsregering forsvare denne afvigelse fra den slesvig-holstenske folkeviljes historiske krav, hvilken vilje er båret oppe af hele det tyske riges nationale vilje«. Forslaget var imidlertid helt i overensstemmelse med den tyske regerings ønsker og i april blev det officielt overrakt af den tyske regering til CIS[35].

Kravet om Tiedjelinjen var et dygtigt gennemført taktisk skaktræk, og i den almene bevidsthed kom Tiedjelinjen til at spille en fremtrædende rolle. Men det var ikke svært at gendrive den argumentation, hvorpå det hvilede. I noten blev det forklaret, at der overhovedet kun i den nordvestlige del af Tønder kreds, i Haderslev og Sønderborg kred-

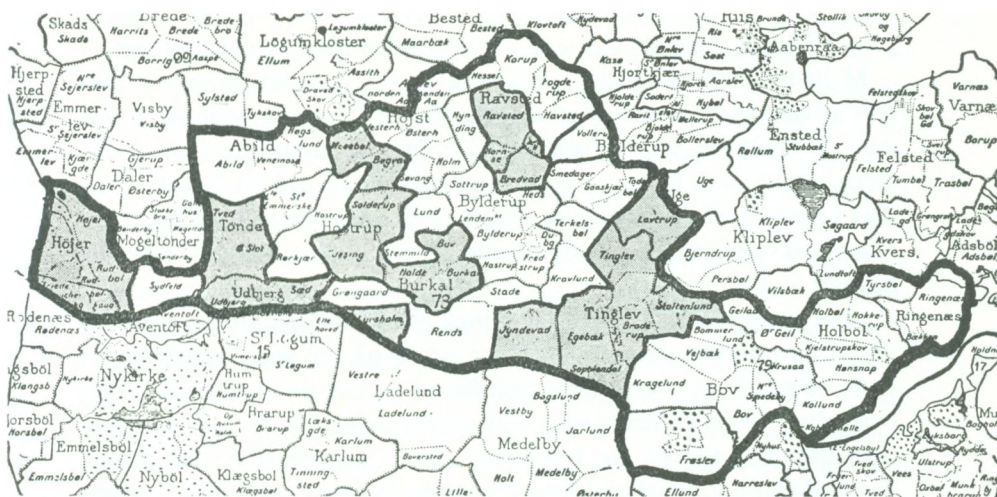
se og i en stor del af Aabenraa kreds kunne have været tale om en en-bloc-afstemning. Afstemningsresultaterne havde vist et utvivlsomt tysk flertal i et bælte til en linje nord for Højer, nord for Tønder, nord for Ravsted og nord for Tinglev, hed det.

Det var dog et højst tvivlsomt flertal, der her var tale om. Kort sammenfattet kan man sige, at forslaget om Tiedjelinjen var en en-bloc-politik på grundlag af det tyske flertal i Tønder og Højer. Hvis man betragter Tiedjebæltet under eet stod 5.557 danske stemmer over for 6.794 tyske, men her betød de tilrejsende stemmer så meget, at hvis man så bort fra disse stod tallene næsten lige med 4.775 mod 4.825.

Tiedjebæltet var imidlertid sammensat således, at kun hjørnet ved Tønder havde et reelt tysk flertal 1426 danske stemmer mod 3690 tyske, i resten af Tiedjebæltet var der inklusive Tinglev sogn, et dansk flertal 4131 danske stemmer mod 3104 tyske. D.v.s. at den tyske overvægt i Tønder-hjørnet var brugt til at majorisere de øvrige sogne med dansk flertal (dog undtaget Tinglev). Hvad principperne angår, var der ingen forskel mellem den betragtning, der lå henholdsvis bag Clausen-linjen og Tiedje-linjen; i det første tilfælde var der ved en-bloc-ordningen sket en udligning i dansk favør, i den anden på samme grundlag til tysk fordel.

Aksel Lassen har foretaget en opdeling af Tiedjebæltet, således at afstemningsresultaterne i Tønder-hjørnet, Slogs herred, den del, der lå i Aabenraa amt og den del, der lå i Flensborg amt er gjort op hver for sig. I gengivelsen her er dog de to sidst nævnte områder slået sammen. I Slogs herred var den danske overvægt beskedent, 2107 danske stemmer mod 1909 tyske; ser man bort fra de tilrejsende var tallene 1796 mod 1447. I de dele af Aabenraa og Flensborg amter, der var inddraget under Tiedjebæltet var den danske overvægt betydelig 2024 danske stemmer mod 1198 tyske, og tager man de hjemmehørende alene var det 1774 mod 820. Det skal her tilføjes, at antallet af tilflyttere mellem 1900 og 1920 i disse landdistrikter var beskedent, således at den fordel den tyske part havde af de tilrejsende ikke modsvares af den svækkelse, som det for denne betød, at tilvandrede siden 1900 ikke kunne deltage i afstemningen. Der var således kun hold i den tyske argumentation mod Clausen-linjen, hvad angik Tønder-hjørnet.

Forslaget om Tiedjelinjen blev som nævnt udformet umiddelbart efter 10. februar, men da afstemningen den 14. marts var overstået, fremkom et nyt argument: Hvis man betragtede resultaterne i de to

Tiedje-bæltet med angivelse af de afstemningsdistrikter, hvori der ved afstemningen den 10. februar 1920 var tysk flertal af tilrejsende og bosiddende under ét. Efter Aksel Lassen: Valg mellem tysk og dansk.

zoner under eet, ville Tiedjelinjen give omtrent lige store mindretal på begge sider. Tallene så besnærende ud 18.535 tyske ville være at finde nord for Tiedjelinjen og 18.357 danske syd for. Ser man lidt nærmere til, forholdt sagen sig dog anderledes. Ved en opstilling af denne art, der gjaldt fremtiden, ville det således være helt urimeligt at lade de tyske tilrejsendes stemmer få vægt. Nationalmuseets direktør, Mouriitz Mackeprang gjorde nogle beregninger for at korrigere for de tilrejsendes stemmer. Der ville da blive 15.910 danske stemmer i 2. zone + Tiedjebæltet mod 11.668 tyske stemmer nord for Tiedjelinjen; det danske mindretal ville altså i så fald blive større end det tyske. Dertil kom, at der ved genforeningen ville ske en omfattende udskiftning af embeds- og bestillingsmænd, danske ville komme til og tyske ville rejse, hvorved i givet fald det tyske element nord for Tiedjelinjen ville blive reduceret[36].

Når Tiedje foreslog at lægge området langs Flensborg fjords nordkyst, hvor afstemningen havde vist klart dansk flertal, til Tyskland, var det med den argumentation, at »Flensborg ejer fjorden«; det var den samme argumentation, der var benyttet da forslaget om 2. zone blev

udarbejdet, men altså med modsat fortegn. Det var de økonomiske og geografiske hensyn, der her stod over for selve afstemningsresultatet.

Mellem Tiedjelinjen og Clausen-linjen var der den forskel, at den sidstnævnte med en enkelt undtagelse fulgte de gamle sogneskel, medens Tiedjelinjen fulgte grænserne for de små preussiske kommuner, mens adskillige kirkesogne blev gennemskåret. I praksis lod de uheldige følge deraf sig sikkert let afbøde, men når dette forhold her fremdrages, skyldes det en ejendommelig argumentation i noten, hvor det hedder:

»Fra dansk side betones sognenes økonomiske enhed, men dog stærkt overdrevet. Navnlig skal der peges på, at sognelandsbyerne i dette bælte har et overvejende tysk flertal og kun de tilstødende landsbysamfund (anneks-landsbyer) kan opvise dansk flertal. .. Men i sognelandsbyerne samler sig, hvad enten de har dansk eller tysk flertal, den åndeligt og industrielt fremskredne og førende befolkning, medens i de tilstødende landsbyer sædvanligvis de indbyggere findes, der ikke selv er i stand til at overtage nogen ledelse.«

Set fra et dansk synspunkt var sondringen mellem de »fremskredne« og de »tilbagestående« helt urimelig, men den afslørede det forhold, at sognecentre med præst og lærere og flere tilflyttere havde været mere udsat for fortykning end de mindre landsbyer i periferien.

Kampagnen for Tiedjelinjen gjorde stærkt indtryk på dansk side. I selve Tiedjebæltet skabte den megen uro. Den blev afvist fra alle sider i Danmark, men vurderingen var præget af de enkeltes stillingtagen til Flensborg. Forholdet belyses ved en kommentar, som redaktør Svensson gav den omdiskuterede linje... »Det er betegnende, at så snart afstemningsresultatet forelå for 2. zone satte man fra tysk side med et elegant sving spottende alle forhåndsftaler og al officiel dansk imødekommenhed over den barriere, der hedder Clausen-linjen. Gennem den tyske Flensborgpresses valgkommentarer lød det som med en røst, at en uomgængelig konsekvens af et tysk Flensborg var Tiedjelinjen. .. At man på ledende danske steder allerede har en følelse af den truende fare, tør vel siges, at være en kendsgerning. Hr. minister H. P. Hanssen, der jo kort før 2. zone-afstemningen endnu mente at kunne docere Clausen-linjens ukrænkelighed, skal nu ikke være blind for, at det kan koste hårde kampe at blive stående ved Skelbækken, hvis det i det hele taget bliver muligt at holde Skelbækstillingen. Selvfølgelig, Clausen-linjen er nu engang en umulig grænselinje, udklækket

af en mand hvis gode mening ingen drager i tvivl, og hvis videnskabelige sans anerkendes fra alle sider, men hvis praktiske forståelse er lig nul. .. Det burde snart kunne føles på en væg, at fra den dag Flensborg - om den ulykke skulle ske - blev en tysk by, ville der stå et skrål ud over Tyskland, ja ud over hele verden med krav om Tiedjelinjen som første og foreløbige station nordpå. Man gør ikke ustraffet forsøg på at snøre halsen om på en by af Flensborgs størrelse. .. Man har i Aabenraa hoveret over, at de planlagte Flensborg-møder er aflyst både her i Nordslesvig og kongeriget. Og man vugger sig i glade forhåbninger om, at vi muligvis har ventet at finde for meget modstand. Vi skal ikke udtale os om årsagen. Men det kunne jo være, at den kommende tid af sig selv vil klargøre Flensborgs betydning også for 1. zone og umuligheden og uforsvarligheden af den H. P. Hanssenske grænsepolitik. Hvad vil man gøre i Aabenraa, og hvordan vil man stå til regnskab, hvis det en dag måtte siges til den nordslesvigske befolkning, at Clausen-linjen var uholdbar, og at man måtte trække sig tilbage i retning af Tiedjelinjen? Vi håber, at vi skal blive forskånede for det værste og at lykken endnu engang vil vise sig at være bedre end forstanden[^]].

Kommentaren har en vis interesse også derved, at påstanden om dansk-ty ske forhåndsftaler indirekte opretholdes, »spottende alle forhåndsftaler« hed det; man kunne også slutte, at kravet om Tiedjelinjen tydeligt viste, at der ikke forelå forhåndsftaler, men dette emne var endnu ikke rigtigt kommet på tapetet.

Blandt tyskerne havde kampagnen den virkning, at de nu følte, at de igen var i offensiven. Det fremhæves af journalisten dr. Eduard Thom, der som nævnt skrev en bog med titlen »Die erste Teilung Schlesiens 1918-1920«. Titlen røbede, at forfatteren senere ventede en anden deling af Slesvig, og da har han nok håbet, at Tiedjelinjen ville fremtræde som den nye grænse.

Blandt de ledende på den tyske side var der imidlertid stærkt delte meninger om det rigtige i at lægge sig fast på en bestemt linje. Det tyske udvalg holdt sig til at begynde med, d.v.s. umiddelbart efter 10. febr., tilbage fra agitationen, ja, flertallet af medlemmerne afviste Tiedjelinjen, fordi de, der agiterede for den, kaldte den »retfærdighedens grænse«. Det var udvalgets opfattelse, at enhver grænse, der byggede på fredstraktatens afstemningsbetingelser, var uretfærdig. Pastor Schmidt støttede dog fra første færd kampagnen for Tiedjelinjen. Det

tyske udvalgs repræsentant i Berlin, Schimmack, var af den opfattelse, at hverken regeringen eller udvalget kunne lægge sig fast på en bestemt grænselinje; det forbød hensynet til de nord for Tiedjelinjen boende tyskere. Han erkendte imidlertid, at forslaget indebar en propaganda-fordel, men han spurgte, om det var nødvendigt at knytte Tiedjes navn til denne linje. Tiedje var ikke populær hos Det tyske udvalg. Betænkelighederne svandt dog bort, og efterhånden billigede hele udvalget agitationen, men det fastholdt som principielt standpunkt, at man ikke skulle lægge sig fast på en bestemt linje. Udvalget vedtog 20. febr. en resolution, hvori der først blev protesteret imod afstemningsbetingelserne, men den sluttede med en indirekte støtte til Tiedjelinjen:

»Skulle imidlertid til trods herfor den nye grænse blive fastsat på grundlag af afstemningen af 10. februar, så kræver Det tyske udvalg, at den ikke falder sammen med den i Versailles-traktaten nævnte Clausenlinje, men bliver lagt et godt stykke længere mod nord, således at der så vidt muligt bliver lige store mindretal på begge sider.« Kravet om lige store mindretal på begge sider var altså rejst alene på grundlag af resultaterne fra 10. februar. Udtalelsen var uden enhver praktisk betydning, og i realiteten støttede Det tyske udvalg kun af taktiske grunde agitationen for Tiedjelinjen[38J].

Med noten af 17. marts 1920 var Tiedjelinjen blevet et led i den officielle tyske politik. Agitationen var virksom, og den gjorde også et vist indtryk på kommissionen.

Den 20. marts kunne Köster til det tyske udenrigsministeriums fredsafdeling indberette, at generalsekretær Bruce havde opsøgt den tyske ernæringskommissær, landdagsmand Iwersen, Munkbrarup. Efter nogle indledende bemærkninger var han begyndt at tale om Tiedjelinjen, som måske alligevel var den bedste løsning af det sønderjyske problem. Bruce var på vej til København bl.a. for også i denne henseende at gøre sin indflydelse gældende. Generalsekretæren havde til Iwersen sagt, at det nok ville være det bedste, hvis både den danske og den tyske regering senere ville sende moderate repræsentanter til Paris for at gøre, hvad man kunne m.h.t. Tiedjelinjen. Derpå tilføjede Köster: »Da jeg efter nærmere samarbejde med hr. Tiedje trods hans omfattende viden ikke anser ham for egnet til selvstændigt at bistå gesandtskabet i Paris eller fredskommissionen, så foreslår jeg, efter omstændighederne hvis en mission til Paris må vise sig nødvendig, at hr. Tiedje og jeg i fællesskab varetager nordslesvigske interesser i Paris« [39].

Den 18. marts havde Bruce imidlertid til en engelsk journalist udtalt, at han personligt interesserede sig for nogle planer om en internationalisering af Flensborg. Begrundelsen var at England ved et protektorat over Mellemslesvig kunne få handelsfordele. Dette viderebragte Politikens korrespondent Henry Madsen til sit blad, hvorfra meddelelsen gik til Flensburger Tageblatt. Bruce blev hed om ørerne, og ved Kösters hjælp fik han meddelelsen dementeret, men til gengæld fik Flensburger Tageblatt den fordel ud af situationen, at det fik helt frie hænder, og Henry Madsen blev kort efter udvist[40].

Den 23. marts 1919 sendt Sir Charles Marling en lang indberetning til den britiske udenrigsminister, Earl Curzon om afstemningen og situationen i almindelighed. Det problem, der især optog Marling, var den skæbne, der ventede de danske, der måtte blive tilbage under preussisk styre. Han kunne forestille sig, at de tilbagevendende tyske myndigheder ville hævne sig efter bedste evne. Kommissionen havde på denne baggrund fået talrige henvendelser og forslag. Et af dem gik ud på, at der burde udnævnes konsuler med særlig magtfuldkommenhed, et andet at gøre Flensborg til en fristad, mens et tredje forslag gjaldt en dansk-tysk mindretalstraktat. Sir Charles Marling kunne nok se det hensigtsmæssige i det sidste forslag, men han var helt klar over, at ingen dansk regering ville gå med til en sådan traktat. Den eneste løsning, som han kunne forestille sig, var at omdanne Mellem- og Syd-slesvig samt Holsten til en selvstyrende stat, derved ville den preussiske indflydelse være bortelimineret. Denne tanke var en reminiscens fra den slesvig-holstenske autonomibevægelse, men det var kun en strøtanke, idet Marling afsluttende bemærkede, at Den internationale kommission ikke havde kompetence til at blande sig i et spørgsmål som et slesvig-holstensk selvstyre, derimod mente han nok, at kommissionen i sin endelige rapport kunne gøre opmærksom på, at beskyttelsen af den danske minoritet i Mellemslesvig var et af de forhold, der krævede yderligere forhandling i henhold til artikel 114, 2. stk. i Versailles-traktaten.

Dette stykke lød: »Ved særlige bestemmelser skal alle andre spørgsmål afgøres, som måtte opstå ved den fuldstændige eller delvise tilbagelevering til Danmark af de områder, hvis prigsivelse traktaten af 30. okt. 1864 havde pålagt Danmark«.

I Marlings indberetning ses kun et vagt spor af det indtryk, kravet om Tiedjelinjen må have gjort på ham. Hen skrev, at Clausen-linjen

ikke forekom ham at være en ideel grænse, og han mente, at en lille korrektur med tab af et mindre landområde for Danmark næppe ville vække bitre følelser i dette land bortset fra ekstreme nationalistiske kredse[41J. Hans overvejelser var på dette tidspunkt ganske løse; måske byggede indberetningen på et oplæg fra Bruce; det genspejlede i al fald den usikkerhed, som afstemningen i 2. zone havde efterladt.

Mest konkret havde Marling formuleret problemet, om de danske mellemslesvigeres fremtid. Det var det, som ved siden af selve grænse-dragningen, på dansk side spillede den største rolle i de følgende måneder.

6. Regeringen Zahles sidste uger

Da resultatet af afstemningen i 2. zone forelå den 14. marts om aftenen, var der for regeringen og partierne bag den ingen tvivl om, at afstemningsresultatet måtte respekteres, at Clausen-linjen måtte blive Danmarks kommende grænse. Hvad man hørte fra kommissionens medlemmer måtte efterlade det indtryk, at det også var dens opfattelse.

Den 15. marts havde H. P. Hanssen i Flensborg en samtale med Claudel og Heftye. Adspurgt om stillingen i Danmark udtalte H. P. Hanssen som sin opfattelse, at tanken om på dette grundlag at modtage Flensborg ville møde modstand hos radikale og socialdemokrater, samt efter oplysninger, han havde, hos Venstre bortset fra nogle enkelte. »Det var hans indtryk«, refererede P. Munch, »at kommissionen var klar over sin beslutning, at der i den var megen vrede mod dem, der havde foregøglet den forhold, som slet ikke fandtes« [42].

Regeringen følte sig dog utryk m.h.t. kongens stilling, idet der over landet gik en mægtig bølge under mottoet »Flensborg hjem«, og denne bølge appellerede stærkt til Christian X.s følelser. I pressen var Nationaltidende førende i kampagnen for Flensborg hjem, men også Jyllandsposten og andre konservative provinsaviser fulgte denne linje. Nationaltidende skrev 15. marts: »Nu har altså den sønderjyske befolkning talt. På dette grundlag vil nu ententen træffe sin afgørelse i henhold til traktatens bestemmelser om hensyntagen til økonomiske og geografiske omstændigheder. Vi føler os dog forvissede om, at dette vil ske i overensstemmelse med det danske folks ønsker. Og derfor står valget nu til dette, og hvad valget for dettes vedkommende drejer sig om er klart for alle: »Vil det danske folk efter alt det, der nu er sket, og med valget og alle dets omstændigheder vel overvejede, slippe sine trofaste og udholdende forposter...« Og i redaktør Svenssons blad »Danskeren« der udkom i Haderslev, hed det 15. marts: »Idag pisker regnen i Flensborgs gader, men Danebrog trodser vejret. Vor dansk-

heds vilje er ubrudt. Vi venter nu som før, at det danske folk henter Flensborg hjem. Hjem til Danmark«.

Den 17. marts var Ernst Christiansen kommet til København, hvor han af en opildnet menneskemængde var blevet ført til Amalienborg. Gennem et vindue havde han en samtale med kongen, hvis ord kunne tolkes som tilslutning til Christiansens synspunkter; men efter et møde i statsrådet blev de bortfortolket i et dementi.

Der blev forberedt en stor mødekampagne for Flensborg, og regeringspartierne overvejede en modkampagne; det blev dog kun til et stort møde fra hver side, for regeringstilhængernes vedkommende dog fordelt på tre lokaler. I Studenterforeningen talte den 18. marts Ernst Christiansen, Peter Grau, fru Marie Jessen, redaktør Jens Jessens enke, advokat J. Andersen og Andreas Grau, der alle krævede Flensborg til Danmark; men også den konservative folketingsmand L. V. Birck havde ordet, og han talte imod at indlemme Flensborg i Danmark. På regeringspartiernes møder talte professor Harald Høffding, Ove Rode, K. M. Klausen, gårdejer Chr. Ernst Christensen fra Als, tidligere landdagsmand Nis Nissen, P. Munch og Borgbjerg og mest bemærkelsesværdigt den konservative skoleborgmester i København Ernst Kaper, hvis far var angelbo. Selv nærrede han varm sympati for de danske i Sydslesvig, men han anså det for at være en skæbnesvanger fejltagelse, hvis man på det givne grundlag tog Flensborg med til Danmark.

Regeringen kunne føle sig meget beroliget, da Venstre på rigsdagen 16. marts udsendte en vejledning til offentligheden:

»I anledning af henvendelser til rigsdagsmænd om at deltage i offentlige møder om det sønderjyske spørgsmål har Venstre på rigsdagen vedtaget ikke at deltage i sådanne, men henholde sig til rigsdagsbeslutningen af 12. marts med Neergaards motivering af partiets stilling vedrørende 2. zone«. I denne erklæring, som alle partier var blevet enige om, blev der som nævnt, udtalt tillid til, at de allierede magter, ved den endelige fastsættelse af Danmarks sydgrænse ville træffe en retfærdig afgørelse, som det danske folk kunne give sin tilslutning og med glæde tage imod. Ordene var uforpligtende, og det var Neergaards erklæring også, men den kunne i givet fald lægge op til et valg på grænsespørgsmålet.

Regeringen kunne føle det værste overstået; men de kredse der siden efteråret 1919 havde sat alle kræfter ind på at få Zahle fjernet, gav

ikke op. Der udviklede sig i Danevirkebevægelsen en tyrkertro på, at blot regeringen Zahle kom bort, så kunne alt endnu blive godt. De mest ivrige i kampen mod regeringen Zahle var i foråret 1920 oberstløjtnant With, tidligere chef for efterretningsvæsenet, lægen Valdemar Harsløf og folketingsmand J. S. Vanggaard; Collin stod nu lidt mere i baggrunden, men adskillige officerer i kongens nærhed støttede bestræbelserne.

Planer om at få kongen til at afskedige regeringen Zahle og erstatte den med et forretningsministerium var allerede lagt før 14. marts. Det var lykkedes de tre nævnte ledere i Danevirke-kredsen at få den ansete højesteretssagfører O. Liebe til i givet fald at påtage sig at danne et forretningsministerium, hvis opgave det ville være at udskrive valg til folketinget.

Disse mænd arbejdede ud fra den tankegang, at Den internationale kommission ville give Danmark et tilbud, som ved en meget rummelig fortolkning af de økonomiske og geografiske hensyn ville gå ud over, hvad afstemningsresultatet i sig selv hjemlede. Endnu efter 14. marts troede nogle, at det kunne indebære et tilbud om Flensborg. Man regnede med, at regeringen Zahle ville afvise et sådant tilbud eller andre tilbud, der gik ud over det, som kunne motiveres med stemmetallene. Det var derfor alfa og omega for Danevirkefolkene at sørge for, at Danmark fik en regering, som ville stille sig positivt til et tilbud. Et brev fra Erik With til Valdemar Harsløf den 20. marts illustrerer tankegangen: »Havde i går 2 samtaler, 1 med Claudel og 1 med Liebe. Førstnævnte behandlede Slesvig-spørgsmålet storpolitisk i de linjer, som vi har talt om. Jeg foreslog løsningen: Flensborg til Danmark og 2. og 3. zone til Folkeforbundet, toldunion med Danmark. Flensborg beholder da alt sit gamle opland. Kommissionen kommer hertil senest den 31. ds.« Med Liebe drøftede With besættelsen af en række ministerposter og skrev. . . »Jeg tror, jeg får professor Ammundsen, han er imod Flensborg til Danmark. Dette er mindre væsentligt; thi hovedsagen er ministeriet bort, så snakker vi om resten bagefter og kan vel finde en løsning ved forhandling med kommissionen. Liebe mente det rettest, at rigsdagen kan hjemsendes uden at man skal udskrive valg. Thi - og han har ret - man må høre, hvad kommissionen har at byde og bruge dette. . .«[43].

Det var med sådanne forestillinger i hovedet Erik With lagde an til det sidste stød imod C. Th. Zahle, disse forestillinger led imidlertid af

den afgørende svaghed, at det intetsteds var foreskrevet, at Den internationale kommission skulle give Danmark noget tilbud; dens kommissorium gik ud på at fremsætte et forslag til ambassadørrådet i Paris, der havde til opgave at føre Versailles-traktatens bestemmelser ud i livet. Dette råd havde imidlertid kun udøvende funktioner; hvis der skulle tages kontakt til den danske og den tyske regering, var det en opgave for Det øverste råd, hvori regeringerne var repræsenteret ved deres udenrigsministre. Den internationale kommission havde ikke kompetence til at føre realitetsforhandlinger med nogen af de implicerede regeringer. Det udelukkede ikke, at der kunne finde underhåndsdrøftelser sted, men det var kun det franske kommissionsmedlem, Paul Claudel, der viste interesse for at føre sådanne forhandlinger, og han har i høj grad ansvaret for, at den illusion opstod, at Den internationale kommission ville give et for de yderliggående favorabelt tilbud, som krævede en ny regering for at blive modtaget.

Generalsekretæren Brudenell-Bruce bidrog meget til at skabe øget usikkerhed omkring kommissionens holdning. Hans frue havde kontakter til damer i Danevirkebevægelsen, og man mente, at hun spandt rænker. Det lader sig vanskeligt afgøre, dertil varierede de synspunkter, som Bruce gjorde gældende for stærkt, men de fik tillagt betydning af dem, der lige i øjeblikket kunne bruge, hvad han nu havde sagt; en fast opfattelse havde han ikke.

De overvejelser man gjorde sig i regeringen genspejler sig i et cirkulæretelegram, som udenrigsministeren udsendte den 20. marts. Det skulle tjene til vejledning for gesandterne og blev først offentligt kendt i maj måned 1920. Det var stærkt præget af den spidse pen, som Erik Scavenius plejede at føre. H. P. Hanssen havde været med til at udarbejde cirkulæretelegrammet, men som så ofte før havde han svært ved at få den rette tone frem, når andre først havde lavet et udkast. Blot en enkelt sætning, der udtrykte forståelse for den vanskelige situation, som de danske i 2. zone nu var bragt i, havde mildnet teksten[44J.

I notens første og vigtigste afsnit blev tanken om at indlemme 2. zone i Danmark afvist. Det blev begrundet med, at en tysk befolkning på 100.000 personer mod deres ønske derved ville blive indlemmet i Danmark, og det ville skabe en stadig uro, og tillige ville det retsgrundlag, hvorpå Danmark havde bygget sine ønsker om det danske Sønderjyllands tilbagegivelse, blive undergravet.

Derefter blev der taget stilling til, hvorledes den danske befolknings-

del i 2. zone eventuelt kunne beskyttes mod tyske overgreb. Der henvises til, at den danske delegation ved fredskonferencen i 1919 havde vendt sig imod forslag om at give garantier til den tyske minoritet i Nordslesvig, og man så i øjnene, at et krav om garantier i 2. zone kun kunne tænkes gennemført, hvis man gav tilsvarende indrømmelser i 1. zone. Da man ikke kunne tænke sig sådanne indrømmelser, nævntes i noten den mulighed, at der kunne tilvejebringes en optionsret for dansktalende i 2. zone. Det skal her lige indskydes, at optionsretten i henhold til Versailles-traktaten kun gjaldt beboere, der var født i de områder, der blev afstået til Danmark. Målet var ifølge cirkulæretelegrammet: »at begge minoriteter efterhånden formindskedes så meget som muligt, således at der bliver en ren national grænse, og der bør fra dansk side ydes de danske minoriteter økonomisk og anden støtte, forsåvidt de måtte ønske at forlægge deres bopæl til Danmark«.

Dette forslag var uden tvivl vel ment, men fremsat uden føling med dem, det virkelig angik, virkede det meget skrivebordsagtigt. Det var i teknisk henseende ejheller vel gennemtænkt. En optionsret til beboere i 2. zone måtte gælde alle, der havde deltaget i afstemningen, også de tysksindede. Den mest hensigtsmæssige ordning havde man opnået ved at lempe reglerne for at få dansk indfødsret; så havde regering og rigsdag fuld kontrol med den politiske risiko. Tanken om en optionsret for beboerne i 2. zone blev senere taget op af regeringen Neergaard, som imidlertid hurtigt blev klar over, hvilke ubehagelige konsekvenser en sådan ordning kunne få.

Når tanken blev fremført i cirkulæretelegrammet af 20. marts kan det hænge sammen med, at man gerne ville udstrække en hånd til de dansksindede samtidig med, at der i telegrammets næste afsnit blev taget klart afstand fra en idé, der var fremsat med henblik på at skabe tryghed for de danske Flensborgeres nationale tilværelse, nemlig tanken om at internationalisere byen i lighed med fristaden Danzig. Denne tanke afviste regeringen, idet den i telegrammet fremhævede, at Danmark måtte være interesseret i hurtigst muligt at få en definitiv afgørelse; det ville, mente man, betyde en fare for Danmark, om 2. zones skæbne stadig blev holdt hen i det uvisse.

Endelig blev der taget stilling til det for regeringen i øjeblikket mest brændende problem, Tiedjelinjen. I argumentationen for denne linje havde man fra tysk side søgt et formelt tilknytningspunkt i fredstraktatens artikel 110 stk. 1, hvor der stod, at de allierede og associerede

hovedmagter ville fastsætte grænsen efter en linje, der hvilede på resultatet af afstemningen. Der var på dette punkt ikke fuld overensstemmelse mellem den franske og den engelske ordlyd. I den franske tekst var det udtrykt med ordene »basé sur le résultat des votes«, altså i flertal, d.v.s. det kunne tolkes som begge afstemninger, medens art. 109, stk. 3 taler om »Le résultat du vote« i enkelttal. Denne spidsfindige sondring fandt ikke støtte i den engelske tekst; den havde i begge tilfælde ental og det samme gjaldt den officielle tyske oversættelse[45]; d.v.s., at afgørelsen skulle træffes efter afstemningerne hver for sig.

Fra dansk side kunne man med fuld ret hævde, at der i fredstraktaten ikke var holdepunkt for Tiedjelinjen, men situationen var så usikker, at de danske politikere gerne så en afgørelse hurtigst muligt. For at skaffe klarhed besluttede regeringen at anmode Den internationale kommission om, at Danmark nu måtte benytte den i Versaillestraktaten fastsatte ret til at besætte 1. zone med dansk militær. En militær besættelse ville nedslå enhver forventning om, at Tiedjelinjen kunne blive til virkelighed. Man ville derved få en situation med danske tropper i 1. zone og franske og engelske i 2. zone.

Den 22. marts rettedes denne henvendelse til CIS, som den 25. marts svarede imødekommende og foreslog forhandlinger om, at fransk-engelske tropper skulle trækkes bort fra 1. zone inden 1. april 1920. Alt så ud til at klappe.

Den 26. marts holdt rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg møde. Her redegjorde H. P. Hanssen for den heftige tyske kampagne i Tiedjeområdet, og han fortalte om møder, han havde haft med repræsentanter for de danske i området nord for Flensborg fjord og derpå sagde han »men jeg mente, at det vægtigste slag, der kunne føres imod denne agitation, var, at vi besatte Tønder, lagde hånd på det og dermed gav til kende, at vi blev der. Ved at give en sådan tilladelse ville kommissionen også få lejlighed til at tage sit standpunkt« [46].

På Flensborg-retningens side var der samtidig ved at komme en vaklen i geledderne, »Flensborg-hjem«-bevægelsen var i sig selv ganske unuanceret, men den 22. marts vedtog Vælgerforeningens Flensborg-gruppe en resolution, der åbnede flere muligheder; her var spørgsmålet om sikring af de danske Flensborgeres eksistens sat i forgrunden, mens kravet om indlemmelse af byen i Danmark var skubbet mere i baggrunden, men forskydningen i standpunktet var så godt pakket ind, at resolutionen ikke udelukkede den sidstnævnte mulighed. Det hed: »Ef-

ter det stemmetal for Danmark, som tilvejebragtes på trods af den stærkeste altydske terrorisme, tilsiger Vælgerforeningens Flensborg-gruppe den danske befolkning i 2. zone sin uforbeholdne støtte for deres udfrielseshåb. Flensborg-gruppen nærer den tillid til den høje internationale kommission og de sejrriige magter, at den danske befolkning i 2. zone ikke udleveres til dens hidtilværende undertrykkere, der ikke af nogen garanti på papiret ville lade sig hindre i at prisgive den til den tøjlesløse hævn, hvis forløbere allerede nu spores på de forskellige områder. Den tyske agitation for den såkaldte Tiedjelinje, hvis hele uholdbarhed kendetegnes ved, at der i 1. og 2. zone tilsammen er et dansk flertal på 12.000 stemmer, beviser efter vor mening kun Flensborgs økonomiske samhørighed med Danmark« [47].

Når der bruges udtrykket »ikke udleveres til den hidtilværende undertrykkelse« lå der heri en hentydning til den idé om en internationalisering af Flensborg, som tidligere har været nævnt.

Tanken om en internationalisering var nærmere blevet formuleret på et møde i Gram den 16. marts 1920, hvor to af Flensborg-retningen Jens Hørlyck, Skodborg og Jørgen Gram, Gabøl samt to fra Aabenraa-retningen Mads Gram, Københoved og Jens Højer, Billeslund var til stede sammen med 6 andre. De var blevet enige om at undersøge muligheden for at stille 2. zone under et internationalt protektorat for en periode på 15 år, hvorefter der skulle holdes en ny afstemning. De fire nævnte opsøgte H. P. Hanssen, der opmærksomt hørte på dem, men måtte henvise til, at fredstraktaten intet indeholdt om en sådan mulighed, og at han anså det for udelukket, at Den internationale kommission kunne stille 2. zone under internationalt protektorat. Men desuden var H. P. Hanssen i almindelighed betænkelig ved en sådan ordning, der ville betyde bestandig uro ved grænsen, og H. P. Hanssen havde ikke tillid til et bedre resultat i 1935, end det der var nået i 1920[48J.

Indtil 25. marts havde Flensborg Avis intet nævnt om internationaliseringsplanerne, men i en kommentar til Flensborg-gruppens resolution af 22. marts erklærede bladet denne dag, at det anså en internationalisering for den næstbedste løsning, og den tolkede Flensborg-gruppens resolution med rette, som et forsøg på at danne et samlingsgrundlag. Det lykkedes ikke hverken i Nordslesvig eller i kongeriget at skabe enstemmighed for en internationalisering, de radikale og socialdemokraterne og Aabenraa-retningen var klart imod en sådan løsning.

Forslaget om en fristat, havde imidlertid den betydning, at alle de blandt regeringsmodstanderne, der erkendte, at der ikke var grundlag for at kræve Flensborg indlemmet i Danmark, nu fik et alternativ. En af dem der greb det med særlig iver var Holger Andersen. Han skrev i Ugens Tilskuer 2. april om det forbillede, som ordningen for Saar-distriktet kunne danne, idet han henviste til fredstraktatens kap 2. § 16-33 og artiklerne 107 og 108 samt tillægget til artiklerne 45-50. Det måtte blive de allieredes sag at fastsætte udstrækningen af de områder, der som fristat skulle sikres under Folkeforbundets beskyttelse, mente han, han foreslog, at en overkommisær for Folkeforbundet som i Danzig, kunne overtage styrelsen. Gennem den økonomiske tilknytning til Nordslesvig ville Flensborgs opland i fuldt omfang blive bevaret og dermed den væsentligste kilde til fremtidige forviklinger være fjernet. Han forklarede videre, at en sådan løsning tillige ville muliggøre, at spørgsmålet ad åre kunne tages op til en rolig overvejelse under afklarede forhold. Hovedsagen var, at Flensborg og det tilhørende område blev løsnet fra forbindelsen med Preussen og blev stillet i et frit forhold, som ville muliggøre, at det danske element fik en fri og uafhængig udvikling side om side med det tyske element, således at begge nationaliteter kunne være fuldt ligeberettigede. Den endelige afgørelse ville ligge hos Det øverste råd, skrev han.

I disse forestillinger indgik en stor portion ønsketænkning, der forudsatte, at sejrherrene ville engagere sig i dette for dem underordnede spørgsmål, og man så helt bort fra, at enhver ændring i fredstraktaten krævede Tysklands samtykke, og det kunne man ikke regne med at få. Flertallet i 2. zone var absolut imod tanken. I dansk indenrigspolitisk sammenhæng var forslaget imidlertid særdeles anvendeligt, og det spillede i de følgende måneder en stor rolle.

Mens denne tyngdepunktsforskydning fandt sted i Flensborg-gruppens rækker, blev det endelige stød mod regeringen forberedt. Den formelle baggrund var krav om valg fremsat den 27. marts i erklæringer fra Venstre, Det konservative folkeparti og Erhvervspartiet, støttet med erklæringer fra folketingsmændene Marott og Moesgaard-Kjeldsen. For de sidstnævnte var tanken om at sikre Flensborg for Danmark nok den egentlige drivkraft.

Man havde længe vidst, at Marott var en brændende tilhænger af kravet om »Flensborg hjem«. Allerede i en tale den 17. nov. 1919 udtalte han i Folketinget håbet om, at afstemningsresultatet i Flens-

borg ville blive sådan, »at byen kunne komme tilbage til det land, hvor den i århundreder havde hørt hjemme, og som derved vil få en god og varig grænse, ikke mindst til fordel for Flensborg selv. Kunne man tænke sig en folkeafstemning herhjemme i det gamle land om denne sag, er jeg ikke i mindste tvivl om resultatet: det ville blive absolut til fordel for grænsen syd for Flensborg«. Han distancerede sig ved talen fra den officielle socialdemokratiske holdning, men endnu var grundlaget for hans holdning et håb om et godt afstemningsresultat. I dec. 1919 var Marott i Flensborg, hvor han fik en hjertelig modtagelse blandt de danske.

Mere og mere direkte tog han i foråret 1920 stilling på linje med Flensborg-folkene; i hemmelighed samarbejdede han med dem. På partimøder blev han sat under stærkt pres, men han lod sig ikke påvirke deraf; lige før afstemningen i 2. zone var han i Flensborg, men allerede før afgørelsen var faldet, rejste han til Sverige for at søge at vinde svensk støtte til kravet om Flensborg til Danmark, uanset afstemningens resultat; besøget var resultatløst. Den 16. marts var Marott hjemme igen og hævdede i et partimøde sin ret til at arbejde for, at Flensborg og 2. zone blev dansk. På ham havde afstemningsresultatet ikke gjort noget negativt indtryk. Den 17. marts fastholdt han kategorisk sit standpunkt. Men endnu ønskede Socialdemokratiet ikke et brud. Man nøjedes med at udelukke ham fra partigruppens møder om Flensborg. Den 18. marts vedtog hovedbestyrelsen en misbilligelse af hans færd, men han blev ikke ekskluderet. Partiet vidste nu, at det ikke kunne regne med ham i en kritisk situation[49]. Den 17. marts havde han på et møde i Studenterforeningen udtalt, at han ikke skulle have noget imod at modtage en by på de givne procenttal »og den afstemning, der er foretaget dernede er jo kun fuldkomment bedrag«. Udtalelserne fremkaldte stor begejstring i forsamlingen. Marott kæmpede for Flensborg, og han deltog i kampagnen mod regeringen, fordi han troede, at der endnu var chancer for et dansk Flensborg.

For Marott var konflikten med Socialdemokratiet alene betinget af Flensborg-spørgsmålet, for Moesgaard-Kjeldsen var forholdene lidt mere komplicerede. Ved sin indtræden i Det radikale venstre var han en succesrig godsejer fra Lolland; og man kunne undre sig over, at han valgte netop dette parti, der snarere repræsenterede husmændene end godsejerne. Han havde med stor dygtighed ledet forsyningsadministrationen fra 1917, for øvrigt med professor Holger Møllgaard som sekre-

tær; men i 1919 mente han, at alle restriktioner hurtigst muligt skulle opgives, og han kom derved i et modsætningsforhold til partiets ledere. Hertil kom så Flensborg-spørgsmålet. Den 18. marts vedtog Det radikale venstre en udtalelse til støtte for den af ministeriet hidtil førte sønderjyske politik. Da Moesgaard-Kjeldsen ikke var til stede, kunne den vedtages enstemmigt; da spørgsmålet den 20. marts igen kom til debat i partiet, var han til stede, og han stemte imod, da en ny resolution blev vedtaget. Den 22. marts forklarede han sit særstandpunkt i en erklæring.

»I anledning af den af Det radikale venstre på rigsdagen den 20. ds. udsendte udtalelse, hvori der allerede nu tages afstand fra enhver overvejelse af spørgsmålet om Flensborg og andre dele af 2. zones indlemmelse i Danmark, skal jeg oplyse, at jeg i partimødet har stemt imod denne udtalelse, fordi den efter min formening søger at foregribe den naturlige udvikling af denne sag, idet hensynet til den ret, der ifølge fredstraktaten alene tilkommer kommissionen, derved vil kunne tilside-sættes. Når kommissionens indstilling med tilhørende begrundelse bliver bekendt vil tidspunktet for en for den danske regering bindende udtalelse være tilstede«. Det var hans forestilling, at der skulle gives kommissionen lejlighed til at fremsætte et tilbud og han må have regnet med, at det ville omfatte Flensborg.

Den 17. marts sendte Ernst Christiansen og Peter Grau et brev til kongen. Den egentlige ophavsmand til brevet var oberstløjtnant With. Meningen var at øge det pres, der blev lagt på kongen for at få ham til at afskedige Zahle. Brevet lød: »Nu slår Flensborgs skæbnetime. Meget tyder på, at kommissionen vil være villig til at tilbyde Danmark Flensborg og i hvert fald dele af 2. zone, såfremt den kan gå ud fra, at Danmark ikke afslår at tage imod den gamle danske by. Det nuværende ministerium har en gang afvist de sejrende magters tilbud, da det gjaldt afstemning i landet ned til den gamle danske grænsevold. For anden gang vil disse magter ikke udsætte sig for en sådan skuffelse. Vi beder derfor indtrængende Deres Majestæt ufortøvet at kalde et nyt ministerium, som vil give det danske folk lejlighed til gennem valg at tilkende-give sin vilje. . . For alle i Flensborg og 2. zone er det med den største bekymring vi ser ministeriet Zahle sidde som landets regering og kongens råd i denne skæbnetime - og for os står dets forbliven som Flensborg tabt« [50].

Ernst Christiansen var imidlertid af den opfattelse, at man ikke

kunne afvente at Den internationale kommission eventuelt ville fremsætte et tilbud, den danske regering måtte også udfolde et initiativ; det fremhævede han i en leder i Flensborg Avis den 21. marts. Han henviste til et blad, der havde sagt, at sagen ligger hos Den internationale kommission og fortsatte: »Det er rigtigt, men Danmark må sige, hvad det vil. Regeringen gør ikke mine til at vige sin plads«. Kun Det konservative folkeparti havde efter 14. marts virksomt støttet de danske forposter. Venstre var afventende. Om Marott hed det, »at hans indsats vil blive stående i historien som en fribåren og retsindig dansk mands stolte bedrift«. Det blev endvidere hævdet, at Danmark ved at holde på Clausen-linjen gav fri bane for Tiedje-agitationen og artiklen sluttede: »For de pågældendes egen skyld, for vort lands og folks skyld må det håbes, at der til trods for al partipolitik endnu kan nås i det mindste enstemmig fremhævelse af, at det er umuligt at prisgive grænsevagten, der ikke segnede i de lange kampår, ved fejgt dansk forræderi. Om slikt skulle ske, ville det være en så uhyre skamlet, så enhver af os fremtidig må skamme sig over at være dansk. Gid Danmark måtte kende sin besøgstid. Gid de kårne og styrende mænd må kende deres ansvar, inden det er for sent«.

Det var sådanne synspunkter, der gjorde indtryk på kongen.

Man vidste omkring 20. marts alment, at de to udbrydere Marott og Moesgaard-Kjeldsen ville gå mod regeringen i Flensborg-spørgsmålet, men på den anden side havde den konservative L. V. Birck erklæret, at han var tilhænger af regeringens politik i Flensborg-spørgsmålet. Der var således stadig flertal for regeringen i Folketinget; og for regeringsmodstanderne var der ingen fordel ved at få dette konstateret i Folketingssalen, men med den viden, man havde om Marott og Moesgaard-Kjeldsens holdning, kunne man måske fremkalde det indtryk, at regeringens grundlag var ved at smuldre, og især Vanggaard indså, at regeringen kun kunne væltes, hvis der var en vis parlamentarisk baggrund derfor. Man kom da på den idé, at lade regeringsmodstanderne fremsætte erklæringer med krav om at der blev udskrevet valg til Folketinget.

I en ledende artikel den 26. marts 1920 fulgte Ernst Christiansen synspunktet op. Han fremstillede det som en vildfarelse, at sætte lid alene til Den internationale kommission og skrev videre: »Det er en misforståelse at tro, at kommissionen ville give Danmark et vidtgående tilbud, der kunne forelægges til folkeafstemning. Det er Danmarks sag

at gøre sig gældende, når det ønsker indrømmelser. Sker der intet fra Danmark, så må man regne med, at kommissionen - måske meget snart - afgiver sin indstilling, og at den svarer til den nuværende danske regerings holdning. Stillingen er derfor i øjeblikket så alvorlig, som den kan blive, omend det sidste ord vil blive sagt i Paris, og det selvfølgelig ikke er talt endnu«.

Det var imidlertid for regeringsmodstanderne en svaghed, at de ikke kunne vælte det siddende ministerium og så være sikre på at få en ny regering med et Flensborg-venligt program; man kunne kun kræve et forretningsministerium, der skulle udskrive nyvalg til Folketinget. Man kunne håbe på eller regne med, at valget ville give oppositionen flertal, og at et nyt Flensborg-venligt ministerium ville blive dannet, men i bedste fald ville der gå 3-4 uger. Så længe måtte man altså se at forhale den afgørelse, CIS skulle træffe, hvis man stadig gik ud fra at kommissionen ville tale med en dansk regering, inden den afgav sin indstilling. Som Ernst Christiansen havde gjort opmærksom på, ville det sidste ord blive sagt i Paris, men det var ikke opportunt, at fremhæve dette for stærkt. Det pres, der skulle benyttes mod Zahle måtte bygge på den påstand, at klokken var ved at falde i slag i Flensborg, at det var sidste øjeblik til en indgriben, hvis noget skulle kunne opnås for Flensborg.

Det sidste afgørende stød mod regeringen udgik fra Flensborg. Den 25. marts holdtes et møde hos Ernst Christiansen, der lå syg i sit hjem. Til stede var Peter Grau og Kloppenborg-Skrumsager. De affattede et memorandum til CIS og afrejste derefter til København. I henvendelsen til CIS anmodede de om, at der ved kommissionens indstilling måtte tages hensyn til valgsnyderierne og til de historiske og geografiske hensyn, som talte for Flensborgs forbliven ved Nordslesvig og dermed byens genforening med Danmark. Det skal lige indskydes, at det altså ikke var økonomiske og geografiske hensyn der anførtes, men *historiske* og geografiske. P. Grau og Kloppenborg-Skrumsager overbragte dette memorandum til CIS og fik lejlighed til at tale med samtlige kommissærer, sandsynligvis har de talt med kommissærerne enkeltvis. I det referat, som P. Grau har givet i »Slesvig delt« er der ikke sat navn på, hvad de enkelte kommissærer har sagt, men det falder klart i 3 dele, hvoraf 1 og sidste del repræsenterede Marlings og von Sydows syn, det midterste Claudels og Heftyes. Referatet skal her gengives i sin helhed, fordi dets indhold var grundlag for den tale Peter Grau

holdt for de konservative rigsdagsmedlemmer og for det pres han udøvede over for Venstre, da han den 26. sammen med Kloppenborg-Skrumsager kom til København. Han gengav samtalerne med kommissionsmedlemmerne på følgende måde: »Afstemningsresultatet havde været afgørende for kommissionens flertal. Mindretallet ville gerne fri de danske for udlevering til Tyskland; men forslag derom var udsigtsløst med den regering som Danmark havde. Stillingen i kommissionen er 4 stemmer for en fuldt afvisende opfattelse og 3 for en mildere. [Tallene er lidt vanskelige at forstå, da der kun var 4 kommissærer]. Forslaget, der lægger hele 2. zone til Tyskland, vil meget snart gå til Paris. . .« Betragtningen bag dette forslag lød: »At lade de historiske forhold være bestemmende ville være chauvinisme. Visselig var det hårdt at udlevere de danske til Tyskland; men Versailles-traktatens ordlyd var klar og afgørende. Her var et plebiscit, og kommissionen kunne intet foreslå, der gik ud over dens beføjelse, som var at håndhæve afstemningens konsekvenser. Retfærdighed var ikke at oprette gammel uret, men at udføre givne bestemmelser og ordrer. Anvisningen hertil var fremsat i traktatens paragraffer og i kommissionens instruks. Chauvinistisk ville det være at tage hensyn til afstemningen i 1867; det var afstemningen den 14. marts og intet andet man havde at rette sig efter«. Synspunktet svarede til det, Marling og v. Sydow anlagde.

Men så hed det videre: »Så længe denne regering er udtryk for det danske folk, er der intet at opnå for de danske i 2. zone. Internationalisering? Ja, kom med et bestemt formuleret forslag, men hurtigst muligt! Lægge Flensborg og de distrikter, som i 1867 stemte med dansk flertal, til Danmark? Ja, lad en dansk regering kræve det af det store råd! Danmark vil jo ikke have det; thi et lands regering må jo være udtryk for folkets flertal, ellers kommer der en ny. Gang på gang har man sagt: »Den nuværende regering skal bort«. Men det er blevet ved snak. Nu er det højst sandsynligt for sent. Flertallet i kommissionen vil holde sig til afstemningsresultatet, og det synes jo afgørende nok, hvis man ikke anlægger historiske og geografiske synspunkter. Man har været bestræbt for at skaffe Danmark fuld oprejsning for 1864, tilbød rømning og afstemning i 3. zone, men den danske regering afviste denne afstemning med forbitrelse. Nu må der stilles krav af Danmark, for at man ikke på ny udsætter sig for afvisning, hvor man tilbyder Danmark noget i dets egen interesse. Kommissionsforslaget vil meget snart gå til Paris. Vil De handle, må De handle straks«. Det var Claudels røst, der her kom til udtryk.

»Og til sidst hørte vi: Det er et plebiscitområde. Afstemningen er afgørende. Versailles-traktaten indeholder intet om historisk oprejsning. Vi har kun at håndhæve vore instrukser og kan ikke gå ud over vor kompetence. Vi kan have medfølelse med den danske befolkning, men kan intet foretage os for at hjælpe den. Valguregelmæssighederne er ikke graverende. Vi fremsætter vort forslag for rådet i Paris på grundlag af valgresultatet, og det er 75 % for Tyskland og 25 % for Danmark« [51]. Til sidst var det igen Marlings og v. Sydows tankegang, der kom til udtryk.

Ser man nøjere på disse formuleringer, kunne Flensborg-folkene kun bygge på Claudel og Heftye. Trods det forbehold, at det højst sandsynligt var for sent at opnå noget, var der i Claudels udtalelse en klar opfordring til at få regeringen fjernet. »Så længe denne regering er udtryk for det danske folk, er der intet at opnå for de danske i 2. zone« og han afsluttede: »Vil De handle, må De handle straks«. P. Grau omtalte i det konservative gruppemøde den 27. marts »hvor indtrængende Claudel havde forlangt en ny regering i Danmark«[52].

Det var ikke første gang Claudel havde givet en sådan tilskyndelse. Han havde i måneder arbejdet nært sammen med de ledende inden for Danevirke-retningen og som baggrund for påskekrisen kan der være anledning til i sammenhæng at se på Claudels bestræbelser i foråret 1920.

7. Paul Claudel i foråret 1920

Claudel færdedes mere end sine kolleger rundt i de mellemslesvigske egne. Den 17. februar var han en tur med Paul Verrier gennem Valsbøl og Skovlund til Læk. »Den triste slesvigske hede« kaldte han landskabet. Den 23. februar var han igen sammen med Verrier i de frisiske egne, hvor Cornelius Petersen forklarede ham de komplicerede afvandingsforhold.

Den 25. februar rejste han til København; de danske øer forekom ham »at ligge som store runde kokasser i havets græsgang«; sådan noterede han i sin dagbog. I København forhandlede han både med regeringsmedlemmer og Danevirkebevægelsens ledere. Til H. P. Hanssen sagde han, at han ikke regnede med, at et eneste sogn ville vise dansk flertal, men »man« havde ikke desto mindre den tanke, at Danmark skulle have det hele. Videre havde han sagt til H. P. Hanssen, at der ville opstå en vanskelig situation for kommissionen, hvis en folkeafstemning i Danmark gik imod, hvad kommissionen tilbød. Han ville derfor gerne vide, hvorledes regering og partierne stillede sig. H. P. Hanssen måtte af samtalen få det indtryk, at de økonomiske og geografiske hensyn måtte få en meget stor vægt i forhold til afstemningsresultatet.

Til udenrigsminister Erik Scavenius sagde Claudel, at det var bedst, at kommissionen efter afstemningen i 2. zone kom til København for at forhandle med regeringen. Han antydede, at oppositionen burde inddrages i sådanne forhandlinger. Scavenius måtte få det indtryk, at Claudel bebudede sådanne forhandlinger på kommissionens vegne. Under en senere drøftelse mellem ministrene fandt finansminister Edvard Brandes det tilfredsstillende, at kommissionen nu ligesom kom til regeringen, og ministrene enedes om at give det svar, at regeringen efter afstemningen i 2. zone var rede til en sådan drøftelse[53].

Regeringen har dog næppe tillagt Claudels udtalelser større betydning. Det gjorde til gengæld Danevirke-bevægelsens ledere. Til dem udtalte han sig da også helt anderledes end til ministrene. Han havde hørt om det planlagte stormløb mod regeringen Zahle, og han lagde

ikke skjul på, at han ønskede regeringen væltet, men som flere andre mente han, at det var bedst at vente til efter 14. marts. Det kunne koste nogle arbejderstemmer i Flensborg at styrte en regering, der i Staunings skikkelse havde en ledende socialdemokrat i sin midte. I en samtale med Ionas Collin uddybede Claudel nærmere sine synspunkter. Han regnede kun med 30 % danske stemmer i Flensborg, og han oplyste, hvad han ikke havde betonet over for ministrene, at der var divergerende opfattelser i kommissionen. Heftye var »på den danske side«, sagde han, men v. Sydow på den tyske. Om Marling ville han ikke udtale sig, Til trods for disse oplysninger om uenighed i CIS, opretholdtes hos Danevirkemændene den opfattelse, at kommissionen kunne komme med en indstilling, som den danske regering efter sin politiske opfattelse måtte afvise. Claudel sagde til Collin, at CIS ikke kunne udsætte sig for en desavouering, og han forklarede, at CIS måtte tage hensyn til den siddende regering, d.v.s. den til enhver tid siddende danske regering. Claudel oplyste, at CIS ville komme til København nogle dage efter afstemningen, omkring 18. marts, for at forhandle, inden den tog standpunkt. Derfor måtte Collin og hans venner se at fremkalde et ministerskifte mellem den 15. og 18. marts[54J].

Danevirkemændene tog Claudels ord for deres fulde pålydende, men intet tyder på, at kommissionen som sådan på noget tidspunkt har tænkt at forhandle underhånden med den danske regering, før den afgav sin indstilling. For den udvikling, der førte frem til påskekrisen er det imidlertid af betydning at fastholde, at aktørerne i København følte sig under tidspres, eller ønskede at fremkalde det indtryk, at der forelå et tidspres, et nyt ministerium måtte være i funktion, før CIS kom til København. Da der ikke blev noget af en sådan færd, blev formuleringen ændret, således at et nyt ministerium måtte være udnævnt, før CIS afgav sin indstilling til ambassadørrådet i Paris, der havde den endelige afgørelse. Til de forberedelser, der sidst i februar 1920 blev gjort for at tilvejebringe et ministerskifte, hører også Claudels samtale med de to »rebeller« Marott og Moesgaard-Kjeldsen, henholdsvis folketingsmand for Socialdemokratiet og for Det radikale venstre.

Ifølge de danske kilder havde han tilsyneladende uden forbehold sagt, at det var kommissionens vilje, uanset afstemningsresultatet at give Flensborg til Danmark, og han understregede også over for dem det nødvendige i at få ministeriet skiftet ud. Til dem nævnte han intet om, at Marling og v. Sydow var af en anden opfattelse. Hvis de to fol-

ketingsmænd ikke følte, at det gjaldt Flensborg, var de måske ikke rede til at gøre det drastiske skridt som det for dem ville være at bryde med deres partier.

De sparsomme efterretninger, der hidtil har foreligget om Claudels aktioner i København sidst i februar 1920, kan nu suppleres med hans egen beretning om denne rejse[55]. I en indberetning af 28. februar forklarede han først, hvorfor han mente, at 2. zone ville vise tysk flertal ved afstemningen, og dernæst nævnte han, at den siddende danske regering kun ville modtage Flensborg, hvis der blev dansk flertal, og han gjorde opmærksom på, at de danske i 2. zone ville få meget vanskelige vilkår, hvis de skulle forblive under Tyskland, da der ikke gjaldt nogen optionsret for dem. Man måtte regne med, at de mange tilreisende stemmeberettigede ville bevirke et stærkere udslag i tysk favør ved afstemningen, og man måtte være forberedt på tysk valgtryk og på krænkelse af valghemmeligheden. Han konkluderede, at Den internationale kommission i vid udstrækning måtte benytte sig af de muligheder, fredstraktaten hjemlede ved at henvise til økonomiske og geografiske forhold. Han henviste også til, at man med fredstraktaten havde ønsket at skabe en ordening, der hvilede på de permanente elementer, d.v.s. den bofaste befolkning og jorden. Konklusionen af dette var, at i det mindste den vestlige del af 2. zone nødvendigvis måtte forbindes med 1. zone. Spørgsmålet Flensborg var efter Claudels opfattelse mere kompliceret, men han gjorde specielt opmærksom på af hvilken vital interesse det ville være for Danmark, at Flensborg ikke forblev på tyske hænder.

Den egentlige anledning til rejsen havde imidlertid, skrev han, været at sondere den danske regerings holdning. Statsministeren havde tidligere erklæret kun at ville modtage områder med dansk flertal. Rigtig nok var denne udtalelse blevet modificeret med, at regeringen i givet fald ville lade spørgsmålet afgøre ved en folkeafstemning. Den ville imidlertid skabe en meget vanskelig situation. Derfor fandt Claudel det bedre, på forhånd at sikre sig Danmarks tilslutning til en grænselinie, før kommissionen fremsatte sine forslag. Når Claudel sagde »Danmarks« tilslutning, forklarede han nærmere: »Jeg vil sige ikke blot den danske regerings, sådan som den er sammensat i dag, men hele landet repræsenteret ved lederne af de forskellige partier«.

Claudel refererede derefter de forskellige samtaler, han havde haft. Først med H. P. Hanssen, der såvidt Claudel kunne forstå, ville være

rede til at modtage Flensborg med 40 % af stemmerne. Erik Scavenius viste nogen forståelse for den vestlige del af 2. zone, men hvad Flensborg angik, mente han stadig, at et flertal var en forudsætning for indlemmelse, men Claudel opfattede det dog således, at 48 % var minimum for Scavenius. Scavenius forstod udmærket fordelene ved, at der blev truffet underhåndsaftale mellem den danske regering og CIS, inden kommissionen fremsatte sine endelige forslag. »Hr. Scavenius syntes ikke at tvivle på, at regeringsmagten ellers ikke mere ville være hans«. Claudel betonedede at aftalen skulle være med regeringen og parlamentet.

Det er let nok at forstå, hvorfor Claudel fremhævede, at parlamentet også skulle inddrages i eventuelle forhandlinger, det var fordi han ikke ønskede afgørelsen truffet af regeringen Zahle, men det er svært at forstå, hvorledes CIS i givet fald skulle kunne forhandle både med regering og opposition; formelt kunne kommissionsmedlemmerne i politisk henseende kun træde i forbindelse med regeringen. Det formelle tog Claudel ikke så nøje, hvad der fremgår af hans samtaler med socialdemokraten Marott og den radikale Moesgaard-Kjeldsen.

De to havde forklaret ham, at de allerede i november 1919 overfor statsminister Zahle havde erklæret deres utilfredshed med dennes tale i Ringsted, hvor han havde sagt, at Danmark kun ville modtage områder med dansk flertal. Claudel fremstillede i indberetningen forholdet således, at regeringen kun havde een stemmes flertal i folketinget, og at de to utilfredse folketingsmedlemmers frafald ville bringe den i mindretal. Marott og Moesgaard-Kjeldsen havde videre forklaret, at de ikke ville vælte regeringen, fordi det kunne gøre et godt indtryk på arbejderbefolkningen i Flensborg, at der sad en socialist [Stauning] i Danmarks regering. Videre erklærede de over for Claudel: »Den nussiddende regering har ikke ret til at tale på rigsdagens og nationens vegne, begge disse faktorer vil gerne have Flensborg. Vi kan forsikre Dem om, at denne vilje vil blive manifesteret, så snart afstemningen i 2. zone har fundet sted.« Claudel regnede tilsyneladende nu med, at en ny dansk regering ville se dagens lys umiddelbart efter den 14. marts.

Under opholdet i København sidst i februar 1920 blev Claudel og hans frue inviteret til frokost hos Christian X, ved denne lejlighed udtalte kongen, at han regnede med Frankrigs støtte til at vinde Flensborg og Lyksborg, men Englands holdning havde altid været usikker og skuffende. »I denne forbindelse sagde han til mig med en stemme

kvalt af bevægelse og med tårer i øjnene, at han aldrig ville glemme, hvad Frankrig havde gjort for hans land, og at han følte en evig taknemlighed. Hans hånd, som han rakte mig i dette øjeblik, lod mig forstå, hvor dybe og inderlige hans følelser var, og jeg måtte vende hovedet bort for at lade ham få tid til igen at fatte sig«. Claudel fortalte til kongen en del træk fra sine rejser i Mellemslesvig om troskab mod Danmark og sluttede med at berette om mødet med Marott og Moesgaard-Kjeldsen, og det så ud til at berede kongen stor glæde. »Vi kan være sikre på, - og han sagde det selv til mig, - at hvis han en dag kan vælte regeringen, som han afskyr, vil kongen gribe lejligheden med den største fornøjelse«.

Claudels besøg havde således bidraget en hel del til at forberede en ministerstorm, men om I. C. Christensen, oppositionens store leder sagde han, at denne stadig hyller sig i en gådefuld holdning; »da en af vore venner havde udredet situationen for ham og besværet ham til endelig at træde frem og sætte sig i spidsen for det store patriotiske parti, som endelig i Danmark begynder at blive sig bevidst, havde han fromt svaret, idet han løftede øjnene mod himlen »Lad os håbe, at gud vil beskytte os«. »Tror De« sagde hans samtalepartner, »at gud vil gøre sig den ulejlighed om nogle dage at sende Dem et telegram for at meddele Dem sine ordrer?« »Lige præcist, det tror jeg«, svarede hr. Christensen, idet han blinkede med sine små fiffige bondeøjne«.

Mens Claudel sidst i februar så visse muligheder på grundlag af ca. 30 % danske stemmer i Flensborg, så var også for ham resultatet den 14. marts en stor skuffelse. Han regnede ikke mere med at CIS kunne give Danmark et tilbud der gik væsentligt ud over, hvad afstemningsresultaterne berettigede til, men han så stadigvæk gerne, at regeringen Zahle blev væltet.

Den 15. marts skrev han en lang indberetning, hvoraf det centrale afsnit her skal citeres: »Idag udtrykker de organer, der tilhører det patriotiske parti i Danmark det ønske, at Den internationale kommission og magterne skal intervenere for at korrigere afstemningsresultaterne, men hvad skal vi gøre? Det er vanskeligt at gå mod så overvældende et flertal. Fredstraktaten siger, at grænsen skal drages efter folkets vilje, idet man tager hensyn til økonomiske og geografiske forhold, men den siger ikke, at den skal drages mod denne vilje, og således at man udelukkende skulle tage hensyn til de to sidstnævnte elementer [økonomiske og geografiske hensyn] i så fald havde folkeaf-

stemningen været helt unødvendig. Og forøvrigt, hvis magterne besluttede sig til trods alt at give en væsentlig del af 2. zone til Danmark, hvordan kunne de være sikre på, at dette land ville modtage den. Den nuværende regering er afvisende overfor en sådan forholdsregel, og indtil nu på trods af tilløb, der hurtigt svandt igen, har den haft parlamentets flertal bag sig og måske opinionen. Den erfaring, der blev gjort med 3. zone, giver ikke anledning til at være for tillidsfulde. For øvrigt har regeringens tilhængere ikke undladt at bemærke, at begivenheden har bevist deres forudsigelsers nøjagtighed, og at grænsen mellem de to folk befinder sig omtrent der, hvor H. V. Clausen har fikseret den, det vil sige grænsen for 1. zone...

Efter de samtaler, jeg har haft med mine kolleger, er det meget sandsynligt, at Den internationale kommission ikke kan gøre andet end at basere sin indstilling på resultaterne fra folkeafstemningen og med enkelte små modifikationer som den endelige grænse mellem Danmark og Tyskland foreslå den nuværende afgrænsning af 1. zone»[56].

Denne opfattelse bekræftes af Sir Charles Marling, der til sin regering skrev: »Ved det første møde i kommissionen efter afstemningen i 2. zone var den enstemmige opfattelse, at kommissionen i betragtning af det overvældende tyske flertal ikke havde andet valg end at anbefale de allierede og associerede magter den linje, der var lagt i traktaten som grænse for 1. zone (almindeligt kendt som Clausen-linjen) med små modifikationer som helt lokale økonomiske og geografiske betragtninger krævede«[57].

Denne enighed varede dog kun en stund. Claudel havde ikke opgivet håbet om at få væltet Zahle. Den 17. marts 1920 rejste han alene til København, det var altså ikke kommissionen som sådan, der drog afsted, men det hæftede man sig ikke ved i de kredse, der ville regeringen Zahle til livs. Disse kredse søgte Claudel straks at få kontakt med. Her blev han klar over, at der stadig var planer om at få en ny regering. I sine samtaler holdt han fast ved fiktionen om at kommissionen ville sikre sig regeringens accept på sine forslag. Til oberstløjtnant With udtalte han, som ovenfor nævnt, at CIS ville komme til København den 31. marts for at forhandle med regeringen, han sagde ikke som tidligere: både med regering og rigsdag; men det var helt på egen regning, han meddelte, at CIS ville komme til København for at forhandle. Det lå helt uden for de forestillinger, kommissionens præsident nærrede om den videre fremgangsmåde. For den kreds, der igennem måneder hav-

de forberedt et angreb mod regeringen, var det stadig en grundbetragtning, at der måtte være indsat en ny regering inden den dag, da kommissionen ville komme. Til Collin udtalte Claudel, at planerne om et ministerskifte var »en for Danmark og dets venner... ganske overordentlig glædelig kendsgerning.« Ententen så med mistillid på det siddende ministerium, hvorved dens holdning overfor Danmark uundgåeligt blev noget påvirket i uheldig retning. Et nyt ministerium ville altså for Danmark betyde et bedre forhold til dem, der behersker størstedelen af verden«. Videre sagde han, at »en forhandling mellem kommissionen og det nuværende ministerium kan kun føre til et for Danmark meget uheldigt resultat« og han sluttede: »Jeg har bedt Dem komme for at sige Dem dette og for at bede Dem i Danmarks interesse at søge gennemførelsen af de lagte planer fremskyndet - jo mere, des bedre, kun et ministerskifte vil påvirke også kommissionsarbejdet særdeles heldigt« [58].

Man vil lægge mærke til, at Claudel ikke ytrede sig konkret, om de forslag kommissionen kunne tænke sig at fremsætte, og at han uden videre talte om »ententens« holdning til Danmark, hvor han højst kunne tale på Frankrigs vegne. Forholdet mellem Frankrig og England var som nævnt mærkbart kølnet netop i foråret 1920. Man må få det indtryk, at hovedformålet for Claudel nu var at få en ententevenlig regering til magten i Danmark.

Den kreds, der ønskede mest muligt af 2. zone lagt til Danmark, analyserede ikke Claudels udtalelser; de så kun deri en yderligere tilskyndelse til at forcere planerne om at få ministeriet Zahle ryddet af vejen. Det var hovedsagen, hvad der så ville ske, havde man ingen konkrete planer for, men man ventede, at en regering udgået fra oppositionen ville tage imod Flensborg, men man havde kun Claudels udsagn om, at kommissionen ville forhandle med regeringen, og at alene dannelsen af et nyt ministerium ville influere på kommissionens holdning. Det var på dette spinkle grundlag, at »påskekrisen« begyndte. Som tidligere nævnt var de drivende kræfter i komplottet oberstløjtnant With, dr. Harsløf og folketingsmand Vangaard. De blev i den afgørende stund støttet af de ledende i Flensborg-gruppen Peter Grau og Kloppenborg-Skrumsager. Det var allerede før 14. marts lykkedes at opnå tilsgagn fra højesteretssagfører Liebe om at han i givet fald ville træde i spidsen for et forretningsministerium, der skulle udskrive folketingsvalg hurtigst muligt. Man havde oprindeligt tænkt sig aktionen sat i

værk et par dage efter den 14. marts, men afstemningens nedslående resultat havde gjort sig gældende på mange hold. Det var Claudels ankomst til København, der bragte planerne over et dødt punkt. De ivrige Danevirke-folk mente stadig, at råbet »Flensborg hjem«, der lød fra mange struber, kunne finde genklang i kommissionen. De klamrede sig til det halmstrå, som Claudel havde kastet ud.

Under opholdet i København fik Claudel også kontakt med oberstløjtnant Ramsing, som han ved Heftyes hjælp fik tilkaldt som »sagkyndig« til Flensborg. Han talte også med formanden for Alliance Française, professor Edv. Ehlers. Denne fik det indtryk af samtalen, at Den internationale kommission ville fremkomme med et tilbud, som ingen dansk regering kunne nægte at modtage. Ehlers havde straks refereret dette for I. C. Christensen og til denne sagt, at der således ikke var nogen grund til aktion i øjeblikket.

Det irriterede oberstløjtnant With og dr. Harsløf, og de opsøgte Collin den 21. marts for at finde ud af, om Ehlers' indblanding havde forvoldt nogen skade[59J. I den foreliggende sammenhæng er Claudels udtalelse til Ehlers interessant, fordi der ved et tilbud, som ingen dansk regering kunne sige nej til, må være tænkt på de fire mellemslesvigske sogne Aventoft, Sdr. Løgum, Ladelund og Medelby, som Claudel mente burde gå til Danmark. De 4 sogne omfattede et areal på ca. 220 km² og en befolkning på godt 3000. I forhold til helheden var denne afvigelse fra Clausen-linjen så begrænset, at hvis forslaget var blevet fremsat enstemmigt af kommissionen, havde næppe nogen dansk regering kunnet sige nej dertil, ja, selv regeringen Zahle ville nok have taget imod det »for husfredens skyld«.

Claudel omtalte under opholdet i København ikke konkret dette forslag. Adskillige svævede i den forestilling, at han ville arbejde for at få Flensborg til Danmark, men da han kom tilbage til Flensborg var det de fire sogne, han havde i tankerne.

Igen drog han rundt i det mellemslesvigske område. Den 22. marts var han også i Løgumkloster, hvor han blev overvældet af en tristhedsfølelse ved at se »den forladte kirke midt i et kættersk land«, og han anstillede betragtninger over middelalderens enorme religiøse kraftanstrengelse, hvorpå man endnu levede. »En gang i al fald har materiens tunge vægt været løftet«; med disse ord sluttede hans overvejelser om Løgumkloster[60J. Sådanne betragtninger gik parallelt med hans politiske aktioner for at få en ny regering i Danmark.

8. De 4 mellemslesvigske sogne og afvandingsforholdene syd for Tønder

Da man i efteråret 1918 drøftede, hvordan 1. zone skulle af grænses, blev der fremsat et enkelt alternativt forslag, som dengang blev afvist, men som i marts 1920 fik ny aktualitet. Det var tanken om til Danmark at lægge de 4 mellemslesvigske sogne Aventoft, Sønder Løgum, Ladelund og Medelby. Folkesproget i disse 4 sogne var dansk, de 3 af dem udgjorde den nordlige del af det gamle Kær herred, mens herredets sydlige del med hovedbyen Læk sprogligt var blevet meget for-tysket. I tidligere sammenhæng er nævnt, at »Udvalget for den dansk-sprogede del af Syd tønder amt«, i dec. 1918 havde ønsket sproggrænsen lagt til grund for afstemningsgrænsen (bd. I s. 104 f). På mødet i Aabenraa den 16.-17. november 1918 havde formanden for Den nord-slesvigske skoleforening, Hans Jepsen Christensen været til stede, og han havde her gjort sig til talsmand for en afstemningslinje, der indbefattede de 4 nævnte sogne i Mellemslesvig. Han satte lighedstegn mellem den nationale grænse og sprogrænsen. Han stod ene med sit standpunkt. Hans Jepsen Christensen var ikke medlem af Vælgerforeningens tilsynsråd, og han deltog ikke i senere møder, men han var i den følgende periode overbevist om, at alt havde været bedre, hvis man havde fulgt hans råd at følge sprogrænsen.

I maj 1920 forklarede han, at han havde »ønsket en grænse, der gav os betingelser for at søge vakt hele vort folk af dvale ved modersmålets hjælp, netop derfor fik vi den bitre strid, netop derfor blev mange i vort folk, der følte afgørelsen, der lod landsmænd i stikken, der talte samme modersmål som vi, af deres pligtfølelse tvunget ud i fælles opposition sammen med dem, der holdt på den historiske grænse, selv om målet og bevæggrundene slet ikke var de samme. .. Jeg har stadig hæv-det og vil vedblivende hævde, at vort grænsespørgsmål har ikke fundet sin nationale løsning ved Skelbækken, men at vi kun ville have gjort vor fulde pligt, påtaget os den mest ideelle opgave, undgået megen bitterhed, om vi havde ladet sprogrænsen blive den samlede afstem-

Det skraverede område angiver de 4 mellemslesvigske sogne, som Claudel og Heftye ville tildele Danmark, da den internationale kommission afgav sin indstilling i april 1920.

ningsgrænse, medens Flensborgs skæbne måtte blive afhængig dels af økonomiske og geografiske hensyn, som det ikke var vor opgave at søge skabt til fordel for tyskheden i Flensborg, tværtimod. At Flensborgs skæbnes endelige afgørelse måtte blive afhængig af de allieredes dom, har altid stået mig klart, men vi måtte for de danskes skyld skabe muligheder for dem så godt som muligt«[61].

Der er ingen tvivl om, at Hans Jepsen Christensen her undervurde-

rede den bitterhed, som de skuffede forventninger i Flensborg havde fremkaldt; de 4 sogne havde kun ringe vægt i forhold til Sønderjyllands gamle hovedby, men der viste sig langt ind i Aabenraa-retningen megen sympati for disse sogne. Museumsdirektør Mackeprang gav udtryk derfor i en artikel i »Grænsevagten« i sommeren 1919. »Selv i grænsekampens hedeste dage har der været stilhed om disse egne, de dannede så at sige en fredhellig plet, og der gives sikkert ingen dansk, der ikke med glæde ville se, at afstemningen gjorde ende på det unaturlige forhold, at dansktalende bønder tilhører en fremmed stat. At vinde denne etnografisk og sproglig set danske, men nationalt lidet bevidste befolkning åndeligt tilbage til Danmark, vil være en værdig opgave for vort folk, og en opgave, der ikke overstiger vore kræfter« [62].

Det var disse sogne og dertil marsken syd for Tønder, som Paul Claudel koncentrerede sin interesse om i foråret 1920. Han havde i februar-marts 1920 sammen med professor Verrier, der fungerede som tolk, foretaget talrige ture rundt i landsdelen. Om de overvejelser der fulgte hermed, skrev Paul Verrier den 29. februar til H. V. Clausen, idet han refererede Claudel for en udtalelse om, at man ikke kunne redde mere af anden zone end den nordlige del for Danmark. Claudel havde spurgt Verrier, hvor man kunne finde en naturlig grænse. Flere bønder havde over for Claudel gjort gældende, at man ikke kunne skille marsken fra det øvrige Nord- og Mellemslesvig. Cornelius Petersen havde forklaret dem enkelthederne. Fra Nord- og Mellemslesvig kom der årligt 50.000 stykker kreaturer til fedning i marsken, de ville blive holdt ude, hvis marsken forblev tysk. Cornelius Petersen forklarede også afvandingsforholdene. De to afvandingsområder, der henholdsvis havde udløb til havet gennem Vidåen ved Højer og gennem slusen ved Sydvesthørn, var forbundet med en sluse ved Merlingsmark syd for Rudbøl sø. Det sydlige afvandingsområde, Gudskogområdet, lå meget lavt, og vandafledningen gennem Rudbøl sø fra slusen ved Merlingsmark var derfor meget besværlig. Det bedste ville være at holde de to området samlet under et, mente Cornelius Petersen, der foreslog en grænse, der gik vestfra langs chausseen til Dagebøl over Lille Behrenhof til Dedsbøl syd for Nibøl og via Vrågård til Karlum. Det ville betyde at Nibøl kom nord for denne grænse - Læk syd for. [Det var dog et område der gik langt ud over de 4 sogne.] Nu spurgte Verrier om disse oplysninger var rigtige[63].

I store træk må man sige, at Cornelius Petersen havde skildret afvandingsproblematikken korrekt, og han fik faktisk støtte i sine synspunkter ved en henvendelse, som Tønder by rettede til den nye amtmand grev Schack. Tønder havde af hensyn til kvægbruget interesse i at bevare området syd for byen, omtrent som det var beskrevet af Cornelius Petersen. Byen havde en hel del legatjorder i marsken indtil linjen ved Dagebøl og man ønskede derudover, at alle Vidåens tilløb måtte blive på samme hånd. Clausen-linjen fulgte midt i landet Skelbækken, der løb ud i Sønderå, som igen løb ud i Vidåen, men der var derudover flere tilløb til Vidåsystemet sydfra. Hvis man fulgte forslaget om at lægge de 4 sogne til Danmark, ville i realiteten alle Vidåens tilløb være under et styre, og Danmark ville få kontrol med slusen ved Merlingsmark[64].

Henvendelsen fra Tønder blev taget op af grev Schack, og hans nyudnævnte amtsassessor tidligere fuldmægtig i indenrigsministeriet, P. Chr. v. Stemann; de forestillede sig, at Aventoft sogn og det store lavtliggende område Gudskog syd derfor og Braderup sogn øst derfor skulle tilfalde Danmark samt sognene Sønder Løgum, Ladelund og Medelby. Ved trinbrættet Holm ca. 10 km syd for den nuværende grænse skulle den ny grænsestation lægges. Den 22. marts afleverede grev Schack og Stemann et memorandum herom til kommissionens generalsekretær Bruce. Det er et problem, om denne straks lod det gå videre til kommissærerne. Det er tidligere nævnt, at Bruce ikke var de faste standpunkters mand. I tiden mellem de to afstemninger havde Bruce ifølge Paul Verrier først sagt: »Den Clausen'ske linje var altså dog den rigtige«, og så et par dage senere, at der kun var to mulige linjer: Tiedje-linjen eller Ejder-linjen, og derpå tilføjede han: »Hverken Danmark eller Tyskland er i stand til at styre Slesvig. Slesvig burde være selvstændig« [65]. Da Bruce den 22. marts traf grev Schack og Stemann erklærede han, at Flensborg var tabt for Danmark, og at England ikke ville have noget protektorat for 2. zone. Danmark måtte nu rejse krav om beskyttelse af minoriteterne i 2. zone.

Da herrerne fra Tønder havde forelagt deres planer erklærede Bruce imidlertid, at kommissionen så på en sådan løsning med den største sympati. Afgørende ville være, om kommissionen ikke risikerede, at den danske regering ville protestere imod at få disse fire sogne med. Man var jo ikke sikker over for ministeriet Zahle. Bruce henstillede til Stemann, at sondere regeringens stilling angående dette spørgsmål. Ste-

mann foreslog da, at han skulle undersøge, om regeringen, hvis den på en eller anden måde blev forespurgt derom fra kommissionen, da ville svare, at den ikke ville modsætte sig, at Danmark fik disse sogne med. Den 28. marts om aftenen nåede Stemann til København, og traf om morgenen den 29. marts Ove Rode, hvem han forelagde spørgsmålet om de 4 sogne. Ove Rode bad ham komme igen efter et ministermøde, men da var regeringen Zahle faldet[66].

Tilsyneladende har Bruce handlet helt på egen hånd. Henvendelsen om det mellemslesvigske område synes ikke at have været forelagt kommissionen som sådan, men muligheden af en grænsedragning som den foreslåede har været drøftet. Det var det forslag, Claudel havde vist sin interesse, og det er sandsynligvis hans argumenter, der klinger gennem de ord Bruce lod falde til Stemann om at sondere i København. I Stemanns notat står da også, at han efter samtalen med Bruce i almindelighed talte med Claudel og Heftye.

Hele dette problem var imidlertid ganske uafklaret, da kommissionen i de sidste dage af marts for alvor tog fat på spørgsmålet om selve grænsedragningen. Da det var blevet bekendtgjort, at klager over afstemningen kun blev modtaget indtil 29. marts[67], blev dette af alle opfattet som tegn på at uret nu var ved at falde i slag.

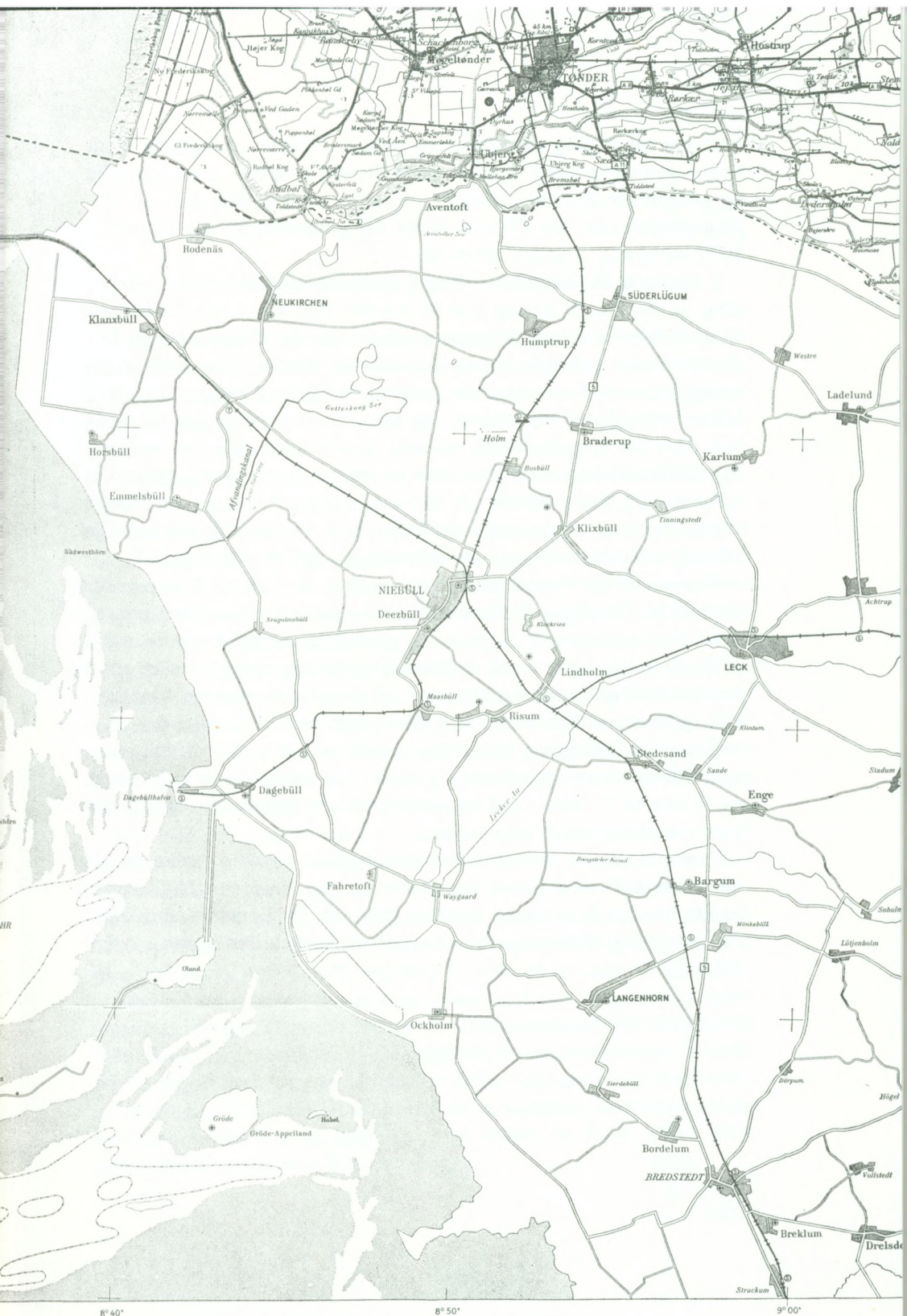
Den 26. marts holdtes et møde i kommissionen, hvor der tilsyneladende var enighed om en grænse langs Clausen-linjen med minimale ændringer ved Kobbermølle, Kruså, Padborg samt ved Vidåens udløb i Rudbøl sø. Ifølge det engelske referat havde grev Schack blot gjort sig til talsmand for at forlægge grænsen ved Rudbøl ca. 400 m mod syd, hvorved sluserne ved Verlath og Merlingsmark ville komme under dansk kontrol, således at vandet fra det sydlige afvandingsområde ikke uden videre kunne ledes ind i Vidåen. Heri var han enig med digegreve Sønnichsen fra Højer. Der var intet spor af, at han sammen med Stemann havde fremsat et videregående forslag.

Men da man i kommissionen den 26. marts havde drøftet disse enkeltheder, sagde pludselig den norske kommissær, Heftye, at han fandt det rigtigt, før den endelige beslutning blev truffet, at modtage en ekspertudtalelse fra en dansk ingeniørofficer, som han i forståelse med den franske kommissær havde fået kaldt til Flensborg. Det drejede sig om oberstløjtnant H. U. Ramsing, der var gift med Julie Ramsing, der var sjælen i et omfattende arbejde for at få sendt børn fra Flensborg på ferierejse til Danmark. Ægtefællerne hørte til Danevirkekredsen. Ifølge

det engelske referat fandt formanden for CIS det lidt ureglementeret, at invitationen til oberstløjtnant Ramsing ikke var udgået fra alle kommissærer, men trods dette ville kommissionen dog gerne høre, hvad han havde at sige. Den 27. marts aflagde H. U. Ramsing så besøg hos Sir Charles Marling. I løbet af ti minutter var Marling overbevist om, at Ramsing var »maksimalist«[68]. H. U. Ramsings forslag byggede på et memorandum, som landråd Böhme havde udarbejdet året før; det var dateret 4. marts 1919. Dette memorandum skulle vise, at Clausenlinjen var »umulig« som grænse. Böhmes argumentation havde til formål, at få grænsen lagt nordligere, men nu blev den benyttet med modsat fortegn. Landråd Böhme havde i enkeltheder gennemgået afvandingsforholdene og var kommet til det resultat, at Clausenlinjen som grænse ville give anledning til permanente spændinger mellem de to lande og mellem beboerne langs grænsen. H. U. Ramsing tog naturligvis afstand fra Böhmes konklusioner; han drog istedet den slutning, at afvandingsforholdene krævede sognene Medelby, Ladelund, Sdr. Løgum, Humtrup, Karlum lagt til Danmark, men da mange græsgange i Sdr. Løgum sogn ejedes af gårdejere i nabosognet Braderup, burde dette sogn også komme nord for grænsen til Danmark. Dertil kom så Aventoft, også af hensyn til, at fiskerbefolkningen her var henvist til at afsætte fangsterne i Tønder. Også hensynet til denne bys handel krævede en udvidelse af oplandet mod syd, skrev H. U. Ramsing og sluttede med at nævne, at hele det område, han foreslog lagt til Danmark, var dansktalende[69].

Den 28. marts mødtes kommissionen igen, Marling afviste Ramsings plan, men han måtte konstatere, som han skrev, at den uheldigvis havde gjort indtryk på den franske kommissær. Om Marling har vidst, at den var inspireret af Claudel eller det var af pænhed, at han lod som om, det var Ramsings redegørelse, der havde gjort indtryk på Claudel, lader sig ikke oplyse, men Marling var forbavset over, at Claudel der i København aldrig blev træt af at brændemærke danskerne som protyske, ikke desto mindre ikke lagde skjul på, at det var hans ønske at begunstige Danmark, når den nye grænse skulle fastlægges.

Det som særlig tiltalte Claudel var argumentationen for, at marsklandet syd for Tønder var nødvendigt for Tønder bys økonomiske eksistens, og at afvandingsforholdene krævede at hele Vidåsystemet samledes under Danmark. Tanken om at give Tønder mere albuerum mod syd fandt Marling forståelig, men hovedlinjen for den endelige afgø-

Området syd for Tønder.

reise var nu engang afstemningens udfald. I denne betragtning fandt han megen støtte hos v. Sydow, mens Claudel hævdede, at økonomiske og geografiske forhold praktisk talt var af samme vægt som afstemningsresultaterne. Da Claudel skrev sin indberetning den 15. marts 1920 var han af en anden opfattelse.

I Claudels argumentation indgik også den ejendommelige betragtning, at han ved sit forslag ville belære tyskerne om, at de ville komme til at betale for den forfølgelse mod det danske mindretal, som han mente, de var ved at forberede, men Heftye støttede ham også i dette synspunkt, v. Sydow erklærede derimod, at sådanne betragtninger kun kunne anlægges af de allierede og associerede magter, men at de lå helt uden for kommissionens mandat. Senere havde Marling og Claudel en samtale i enerum. Her viste det sig, at Claudel var kommet i et dilemma: på den ene side var han meget ivrig for, at kommissionen skulle afgive en enstemmig indstilling, på den anden side var han lige så ivrig for at hans forslag skulle forelægges ambassaderrådet[70J.

Det vil af det foregående være fremgået, at Claudel ikke regnede med at få Flensborg til Danmark, men at han efter at have erfaret, hvad der var i gære i København mente, at der måtte gøres noget. Hvis et ministerskifte fandt sted, måtte der kunne opvises et eller andet resultat for det nye ministerium, og det skulle altså være de 4 mellemslesvigske sogne. Det vidste man ikke meget om i de kredse, der i København satte aktionen igang. Der troede man nok det gik om mere, men Claudel kunne henholde sig til, at han aldrig havde lovet noget, og at han til P. Grau og Kloppenborg-Skrumsager havde sagt, at han mente, at deres aktion kom for sent.

Det »stærkeste« kort Flensborg-bevægelsen havde at spille på, da det sidste stød mod Zahle blev forberedt var den forestilling Claudel havde fremkaldt, at en ny regering måtte til, før kommissionen afgav sin indstilling. Det var under det indtryk, påskekrisen kom til udfoldelse.

9. Påskekrisen og ministeriet Liebe

I sin bog om Påskekrisen har professor Tage Kaarsted i detaljer beskrevet både optakten til denne bevægede periode i dansk historie og dens forløb. Der indgik i den mange momenter. I den foreliggende sammenhæng er det dog kun den sønderjyske del deraf, som skal behandles.

I tidligere sammenhæng er skildret det grundlag, der forelå for P. Grau og Kloppenborg-Skrumsager, da de den 26. marts rejste til København for at få regeringen Zahles modstandere til at handle. Deres aktion resulterede i nogle politiske erklæringer, som forelå lørdag den 27. marts fra Det konservative folkeparti, Venstre, Erhvervspartiet samt fra Marott og Moesgaard-Kjeldsen. Kravet gjaldt kun udskrivning af valg. Venstres erklæring lød: »Under henvisning til, at valget [1918] var et krigsvalg, og at der blev lovet, at nye valg skulle finde sted, når krigen var forbi, og ligeledes under henvisning til, at det nuværende ministerium og dets partier ikke har vælgeres mandat til at træffe den endelige afgørelse i vort nationale spørgsmål, udtaler Venstre på rigsdagen, at det nu må anses for en bydende nødvendighed, at der ufortøvet afholdes valg til folketinget«.

Der blev ikke sagt et ord om Flensborg eller 2. zone, kun om afgørelsen i vort nationale spørgsmål. Udtalelserne fra Venstres ledere forpligtede ikke til ret meget. Før 14. marts havde I. C. Christensen under en drøftelse om et regeringsskifte til kongen udtalt, at rigsdagen skulle give signal. Erklæringen kunne af kongen opfattes som et signal til at han nu kunne opfordre regeringen Zahle til at træde tilbage.

Med erklæringen var der givet et grundlag for et udspil fra kongens side; han var den 27. marts yderligere blevet opskræmt ved et telegram i Politiken, der meddelte, at Den internationale kommission allerede havde afgjort grænsespørgsmålet. Det springende punkt var imidlertid, at regeringen med rette kunne kræve, at et eventuelt flertal imod den, blev konstateret i folketingssalen. Man vidste, at L. V. Birck ikke delte sit partis opfattelse i Flensborgsagen.

Søndag den 28. marts anmodede kongen Zahle om at komme på Amalienborg mandag den 29. kl. 10.45. I dyb spænding afventede aktørerne mandagens komme, men nogle havde hastværk. Allerede om søndagen søgte den konservative folketingsmand Emil Harboe forbindelse med folketingsmændene Piper, Neergaard og I. C. Christensen. De enedes om, at Harboe skulle sende følgende telegram til generalsekretær Bruce:

»D. Mr. Brudenell-Bruce, Flensborg. Meget fortroligt, stop. Situationen her endnu ikke klar. stop. Har talt med formændene for Venstre og Konservative I. C. Christensen og Piper samt N. Neergaard. stop. Alle stærkt bekymrede for de danskes stilling i 2. zone. stop. Alle herrer enige i, at det var meget ønskeligt om afgivelse af kommissionens indstilling kunne udsættes nogle dage«[71].

Senere erklærede Harboe, at det var et rent privat telegram, som han ikke havde fået svar på, men den 28. marts var det naturligvis en politisk aktion i forventning om, at der ville ske noget den 29. marts. Ordlyden var ved I. C. Christensens og Neergaards medvirken blevet meget forsigtig, idet Harboe senere oplyste, at disse to ikke havde samme tillid som han til, at der ville komme noget politisk resultat af de den 27. marts offentliggjorte erklæringer.

I Flensborg løb rygterne i disse dage. Man vidste, at der var noget i gære. Berlingske Tidendes medarbejder i Flensborg, Charlotte Haslund telegraferede den 28. om rygter gående ud på, at Zahle skulle kaldes til kongen mandag kl. 12[72]. Bladet Hejmdal kunne berette, at redaktionen den 29. marts om morgenen var blevet ringet op af en læser, der spurgte, om ministeriet Zahle var afskediget. Svaret var nej, men fremkaldte det modspørgsmål, hvorledes den pågældende var kommet på den idé. Denne fortalte da, at han søndag den 28. havde været sammen med tidligere amtsforstander Clausen i Bov, som med stor sikkerhed havde påstået, at ministeriet Zahle ville blive afskediget mandag formiddag. En times tid efter kom en ny opringning fra en anden læser, samme spørgsmål og selvsamme svar[73].

Mandag formiddag den 29. marts mødtes to meget nervøse og ret uligevægtige mænd, kong Christian X og statsminister C. Th. Zahle. Kongen forsøgte at bevæge Zahle til at trække sig tilbage, men statsministeren henviste til, at man nærmede sig afslutningen på de vanskelige valglovsforhandlinger. Når valgloven og de grundlovsændringer, som Nordslesvigs indlemmelse nødvendiggjorte, var vedtaget, ville

han udskrive valg. Under den videre drøftelse kom Zahle imidlertid med den provokerende bemærkning, at det jo stod kongen frit for at afskedige ministeriet. Det var meget uoverlagt, ikke mindst fordi kongen året i forvejen havde erklæret, at han kun ville tage et ministerium, der var i overensstemmelse med folketingets flertal[74]. Når det forholdt sig således havde det været logisk, hvis statsministeren i den givne situation havde rådet den ansvarsfri konge ved at anføre, at ministeriet kun kunne gå, hvis det kom i mindretal i folketinget. Kun her kunne regeringens parlamentariske basis afklares. På en måde kunne Zahles udtalelse opfattes som den ansvarlige statsministers råd til kongen; og sådan valgte kongen at opfatte det, idet han sagde: »Tak for de ord« og derefter erklærede han regeringen Zahle for afskediget. Han glemte at bede om, at regeringen Zahle ville fungere til en ny var dannet. Det forsøgte han senere at opnå, men Zahle havde smækket med døren. Den eller de personer, der havde rådet kongen til at afskedige ham, måtte være parate med en ny regering, var hans og flere ministres opfattelse.

Men kongen havde ingen rådgiver, der umiddelbart kunne springe ind med en færdig ministerliste. Han henvendte sig først til Neergaard, der henviste til Liebe, og denne påtog sig så opgaven at danne et forretningsministerium. Det varede et døgn før ministeriet kunne træde til. I dette døgn var landet uden ansvarlig regering og alle mulige rygter om aktionsplaner fik den gunstigst tænkelige grobund.

Otto Liebe havde siden begyndelsen af marts været i forbindelse med kredsen omkring oberstløjtnant With, der forberedte stødet mod Zahle, men efter den 14. marts havde han fået det indtryk, at planerne var gået i sig selv igen. Den 29. marts 1920 om morgenen var han ikke klar over, hvad der ville ske i formiddagens løb. Da han om eftermiddagen blev kaldt til Amalienborg, kom henvendelsen derfor bag på ham; men han anså det for rigtigt at komme kongen til hjælp. I hast måtte han se at få en ministerliste gjort nogenlunde fuldstændig. Det lykkedes, således at Christian X den 30. marts kunne udnævne ministeriet Otto Liebe.

Det var Danevirkebevægelsens ledende folk, der havde drevet på for at få Zahle væltet. Men ingen af dem kom med i regeringen. Harsløf ville gerne have været minister for de sønderjyske anliggender, men hans kandidatur var allerede afvist, før sagen blev akut; de sønderjyske anliggender blev lagt ind under statsministerens område. Den nærmeste

forbindelse Danevirkemændene fik til regeringen, gik gennem kirke-
ministeren, rektor Hass fra Holbæk, en svoger til Harsløf; men hans
vægt i regeringen var ringe. Oberstløjtnant With ville gerne have været
krigsminister, men den designerede marineminister, kommandør Ko-
now fik i sidste øjeblik dette forhindret. Konow blev forsvarsminister
og måtte også fungere som udenrigsminister. Den mest markante skik-
kelse, hvad det sønderjyske spørgsmål angik, var undervisningsmini-
steren, kirurgen professor Th. Rovsing. Han var født i Flensborg som
søn af kaptajn M. Rovsing, som før 1864 havde gjort tjeneste der. Men
Rovsing hørte ikke til Danevirkekredsen. Han havde været tilhænger
af det radikale parti, men havde med megen styrke vendt sig mod rege-
ringens sønderjyske politik. Han havde i dagene forud været involveret
i overvejelser med H. N. Andersen, der en overgang havde tænkt sig
et forretningsministerium med Rovsing som statsminister. Denne plan
var også kongen informeret om, men da kongen om eftermiddagen
den 29. marts talte med Neergaard, afviste denne planen om at gøre
Rovsing til statsminister og anbefalede Liebe. Der herskede i påske-
krisens dage stor usikkerhed m.h.t. H. N. Andersens egentlige opfat-
telse og hensigter.

Liebe betonedede i sin tiltrædelseserklæring, at ministeriets opgave
alene var at lede statens forretninger, indtil et valg havde sikret, at fol-
ketinget var et fuldgyldigt og pålideligt udtryk for folkets vilje. Straks
derefter ville ministeriet gå af. Det sønderjyske spørgsmål var imidler-
tid i en så akut fase, at en stillingtagen ikke var til at undgå, i alt fald
måtte der tages stilling til det spørgsmål, om man burde anmode Den
internationale kommission om at udsætte sin afgørelse, indtil et nyt
parlamentarisk ministerium var dannet i København.

Det kan ikke undre, at Flensborg Avis i begejstrede vendinger hilste
ministeriet Liebe velkommen: ... »omsider slår den blanke klinge igen-
nem, omsider rejste der sig mænd i alle politiske lejre. Højre gik frem,
Venstre tog fast standpunkt, Marott og Moesgaard-Kjeldsen trådte
uden betænkning i skranken for deres overbevisning, fremtrædende
radikale vælgere med fødte Flensborgere i spidsen støttede kravet om
øjeblikkelige nye valg og gav Danmarks konge det fornødne grundlag
for at slutte et trist kapitel i Danmarks historie... I det yderste øjeblik,
før alt var tabt hernede, har Danmark talt. Det er kun begyndelsen,
der er gjort... Endnu er der ingen vished, men vi har sandet på ny, at
hver gang Danmark var længst nede, slog livsviljen frem med uimod-

ståelig kraft. Af den omstændighed, at det er sket også i denne fomedrelsestid drager vi varsel for en ny tid og et nyt Danmark« [75]. Disse forventninger var uden hold i de foreliggende muligheder.

Otto Liebes ministerium kom straks ud i høj sø. Hans forestilling om, at han blot skulle lede statens forretninger, indtil et valg havde sikret, at folketinget var et fuldgyldigt og pålideligt udtryk for folkets vilje, kunne ikke opretholdes. Endnu inden ministeriet formelt var udnævnt udtalte den designerede undervisningsminister, professor Thor-kild Rovsing sig således, at man måtte tro regeringen havde en konkret politik i forhold til Flensborg. Den 30. marts havde Politiken et interview med ham, hvori han blev spurgt:

- Hvad er ministeriets stilling til Flensborg?
- Jeg kan svare, at ministeriet dannes for at undgå et tysk Flensborg lige uden for Danmarks grænser.
- Hvorledes vil De undgå det?
- Vi tænker os noget i retning af en internationalisering af Flensborg og 2. zone. Vi vil stærkt pointere, at vor tanke på ingen måde er at annektere Flensborg. Vi ønsker ikke Flensborg til Danmark når der i byen findes et stort tysk flertal. Men vi frygter for, at et tysk Flensborg liggende i Tyskland vil føre os ind i en ny krig.
- Hvorledes stiller Den internationale kommission sig til disse planer?
- Jeg kan sige, at hverken kongen eller ministeriet Liebe på nogen måde har handlet under indflydelse af Den internationale kommission eller den engelske eller franske legation. Man har helt uafhængigt taget standpunkt, dels af hensyn til de i Flensborg boende danskere, dels af hensyn til faren for et preussisk Flensborg ved vor grænse.

I offentligheden måtte en sådan udtalelse virke som et dementi af Liebes erklæring om, at ministeriet var ganske upolitisk. Nu var en internationalisering af Flensborg et stærkt tilbagetog i forhold til det krav om »Flensborg hjem«, som havde fundet genklang i vide kredse, og som havde været baggrunden for Marotts og Moesgaard-Kjeldsens aktion. Det er paradoksalt, at med ministeriet Liebes tiltræden forstummede næsten hele talen om at indlemme Flensborg i Danmark, og i valgkampagnen spillede det en underordnet rolle i forhold til planen om en internationalisering.

Men stadig levede forestillingen om, at der kunne komme et tilbud

fra Den internationale kommission, som kun en parlamentarisk regering kunne tage stilling til. Derfor gjaldt det om at få Den internationale kommission til at udsætte sin endelige stillingtagen. En hel række henstillinger nåede kommissionen. Kongen telegraferede i klartekst den 30. marts til formanden for kommissionen[76J.

Udenrigsminister Konow henvendte sig i regeringens navn via det franske gesandtskab i København til kommissionen. Fra Claudel kom omgående et imødekommende svar. En del af det har Konow citeret i sine erindringer[77]. I sin helhed lød det i oversættelse:

»De bedes underrette hr. Liebe om, at jeg rigtig har modtaget Deres meddelelse, og at jeg vil gøre, hvad jeg kan for at imødekomme hans ønske, skønt vort arbejde måske er endt, og vor præsident ønsker at rejse snarest muligt. Han [Liebe] må ikke glemme, at vi kun har forslagsret, og at den endelige afgørelse er forbeholdt de allierede magter alene. De bedes forsikre ham, at jeg ikke har noget alvorligere ønske end at handle efter Danmarks ønsker, hvis disse var mig mere nøjagtig bekendte. Jeg håber at kunne begive mig til København med »La Marseillaise« mod slutningen af den kommende uge, med mindre denne rejse for øjeblikket måtte være ubejlig i vore venners øjne»[78].

På egen hånd gik den danske gesandt i London, Henrik Grevencop Castenskjold igang. Han berettede den 31. marts i et privat brev til udenrigsminister Konow, at han underhånden havde søgt og fortsat søgte at gøre den engelske regering, særlig hr. Lloyd George interesseret i tanken om i al fald en internationalisering af Flensborg foreløbig med henblik på et senere plebiscit. Han mente, at man også i den engelske presse kunne vinde støtte for denne plan. »Lad mig hurtigst muligt vide, om H. M. Kongen og det nydannede ministerium billiger denne løsning, for at jeg kan arbejde videre i den omtalte retning«, svaret var kort og klart: »Du bedes intet foretage dig m.h.t. den i dit privatbrev til mig af 31. marts nævnte sag. Konow«[79]. Konow var konsekvent i den forstand, at han kun søgte at opnå en udsættelse hos CIS.

Som tingene udviklede sig, kom også den designerede amtsassessor i Tønder, P. Chr. Stemann til at fungere som budbringer. Som tidligere nævnt havde han den 29. marts om morgenen forelagt Ove Rode spørgsmålet vedr. de 4 mellemslesvigske sogne. Af Ove Rodes egen mund erfarede han den 29. marts, at ministeriet var gået af, men han fandt sin mission så vigtig, at han uanset ministerkrisen forfulgte sagen videre. Han rådførte sig først med departementschef Henrik Vedel

i indenrigsministeriet. Denne anbefalede ham at sætte sig i forbindelse med kabinetssekretær Krieger. Det gjorde han så den 30. om formiddagen, og Krieger sørgede for, at han fik kontakt til det nye ministerium, straks da det var dannet. Om aftenen den 30. marts forklarede Stemann i hele ministeriets nærværelse sagen med de 4 sogne, og han blev anmodet om straks at sige, at ministeriet, såfremt dets anskuelse i det nævnte spørgsmål på en eller anden måde af kommissionen blev sonderet, ville stå på det standpunkt, at det ikke ville modsætte sig, at de fire sogne kom til Danmark[80J.

Hos Konow er forholdet refereret noget anderledes: »Som den, der eventuelt fik med sagen at gøre, udtalte jeg, at jeg fandt forslaget fornuftigt, men at man måtte have sagen yderligere oplyst for at kunne støtte den, hvilket Stemann lovede«[81J. Sådan opfattede Stemann ikke sin opgave. Den 31. marts kl. 8 om aftenen nåede Stemann til Schackenborg, og sammen kørte grev Schack og han straks til Flensborg, hvor de samme aften kl. 11 traf Bruce, der udtalte sin glæde over budskabet og mente, at der var chance for denne linje.

Den 1. april havde Schack og Stemann samtaler med Marling, Claudel, Sydow og Heftye; kommissionen som sådan havde på dette tidspunkt endnu ikke taget stilling til de 4 sogne. Man afventede en rapport fra Claudel. Muligvis blev Stemann bekræftet i sin forestilling om, at stemningen var gunstig for den af ham og grev Schack foreslåede linje. Den 3. april om morgenen var Stemann igen i København. Han traf udenrigsminister Konow, indenrigsminister Oxholm og justitsminister Sindballe samlede til møde og redegjorde for, hvad han havde erfaret i Sønderjylland, og han afleverede Kösters memorandum af 17. marts om Tiedje-linjen, det af ham og Schack udarbejdede memorandum om de 4 sogne, og det forslag til en grænselinje, som oberstløjtnant Ramsing havde lagt pen til.

Først ved denne lejlighed spurgte udenrigsminister Konow, om Stemann ikke kunne bevæge kommissionen til at vente med at afgive en betænkning til Paris, indtil der havde været folketingsvalg og et nyt ministerium var blevet dannet. Stemann overbragte anmodningen til Bruce pr. telefon påskelørdag den 3. april; den følgende mandag den 5. regnede han med at træffe Bruce på Schackenborg, og ville så nærmere forklare ønsket om en udsættelse. Søndag den 4. ville Stemann tilbringe i Middelfart hos sine svigerforældre. Da han kom på banegården her, erfarede han imidlertid, at regeringen Liebe var blevet af-

løst af regeringen Friis, og at departementschef Vedel nu var indenrigsminister. Han skrev dagen efter til Vedel, men dette brev hører hjemme i kapitlet om ministeriet Friis.

Regeringen Liebe var blevet dannet i huj og hast, og i mange statsorganer rådede stor usikkerhed. Det gjaldt ikke mindst ministeriet for sønderjyske anliggender. Som leder af ministeriets daglige arbejde fungerede kontorchef Martin Hammerich videre. Den 3. april lykkedes det ham at få en samtale med Liebe. Denne forsikrede Hammerich om, at den nye regering var enig i ikke at ville befatte sig med politik, og at dette også gjaldt Sønderjylland. Han udtalte endvidere, at han personlig på baggrund af afstemningsresultatet, ikke ønskede Flensborg med til Danmark, hvor ondt det end gjorde ham. Det sønderjyske ministerium måtte lægges ind under statsministeriet, mente han. Det må have ligget Liebe på sinde at fremkalde det indtryk, at han hovedkulds var kommet ind i billedet. Han erklærede til Hammerich, at han endnu mandag kl. 12 ikke havde anet noget om, hvad der forestod. Hammerich svarede dertil, at man i Flensborg havde vidst besked, og Liebe følte ingen trang til nærmere at forklare, hvad der var gået forud for den 29. marts. For Hammerich var det af stor betydning at få klarhed over H. P. Hanssens kommende stilling. Han forklarede Liebe, at han ikke godt kunne arbejde uden at rådføre sig med H. P. Hanssen. Det fandt Liebe mærkeligt og fortalte videre, at regeringen havde tænkt på at tage ham til rådgiver, men der var stærke kræfter i bevægelse imod, men om advokat Andersen eller professor Ehlers som rådgivere havde der aldrig været tale. [Man må forstå forholdet således, at nogle af de kræfter, der var imod H. P. Hanssen havde anbefalet enten advokat Johannes Andersen eller professor Ehlers som sønderjysk sagkyndig]. Han bad Hammerich om endelig ikke at svigte regeringen. Alt dette fortalte Hammerich til H. P. Hanssen, som rådede Hammerich til at blive på sin post, for at der ikke skulle gå mere i stykker end nødvendigt[^]].

For ophavsmændene til påskekrisen blev regeringen Liebe en stor skuffelse. De to drivende kræfter dr. Valdemar Harsløf og oberstløjtnant With var pludselig helt ude af billedet. Indtil mandag formiddag den 29. marts havde de kunnet trække i tråde og konspirere til højre og venstre, men da regeringen var dannet, og de ikke kom med i den, var de uden indflydelse og også uden sikre informationer om, hvad regeringen foretog sig. Den kædereaktion, de havde ventet, indtrådte

ikke. Den 31. marts havde Harsløf en kort samtale med sin svoger, kirkeminister Hass, der spurgte, hvem man burde sende til Flensborg og siden til Paris. Harsløf udbad sig betænkningstid og skulle svare om eftermiddagen: »Mærkværdigvis var han gået om eftermiddagen, da jeg kom med den besked. Jeg gik til hotellet, blev der til toget var gået. Han kom ikke«. Harsløf har ikke i sine optegnelser oplyst, hvem han havde tænkt sig der eventuelt skulle til Paris.

Skærtorsdag den 1. april fik Harsløf igen forbindelse med Hass; da var der ikke tale om, hvem der skulle til Flensborg, men Hass kunne fortælle om ministeriets evindelige forhandlinger. Efter hans mening var kun Suenson en »ryg«. Alle de andre sad i idelige diskussioner med Stauning og Borgbjerg. Det var selve det principielle, om der nu også var handlet grundlovmæssigt, man drøftede. »Vi kunne have enedes om valgloven på et par dage«, sagde Borgbjerg, »hvorfor gav man os ikke dem?«. Alle registre bruges: truende, tryglende, overfusende o.s.v. smilende, kyniske, brutale. Man har givet sig forskellige blottelser, Rovsing f.eks. havde jo indrømmet, at måden kunne have været heldigere. Hass mente, at man måtte tage ligefrem afstand derfra. Han var gået med på forudsætningen om lovligheden, og på det standpunkt stod han og mente, at man måtte stå og falde. Jeg er ganske klar over, at det er ham, der i disse dage har båret læsset. .. Hass og jeg aftalte, at han imorgen tidlig ville opsøge Suenson, få ham med til Rovsing og så danne en fast kerne på det standpunkt, at man ikke ville forhandle mere på basis af generalstrejketrussel. Det yderste man kunne gå med til var at indrømme en kort frist nogle dage til valglovsforhandling, men så for resten opløse».. [83].

Referatet røber, at Harsløf nu var ganske uden mulighed for at følge det politiske spil; det viser tillige, at det sønderjyske problem var gledet langt ud i periferien af de emner, der var til debat under ministeriet Liebe.

Påskelørdag den 3. april var kongen blevet så stærkt påvirket af generalstrejketruslen, af store demonstrationer, af en henvendelse fra Københavns borgerrepræsentation og af sine nærmeste rådgiveres ængstelse, at han var rede til at acceptere et forlig, der forudsatte samarbejde mellem partierne om en ny valglov og frem for alt et nyt forretningsministerium. Liebe og hans ministre følte sig ladt i stikken af kongen. De havde hjulpet ham i en prekær situation. Nu havde han ikke brug for dem mere. Resignerede og bitre trak de sig tilbage.

I løbet af ministeriet Liebes 5 levedage var det lykkedes at give offentligheden indtryk af, at ministeriet ønskede en internationalisering af Flensborg, at give kommissionen indtryk af, at det gerne ville have en grænse, der foruden 1. zone omfattede fire mellemslesvigske sogne og endelig at anmode om en udsættelse af kommissionens afgørelse, indtil en ny dansk regering var dannet.

Sammenfattende har admiral Konow i sine erindringer forklaret sin opfattelse. »At opnå en udsættelse af Den internationale kommissions indstilling om grænsen mod syd betød for mig først og fremmest, at der var ro om dette spørgsmål under valgkampen før de kommende valg, hvorved en kilde til uro i landet var fjernet, og dernæst fandt jeg det så ubetinget heldigt, at en afgørelse af det sønderjyske spørgsmål ikke fandt sted, så længe der sad et forretningsministerium ved roret. Endelig betød en sådan udsættelse, at ingen senere kunne bebrejde vort ministerium, at vi ikke havde gjort, hvad der stod i vor magt for at skaffe vore landsmænd syd for grænsen de bedst mulige betingelser. Jeg skal fremhæve, at personlig havde jeg dog kun ringe tro på muligheden af, at de på dette tidspunkt fremsatte forslag om en internationalisering af Flensborg kunne lade sig realisere« [84].

I offentligheden var opfattelsen en anden. Da det blev kendt, at ministeriet Liebe havde søgt at få CIS til at udsætte sin afgørelse fæstnede sig det indtryk, at ministeriet ønskede en udsættelse for at kunne påvirke kommissionen til en anden afgørelse end den, der fulgte efter en konsekvent udlægning af traktatens ordlyd. Det var med baggrund i dette indtryk, at forretningsministeriet Friis, der efterfulgte ministeriet Liebe, begyndte sit arbejde, hvad det sønderjyske problem angik.

10. Under ministeriet Friis

Påskedag den 4. april dannede overformynder M. P. Friis det forretningsministerium, der var blevet enighed om mellem partierne under de natlige forhandlinger på Amalienborg mellem påskelørdag og påskemorgen. I ministeriet indtrådte en række overordnede embedsmænd og to socialdemokratiske kommunalpolitikere. Den formelle udnævnelse forelå den 5. april om aftenen.

For den kreds, der havde forberedt kampagnen mod regeringen Zahle, var skiftet fra Liebe til Friis en stor skuffelse. Oberstløjtnant With skrev 4. april til folketingsmand Vanggaard: »I dette øjeblik er ministeriet Liebe falden og rævepelsen, overformynder Friis danner forretningsministerium. Kongen har været svag, thi generalstrejken var et kæmpebluff, der ville falde til jorden i samme øjeblik, den skulle træde ud i virkeligheden. Men det står fast, at det var Liebes faste, kloge politik, der hindrede Zahles genopstanden fra de døde. Resultatet er: Zahle er død, ingen afgørelse kan finde sted i det sønderjyske spørgsmål, før det danske folk har talt gennem valg. Den store sag er reddet, og kongen har frelst sin stilling, der var bleven uholdbar, hvis Zahle var blevet siddende, og Flensborg og 2. zone med 13.000 danske var blevet udleveret til Tyskland, uden at det danske folk fik lejlighed til at tage stilling dertil. Tusinder i landet vil og bør takke Liebe for hans indsats. Kongen ikke mindst, og dette bør siges ham. Hvad sker der nu? . .

For at have stof til valg vil de radikale-sociale naturligvis lave spektakel på ministeriet Liebes oprindelse, og jeg kunne tænke mig, at de ved anvendelse af grundlovens § 45 vil stille forslag om nedsættelse af en parlamentarisk kommission for at undersøge dette forhold. Det bliver nødvendigt at samtale om dette, hvis den bliver til noget. Jeg har henledt Liebes opmærksom derpå. Men hvis nu dette sker, kan da højre og venstres medlemmer ikke lamme kommissionen således, at de ved at rende til valgmøder gør den uarbejdsdygtig. Den nye rigsdag

efter valget kan jo hæve kommissionen. - Thi de vil kun lave valgpropaganda på det. Jeg ved godt, hvad jeg vil sige. Hvis man sigter mig for at have påvirket kongen, beder jeg om beviser ellers erklærer jeg det for løgn, thi jeg vil forlange at begrunde dette med, at hele ministeriet Zahles tvetydige politik har i Sønderjylland, i udlandet og i Danmark fremkaldt en sådan misstemning, der sår mistillid til ministeriet, at hele atmosfæren her hjemme er ladet dermed. Det er klart, at kongen var påvirket af dette som alle andre og naturlig har taget den beslutning at ville spørge folket ud fra dette synspunkt. Vil man altså søge efter den, der har påvirket H. M. kongen, da er forbryderen ministeriet Zahle, thi dettes gerninger dømmes dem. Det er derfor ganske unyttigt at lave valgteater på de oftere nævnte personer om deres private samtaler m.v. Jeg lægger vægt på, at man gør modstand mod kommissionen, om den kommer for, og hvis den ikke kan undgås, da at aflive den gennem obstruktion... Lev vel, lad os håbe, at alt går vel«[85J.

Dette håb gik i opfyldelse, der blev ikke nedsat nogen parlamentarisk kommission og Erik Withs politiske rolle var udspillet for denne gang.

Ministeriet Friis var et ganske upolitisk ministerium, men de politiske problemer var så betændte, at det simpelthen måtte træffe en række beslutninger af politisk karakter. Det skete imidlertid i nært samarbejde med partierne. Under ministeriet Friis fik Rigsdagspartierne sønderjyske udvalg en central placering som det forum, hvor regeringen kunne møde partirepræsentanterne, også efter at valg var udskrevet og rigsdagsmændene stærkt optaget af valgkampen.

Tirsdag den 6. april forelagde M. P. Friis for dette udvalg problemet om, hvordan de sønderjyske anliggender nu skulle ledes, og specielt om der kunne findes en form for at knytte H. P. Hanssen til ministeriet. M. P. Friis tænkte sig, at H. P. Hanssen skulle have en stilling som kommissær. I. C. Christensen reagerede straks ved at foreslå to kommissærer, hvoraf H. P. Hanssen skulle være den ene. Radikale og socialdemokrater gik ind for, at H. P. Hanssen alene skulle lede de sønderjyske anliggender, helst som minster, men den konservative Emil Harboe foreslog Vælgerforeningens formand, grev Schack i stedet for H. P. Hanssen. »Han er ganske vist ikke inde i arbejdet, men sønderjyderne vil sikkert kunne samles om deres egen formand og man vil undgå den splid, som valget af H. P. Hanssen ville vække specielt i

Sønderjylland«. Enighed kunne ikke opnås, men statsministeren satte sig straks i forbindelse med H. P. Hanssen. I en samtale med ham den næste dag, forklarede M. P. Friis vanskelighederne, men H. P. Hanssen lettede stillingen for statsministeren ved som privatmand at stille sig til rådighed for ministeriet.

Samme dag havde Vælgerforeningens nordslesvigske gruppe udtalt sin ubetingede tilslutning til H. P. Hanssens politik, og den anbefalede, at det sønderjyske ministerium blev genoprettet. Men Vælgerforeningens Flensborg-gruppe bad, også den 6. april, indtrængende statsministeren om »ikke at udnævne nogen minister eller generalkommissær for Sønderjylland, der vil modsætte sig den beskyttelse for vore sydlige landsmænd, som internationaliseringen af 2. zone kunne give.«[86].

Da det blev offentligt kendt, at H. P. Hanssen skulle fungere som rådgiver for ministeriet Friis, vedtog Flensborg-gruppen den 10. april en ny resolution med en bestemt indsigelse imod, at H. P. Hanssen under nogen som helst form måtte få enebestemmende indflydelse på ledelsen af de sønderjyske anliggender, og krævede, såfremt Hanssen blev benyttet som rådgiver af regeringen, at en repræsentant for Flensborg-gruppen da blev stillet ved hans side[87]. Forøvrigt blev hele hans »synderegister« igen engang resumeret. I »Socialdemokraten« blev den offentlige meddelelse meget korrekt fortolket på den måde at H. P. Hanssen herefter var ministeriets konsulent i sønderjyske anliggender og at han kunne møde i Det sønderjyske udvalg. Socialdemokratens meddelelse fik i Nationaltidende den følgende kommentar: »Det er sandt at sige besynderligt, hvad man fra den kant mener at kunne byde sine læsere. Men hvad siger statsminister Friis til den oversættelse af den officielle meddelelse?« [88].

Statsminister Friis udtalte sig ikke, men han indbød H. P. Hanssen til at deltage i Rigsdagspartiernes sønderjyske udvalgs møde den 9. april. Heri deltog desuden kontorchef Hammerich, den designerede amtmand i Sønderborg amt, kontorchef Chr. Lundbye samt fuldmægtig P. Chr. Stemann. M. P. Friis benyttede lejligheden til at bringe H. P. Hanssen en tak, fordi han ved sin holdning havde sat sagen over personen. Det havde H. P. Hanssen ganske tydeligt gjort, men hans holdning betød også, at han derved kunne få en stor indflydelse på de politiske handlinger, der blev besluttet under ministeriet Friis.

Statsminister Friis havde oprindelig været af den opfattelse, at den henstilling der under ministeriet Liebe var sket til generalsekretær

Bruce om at påvirke Den internationale kommission til at udsætte sin indstilling om den kommende grænsedragning, var bortfaldet, da det ny ministerium blev dannet, og at den ikke burde gentages. Statsminister Friis kendte Stemanns aktion fra et brev som denne den 5. april havde sendt til sin tidligere departementschef, den nuværende indenrigsminister Henrik Vedel. Af brevet citerede Friis i udvalgmødet den følgende passus: »Mr. Bruce berørte, at min henvendelse i lørdags [3. april] fra København til kommissionen fra den daværende regering havde haft den virkning, at kommissionens i Flensborg værende medlemmer (altså alle undtagen Sir Charles, der var undervejs til København) havde været enige om af international høflighed overfor Danmark at efterkomme anmodningen og vente med at afgive indstillingen til Paris til efter de danske valg. Men henstillingens betydning var jo bortfaldet efter den nye regerings dannelse»[89].

For Friis og hans kolleger stod det sådan, at Stemann havde spillet under dække med regeringen Liebe ved at overbringe en anmodning til CIS om en udsættelse, der kun kunne have til hensigt at vinde tid, for at der kunne tages skridt til at søge forandringer i de vilkår, man måtte forudsætte ville følge af kommissionens, eventuelt stormagternes afgørelse; rent konkret mente Friis, at skridtet var taget for at gøre det muligt at gennemføre en internationalisering, og noget sådant kunne regeringen Friis ikke inklude sig på, men Friis var blevet lidt usikker efter en samtale, han havde haft med den tidligere udenrigsminister Konow. Det var af den fremgået, at regeringen Liebe kun havde ønsket en udsættelse uden at tage stilling til et bestemt politisk forslag. Konow havde sagt, at henvendelsen var udgået fra ham uden samråd med den daværende statsminister, og at han tog ansvaret for den. Konow havde understreget, at der bag henvendelsen ikke havde ligget noget ønske om at fremme en internationalisering af Flensborg og omegn eller overhovedet at fremme nogen særlig ordening. Der havde iøvrigt også i ministeriet Liebe været delte meninger derom. Ministeriet var ikke dannet med noget sønderjysk program. M. P. Friis gengav Konows udtalelse således: »Tanken var den, at jeg [Konow] helst så, at vi som forretningsministerium ikke fik synderligt at gøre med disse sager, hvorfor jeg heller ikke ønskede at have noget nærmere at gøre med den såkaldte afvandingssag eller vedrørende behandlingen af nogle grænseterritorier dernede, som fuldmægtig Stemann havde talt om til mig. Jeg anså det for rigtigst også at holde os uden

for det også af den grund, at vi på grund af strejke og andet havde hænderne fulde herhjemme«[90].

Samtalen mellem statsminister Friis og admiral Konow fandt sted den 8. april. Konow har i sine erindringer givet et lidt bredere referat. På spørgsmålet, om han havde henvendt sig til CIS om at udsætte afgivelsen af indstillingen til Paris, svarede Konow, at han havde anmodet amtsassessor Stemann om at sige, at det ville være os behageligt om man kunne »retardere« indstillingen til efter valgene den 22. april [valgene var først berammet til denne dato, senere udsat til 26. april], men Konow fortsætter:

»Til at give Friis nogle oplysninger om, ved hvilken mellemmand jeg i virkeligheden havde nået mit mål, fandt jeg ingen anledning.« Mellemanden i den franske legation havde sagt til Konow, da han erfarede, at ministeriet Liebe var faldet. »De er de modige, de andre er de ambitiøse.« (Vous êtes des courageux, ils sont des ambitieux).

Som begrundelse for sin henstilling anførte Konow, at han af hensyn til roen i landet, anså det for uheldigt, at en indstilling om afgørelsen i det sønderjyske spørgsmål mulig kunne blive fremdraget og debatteret på valgtribunerne, og at vort ministerium, upolitisk som det var, ikke havde noget mandat til at tage del i dette spørgsmåls løsning.

»Dette mit svar faldt åbenbart ikke i god jord, Friis blev kendelig nervøs og spurgte mig, om der ikke havde været »materielle« grunde for min handling. Jeg bad ham udtale sig klarere, da jeg ikke forstod, hvad han mente med ordet »materielle«. Nervøs, som han var, gjorde han flere forsøg på at give en definition af dette ords betydning i denne forbindelse, uden at jeg gav ytring for forståelse heraf, da det endelig kom ud af ham, at det, han mente, var, at det var spørgsmålet Flensborg, der lå bag ved.

Jeg gentog nu for ham, hvad jeg havde udtalt, at vi som et upolitisk ministerium ikke havde haft mandat i den retning. Da han endelig blev klar over, at han ikke fik andet ud af mig, slog han om og spurgte pludseligt, om jeg ville desavouere Stemann, hvortil jeg svarede, at jeg ikke brugte at desavouere mine underordnede, når de ikke overskred mine ordrer. Mit svar gjorde ham kendelig forlegen...« Friis svarede, at han ville lade kommissionen vide, at man ikke billigede Konows henstilling[91].

Men Konows redegørelse havde gjort større indtryk på Friis, end han straks gav udtryk for, dels havde han fået den fornemmelse, at

Stemanns rolle var større, end den faktisk var, og dels at anmodningen om udsættelse ikke var så væsentlig med henblik på en ændret politik, som han havde troet. Den 9. april forklarede han i Det sønderjyske udvalg, at den tidligere regering ikke havde lagt sig fast på en bestemt ordning, og han spurgte medlemmerne: »Vil De ønske, at vi skal have vort hverv udvidet til at foretage en henvendelse vedrørende spørgsmålet om tidspunktet for de afgørelser, der skal træffes af kommissionen og af ententen med det formål for øje at forberede en intervention eller henvendelse om at få en anden materiel ordning end den, der vil følge, når sagen går frem uden indgriben herfra«[92]. På baggrund af Konows erindringer er det ganske interessant at bemærke sig udtrykket »en materiel ordning«, det kunne både betyde ønske om at få Flensborg til Danmark og en internationalisering af 2. zone. Det radikale partis repræsentant, Ove Rode, erklærede, at Konows henvendelse gennem Stemann havde betydet et brud på den hidtil aftalte politik. Han mente, at Konow havde handlet uden at Liebe vidste det, og han oplyste, at kongen på Amalienborg havde sagt, at han havde følt sig forpligtet til at henvende sig til CIS. Ove Rode afviste bestemt et nyt forsøg på udsættelse, men den konservative Emil Harboe hævdede nu, at det væsentlige i øjeblikket var, at der ikke før valget skete noget definitivt m.h.t. Sønderjylland. Han mente, at henvendelsen fra Liebes regering måtte stå ved magt; hr. Bruce havde ikke kompetence til at sige, at den var bortfaldet, fordi der var kommet en ny regering. Kun hvis regeringen Friis udtrykkelig tilbagekaldte den tidligere henvendelse, kunne man tale om, at den var bortfaldet, og Harboe kunne ikke tænke sig, at ministeriet Friis ville gøre dette. Valgene var udskrevet på det sønderjyske spørgsmål, han anså det for at være et bedrag mod det danske folk, som netop nu skulle tage stilling til det sønderjyske spørgsmål. Formanden, Borgbjerg påtalte det stærke ord »bedrag«, han fandt, at dette udtryk snarere kunne anvendes om den fremgangsmåde, der gik ud på at vinde tid for at få det danske folk til at tro, at det ved de forestående valg kunne have nogen som helst afgørende indflydelse på dette spørgsmål.

Statsminister Friis påpegede, at henvendelsen til Bruce gennem Stemann havde karakter af en underhåndssøndering til en, der ikke var medlem af kommissionen; hvis der havde været tale om en officiel henvendelse, så kunne den være opretholdt, men en privat henstilling måtte bortfalde ved et ministerskifte. De følgende taler af socialdemo-

krater og radikale støttede statsministeren i det synspunkt, at kommissionen stod aldeles frit m.h.t. dens indstilling til grænsen. Harboe forsøgte så at dreje sagen derhen, at det var kongen, der under ministerielt ansvar havde ladet forespørgslen gå til Bruce, men det gjorde ikke hans modstandere mere medgørlige. For Harboe var sagen imidlertid så vigtig, at han truede med at bryde den aftale, der var truffet mellem partierne om valgloven, og som dannede basis for ministeriet Friis. For Venstre udtalte Klaus Bemtzen, at hans parti stod på resolutionen af 12. marts, hvorefter man trygt overlod til kommissionen at afgøre, hvor grænsen mellem dansk og tysk skulle gå[93J].

Debatten i forhandlingsudvalget var kommet bag på Harboe. Han har næppe kendt noget til henvendelsen gennem Stemann, og han havde ikke kunnet drøfte sagen med sine kolleger i udvalget. I partiet havde sagen ej heller været behandlet. Det skete så senere på dagen den 9. april, og man vedtog at satse hårdt på, at henvendelsen til kommissionen skulle opretholdes.

Samme aften fandt der et møde sted mellem på den ene side de fleste af ministrene og på den anden side fra Det konservative folkeparti Piper, Johan Knudsen, Schovelin og Harboe. Statsministeren blev nødt til at gå med til at erklære: »At under hensyn til den foreliggende vanskelige politiske situation ville ministeriet give tilsagn om at optage den tråd, som blev afbrudt ved ministeriets dannelse og underhånden tilkendegive Den internationale kommission, at man fra dansk side gerne så, at dens indstilling udskødtes til det tidspunkt, hvor valgene havde vist det danske folks opfattelse, og at hvis dette mod forventning af rent praktiske grunde skulle vise sig umuligt at opnå, håbede man i hvert fald at kunne opnå, at kommissionen til sin indstilling føjede et amendement om, at stormagtsrådets afgørelse ikke måtte falde, før det gennem valgene havde haft lejlighed til at erfare det danske folks stilling til denne sag.«

Forudsætningen for, at ministeriet skulle foretage dette skridt, var dog det ret selvfølgelige, at det af Det konservative folkeparti stillede valgretsforslag kunne gennemføres ved at partiet fastholdt sit eget forslag[94J].

Den 10. april vedtog Landstinget valgloven, den 11. blev den vedtaget i Folketinget, og dermed var forudsætningerne for den af de konservative ønskede henvendelse til Den internationale kommission til stede. Men der skete en forskydning, således at problemet snarere blev,

om man skulle rette en henvendelse til ambassadørkonferencen i Paris. Den 11. april fik H. A. Bemhoft en redegørelse for sagens udvikling. Af den måtte man forstå, at ministeriet Friis hele tiden havde haft den opfattelse, at det måtte fortsætte de igangværende underhåndsbestræbelser for at få indstillingen forsinket, men, hed det i instruksen, da denne hensigt var kommet frem i pressen, og da der derfor ikke mere kunne være tale om en underhåndshenvendelse, havde kommissionen på en forespørgsel ladet forstå, at den ugerne, i betragtning af sin internationale sammensætning og upartiske karakter, ville mene at kunne efterkomme henstillingen. Ministeriet påtænkte imidlertid at søge at virke henimod en udsættelse af de allierede magters endelige bestemmelse [d.v.s. den der skulle træffes i ambassadørrådet], indtil folketingsvalget havde fundet sted. Det eneste man spurgte kommissionen om var, hvornår kommissionens indstilling kunne ventes afgivet[95].

Dette sidstnævnte spørgsmål til kommissionen blev rettet gennem den engelske legation i København, og herpå svarede den britiske chargé d'affaires den 12. april, og således at tingene for en gangs skyld blev sat på plads:

»Kære hr. Otto Scavenius. Den franske kommissær og Sir Charles Marling beder mig takke Dem for Deres budskab. Jeg lod Sir Charles Marling vide, at De i samtalens løb havde rejst spørgsmålet om at rette en henvendelse til Paris med henblik på en udsættelse af afgørelsen i Slesvig. Hvad denne sag angår, ønsker Sir Charles Marling at understrege, at medens han personlig er af den opfattelse, at en henvendelse af den danske regering til Den internationale kommission er nytteløs og, efter hans opfattelse også ukorrekt, gælder den opfattelse ikke, hvad angår Paris; men et sådant skridt vil synes overflødigt, hvis formålet med henvendelsen blot er en udsættelse af magternes endelige afgørelse, eftersom det synes usandsynligt, at den endelige afgørelse skulle kunne nås før slutningen af april, på hvilket tidspunkt man må forvente, at de danske valg vil være overstået.

Hvad Slesvig angår, sagde Sir Charles Marling, at konversationen mellem Dem og ham hovedsagelig drejede sig om vanskeligheden ved at få en efterfølger for H. P. Hanssen, og at han efter en akademisk diskussion om flere mindre spørgsmål havde bemærket, at rygter om den påståede henvendelse fra ministeriet Liebe havde nået Flensborg, men at lykkeligvis den danske regering ikke officielt havde foretaget et sådant skridt. Jeg forbliver Deres ærbødige H. A. Grant-Watson»[96].

Al den usikkerhed, som var opstået, fordi Claudel havde givet det udseende af, at kommissionen ville søge kontakt med den danske regering og eventuelt ville komme med et tilbud, som den ville være sikker på, at den danske regering ikke afviste, var nu borte, men samtidig var det blevet klart, at regeringen i givet fald kunne henvende sig til ambassaderrådet, der skulle behandle indstillingen fra Den internationale kommission. Da indstillingen endnu ikke var afgivet, og da der ville gå nogle uger inden den kunne blive behandlet i Paris blev regeringen Friis lettet for dette problem. Gesandten i Paris fik den 13. april besked om, at CIS anså en umiddelbar henvendelse til Ambassadørkonferencen for nærværende for at være overflødig, da det var usandsynligt, at afgørelsen ville blive taget inden udgangen af april. Gesandten undlod derfor at foretage sig noget[97]. Problemet blev dog aktuelt igen, da man sidst i april erfarede, at indstillingen fra Den internationale kommission var undervejs til Paris.

For P. Chr. Stemann var situationen blevet ret pinlig. Hans interesse var knyttet til de 4 mellemslesvigske sogne, mens han havde betragtet sin mission fra ministeriet Liebe til generalsekretær Bruce om en udsættelse af indstillingen som en ren formel handling. Han fik fra flere ministre bebrejdelse fordi han havde »blandet« sig i sager, der efter deres mening ikke vedkom ham, men han kunne ikke i Det sønderjyske udvalg fremlægge begivenhederne i deres kronologiske sammenhæng. Da han var vendt hjem til Tønder den 5. april havde han i et længere brev skrevet til indenrigsminister Vedel, at der ikke ville komme en forespørgsel fra kommissionen, om Danmark ville modtage de 4 sogne, og han mente iøvrigt, at Schacks og hans linje havde fået en vis støtte ved at være nævnt over for regeringen i København[98]. Han regnede med at den havde gode chancer. Da han aflagde beretning for grev Schack udtalte denne: »De har visselig gjort det godt«. Da Stemann derpå sagde, at hvis linjen blev til noget var æren Schacks, sagde denne: »Lige så meget er æren Deres«[99]. Og under opholdet i København 8.-12. april søgte Stemann at forklare de ministre, han mødte, hvor væsentligt det var at få de 4 mellemslesvigske sogne med til Danmark, men dette problem ville de ikke indlade sig på[100]. Til gengæld havde Den internationale kommission indgående overvejelser om denne linje.

Da Stemann igen traf grev Schack den 13. april, beklagede han sig over den behandling, han havde fået af flere ministre. »Han [Schack]

var fuldstændig enig med mig i, at det ikke var noget at lave et nummer ud af, og det var en uforskammet behandling af mig. Han fandt - ligesom jeg - en udsættelse af indstillingens afgivelse for det eneste rigtige, naturlige og forsvarlige«[101J.

De henvendelser til CIS, der var foretaget under regeringen Liebe om udsættelse havde ikke været forgæves, men måske overflødige, for Claudel og Heftye gjorde helt af sig selv alt, hvad de kunne for at trække sagen i langdrag, mens Marling nu pressede på for at få en afgørelse. Situationens pres gjorde sig dog så stærkt gældende, at Claudels og Heftyes forhalingsmanøvrer kun kunne forsinke afgørelsen en halv snes dage.

11. Den internationale kommissions forslag til en ny dansk-tysk grænse

Den 29. marts 1920, den dag Zahle blev afskediget, havde Paul Claudel en samtale med Sir Charles Marling. Ifølge dennes referat lagde Claudel ikke skjul på, at han var stærkt påvirket af det, der var sket i København: »Hvad, spurgte hr. Claudel, ville Hans Majestæts position være, hvis statskuppet, som Hans Majestæts aktion helt misvisende kaldes, trods alt ikke skaffede mere til Danmark. Jeg [Marling] betonedede, at kommissionen teoretisk betragtet ikke burde lade sig influere af den politiske situation i Danmark, men bortset derfra beroede den endelige afgørelse ikke hos kommissionen, den kunne kun komme med anbefalinger, og på grundlag heraf ville de allierede og associerede magter træffe deres endelige afgørelse. Vore anbefalinger ville formodentlig ikke blive kendt før afgørelsen var truffet, [d.v.s. indstillingen ville være fortrolig indtil ambassadørrådet havde færdigbehandlet den], og jeg kunne derfor ikke se, vi ved en handling fra vor side kunne støtte kongen, hvor meget jeg end måtte ønske at gøre det. Det forekom mig, at der i København rådede de mest fejlagtige forestillinger vedrørende kommissionens stilling og dens magt. Jeg opfordrede derefter Claudel til at fremskynde sine undersøgelser [vedr. de 4 mellemlesvigske sogne] så meget, som han kunne. Kommissionens udgifter, eller rettere udgifterne til besættelsen, var enorme, og det var ikke fair hverken over for Danmark eller Tyskland at forlænge den urimeligt. Jeg fandt mig foranlediget til at sige dette, fordi jeg i nogen tid havde følt, at hr. Claudel af en eller anden grund prøvede på at trække opgaven ud så længe som muligt. Han sagde, at han håbede at have sin skrevne rapport færdig omkring den 8. april, og han sagde derpå, at det var i alles interesse, at besættelsen skulle fortsætte i to eller tre måneder. Vore troppers nærvær havde forhindret spartakismens storm i at nå Flensborg, og de stod som en bølgebryder mellem den og Danmark, og havde allerede nu en dæmpende indflydelse på de mere vilde politikere i København.

I de sidste par dage har jeg været klar over, at hr. Claudel og den norske delegerede har søgt at udsætte afslutningen af kommissionens arbejde, den første [Claudel], som han indrømmer, på grund af den politiske situation i København, skønt når den måned, det uundgåeligt vil tage før grænsespørgsmålet er endeligt afgjort af magterne, er gået, så vil man forefinde de normale politiske forhold genoprettet, og den sidstnævnte [Heftye], fordi han ønsker at udskyde den skæbnesvangre dag, da den danske minoritet vil blive udleveret til preussisk hævn. At tale om »progromer« som hr. Heftye gør, er, selvfølgelig nonsens, men, skønt der forefindes en klar forståelse hos de mere vidtskuende tyskere, - en forståelse der er født af frygt for at det råb, der er løftet i Danmark om omdannelse af 2. zone til en fristat, kunne bære frugt, - [en forståelse] for at det ville være klogt at prædike en forsoningspolitik, i al fald indtil kommissionen definitivt er draget bort, så frygter jeg alligevel, at en omfattende, men stilfærdig forfølgelse vil finde sted. Jeg kan imidlertid i kommissionens mandat ikke finde noget, der kan retfærdiggøre en udsættelse, og jeg foreslår, så snart hr. Claudel's rapport er blevet overvejet, at få dens arbejde afsluttet så hurtigt som muligt. Skulle af en eller anden grund Hans Majestæts regering og de allierede magter mene at besættelsen af Nord- og Mellemslesvig skulle forlænges vil det altid stå i deres magt at udskyde den endelige afgørelse«[102]. Sådan vurderede Marling situationen omkring 1. april 1920.

Sidst i marts og i de første dage af april foretog kommissionen en lang række ture for at danne sig et indtryk af detaljer i forbindelse med den nye grænse. Medens Claudel i dagene forud sammen med professor Verrier havde rejst rundt i de i hans øjne så triste mellemslesvigske hedeegne, var denne gang hele kommissionen undervejs. For Marling var der 5 punkter, hvor der kunne blive tale om at afvige fra Clausen-linjen: 1) Flensborg fjord, 2) Kobbermølle, 3) Kruså, 4) Padborg, 5) den nedre del af Skelbæk og Vidå. I fjorden blev grænsen ved udmundingen af Krusåen forskudt en smule i tysk favør af hensyn til havnen i Flensborg. I selve Kobbermøllen, der var et fabriksanlæg, hidrørte problemet fra det forhold, at Clausen-linjen fulgte Krusåen, der drev møllen og gik midt igennem fabrikshallen; her blev grænsen lagt således, at møllen med tilbehør som helhed kom til Tyskland. Det betød, at et lille stykke af 1. zone blev ved Tyskland, men da det var ubeboet, var ændringen problemfri.

Ved Kruså mølle, der var en vandmølle, gik grænsen for 1. zone midt igennem mølleriet. Møllen hørte til Krusågård, som ejedes af flensborgeren Mathias Hübsch. Denne var, som det vil erindres, i 1919 gået til den danske side. Krusågård og Kruså kro samt et par mindre huse hørte til 2. zone, men efter ønske fra Mathias Hübsch og indehaveren af kroen blev de nu lagt på den danske side af grænsen. Det er det område, hvor nu grænsekontrolbygningeme og en del forretningsejendomme er beliggende [102 a].

I Padborg var der problemer, fordi selve stationsbyen, der dengang var af en meget beskeden udstrækning, hørte til 2. zone; men det var praktisk at lade stationen komme på den danske side, da en sidelinje til Tørsbøl-Sønderborg udgik herfra. Kommissionen fandt forholdene for indviklede til straks at afgøre spørgsmålet; et underudvalg fik til opgave at fremsætte et forslag. Det kan her straks tilføjes, at hele stationsanlægget kom på den danske side, selvom der var tysk flertal i Padborg by ved afstemningen den 14. marts.

Det vanskeligste problem lå dog ude mod vest. Clausen-linjen gik midt gennem Rudbøl sø. Her mødtes som tidligere omtalt to afvandingssystemer. Det nordlige lå helt inden for 1. zone og det sydlige helt i 2. zone. Det sydlige område kunne afvandes gennem en kanal, der nåede havet ved Sydvesthörn (Südwesthörn), men når der var meget vand i området, kunne overskydende vand ved Rudbøl søs sydside gennem sluser ved Merlingsmark og Verlath ledes ind i Vidåen. Ved forhandlinger i Tønder havde Charles Marling af digegreve Sønnichsens og landråden, grev Schacks udtalelser fået det indtryk, at hvis slusen [ved Merlingsmark] blev lukket og grænselinjen mellem Aventoft og Rudbøl blev rykket 400 meter mod syd så var problemet klarret [103] Det endelige resultat blev dog lidt anderledes.

For Marling syntes sagen nu tilstrækkelig afklaret og den 1. april bad han Claudel om dennes rapport, så man kunne få indstillingen færdig før påske, den 4. april. Men han fik at vide, at rapporten først kunne være færdig den 8. april; under Marlings pres ændrede Claudel datoen til 6. april. Han gjorde imidlertid ingen hemmelighed af, at hans motiv til en udsættelse var ønsket om, at de politiske forhold i København først måtte afklares. Ordret skrev Marling i indberetningen: »Efter hans opfattelse var det helt klart, at kongen havde afskediget Zahles regering i den tro, at han imødekom en national utilfredshed med dens ligegyldighed over for danske interesser i Slesvig-spørgs-

målet, og at det var nødvendigt at retfærdiggøre kongens statskup med resultater. Rigtignok er denne argumentation hul, for kommissionen giver kun anbefalinger til endelig godkendelse af de allierede og associerede magter, men der er ingen tvivl om, at der tillægges sådanne overvejelser betydning i dette øjeblik i København, for flere henvendelser fra København er blevet modtaget af personer knyttet til kommissionen, hr. Claudel, hr. Bruce og mig selv med anmodning om at udsætte til efter påske af denne grund«. Da der ikke var noget at gøre for Marling i Flensborg i påskedagene, rejste han selv til København, hvor han den 4. april erfarede, at Liebe var afløst af Friis. Marling fik den opfattelse, at valgloven var den egentlige anledning til påsekrisen, og at det sønderjyske spørgsmål mere var et påskud. Den 5. april traf han bl.a. H. N. Andersen, der bekræftede denne opfattelse og som var enig i, at det slesvigske spørgsmål skulle klares så hurtigt som muligt. H. N. Andersen ringede til Marling den 5. om aftenen, for at meddele at kongen håbede, at kommissionen ville fortsætte sit arbejde på normal måde uden tanke for hans stilling. Den midlertidige udenrigsminister Otto Scavenius var af samme opfattelse. Den 6. rejste Marling tilbage til Flensborg i håb om at kunne overbevise Claudel om, at de danske interesser snarere krævede, at sagen blev fremskyndet, end at den blev udsat. Claudel erklærede sig enig i dette synspunkt, men meddelte samtidig, at hans rapport først kunne være færdig den 14. april. Hårdt presset lovede han den så til den 8. april[104].

Den 2. april var Sydow og Claudel sammen med Verrier og H. U. Ramsing på besigtigelse i Tønder. En del danske og tyske borgere blev tilsagt. Stemann har i sin dagbog noteret herom: »De danske havde jeg i forvejen instrueret om, at de ikke måtte kræve for meget. Jeg angav vor linje som højdekravet, og de rettede sig derefter. Tyskerne fik først at vide, at de ganske måtte se bort fra Tiedjelinien. Så måtte de indrømme, at Tønder måtte have opland med mod syd. Det gjorde selv skrædder Petersen. Det hele gik udmærket. Derefter tog Sydow og Ramsing med til Schackenborg, hvor de spiste middag. Det var uhyre fornøjeligt«[105].

Den 4. april var Claudel sammen med grev Schack på besigtigelse i marsken. Grev Schack fik det indtryk »at kommissionen løser spørgsmålet på landet i 2. zone ved at give Danmark af økonomiske og geografiske grunde den ofte omtalte linje syd om Medelby og Ladelund«. Således skrev P. Chr. Stemann til indenrigsminister Vedel 5. april[106].

Det lykkedes ikke Claudel at blive færdig til den 8. april, tværtimod sagen blev nu yderligere trukket i langdrag takket være Heftye. Den 8. om eftermiddagen forelagde Heftye nogle klager over uregelmæssigheder ved afstemningen. De burde nærmere undersøges, mente han, og det gik de øvrige kommissionsmedlemmer med til, men Marling betonedede, at de ikke kunne influere på resultatet som helhed, ej heller kunne der være tale om en ny afstemning. Marling foreslog så, at man skulle fortsætte med at gennemgå den nye grænselinje. Det erklærede Claudel for ulogisk, og da Marling ikke fik støtte fra de øvrige kommissærer, blev sagen udsat. Claudel forklarede derefter, at undersøgelserne af de nævnte uregelmæssigheder ville vare et par dage, og han spurgte, om kommissærerne ville gå med til, at Heftye rejste til Norge i fem dage for at fejre sin 60-års fødselsdag hjemme. Marling fandt det svært at afslå, så Heftye fik lov at rejse.

Inden Heftye var kommet tilbage fra Norge, afgav Claudel sin rapport til Marling, som fandt, at den var et beklageligt produkt, usundt både m.h.t. ræsonnement og kendsgerninger. Marling erklærede, at hvor meget han end ønskede en enstemmig indstilling, så ville han aldrig sætte sit navn under et forslag, der var så partisk, at det var til at tage og føle på, end ikke som alternativ; han [Claudel] kunne med lige så stor effekt sende den til sin regering til forelæggelse for Ambassadørkonferencen; hans regering kunne så benytte den, når kommissionens anbefalinger blev drøftet der. Men efter Claudels opfattelse var der ikke noget i vejen for, at der blev afgivet en mindretalsindstilling i indstillingen fra CIS underskrevet af to medlemmer; det gik Marling tøvende med til, og da Claudel var meget utilbøjelig til at drøfte sin rapport yderligere med Marling, endte samtalen med en stiltiende aftale om, at den linje, som der for en uge siden havde været praktisk talt enighed om, [Clausen-linjen] skulle optages som kommissionens officielle anbefaling, og at et forslag til en alternativ linje alene undertegnet af den franske og den norske kommissær skulle tilføjes.

Spørgsmålet om indstillingen burde være enstemmig eller ej vedblev at optage sindene, v. Sydow udtrykte flere gange håb om, at man kunne få Claudel med på en enstemmig indstilling, idet han mente, at de manøvrer Claudel havde foretaget, kun havde til formål at vinde tid, og han kunne kun finde en grund derfor, den politiske situation i København. Han forsøgte at få en diskussion med Claudel om dennes græn-

seforslag, men blev afvist, og han formulerede da sine indvendinger mod Claudels forslag skriftligt.

Den 13. april var Heftye tilbage i Flensborg igen. Marling forelagde et udkast til en indstilling, og nu erklærede Claudel, at han og hans norske kollega var rede til at undertegne den med det samme, hvis den af ham og Heftye foreslåede alternative linje kom med som en mindretalsindstilling. Han forelæste en mere udførlig begrundelse af forslaget, men han sagde, at han ikke foreslog, at denne skulle følge med indstillingen og følgelig ville v. Sydows modbemærkninger ejheller blive medsendt. Den 15. april gennemgik kommissærerne en sidste gang indstillingen, og den 16. blev den undertegnet. Claudel forøgte nu ikke længere at forhale sagen, men han håbede sikkert, at hans linje blev antaget af magterne, og han var indstillet på at rejse til Paris.

Marling anstillede i sin redegørelse nogle betragtninger over Claudels motiver. Han mente, at det var en generel fransk politik at få etableret en permanent kilde til et dårligt forhold mellem Tyskland og dets naboer, og Claudel håbede at opnå dette ved at få lagt en grænse, som det var sikkert, at Tyskland ville protestere imod, fordi den ikke var i overensstemmelse med traktatens principper. Desuden mente Marling, at Claudel håbede på at kunne slå politisk kapital af sagen i København på englændernes bekostning. »Hans skamløse og resultatrige anstrengelser for at trække kommissionens arbejde i langdrag er, mener jeg, tilstrækkeligt forklaret ved den tro, at han derved kunne støtte venstre og de konservative i deres anstrengelser for at slå de radikale og socialdemokraterne, som er ansvarlige for, hvad han kalder den progermanske politik, som blev ført af det afgående kabinet under krigen. Denne forklaring synes at vinde i styrke ved den kendsgerning, at han droppede sin forhalingspolitik, da det blev helt klart, at regeringen Friis, hvad Slesvig angik, ikke ville tage noget som helst åbenlyst skridt hverken i Flensborg eller i Paris«. Marling mente dog ikke Claudel ville få noget ud af sine manøvrer. Den af danskerne førte politik, var af den yderste klogskab for deres svage land; de ville intet vinde ved en stribe land, hvor der blandt indbyggerne var flertal for Tyskland. Hvis Claudel havde en anden opfattelse, var det fordi han lyttede til de lidenskabelige udbrud i den konservative og i venstrepressen og glemte, at landets virkelige mening fandt sit udtryk i parlamentet.

Som kommissionens formand ville Marling rejse til Paris og stå til rådighed, mens sagen blev behandlet. Han forudså »at han der ville

komme i stærk opposition til sin franske kollega i en sag, hvori denne har været ledet mere af følelser og interesse - det havde han flere gange utilsløret oplyst - end af den upartiskhed, som burde blive fulgt af et medlem af en international kommission, der havde fået overdraget voldgiftsagtige opgaver«.

Sir Charles Marling havde den tilfredshed, at hans udenrigsminister, Lord Curzon, da han havde læst denne indberetning, lod ham vide, at han fuldt ud billigede Marlings holdning[107].

Det endelige resultat blev så en indstilling ledsaget af et mindretalsvotum. Sir Charles Marling og Oscar v. Sydow udgjorde et flertal, fordi formandens stemme gjorde udslaget. Mindretallet bestod af Paul Claudel og Th. Heftye. I protokollen blev først Clausen-linjen beskrevet, og der blev argumenteret for de små afvigelser, der var gjort i forhold til afstemningsgrænsen mellem 1. og 2. zone svarende til den omtale, der var givet i Marlings indberetning af 2. april. Også i den endelige indstilling blev de specielle forhold ved banegården i Padborg udskudt til afgørelse i den blandede kommission, der i henhold til Versailles-traktaten skulle afstikke grænsen i marken. Den største forandring i forhold til de forestillinger Marling tidligere havde gjort sig gjaldt grænsen i Rudbøl sø. Her faldt den endelige afgørelse ud til tyskerne fordel. Grænsen blev draget igennem søen, og ikke som fra dansk side ønsket langs diget på søens sydbred. Denne grænselinje blev begrundet med ønsket om at sikre tyskerne den fulde kontrol over vandreguleringen syd for grænsen. Hvis man tildelte Danmark Rudbøl søs sydbred, hed det, ville det give Danmark kontrol med afvandingen fra Gudskog-områdene, og det kunne kommissionens flertal ikke anbefale. Som tidligere nævnt fandtes også et andet sydligt afløb fra det nævnte afvandsingsområde, men dette forhold havde ikke tilstrækkeligt vægt over for den anførte argumentation. Det skal her lige nævnes at afvandsingsforholdene ved Rudbøl sø senere gav mange vanskeligheder, fordi der sydfra kunne pumpes stadig større vandmængder ind i Vidåen. Ifølge Claudels og Heftyes opfattelse burde grænsen dette sted gå således, at Danmark fik kontrollen over afvandingen. De foreslog en grænse syd om Aventoft sogn, heri indbefattet vandarealerne i og ved Aventoft sø, de foreslog videre, at grænsen burde gå syd om sognene Sønder Løgum, Ladelund og Medelby og helt ude mod øst, mente de at grænsen burde lægges 1000 meter sydligere, således, at en del af Kluskov og hele bysamfundet Kobbermøllen samt bebyggelsen Wassersleben kom

til Danmark[108J. Her skal lige indskydes at dette område var en del af Bov sogn, ved ændringen ville dette sogn således have bevaret sin enhed, men området havde 14. marts vist tysk flertal.

Den internationale kommission havde hermed afsluttet sin hovedopgave. De fire kommissærer forlod i løbet af nogen tid Flensborg. Tilbage blev generalsekretæren C. Brudenell-Bruce, der blev bemyndiget til i kommissionens navn og på dens vegne at overtage og udøve den myndighed over hele administrationen, der var overdraget kommissionen ved Versailles-traktatens art. 109. Kommissionens indstilling var foreløbig fortrolig og blev sendt til Ambassadørkonferencen i Paris, der varetog de praktiske opgaver med at føre Versailles-traktatens bestemmelser ud i livet.

Som tidligere nævnt var det blevet oplyst, at Ambassadørkonferencen ikke ville få tid til at behandle sagen før udgangen af april; valgene til folketinget var fastsat til den 26. april, man kunne altså regne med, at en ny parlamentarisk regering ville være klar omkring 1. maj, og at den, hvis den ønskede det, kunne sætte sig i forbindelse med ambassadørrådet. Valget gav Venstre 49 mandater en fremgang på 4, de konservative en fremgang på 6 til 28, de radikale fik 17 mandater, et tab på 16 mandater, socialdemokraterne fik 42 mandater, en fremgang på 3, Erhvervspartiet gik frem fra 1 til 4 mandater. For de radikale var det et katastrofalt nederlag.

Den 29. april sivede de første oplysninger ud om, hvad kommissionsindstillingen gik ud på, og man heftede sig især ved de to foreslåede grænselinjer. Redaktionen af Nationaltidende ville ikke tro, at indstillingen var rigtigt gengivet, hvad den stort set var. Flensborg Avis gik imod de rygtesmede, der ville bilde offentligheden ind, at afgørelsen var faldet. Flensborg Avis forklarede forholdet således: »I det sønderjyske spørgsmål var stillingen den samme lige før og lige efter valget [den 26. april]. Det er i allersidste time før afgørelsen, men den er ikke falden og vejen til at sikre de danske mellemslesvigere mod udslettelse er ikke spærret, men sandsynligvis har regeringen Zahle ved sin bagholdspolitik forkludret hele spørgsmålet så grundigt, at det ikke vil være til at råde bod omend kun på de værste følger, og hvis Danmark lægger hænderne i skødet, vil den Zahle'ske politik sejre endnu efter sit fald. Det er dette, man håber på at nå ved de falske efterretninger og fremstillinger, men man har taget fejl af det danske folks vilje og vil komme til at sande det påny«[109].

Efterretningerne om indstillingen var stort set rigtige nok, men teoretisk kunne de allierede magter underkende indstillingen fra CIS; dog kunne der ikke på en sådan teoretisk mulighed bygges ret meget. Afgørelsen nærmede sig trods alt.

Man kunne tro, at de praktiske forholdsregler til at indføre dansk styre i Nordslesvig ville blive stærkt forsinkede ved udsættelsen af den endelige afgørelse, det skete dog kun til en vis grad. Den sidst i marts forberedte militære besættelse af 1. zone, som skulle være det første skridt, blev stillet i bero som følge af påskekrisen og H. P. Hansen var meget bekymret ved situationen. Den 10. april 1920 bragte Hejmdal en artikel under overskriften »Stillingen«. Hvis den ikke var skrevet af H. P. Hanssen, var den i al fald inspireret af ham. »Før påske,« hed det, »havde der været udsigt til genforening ved majdagstide, besættelsen var bestemt, tropperne parat, fra tysk side truede man lørdag den 27. marts med, at man ville tilbagekalde alle tyske embedsmænd og standse kultilførsler, hvis besættelsen fandt sted. Regeringen havde samme eftermiddag svaret, at 1. zone ville blive besat 1. april og at man tog alle konsekvenser heraf. Sådan var det lørdag den 27. marts, men så kom ministerskiftet, regeringen Liebes anmodning til CIS om udsættelse af indstillingen. Det nye ministerium Friis tog denne tråd op, fordi de konservative ellers havde truet med at sprænge vallo vsforhandlingeme.« Bag dette lå efter H. P. Hanssens opfattelse internationaliseringsplaneme. »At de vil ændre slutningsresultatet, tror vi ikke, men de vil trække sagen meget i langdrag og drive os ind i splittende, ophidsende og oprivende kampe«. Han regnede med en forsinkelse på 3 måneder. Helt så galt gik det ikke. Overgangen som helhed blev nok mere langstrakt end forudset, men situationens pres var så stærkt, at udviklingen ikke kunne standses; ved majdagstid kom de danske tropper til Sønderjylland og så gik det slag i slag.

Presset kom især fra de uholdbare økonomiske forhold. I forventning om en snarlig genforening blev stadig flere økonomiske mellemværender afviklet i kronemønt, men lønningerne faldt i mark, og den tyske marks værdi var 1918-19 faldet stærkt i forhold til kronen. Omkring 1. april 1920 kunne man købe en mark for otte øre. Lønmodtagere og pensionister havde ikke mulighed for at skaffe sig kroneindtægter, og utilfredsheden i disse kredse var stærkt voksende; landmænd og erhvervsdrivende, der havde haft lejlighed til at optage krone-lån, døjede nu med at klare renter og afdrag. Utilfredsheden fandt

stærke udtryk over for kommissionen, så stærke, at den ikke kunne sidde dem overhørig. Medens ministeriet Friis forestod regeringen i København sattes den proces igang, der førte til Nordslesvigs gradvise indlemmelse i Danmark. De grundlæggende aftaler var truffet, inden Danmark den 5. maj fik en ny parlamentarisk regering.

12. Besættelse og kronemønt

Helt siden november 1918 havde den sønderjyske befolkning truffet sine økonomiske dispositioner i tillid til en snarlig genforening, og i mange praktiske forhold var det forventede resultat taget på forskud. Det havde trukket længe ud før der endelig kunne stemmes, men da afstemningen var overstået, blev både vanskelighederne og utålmodigheden stadig større. Det betød et voksende pres på Den internationale kommission, der stod med ansvaret for administration og forsyninger. Alle erhvervsorganisationer pressede på for nu at få orden i sagerne, og der var uro blandt arbejderne.

Da generalsekretær Bruce den 5. april var på Schackenborg havde han udtalt, og P. Chr. Stemann berettede derom til indenrigsminister Vedel, at kommissionen var villig til nu, hvad dag det skulle være, at lade Danmark besætte 1. zone såvel militært som civilt og med et skifte fra tysk til dansk mønt, dog således at Danmark ved overenskomst sikrede visse tilførsler til Flensborg og den øvrige del af 2. zone. »Men jeg [Stemann] forstod, at bortset fra kronemøntens indførelse (her beregnes alligevel faktisk alt efter kronepriser) skulle Danmark i besættelsestiden stadig administrere efter de tyske bestemmelser«[110].

En mere formel tilskyndelse til at tage disse problemer op kom nogle dage senere, da generalsekretær Bruce 9. april havde en samtale med det sønderjyske ministeriums repræsentant ved kommissionen, dr. jur. I. H. Miang. Denne stod for at skulle rejse til København, og Bruce bad ham om at få den danske regering til nu at tage stilling til besættelses-spørgsmålet for 1. zone. Kommissionen havde stærkt indtryk af, at befolkningen ønskede, at kronemønten blev indført og ligeså den danske administration. Bruce tilføjede, at kommissionen kunne indse, at de økonomiske grunde mere og mere krævede en overgang til dansk styre. Miang refererede videre, at Bruce lagde mindre vægt på den militære besættelse. Efter en samtale med den tyske kommissær, dr. Köster, mente Bruce, at en gradvis overgang ville være den mest ønskelige.

Han kunne tænke sig en besættelse i tre etaper med ca. 10 dages mellemrum. Først Haderslev amt, så Aabenraa-Sønderborg amt og til sidst Tønder amt. Slutteligt havde Bruce udtalt det håb, at den danske regering snarest muligt ville sætte sig i forbindelse med Den internationale kommission.

Indholdet af denne samtale nedfældede dr. Miang i et brev, som han den 12. april sendte til sin nærmeste foresatte, kontorchef Martin Hammerich, der straks lod meddelelsen gå videre til regeringen.

Samtidig kom yderligere en tilskyndelse til at tage sagen op, idet den britiske chargé d'affaires i København, H. A. Grant-Watson, den 15. april meddelte, at Sir Charles Marling ønskede, at regeringen sendte en repræsentant til Flensborg for at drøfte især spørgsmålet om at indføre kronemønten, som syntes at være det centrale punkt i hele spørgsmålet om den militære og administrative besættelse af Nordslesvig[III]. Sagen hastede, fordi man ønskede, at denne repræsentant skulle møde den hidtidige tyske repræsentant ved CIS, dr. A. Köster, der rigtignok nu beklædte en helt anden stilling end hidtil. Han var den 11. april ganske overraskende blevet udnævnt til tysk udenrigsminister. Den nye tyske udenrigsminister ville komme til Flensborg den 17. april, og det ville være praktisk at benytte denne lejlighed til en forhandling.

Regeringen handlede hurtigt. H. P. Hanssen blev tilkaldt fra Aabenraa, hvor han den 15. april havde haft et møde med de nordslesvigske erhvervsorganisationer. Her havde landbrugets, håndværkets og handelens talsmænd klaget deres nød over de uholdbare tilstande, så udsigten til at kommissionen nu var til at tale med om overgangen til dansk styre var en stor opmuntring. Da brevet fra Grant-Watson blev oversat til dansk, indsneg der sig imidlertid en fejl, »en repræsentant« blev til »repræsentanter«.

Med nattoget rejste den 16. april en større delegation fra København bestående af nationalbankdirektør Carl Ussing og bankdirektør Ringberg, amtsforvalter Reimuth og fuldmægtig Schouw Nielsen fra finansministeriet, kontorchef i justitsministeriet, designeret amtmand i Sønderborg Chr. Lundbye og for udenrigsministeriet kontorchef grev Eduard Reventlow og endelig H. P. Hanssen udpeget af statsministeren. I Kolding blev sovevognen koblet fra, og derfra gik det så videre i 3 biler sydpå.

For Marling kom det store fremmøde som en overraskelse, han hav-

de kun ventet en enkelt; og han blev mærkelig usikker. Kl. 12 mødtes delegationen med kommissionen i forventning om, at man nu kunne drøfte alle problemer i forbindelse med møntforandringen, men delegationen måtte konstatere, at kommissærerne ikke indbyrdes var enige. Heftige mente, at post og telegraf skulle holdes uden for. Marling holdt stift på, at toldgrænsen ikke kunne flyttes, og resultatet blev i første omgang, at den danske delegation skulle forhandle direkte med dr. Köster, og i delegationen blev det vedtaget, at H. P. Hanssen af praktiske grunde alene skulle føre denne samtale. Kun meget tøvende gik H. P. Hanssen med til at møde dr. Köster alene, da han frygtede angreb fra sine modstandere for at handle egenmægtigt.

Da det lykkedes at få kontakt til dr. Köster, erklærede H. P. Hanssen indledende, at man fra dansk side uden omsvøb indrømmede, at tyskerne havde suveræniteten indtil den endelige afståelse; derfor ville man fra dansk side, hvis toldgrænsen nu blev flyttet, betale Tyskland erstatning for indtægtstab. Når man så stærkt insisterede på at få toldgrænsen flyttet var det for at kunne indføre kronemønten. Köster svarede, at enten måtte Danmark tage skridtet fuldt ud, altså overtage hele administrationen, eller også lade det gå som hidtil, men i princippet var han enig med H. P. Hanssen, dog forbeholdt han sig at rådføre sig med sine finansielle rådgivere i Berlin. Grev Reventlow informerede Marling om resultatet, men denne fastholdt sin modstand mod toldgrænsens flytning, og da H. P. Hanssen dagen efter, den 18. april, havde et nyt møde med dr. Köster, var denne af samme mening, idet han fastholdt, at toldgrænsen kun kunne flyttes ved en lov vedtaget af den tyske rigsdag[112]. Det kunne have lange udsigter.

H. P. Hanssens betænkeligheder ved alene at forhandle med dr. Köster var særdeles berettigede. Den 24. april havde Ribe Stiftstidende et stykke om ham under overskriften »Hr. H. P. Hanssen, som han er«.

»Det var i lørdags, at hr. H. P. Hanssen i spidsen for en udsøgt række af mænd på det finansielle og det administrative område var kommet til Flensborg for at forhandle med Den internationale kommission om besættelsen af 1. zone, om kronemøntens indførelse og toldgrænsens flytning. Forstående og velvillig, som kommissionen - trods alt vor danske ævl - er overfor Nordslesvig, lod man forstå, at virkeliggørelsen af disse ønsker lå inden for mulighedens grænse, men at der måtte forhandles med det tyske riges tilfornordnede, den nuværende statssekretær for udenlandske anliggender dr. Köster. En sådan

forhandling måtte imidlertid - da Danmark om grænsespørgsmålet jo ikke kan forhandle direkte med Tyskland - selvfølgelig finde sted i kommissionens nærværelse og under dens ledelse.

Hr. H. P. Hanssen var selvfølgelig klar over dette forhold, og man måtte i kommissionen gå ud fra, at han ikke ville foretage sig noget på egen hånd - således som han i sin tid gjorde det med landråd Böhme - *uden om kommissionen*.

Men hvad gjorde hr. H. P. Hanssen?

På trods af denne forudsætning lod han en medarbejder patruljere mellem kommissionens residens, Flensburger Hof og banegården for at passe dr. Köster op. Selv tog han plads i Jernbanehotellet. Det lykkedes den pågældende medarbejder at få fat på dr. Köster, da han ankom på jernbanestationen, og den tyske tilfornordnede førtes ind på Jernbanehotellet, hvor hr. H. P. Hanssen derefter havde en længere fortrolig samtale med ham. Hr. H. P. Hanssen, der havde ventet at kunne præparere den tyske tilfornordnede således, at der kunne foreligge imødekommende tilsagn fra tysk side, inden de officielle forhandlinger skulle tage deres begyndelse i kommissionen, havde absolut ikke held med sig. Dr. Köster var endog - og ikke uden grund - spodsk afvisende. . . . Hvorledes Den internationale kommission ville have søgt den ønskede ordning gennemført, ved vi ikke, men så meget var desværre åbenbart: H. P. Hanssens egne private forhandlinger med den tyske tilfornordnede *uden om kommissionen* og på trods af den givne forudsætning, at der ikke føres direkte dansk-tyske forhandlinger i det sønderjyske spørgsmål, resulterede i, at han sammen med de øvrige danske herrer måttet rejse hjem med uforrettet sag.

At Den internationale kommission måtte føle sig i høj grad ubehageligt berørt af den forhenværende ministers illoyale optræden over for den er indlysende, og at man fra kommissionens side heller ikke har lagt skjul derpå, vil det danske udenrigsministeriums repræsentant være formentlig den sidste til at nægte...«

Det har været drøjt for H. P. Hanssen at skulle læse en så løgnagtig fremstilling, og ikke mindst den antydning, der var givet at kommissionen havde beklaget sig til udenrigsministeriets repræsentant. Artiklen var led i en systematisk tilsvining af H. P. Hanssen. »Kan hænde, at vore oplysninger« hed det i artiklen »vil åbne øjnene på adskillige af dem, der endnu i ham ser »høvdingen«, manden der alene kan redde Nord-slesvig ud af kaos og de tunge kår, sønderjyderne må friste i denne tid«.

Forhandlingerne havde ikke ført til det ønskede resultat. Delegationen måtte rejse hjem med uforrettet sag. Nationalbankdirektør Ussing aflagde en mistrøstig beretning til statsminister Friis, som denne forelæste på et møde i Rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg den 20. april. Statsministeren resumerede: »Herefter står altså spørgsmålet om det, som var udgangspunktet: den militære besættelse, således, at den militære besættelse afhænger af den civile besættelse, at den civile besættelse afhænger af toldgrænsens flytning og endelig at toldgrænsens flytning afhænger af den tyske suverænitæt, som den internationale kommission synes for tiden at være opsat på at hævde i fuldeste omfang.« Men statsministeren øjnede dog den mulighed, at man kunne lade toldgrænsen ved Kongeåen bestå indtil videre, mens man umiddelbart etablerede en kontrol- og afspærringszone ved 1. zones sydgrænse. Man ville derved forhindre, at det fik uheldige følger i 2. zone, at kronemønten blev indført i Nordslesvig[113J.

I Carl Ussings beretning om rejsen til Flensborg var der en passus om, at man anså en underhånds rekognoscering af Den internationale kommissions synspunkter for en nødvendig forudsætning for, at man igen kunne begynde at forhandle. Til at foretage disse sonderinger blev udpeget grev Reventlow. Den 19. april afrejste han igen til Flensborg. Den 20. april havde han en første samtale med Sir Charles Marling. Han fik her først at vide, at Den internationale kommission på et møde den 19. havde vedtaget, at den ikke kunne stille sig imødekommende over for kravet om at få indført kronemønt. Den formelle motivering var manglende kompetence, men der var også en reel baggrund, nemlig den at kommissionen ikke fæstede lid til eller i det mindste fandt skildringerne af nødtilstanden i Nordslesvig stærkt overdrevne.

Grev Reventlow søgte at imødegå Marlings betænkeligheder, både de formelle og de reelle; hvad de sidste angik henviste han til de klager, der var fremkommet den 15. april, da erhvervslivets organisationer havde haft møde derom. Han kunne også støtte sig på oplysninger fra direktøren for Nationalbankens afdeling i Kolding, O. Beck, der havde fortalt om de omfattende kronelån, der var optaget siden december 1918, da marken stod i kurs 40, mens den nu var på ca. 8. Alt dette kendte Sir Charles Marling ikke noget til, skrev grev Reventlow i sin indberetning, men han og senere Heftye og Bruce henviste til, at Danmark hurtigst muligt burde besætte 1. zone militært uden at indføre kronemønt. Så ville valutaspørgsmålet melde sig og påtvinge sig

en afgørelse, mente de to sidstnævnte. Grev Reventlow indvendte, at besættelse uden ændring af møntfoden ville være en formalitet, som ikke ville bringe befolkningen den lindring, som valutaforholdenes ordning ville betyde. Sir Charles mente stadig, at beretningerne om nødtilstanden var overdrevne, og at dansk mønt i 1. zone ville have alvorlige følger i 2. zone, hvortil grev Reventlow bemærkede, at denne vanskelighed kunne overvindes, hvis der blev etableret en afspærring mellem 1. og 2. zone og hvis der blev indført eksport- og importforbud mellem de to zoner. Dermed var en reel mulighed for en løsning bragt ind i billedet, og enden på samtalen blev, at Sir Charles nu var tilbøjelig til i al fald at forelægge spørgsmålet om kommissionens kompetence for det øverste råd i Paris, men som den forsigtige mand han var, ville han først indhente Claudels samtykke til at spørge i Paris, og Claudel var af rejst til København.

Den 21. april havde Reventlow en sidste samtale med Marling, der fortalte, at han dagen efter ville rejse til København, her ville han fredag den 23. april tale med den danske udenrigsminister O. C. Scavenius, og søndag den 25. april ville han med en britisk krydser afgå til London, og så derfra rejse til Paris, hvortil han ventede at ankomme den 28. eller 29., så ville han søge at opnå det øverste råds juridiske indforståelse med hensyn til møntfodsskiftet. Han mente, at der derefter næppe ville være vanskeligheder fra det øverste råds side. Han ville ved samtaler med den tyske repræsentant, konsul Mezger, der havde afløst Köster, forberede denne på, at en tysk vægring ikke i længden kunne forhindre kronens indførelse. Han tilskyndede ligesom Heftye til en snarlig militær besættelse, uden at kronemønten samtidig blev indført[114J.

Den 23. april havde Marling i København en samtale med Claudel, som var indforstået med, at kommissionen kunne tillade den danske regering at indføre kronemønten, men den militære og administrative besættelse måtte komme først, kronemønten senere, som en konsekvens, der var blevet gjort nødvendig ved besættelsen, og de to kommissærer var enige om, at besættelsen måtte blive ledet af en administrator, der repræsenterede den danske regering som helhed, ikke ved en gruppe af departementale embedsmænd afhængige af de forskellige danske ministre. Senere havde han en samtale med udenrigsminister O. C. Scavenius, som personligt accepterede kommissionens holdning, men han var ikke helt sikker på, om hans kolleger betragtede planen

som gennemførlig. Marling opfattede betænkeligheden som et udtryk for, at regeringen Friis med valget umiddelbart for døren gerne ville overlade problemerne til den følgende regering, hvem det så måtte blive[115J.

Marlings vurdering var dog ikke helt rigtig. Regeringen Friis fulgte forslaget om at udpege en administrator. Den 28. april kunne statsminister Friis i Rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg gøre rede for sagens videre forløb. Under de fortsatte forhandlinger havde kommissionen, d.v.s. Marling vist yderligere imødekommenhed, »således at kommissionen skønnedes ikke at ville vige tilbage for at påtage sig ansvaret for at lade kronemønten blive indført, når denne afspærring [mellem 1. og 2. zone] fandt sted, og således at udfærdigelsen af bestemmelserne om indførelsen af kronemønten og de dermed i nødvendig forbindelse stående foranstaltninger, vedrørende udligningskassen og lånekassen og for øvrigt også vedrørende de andre reelle forskrifter som overtagelsen af den civile administration vil medføre, skulle med samtykke af kommissionen finde sted gennem en slags dansk administrator, et hverv, som vi havde tænkt os, at stiftamtmanden dernede naturligt overtog, for at apparatet ikke skulle blive mere kompliceret end nødvendigt«. Til stiftamtmand var udpeget amtmanden i Ringkøbing, V. Haarløv. Det skal her lige bemærkes, at statsministeren ikke fremhævede, at der var tale om to faser, først besættelse og så derefter en møntforandring. Til at føre de videre forhandlinger blev den nye amtmand i Sønderborg, Lundbye, sendt til Flensborg, og han blev formelt attachedet kommissionen[116].

Generalsekretær Bruce var til at begynde med ikke glad for, at der skulle udnævnes en administrator. Han frygtede, at det skulle blive H. P. Hanssen, eller en der ville sige: »Jeg vil sgu ikke forhandle med den snottede dreng i Flensborg«. Til grev Reventlow refererede amtmand Lundbye denne replik, fremsat den 26. april og han fortalte videre, at Bruce »ingen administrator ville have, og at det sikkert heller ikke havde været Sir Charles' mening. Nu havde han forhandlet godt med Dem og forhandlede godt med mig, så ville han ikke have en tredje, som han naturligvis kom på kant med. Nu ville han beholde mig«. Men dagen efter var Bruce ikke så afvisende, måske under indtryk af, skrev Lundbye, valgenes udfald den 26. april. Det var det folketingsvalg, der gav stor fremgang for venstre og de konservative og tilbagegang for de radikale.

Lundbye kunne yderligere oplyse, at Heftye var afrejst den 27., og ville komme igen 5. maj, men at Sydow ville komme tilbage fredag den 30. eller lørdag den 1. maj. »Bruce siger lige ud, at han vil have dette i orden, inden Sydow kommer«[117].

Det lykkedes at få tingene i skred. Den 28. april kom der telefonmeddelelse fra Lundbye: Besættelse 5. maj med militære som med højere civile embedsmænd; derom skulle den 29. april nærmere forhandles mellem Bruce, Mezger og Lundbye. Bruce ønskede oplysning om, hvorvidt Danmark, dersom konsul Mezger skulle gøre indsigelser i anledning af den påtænkte indrykning af civile embedsmænd, ville være klar til at foretage en fuldstændig besættelse med landråder, dommere, politimestre, post-, telegraf- og jembaneembedsmænd. Danmark skulle straks sørge for afspærring mellem 1. og 2. zone.

Om kronemønten foreslog Bruce, at man overfor tyskerne hævdede, at den efter besættelsens påbegyndelse var uundgåelig af praktiske hensyn. Bruce havde lovet efter den 5. maj vedblivende at fremhæve dette synspunkt over for Tyskland, han mente dog, at det næppe ville blive muligt at indføre kronen før den 20. maj[118].

Dagen efter udarbejdede Bruce og Lundbye et forslag til en aftale om den danske besættelse af 1. zone. Aftalen blev definitivt afsluttet den 29. april og havde følgende ordlyd:

»Den 5. maj 1920 besætter Danmark området militært.

Samtidig besætter Danmark området med sine administrative myndigheder således, at området fra da at regne styres efter anordninger, der udfærdiges af en befuldmægtiget [administrator] udpeget af den danske regering og af kommissionen i forening; den befuldmægtigede skal have bopæl i området.

Danmark overtager den almindelige administration, således som området hidtil har været administreret af kommissionen. M.h.t. de offentlige indtægter og udgifter forholdes som hidtil. Lønninger m.v. til embedsmænd inden for området betales som hidtil af den tyske regering, selv om de nuværende indehavere af embederne afløses af danske embedsmænd. For så vidt angår de embedsmænd, der hidtil er blevet udnævnt og lønnet af kommissionen vedbliver den samme ordning m.h.t. deres lønninger, også dersom de bliver afløst af danske embedsmænd. Fra den ovennævnte dato at regne finder der ved danske myndigheder en fuldstændig afspærring mellem området og afstemningsområdet 2.

zone sted. Al indførsel fra 2. zone til området af penge, værdigenstande eller varer, som ikke er tilladt af de danske myndigheder og kommissionen er forbudt.

Det er en selvfølge, at den i nærværende memorandum trufne ordning ikke medfører nogen forandring af den aftale, som er truffen mellem kommissionen og den danske regering, om tilførsel af levnedsmidler fra området til 2. afstemningszone.

Toldopkrævning og møntfod forbliver indtil videre som hidtil.

Udgifterne til de danske militære styrker og gendarmen i området, der er udnævnte af den danske regering og understøtter kommissionen i området, bæres af kommissionen og betragtes som en del af de udgifter, der afholdes efter art. 109 nr. 1, sidste stykke i Versailles-traktaten.

Ethvert senere spørgsmål, der opstår i anledning af besættelsen afgøres af den ovenfor nævnte befuldmægtigede og kommissionen.

Flensborg den 29. april 1920

På den danske regerings vegne
efter bemyndigelse
Lundbye

C. Brudenell-Bruce
British assistent kommissær [sic]
Generalsekretær«

Aftalen havde til følge, at Den internationale kommissions tropper ville blive trukket ned i 2. zone, og at danske tropper ville besætte 1. zone den 5. maj. Konsul Mezger ytrede kun betænkelighed m.h.t. danske dommere, fordi der i Versailles-traktaten kun var tale om, at kommissionen havde fået overdraget den udøvende magt, ikke den dømmende, sådan opfattede tyskerne ordlyden.

Den 30. april fik konsul Mezger i et brev fra Bruce officiel underretning om aftalen, og det blev nærmere forklaret, at danskerne ønskede at besætte de højere embeder i enhver branche i administrationen, d.v.s. post, telegraf, telefon, jernbane, domstole, fyrtårne o.l., alt undtagen tolden og møntfoden, som indtil videre skulle forblive uændret.

På regeringens vegne havde Lundbye endvidere henstillet til Bruce, at han i et brev til udenrigsministeren skulle erklære sig enig i, at den endelige ordning ikke ville blive foregrebet ved den trufne aftale, og at CIS var indforstået med, at kronemønten blev indført. Bruce var dog blevet betænkelig da et sådant brev let kunne finde vej til aviserne.

Konsul Mezger følte det særlig hårdt, at Tyskland skulle bidrage til

udgifterne til de danske tropper, og Lundbye spurgte underhånden regeringen, om Danmark alene kunne tænkes at overtage disse udgifter, hvis man derved kunne undgå en tysk protest imod, at der kom kronemønt i 1. zone.

Den 1. maj underskrev Christian X indstillingen vedrørende administratorembedet, der som nævnt blev besat med stiftamtmand V. R. Haarløv. Det var hovedformålet for denne stilling »under samvirken med Den internationale kommission i Flensborg og efter nærmere anvisning fra den danske regering at udfærdige de bestemmelser af almindelig karakter for de sønderjyske landsdele, som den danske besættelse og administration udkræver i tidsrummet, indtil suveræniteten endelig kan overføres til Danmark«. Administrator kunne forhandle umiddelbart med de enkelte fagministerier, men henhørte i øvrigt under statsministeriet.

Mezgers betænkeligheder ved aftalerne blev bakket op af den tyske gesandt i København, som den 30. april protesterede imod, at der blev indsat danske dommere. Han meddelte, at alle tyske embedsmænd ville blive kaldt tilbage, men at den tyske rigsbanks filialer ville blive opretholdt af hensyn til, at tysk valuta fortsat var gældende i 1. zone; Tyskland ville ikke udrede lønninger til de nye danske embedsmænd og ejheller tage en part af udgifterne til tropperne. Ved en nærlæsning af noten fremgår det dog, at den egentlige protest kun gjaldt dommerne. Den danske regering lod derpå den tyske forstå, at man ønskede en gradvis og lempelig overgang hele vejen igennem, men man kunne ikke forstå indvendingen imod de danske dommere[119].

Fra Paris meddelte Sir Charles Marling 30. april, at der intet var til hinder for at indføre kronen 10 dage efter, at besættelsen havde fundet sted. Det burde ske ved en forordning, der var undertegnet af den danske administrator og Bruce på kommissionens vegne. Dagen efter forklarede Bruce, at han ville forhandle med Mezger om de praktiske problemer i forbindelse hermed, og at der skulle indkaldes bankspecialister, men Mezger måtte ikke få at vide, at kommissionen havde givet Danmark tilsagn vedr. kronemønten. Over for Mezger skulle kun de praktiske fordele fremhæves. Det var et besynderligt standpunkt at indtage, da kronemønten kun kunne indføres med samtykke fra kommissionen. Den 3. maj fik den danske regering officiel meddelelse om, at kommissionens betænkeligheder ved at lade kronen blive almindeligt betalingsmiddel var bortfaldet.

Den 3. maj havde Bruce en samtale med Mezger, hvori han forklarede, at man nu ville forberede overgangen fra mark til krone. Det kom helt bag på Mezger. Dagen efter henviste han i et brev til aftalen af 29. april, hvori der stod, at der ikke skulle ske ændringer m.h.t. told og møntfod. Mezger afviste at foreslå sin regering at gå med til forhandlinger om møntforandringen, og han anmodede om at få en redegørelse, der viste, at den økonomiske situation i 1. zone var så alvorlig, at den nødvendigvis krævede kronemønten indført. Selv ville Mezger så se at skaffe en sagkyndig vurdering fra tysk side[120J.

Om dette brev fra Mezger indberettede Lundbye telefonisk til udenrigsministeriet og sagde videre, at Heftye og Bruce var blevet meget forbitrede over det. »Bruce har lige nu sagt til mig, at Heftye og han var blevet enige om, at de ikke længere ville finde sig i disse henvendelser fra Mezgers side i forhold, i hvilke han efter deres mening går ud over sin kompetence, og de agter i morgen formiddag at sige ham dette i bestemte udtryk og gøre gældende over for ham, at han må være ganske på det rene med, at kronemøntens indførelse i virkeligheden var nær forestående og spørge, om den tyske regering vil være behjælpelig med dens indførelse på fredelig måde, idet kommissionen, hvis han svarer afslående, vil sætte kronemønten i kraft på egen hånd«[121J.

Vanskelighederne var overvundne. Formelt fik Mezger støtte fra sin regering, men den 5. maj foreslog den tyske gesandt i København v. Neurath, at der blev optaget direkte forhandlinger mellem de to regeringer. Da det kom til stykket indså alle parter, at en lempelig overgang, hvor man indrettede sig lidt efter hinanden, var det mest formålstjenlige[122].

Den 8. maj skrev Mezger derpå et meget venligt brev til Bruce, hvori han bekræftede, at det var den tyske regerings hensigt at møde den danske i venskabelig ånd og så godt som muligt at fremme den rolige overgang af forvaltningen fra tyske til danske hænder, svarende til befolkningens interesser. En selvfølgelig forudsætning var det dog, at den på samme måde blev gengældt af den danske regering. Den tyske regering forventede derpå, at den danske regering lod krav falde, der gik ud over de danske rettigheder i henhold til fredstraktaten. Dertil hørte især den fuldstændige eller delvise erstatning af tyske dommere med danske. Den tyske regering havde dog ikke noget at indvende imod, at danske dommere som privatpersoner kom til Nordslesvig for at blive informerede og for at overvære forhandlingerne ved de tyske dom-

stole. Samtidig bad han om en tre måneders frist for rømning af tjenesteboliger og en lempelig ordning for embedsmænd, der skulle flytte fra privatboliger. Til slut meddelte Mezger, at han af sin regering havde fået overdraget den praktiske gennemførelse af overgangen i 1. zone, og bad om hurtig information om de skridt, der ville blive taget. Hvad afviklingsspørgsmålene angik, var landråd Triimpelmann stillet til rådighed for ham^[123J]. Da det kom til stykket blev Mezger trukket tilbage og landråd Triimpelmann blev afviklingskommissær.

Den 5. maj rykkede de danske tropper ind i Nordslesvig, ledsaget af de gendarmer, der skulle afspærre linjen mellem 1. og 2. zone. De første tropper kom med skib til havnebyerne på østkysten, til Tønder kom de med jernbanen.

Begejstringen kendte ingen grænser; den lange ventetid havde tæret på nerver og ressourcer, nu endelig var der syn for sagn, troppernes nærvær viste, at genforeningen ville blive fuldført i løbet af en overskuelig periode. Kun et enkelt glimt skal her illustrere begivenheden. Dagen efter, den 6. maj kom til Aabenraa med jernbane en deling husarer. Infanterikompagniet marcherede til banegården for at modtage kollegerne. Det var øsende regnvejr, men i Hejmdal kunne man om begivenheden læse: »Næst efter at se et infanterikompagni i strålende sol, er der ikke noget mere pragtfuldt end at se det komme stout og taktfast i øsende regn. Det gjorde det i dag, og det så flot ud«. Intet kunne dæmpe begejstringen.

Mens forhandlingerne om den danske besættelse havde fundet sted havde der den 26. april været folketingsvalg i Danmark, og den 5. maj tiltrådte den nye regering, der var dannet af Niels Neergaard. Det havde i valgkampen og ved regeringsdannelsen været et centralt emne, hvad man kunne gøre for de danske i 2. zone. Mange fandt, at en internationalisering ville være en god udvej, og Niels Neergaard gik ind på denne tanke; både under valgkampen og som en del af regeringsprogrammet.

13. Internationaliseringsplaner og valgkamp

Det var under valgkampen i april 1920 den almindelige opfattelse, at Venstre og de konservative ville gå af med sejren, og da I. C. Christensen var Venstres formand, måtte man naturligt regne med, at regeringsdannelsen ville blive overladt til ham. Men I. C. Christensen ville ikke; allerede midt i april gjorde han det over for Niels Neergaard klart, at han ikke ville være regeringschef. For Neergaard var det lige så klart, at han ikke ville danne en venstre regering uden I. C. Christensen; det havde han prøvet engang i 1908-09 og Klaus Berntsen ligeså i 1910-13, det fristede ikke til en gentagelse. Først da I. C. Christensen erklærede, at han ville påtage sig posten som kirkeminister, var Neergaard rolig.

I. C. Christensen og Neergaard havde længe været rådspurgt og ombejlet af den kreds, der søgte at vælte regeringen Zahle, og de havde været ledende, da Venstre den 27. marts under pres af Peter Grau og Kloppenborg-Skrumsager var gået med til at afgive erklæringer, der blev benyttet til at fremkalde det indtryk, at regeringen havde mistet sit flertal i folketinget. Det kan være naturligt i vurderingen af Neergaards sønderjyske politik at tage udgangspunkt i en enkelt bemærkning, som han fremkom med i sit referat af mødet med de to sønderjyder den 27. marts. Peter Grau havde forlangt en parlamentarisk aktion straks for at styrte ministeriet. I. C. Christensen havde erklæret at det var umuligt. Samtidig med at referere dette, skrev Neergaard i parentes: »mærkeligt nok forlangte man egentlig ikke, at vi skulle stille en dagsorden om internationaliseringen, men kun i almindelighed, at vi skulle styrte regeringen«[124]. Tanken om en internationalisering var fremført af kredse fra både Aabenraa- og Flensborg-retningen, som erkendte, at afstemningen den 14. marts ikke gav basis for at indlemme Flensborg i Danmark, men som ønskede at sikre de dansksindede en tålelig tilværelse. Tanken vandt hurtigt genklang i brede kredse i Danmark.

Lørdag aften den 27. marts 1920 holdtes på Carlsberg et møde, hvortil brygger Vagn Jacobsen havde indbudt. Her ville man drøfte øjeblikkets situation og specielt internationaliseringen. Til stede var bl.a. professor Rovsing, Marott og Moesgaard-Kjeldsen, Peter Grau og H. D. Kloppenborg-Skrumsager, fru Marie Lassen, redaktør Witzansky fra »København« og Andreas Buntzen fra Nationaltidende og tillige repræsentanter fra Berlingske Tidende og Kristeligt Dagblad og så I. S. Vanggaard, der har skildret sammenkomsten:

»Kommandør With-Seidelin indledte om muligheden for at internationalisere 2. zone. Denne zone burde ikke vedblive at være et urocentrum, og Danmark burde diskutere Tiedjelinjen for mulig derved lettere at opnå en internationalisering af Mellemlesvig under Folkeforbundets garanti. Han talte yderligere om at få sendt en delegation til Paris, sagen var ikke afgjort endnu.«, således hedder det i Vanggaards referat.

Det blev dog ikke internationaliseringen, man kom til at drøfte den aften, men mulighederne for at styrte regeringen. Vanggaard skrev om mødet »det kom mig som sendt fra himlen, thi her fandtes samlet så at sige alt, hvad der skulle bruges for at understøtte de nys vedtagne rigsdagsresolutioner« [125].

Det skal her lige noteres, at kommandør With-Seidelin altså kunne tænke sig, at man skulle lade Tiedjebæltet indgå i en international zone for lettere at opnå tilslutning til fristatstanken. Dette synspunkt blev dog hurtigt forladt.

Under valgkampen fik internationaliseringen en fremskudt plads. Det var den mellemproportional, hvorpå Neergaard og mange andre mente, at der kunne bygges en alternativ politik til den af regeringen Zahle førte, og det var et alternativ, der var brug for. En realistisk vurdering af chancerne for at få forslaget virkeliggjort var i denne forbindelse mindre vigtig, for slet ikke at tale om en undersøgelse af planens praktiske side.

Det er tidligere kort omtalt, at der var to elementer i forslaget, for det første ønsket om straks at få etableret et internationalt styre i 2. zone, der ville muliggøre at zonen fik økonomisk tilknytning til Danmark, og for det andet ønsket om en ny afstemning efter f.eks. 15 års forløb.

Der var intet holdepunkt for en sådan ordning i fredstraktaten; teoretisk kunne man kun få en ny afstemning, hvis det øverste råd ville

kassere den lige afholdte f.eks. begrundet med valgsvindel og valgtryk, men så måtte en ny afstemning holdes relativt snart. En sådan fremgangsmåde ville betyde en alvorlig desavouering af Den internationale kommission, idet man måtte begrunde en ny afstemning med, at kommissionen ikke havde magtet sin opgave at gennemføre afstemningen, og dertil kom, at ingen kunne vente et bedre resultat efter f. eks. V2 års forløb. En ny afstemning 15 år senere var der ikke hjemmel for i traktaten, men mange nærrede en tyrkeretro på, at de allierede kunne gøre som de havde lyst, og mange mente, at de allierede havde lyst til at følge Danmarks ønsker, hvis de gik ud på yderligere at svække Tyskland, det gjaldt som tidligere nævnt kun Frankrig.

Det er tidligere omtalt, at Th. Rovsing i et interview i Politiken den 30. marts 1920 havde nævnt internationaliseringen som en mulighed. Tanken havde yderligere fået en underbygning, da en deputation bestående af repræsentanter for Mellemlesvigsk udvalg den 29. marts afleverede en adresse med 8911 underskrifter til Den internationale kommission. Ordlyden var en lidenskabelig appel: »Gives Flensborg tilbage til Tyskland, så stødes en i to menneskealdre underkuet, men trofast befolkning ud i den sorteste fortvivlelsens nat. Der vil høres et smertens skrig fra dem, der er prisgivet til forfølgelse. Ikke kan det være Versailles-fredens mening, at det skal ske. Alt andet, enhver anden orden, en fristat under Folkenes Forbund, eller hvad der kan gøres, beder vi om. Kun ikke dette: udlevering til forfølgelse. . .«[126].

Fra tysk side kom modsvarende tilkendegivelser, hvor krav om Tiedjelinjen og protest mod en internationalisering gik op i en højere enhed. En petition imod tanken om en fristat fik 36.000 underskrifter[127].

Den nordslesvigske gruppe i Vælgerforeningen tog på et møde 6. april stilling til sagen i den form, at den gav H. P. Hanssen et tillidsvotum og tilsagde ham støtte i hans bestræbelser for, at det sønderjyske spørgsmål kunne finde sin endelige løsning nu, altså indirekte en afvisning af tanken om en fristat[128]. Flensborg Avis spurgte gruppens sekretær, gårdejer Olav Fink, om resolutionen var rettet mod internationaliseringen. Hertil svarede Olav Fink ja, eftersom denne plan stred mod fredstraktaten. Kommentaren i Flensborg Avis lød: »Er det meningen, at den nordslesvigske gruppes medlemmer fra den sikre redningsbåd vil slå en åre i hovedet på de landsmænd og staldbrødre, hvis hænder klynger sig til rælingen?« [129]. Dette billede fandt megen

udbredelse i de flensborgvenlige organer, og i Flensborg Avis slog bitterheden i disse dage ud som aldrig før og aldrig senere. Et eksempel fra 10. april: »De taler om hensynet til Danmarks fremtid, og de mener dermed deres eget kære skind og deres egen kære »politik«, som de hænger ved til trods for, at den er slået afgørende fejl, og skønt netop alt det er sket, som de regnede med ikke ville ske. De tror at kunne udlevere landsmænd og tror at kunne få ro og fred og hygge, når den prisgivne befolknings skrig er kvalt. Om de nåede deres mål, så ville de komme til at sande, at de havde taget fejl og ville bitterlig komme til at fortryde, at de ved folkelig niddingsdåd havde undergravet deres folks livskraft og i stedet for at forebygge fremtidsfarer fra syd netop havde manet dem frem. Men med »tåbernes« uforgribelige håb, som levede i vor befolkning i to menneskealdre under det preussiske jerngreb og fik ret på trods af alle kloge hoveder, værger den nødstedte danske befolkning hernede sig til det sidste åndedræt mod at tro, at en æreløs død skal krone det danske folks stolte genforeningstid. Vi har bedre tro til vort folk. Vi har tro til, at det i sidste øjeblik vil ryste de snilde og falske ords tågevæv af sig og handle, som det sømmer sig et fribårent og ærekært folk. Tiden er ikke til godslig tale. Nu trænger den til sandhed. Det er på tide, de danske klinger lyner over heden«. Artiklens sidste del har sin baggrund i det forestående valg til folketinget. Meningen var, at de danske klinger skulle lyne i valgkampen.

Spørgsmålet om de danske flensborgeres skæbne blev taget op i den store debat i folketinget 11. april 1920, hvor en ny valglov blev drøftet. Her var det I. C. Christensen, der førte ordet, Neergaard var til møde i sin valgkreds. I sin tale den 11. april gjorde I. C. Christensen det først klart, at han ikke troede, at Danmark fik Flensborg. »Hvad så, skal vi lægge hænderne i skødet og sige ja, så må 2. zone med de danske dernede sejle sin egen sø. Så vil de være voldgivne det preussiske herredømme - og hvorledes det er beskaffent, ved vi dog alle... Nej, vi har her en pligt, som vi ikke kan skyde til side, når der dernede fra kommer ønsker frem så langt, som det på en forstandig måde kan gøres både for dem og for os. . . nej, vi skal stå ved siden af dem både i Paris og hvor det ellers skal være. ..« og videre sagde han »Det er muligt, at tanken om internationalisering ikke vil vise sig praktisk, det ved jeg ikke, thi lige som mangfoldige andre ord kan betegne en ting på forskellig måde, således også dette og måske i højere grad dette. Et land eller et stykke land, nogle byer kan komme ind under internatio-

nalt styre eller gøres neutrale på en eller anden måde. Det er også meget vel muligt, at det ikke kan gøres. Noget sådant ligge ikke i fredstraktaten, det er sikkert nok; det skal altså ske ved forhandling med de allierede magter, men det kan man heller ikke undslå sig for ved at henvise til, at det kan de allierede magter ikke forhandle med Tyskland om; thi det kan de meget godt. Ændringer i fredstraktaten forhandles der om på så mange punkter, og her kan der også finde en forhandling sted, hvis man vil. Men det er muligt, at der kan blive stillet sådanne betingelser for en såkaldt internationalisering, at de ikke lader sig opfylde, heller ikke af os, og det må vi selvfølgelig overveje og tage vor beslutning om, hvis det kommer til at foreligge. Men den mulighed, at det kan komme til at foreligge på en sådan måde skal ikke på forhånd virke så afskrækkende, at vi overhovedet ikke vil stå ved vore nationale brødres side, når de fremsætter deres ønsker«[130].

Man vil se, at der var mange hvis'er og men'er i I. C. Christensens tale, og man kan nære en stille tvivl, om han virkelig troede, at der kunne opnås noget. Det centrale punkt var nok det, at den danske regering skulle støtte de danske flensborgere, når de kom frem med deres ønske i Paris eller andetsteds. Man var allerede inde på tanken om at sende en mellemslesvigsk delegation til Paris, ikke som regeringens repræsentanter, men med dens moralske støtte.

Der var dog i Venstre ret divergerende meninger. Nogle fulgte det ordvalg, der prægede Flensborg Avis. Den kommende trafikminister Slesbager fandt, at man ikke måtte rejse bebrejdelser mod de danske i 2. zone, og han mente, at førerne redaktør Christiansen, Peter Grau og Andreas Grau m.fl. måtte føle sig som værende i havsnød nationalt set, »de kæmper i brændingen for at vinde fodfæste. Skulle da ikke alle danske, der sidder trygt og roligt, gøre alt hvad vi evner, for at hjælpe dem«. Dette er Venstres standpunkt, sagde han, men Søren Brorsen, den senere forsvarsminister, var mere forbeholden. »M.h.t. det sønderjyske spørgsmål er det min mening, at vi skal respektere afstemningen, og så bliver der ikke noget håb tilbage for os for 2. zone. Vi må dog alle gøre alt muligt for at støtte de danske dernede mod tyskernes overgreb. Jeg tror ikke, at en internationalisering er heldig. Men mener kommissionen, at det kan lade sig gennemføre, må den ordne den sag. Det er os om at gøre at få fastlagt en grænse, der i fremtiden kan blive stående. Vi vil stille os liberalt over for de tyskere, der findes i 1. zone, og liberalitet vil vi kræve for det danske mindretal i 2. zone«. Det var

en udtalelse som H. P. Hanssen næsten ord til andet kunne under-
skrive.

Jacob Appel, den kommende undervisningsminister, hævdede at folketingsvalget ikke stod på den sønderjyske sag, det var ikke et for eller imod H. P. Hanssen, hvad i alle fald de konservative havde hævdet. Men han havde en helt speciel udlægning af, hvad internationalisering ville indebære. »Jeg kunne tænke mig, at der straks er en internationalisering, som man fra alle sider vil kunne være med til, den nemlig at der, hvor end grænsen bliver trukket, skaffes en international garanti for, at de folkedele, der ved grænsereguleringen kommer ind under en fremmed stat, får kulturel frihed især på skolens og kirkens område. Talen om en ordening i den retning er jo ikke ny. Som bekendt stod en sådan internationalisering på dagsordenen efter Pragfreden, da der førtes forhandlinger om opfyldelsen af § 5. Der var dengang tale om en ordening, hvor en fast international domstol skulle våge over, at der skete folk i grænseegnen deres nationale ret. At sagen ikke blev virkeliggjort dengang skyldes forskellige grunde, hvoraf den væsentligste var, at man savnede det organ, som Folkenes Forbund nu må være. Er der nogen alvor og kraft i Folkenes Forbund, må det vel dog have en opgave at løse ved en forsvarlig ordening af forholdene, hvor der drages nationale grænser, og hvor det aldrig kan undgås, at folkedele kommer under fremmedherredømme. Kan man efter valget enes om et forsøg på at få en internationalisering af den art i stand, vil man derigennem på virksom måde yde de af vore landsmænd, der fremdeles kommer til at leve under fremmedherredømmet en støtte, jeg mener den bedste støtte, der kan blive tale om. Det forekommer mig, at Venstre, der fremdeles er vort største parti, gennem sin formands [I. C. Christensens] udtalelser under valgkampen, giver begrundet håb om, at en internationalisering som her nævnt kan vente tilslutning fra dette førende parti«[131].

Denne sidste formodning var uden forbindelse med realiteterne; det var selve forslaget også, med mindre man ville gå ind på tanken om en gensidig mindretalstraktat, men dertil var ingen politikere i Danmark beredt.

Udover debatterne under valgkampen søgte talsmændene for en internationalisering på forskellig måde at skabe interesse for ideen. Den 15. april overrakte som repræsentanter for Flensborg gruppen i Vælgerforeningen P. Grau og advokat Andersen en petition til statsmini-

ster Friis. De ønskede støtte til at forhindre, at de danske i 2. zone blev udleveret til tysk vold og forfølgelse ved at bede om at få området lagt under international højhed for en længere årrække, da fredstraktaten ikke engang hjemlede den indfødte befolkning i 2. zone nogen optionsret for Danmark. Petitionen havde fået 21.804 underskrifter i Nordslesvig, og var den 14. april også blevet overrakt til Paul Claudel[132]. Ved kun at samle underskrifter i Nordslesvig ville man opnå at vise, hvor svag Aabenraa-retningen var blevet; med petitionen mente man at kunne imødegå påstanden om, at nordslesvigerne delte H. P. Hansens opfattelse.

Forud for valget udsendte Det konservative folkeparti et valgopråb, hvori det hed: »Skønt alt for meget er forkludret og forspildt ved ministeriet Zahles rænkespil, er der dog nu rimelig udsigt til, at der ved det forestående valg kan skabes grundlag for en politik, som kan bjerge danskhedens forposter mod syd - eller dog i hvert fald give dem en hårdt tiltrængt håndsrækning til værn mod preussisk forfølgelse og tvangsregimente«.

Der var således ikke givet løfte om, at Flensborg kunne reddes for Danmark, men det at give de danske en håndsrækning kunne bl.a. ske ved at støtte tanken om internationalisering. Danevirkebevægelsen derimod krævede afstemningen i 2. zone kasseret. I et opråb blev der henvist til eksempler på valgtryk og valg snyderi. Valget var et vrængbillede at et hemmeligt og frit valg, hed det, og oplysningsarbejdet var blevet hindret at tyske embedsmænd og sydfra indvandrede tyske agitatorer og spektakelmagere. Afstemningen »havde overhovedet ingen anden betydning end, at den har vist, at der fandtes tilstrækkelig mange danske til, at Flensborg med »selvbestemmelsesretten« var kommet til Danmark, såfremt grænsen for 1. zone i overensstemmelse med de geografiske forhold var draget sønden om Flensborg«. Opråbet var undertegnet af direktør Johs. Borch, rektor H. P. Hansen, bogtrykker I. Hansen, dr. V. Harsløf, grosserer Aage V. Møller, oberstløjtnant H. U. Ramsing, professor Th. Rovsing, oberst J. Skade og sekretær J. Videbæk[133].

En del af disse personer havde været med fra begyndelsen, da Sønderjysk kreds af 1918 blev stiftet, andre var kommet til. Så vidt det kan ses, var dette opråb den sidste politiske tilkendegivelse fra Danevirkebevægelsen. Blandt de ansvarlige politikere, var der ingen der reagerede på denne parole. I dagens politik havde bevægelsen udspillet

sin rolle. Men i en række konservative blade havde Danevirkebevægelsen endnu en række talsmænd; det var dog ikke mere Danevirke, det gjaldt, men Flensborg til Danmark trods alt.

Nationaltidende anførte 7 punkter, der skulle begrunde hvorfor Flensborg skulle til Danmark:

- »1) Fordi vi har historisk ret gennem 1000 år.
- 2) Fordi Pragfredens artikel 5 ville have givet os byen tilbage i 1867.
- 3) Fordi den uheldige »Clausenske linje« som grænselinje er umulig-
- 4) Fordi det danske folk ikke er retsligt bundet ved afstemningsresultatet i 2. zone og kun kan tage nationale hensyn i fuld udstrækning. Danmark har ikke underskrevet Versailles-traktaten, og denne indskrænker derfor ikke vor politiske frihed. Afstemningerne i 1. og 2. zone tilsammen giver dansk flertal, selv når de danske stemmer i 2. zone trækkes fra.
- 5) Fordi Flensborg altid var en trofast dansk by.
- 6) Fordi afstemningsresultatet ikke kan være afgørende.
- 7) Fordi det danske folks ønske gav sig udslag ved det mægtige folketog til kongen den 7. marts. Vi vil ikke udlevere vore brødre til preussernes hævn. Flensborg hjem betyder for os samling i Danmark, en større fremtid og lykke. Kommer Flensborg ikke hjem, er der ingen rigtig glæde ved genforeningen af 1. zone. Vi må som danske derfor ønske Flensborg hjem nu og sige, at vi må tage imod, hvad der tilbydes os«[134].

Der er adskillige indre modsigelser mellem de enkelte af disse 7 punkter, men mest forbløffende er vel henvisningen til, at Danmark ikke var forpligtet af afstemningsresultatet, fordi Danmark ikke havde skrevet under på Versailles-traktaten, når man samtidig stillede sig på det standpunkt, at Danmark måtte tage imod, hvad der blev det tilbudt, d.v.s. tilbudt af de magter, der havde udarbejdet Versailles-traktaten. Sådanne tilkendegivelser må ikke tilsløre, at de ansvarlige politikere i Venstre og Det konservative folkeparti, ikke regnede med, at Flensborg kunne vindes, det var tanken om en fristat, der optog dem.

I den almindelige ophidselse var der også nogle, der fandt ud af, at søge skylden for hele udviklingen hos jøderne. Den 11. april bragte

Flensborg Avis et indlæg af overretssagfører Oluf Heise. I en lille »manchet« forklarede redaktionen, at Flensborg Avis havde afvist jødehad og antisemitisme. Men bladet fandt at indlægget »rummede en så berettiget harme - der er ingen mening i, at jøderne i Danmark skal spille en så fremtrædende og skæbnsvanger rolle i et dansk-nationalt spørgsmål -« så redaktionen havde ikke villet nægte at optage indlægget.

Det rettede sig mod den radikal-jødiske presse med »Politiken« i spidsen, som var i ledtog med »nordslesvigsk landsbypolitik«. Det hed videre: »Her er centralen. Herfra adresseredes de spidsfindigste, frækkeste, utrolig løgnagtige og hykleriske argumentationer med fordrejelser og forvrængninger alt efter bedste tyske mønstre. Her findes den snedige fjende, som fører kampen på de indre linjer under fast ledelse og som med lumske midler tit forvolder os skade ved at give den altskye presse støtte, i svikmøllestil og ved at påvirke de svage og uklare i vore rækker, såvidt som et ondt ord altid finder et godt sted. Den klike benytter lejesvende som med rette betegnes som stimænd. Den indgyder terror. Hvor mange har mod til at protestere offentligt og under navn til at udsætte sig for forfølgelse og korsfæstelse på klikens træmasse...«

Den 15. april optog Flensborg Avis en protest fra Louis Bramsen, der søgte at sætte tingene lidt på plads. »Der var i ministeriet Zahle« skrev han »een der var jøde af fødsel [Edvard Brandes] - altså var ministeriet jødisk. Der var i sendefærden til Paris 1 jøde [Glückstadt] - vel sendefærden var jødisk. Der var i landsting og folketing 3 jøder - altså var rigsdagen jødisk. Regnestykket stemte, jøderne regerede Danmark...«

Flensborg Avis gav nu følgende kommentar: »... Det har uden tvivl været skæbnsvangert for vort land, at mænd som Zahle, Brandes, Rode, Heilbuth o.s.v. har spillet en så fremtrædende rolle ved et vendepunkt i Danmarks historie, da de nationale strenge burde have givet fuldtonende lyd. En anden sag er, at dette, hvad overretssagfører Heise også fremhævede, ikke giver anledning til angreb på de danske jøder i almindelighed, allermindst på de jødiske kredse, som har givet vort fædreland nogle af dets mest varmfølede mænd«.

Her fik man behændigt Zahle og Rode gjort til jøder. Fra Oluf Heise kom følgende afslutningsreplik: »Mit mål er ikke at gøre mine jødiske medborgere fortræd. Mit mål er at hjælpe 30-40.000 nødlidende landsmænd, der er udsatte for forræderi. Hvis det var kongemagt, parlament

o.s.v. fra hvem modstanden kom, ville jeg optræde derimod. Nu er det en afdeling af det herværende lille jødiske element, som med en satanisk energi og snedighed leder kampen mod mine ulykkelige landsmænd i 2. zone. Og på dette punkt, med dette mål må jeg som dansk borger være berettiget til at optræde mod jøderne. Bliver jeg derved af jøderne gjort til antisemit, vil det samme være tilfældet med den største del af mine landsmænd«[135].

Gemytterne var ophedede, og der var et udbredt behov for at finde syndebukke. Selv om noget blev læsset over på jøderne i almindelighed, så var det dog H. P. Hanssen, der måtte bære den største byrde. Han fik læst og påskrevet i resolutioner og artikler. Flensborg-gruppen takkede 10. april Det konservative folkeparti, fordi det havde forhindret, at H. P. Hanssen blev minister i regeringen Friis, og den nedlagde bestemt indsigelse »mod, at han under nogensomhelst form får enebestemmende indflydelse på ledelsen af de sønderjyske anliggender« og videre hed det »Flensborg-gruppen nærer en ubetinget mistillid til H. P. Hanssens politik og ser i den hovedårsagen til den beklagelige udvikling det slesvigske spørgsmål har taget«[136].

Den 26. april fandt valget til folketinget sted. Det betød et meget føleligt nederlag for Det radikale venstre, der gik tilbage fra 33 til 17 mandater. De øvrige partier, også Socialdemokratiet havde fremgang, Venstre og Det konservative folkeparti kunne tilsammen mønstre et flertal.

Flensborg Avis tolkede resultatet således, at af de 139 pladser havde de Flensborg-venlige vundet 80 mandater, medens de andre kun havde fået 59. Valget blev kommenteret i en ledende artikel under overskriften »Gennembrud«.

»Mens regnen igår strømmede ned, spredtes et sollyst smil i danske hjem i Mellemslesvig. Mange havde i den senere tid trukket sig ind i sig selv, set alt gråt i gråt. Men selv i bitre ansigter lysnede det igår. Man har beskyldt os for selvished, for at sætte vor egen sag over fædrelandets. Kan hænde selvisheden er større hos dem, der udslynger denne sigtelse. I hvert fald har det frygteligste for os ikke været muligheden for onde kår i fremtiden, men selve den tanke at blive prisgivne af vort eget folk, at skulle sige sig selv, at man tilhører en nation uden ære, uden landsmandskab, uden klarhed over egen pligt og ansvar, uden forståelse for, at en nation uden selvhævdelse graver sin egen grav... Hvis det danske regeringsskifte var kommet et år tidligere ville meget

have set anderledes ud; og valget den 14. marts havde fået et andet udfald«. Men forventningerne var nu reducerede til et håb om, at det værste kunne undgås og en erkendelse af, at det ikke ville blive let.

Den 1. maj sendte Christian X bud efter Neergaard og I. C. Christensen, og efter den sidstnævntes forslag blev regeringsdannelsen overladt til Niels Neergaard. Han ville strække sig et godt stykke for at imødekomme de stemninger, der rådede i landet, og finde et grundlag for en sønderjysk politik, der kunne tilfredsstille den nye majoritet i folketinget. Det fandt han i tanken om at få 2. zone lagt under internationalt styre og i ønsket om at holde H. P. Hanssen uden for indflydelse på udviklingens videre forløb.

14. Regeringen Niels Neergaards politik

Den 3. maj afholdt Venstres rigsdagsgruppe det møde, hvor Niels Neergaard fik bemyndigelse til at danne regering. Indtil da havde han handlet i nøje samarbejde med I. C. Christensen. Dagen før havde han sammen med denne drøftet, hvorledes de forskellige ministerposter skulle besættes. Mødet fandt sted i fru Marie Lassens hjem, og Neergaard blev ret forbløffet, da fruene selv bragte sin egen kandidatur på bane, idet hun henviste til, at I. C. Christensen under statslånskrisen året i forvejen havde tænkt at optage hende i regeringen. Neergaard var ikke bundet af et sådant tilsagn og kunne til sin lettelse afvise forslaget. Til de fleste poster var der egnede kandidater, men den for den sønderjyske politik så vigtige post som udenrigsminister var vanskelig at besætte. Neergaard havde først tænkt sig den danske gesandt i London H. Grevenkop-Castenskjold, men han sagde nej. Neergaard nævnte da over for I. C. Christensen Harald Scavenius: »For ham talte hans dygtige virksomhed i Rusland, hans ententevenlighed under krigen og hans udpræget nationale standpunkt i det sønderjyske spørgsmål, men vi kendte ham begge for lidt til med nogen tryghed at acceptere hans kandidatur«. Den 4. maj drøftede Neergaard problemet med H. N. Andersen, der tog visse forbehold, men som erkendte, at Harald Scavenius havde en del af de egenskaber, der udkrævedes, og han ville ikke råde fra. Dermed var sagen afgjort, og Harald Scavenius sagde ja. Da dette rygtedes meldte den tidligere udenrigsminister i Klaus Berntsens regering 1910-13, grev Ahlefeldt-Laurvig sig i telefonen hos Neergaard med en advarsel mod Harald Scavenius: »De ved jeg ønsker Venstre og specielt Dem alt muligt godt, men dette vil få de beklageligste følger«. Harald Scavenius var efter hans mening en fudentast og i det hele taget en farlig mand i den stilling. Neergaard refererede: »Ahlefeldt, hvem jeg for måneder tilbage havde spurgt, om han absolut ville sige nej til en opfordring, hvis der igen blev plads for et venstreministerium, havde med en bestemthed, der ikke lod nogen plads åben

for tvivl sagt mig, at han - hovedsagelig af helbredshensyn - absolut ikke ville være minister igen. I løbet af den foregående måned havde vi også drøftet internationaliseringen, som han absolut afviste. Han stillede sig ubetinget på H. P. Hanssens standpunkt i grænsespørgsmålet«. Også fra anden side kom der advarsler[137]. Harald Scavenius kom ikke til at udforme regeringens program; der var for øvrigt i det sønderjyske spørgsmål kun et meget snævert spillerum, og Harald Scavenius fik kun begrænset indflydelse. Samarbejdet med Neergaard forløb meget godt i den første tid, men i 1922 gled han ud af regeringen.

Det afgørende punkt i den nye regerings sønderjyske politik var dens villighed til at støtte en plan om at få 2. zone under internationalt styre. Planen er omtalt nogle gange i det foregående. Den blev sammenkædet med planen om at sende en mellemslesvigsk delegation til Paris med det primære ønske at virke for, at Flensborg kom til Danmark. Den 17. april drøftede bestyrelsen for Mellemslesvigsk udvalg tanken om en delegation, og et par dage senere oplystes det, at professor i retsvidenskab ved Københavns universitet Frederik Vinding Kruse var ved at udarbejde i enkeltheder et forslag til, hvordan internationaliseringen kunne finde sted. Den 1. maj var forslaget færdigt. Den 3. maj blev planen på et møde i Rigsdagsbygningen forelagt for Neergaard og I. C. Christensen. Bortset fra et par mindre ændringer udtalte de to kommende ministre, at de var rede til at støtte den mellemslesvigske delegation og til på regeringens vegne at udsende en særlig delegeret til støtte for den[138]. [Den udsendte skulle være professor Vinding Kruse.] Venstre havde således lagt sig fast på en linje, som den nye udenrigsminister måtte acceptere. Det gjorde han, selvom han gerne havde set, at man ville gå lidt længere i Flensborg-venlig retning.

Det er på baggrund af internationaliseringsplanen at man må vurdere de forhandlinger, der blev ført med H. P. Hanssen. Som mellemmand til H. P. Hanssen fungerede den designerede undervisningsminister, forstanderen for Askov Højskole, Jacob Appel, som i årene 1910-13 havde været kultusminister i Klaus Berntsens regering. Ifølge Neergaards optegnelser nærrede Appel visse forbehold: »Appel erklærede åbent, at han havde lyst til at blive minister igen, men han frygtede for et brud med H. P. Hanssen og måtte først have en samtale med ham. Jeg meddelte ham, at jeg ikke ville gøre H. P. Hanssen hverken til minister eller enekommissær, men kunne tænke mig en art midlertidigt

kommissariat, bestående af 3 af Vælgerforeningen ved forholdstal valgte mænd; på denne måde ville H. P. Hanssen jo få del i ledelsen, men sammen med en repræsentant for Flensborg-gruppen og rimeligvis en for arbejdergruppen. Fra mig tog Appel ud til H. P. Hanssen, med hvem han telefonisk havde aftalt et møde ud på natten«[139].

I Neergaards overvejelser spiller forholdet til H. P. Hanssen kun en underordnet rolle. En mere udførlig omtale af det forslag, der blev gjort H. P. Hanssen, findes i dennes optegnelser: »Vælgerforeningen skulle sammenkaldes og ved forholdstalsvalg vælge 3 repræsentanter, hvoraf jeg skulle være den ene. Disse tre skulle atter vælge deres egen formand. Det skulle være mig, og derefter skulle jeg sættes i spidsen for det sønderjyske kontor. Jeg svarede, at for mig var det første spørgsmål: Hvorledes stiller regeringen sig til grænsespørgsmålet? Står den fast på nationalitetsprincippet, på selvbestemmelsesretten eller ej? Der består ingen uoverensstemmelser, hvad de administrative opgaver angår, heller ikke hvad understøttelse af landsmænd syd for grænsen angår. Men jeg vil ikke have det ringeste ansvar for et brud på selvbestemmelsesretten og en derpå baseret eventyrpolitik.«

Appel mente, der var ingen fare, men kunne ikke give bestemt svar. »Dernæst erklærede jeg, at jeg ikke ville »listes« ind ad en bagdør på den foreslåede måde, derimod nok hvis grænsespørgsmålet var klaret atter overtage en ministerpost. Vi talte længe frem og tilbage. Han spurgte, om jeg mente, at han skulle indtræde i regeringen. Han havde endnu ikke givet bindende tilsagn. Og jeg rådede ham til det.«

Appel fandt det efter drøftelsen nødvendigt, at H. P. Hanssen fik direkte kontakt med Neergaard, og den 4. maj havde de to en samtale. Neergaards referat var yderst kortfattet. Til tanken om en tremandskommission erklærede H. P. Hanssen, at han anså et samarbejde med en mand fra Flensborg-gruppen for udelukket. »Samtalen forløb under venlige former, men røbede dog ikke ringe bitterhed fra hans side« [140].

H. P. Hanssen har mere udførligt skildret, hvad der skete. Til forslaget om en tremandskommission svarede H. P. Hanssen: »Flensborg-gruppen skal altså vælge en, arbejdergruppen og den nordslesvigske gruppe en repræsentant. Det forudsættes, at det bliver mig. Derefter skal Flensborg-gruppens repræsentant stemme på sig selv, arbejdergruppens repræsentant på mig, og jeg på mig selv. Derefter kan jeg få adgang til det arbejde, som man ønsker, jeg skal udføre. Man har talt

meget om, at jeg ad en bagdør blev listet ind i ministeriet Zahle. Det forekommer mig, at dette er en langt uværdigere listen ind ad en bagdør. Bortset derfra ønsker jeg absolut ikke at stå i en stilling, hvor jeg må være forberedt på idelige angreb også i tinget efter at den ekstreme retning i højre har fået overtaget, og dets sønderjyske politik bestemmes af Schovelin, Harboe, Bent Holstein og Poul Drachmann, uden evne til at forsvare mig, og endelig vil jeg ikke overtage nogetsomhelst ansvar for en grænsepolitik, som bryder med selvbestemmelsesretten.

Neergaard forsikrede, at regeringen ikke ville føre en ekstrem politik, men den var nødsaget til at tage hensyn til så stort et mindretal, som der var tale om i Sønderjylland. Hvad grænsepolitik angik, ville han gå med til en internationalisering af 2. zone, således at den blev indlemmet i det danske toldforbund. Når Flensborg kom i dette forhold til Danmark, ville danske forretningsmænd få adgang til den, og der ville være udsigt til, at en afstemning ad åre ville kunne få et for os gunstigt udfald. Jeg svarede, at jeg ikke kunne gå med til en sådan politik, da jeg fandt den alt for farlig for vor fremtid. Han udtalte, at regeringen ikke godt kunne undvære mig. Vi skulle gerne have samvirken. Dertil svarede jeg, at dette ikke var muligt under de foreliggende forhold. Og på hans spørgsmål, hvordan jeg da mente, at regeringen skulle ordne sagen, svarede jeg, at jeg under disse forhold måtte råde ham til at fortsætte med en særlig sønderjysk afdeling under statsministeriet under Hammerichs ledelse, samt at udruste stiftamtmand Haarløv med videregående myndighed«[14]I. Det lader sig ikke afgøre om Neergaard virkelig havde tænkt sig, at H. P. Hanssen skulle acceptere den skitserede ordening, eller om den var formuleret med henblik på et nej, som han ønskede for at imødekomme H. P. Hanssens mange kritikere.

Samme dag rejste H. P. Hanssen hjem fra København. Martin Hammerich fulgte ham til banegården og tog hjertelig afsked med ham. Fra Kolding fulgtes H. P. Hanssen i bil med bl.a. stiftamtmand Haarløv, og han betonede i samtalen, at dennes magt og myndighed som administrator nu måtte udvides.

Denne hjemkomst til Aabenraa formede sig anderledes end de tidligere andre gange, han var vendt hjem fra en rejse. Han stod nu uden politisk fundament. Vælgerforeningen var slidt op; han arbejdede med den tanke, han tidligere havde udkastet, at oprette et særligt sønderjysk parti, der i den første valgperiode skulle stå uafhængigt i forhold

til de danske partier, men denne tanke mødte større modstand, end han havde ventet. Den 5. maj var han ved havnen i Aabenraa, da tropperne ankom, men han deltog ikke i festlighederne. For H. P. Hanssen gik i maj 1920 en epoke til ende. Han var nu uden formel politisk basis, men han var i sig selv en politisk faktor, og vedblev at være det.

Den 4. maj var alle de nødvendige brikker i forbindelse med Niels Neergaards regeringsdannelse faldet på plads og han orienterede nu sine kolleger om de foreliggende opgaver. Han gjorde det klart, at man ikke på grundlag af afstemningen kunne kræve 2. zone indlemmet i Danmark, men at regeringen »burde yde Flensborg-delegationen støtte i dens forsøg på at opnå internationalisering på åremål med den ny folkeafstemning som mål, og at vore gesandter burde instrueres til af al magt at støtte dens bestræbelser«. De andre opgaver var af indrepolitisk art, en kraftig indskriden overfor sømands- og transportarbejderstrejken ved at benytte samfundshjælpen og beskytte den ved politi, om fornødent, militær. I den følgende debat udtalte Appel betænkelighed ved at indlade sig for meget med Flensborg-mændene, og Harald Scavenius udtalte, at han helst ville støtte disse også i indlemmelseskravet, men han var villig til fuldt ud at handle efter det af Neergaard angivne program[142].

Den 5. maj blev ministeriet udnævnt og dagen efter blev der sendt besked til Bernhoft i Paris om den politik, han nu skulle støtte:

»Den nye regering accepterer det gennem de forskellige rigsdagsbeslutninger skabte grundlag og vil loyalt opfylde de deraf flydende forpligtelser. Den anser det dog foreneligt hermed at arbejde på i størst muligt omfang at sikre dansksindede beboere af 2. zone bedst mulig beskyttelse. I fuld tillid til, at de allierede vil bevare interessen for denne for Danmark så vigtige sag og fastsætte en grænse, der også i fremtiden vil sikre os den fredelige besiddelse af de overdragne områder, mener regeringen at måtte lægge al kraft ind på at tilvejebringe den for Danmark gunstigste afgørelse af den i Den internationale kommissions indstilling tilstedeværende meningsforskel om grænselinjen [d.v.s. at de 4 mellemslesvigske sogne burde komme med til Danmark]. Hr. Claudel rejser den 7. ds. til Paris. Under en samtale i går lod han forstå, at vi ikke burde holde os passive, men søge at vække sympati for at opnå det mest mulige. Dertil vil efter min mening være god lejlighed, når en delegation for 2. zone i de nærmeste dage ankommer til Paris. Den er ikke udsendt af regeringen, men den har dens fulde sym-

pati, selvom man ikke kan være med til på grundlag af den stedfundne afstemning at kræve 2. zones genforening med Danmark. Delegationens principale ønske er Flensborgs indlemmelse, sekundært ønsker den 2. zone internationaliseret. Det må håbes, at delegationen, hvis ønsker ikke er uden moralsk og historisk berettigelse, i hvert fald vil bidrage til at vække sympati for hr. Claudels planer og tilintetgøre det tyske stormløb mod 1. zone. Skulle delegationens bestræbelser for internationalisering krones med held, vil den danske regering med taknemlighed modtage en sådan ordening og anser også dette begrundet i rigsdagens beslutninger. I den skrivelse, der ledsager Den internationale kommissions indstilling, fremhæver Sir Charles Marling stærkt nødvendigheden af garantier for at sikre den dansksindede del af befolkningen i 2. zone mod forfølgelser. Garantiernes nærmere beskaffenhed antydes ikke. Fra dansk side befrygtes, at dette kan give anledning til krav om tilsvarende garantier for tyske minoriteter i Danmark og misbruges til fremtidig tysk indblanding. Danmark er derimod villig til at arbejde på en ordening, der sikrer minoriteterne i begge lande ret til at udvandre medtagende deres formuer; dette vil dog kunne aftales senere og bør ikke føre til, at vilkårene for Sønderjyllands overtagelse påny gøres til genstand for forhandling med Tyskland. Spørgsmålet vil eventuelt kunne rejses i forbindelse med den senere forhandling om afviklingen af det økonomiske mellemværende» [143].

Dette program blev foreløbig holdt fortroligt; det var dog offentligt kendt, at en mellemslesvigsk delegation var ved at blive forberedt. Der var skabt store forventninger. Nationaltidende skrev 7. maj: »Udleveringspolitikken er hørt op, den politik, der skal bringe hjælpen er indledt, sådan som folket har ønsket det, og den vil blive fortsat til målet er nået«. Det var store ord. Ved åbningstalen i rigsdagen den 7. maj sagde Neergaard blot, at regeringen måtte »anse det for sin pligt at gøre alt, hvad der stod i dens magt for i så stort omfang, som det lader sig forene med fredstraktatens bestemmelser at støtte vore landsmænd dernede i deres stræben efter at opnå en ordening, som kan sikre mod national undertrykkelse og give dem udsigt til fri folkelig udvikling.«

Dagen før havde han givet et interview til den svenske avis »Dagens Nyheter«. Selvom Neergaard var en erfaren politiker, havde han undladt at kontrollere ordlyden, og interviewet beredte ham en del vanskeligheder. Journalisten spurgte: »Betragter den nye regering den stedfundne afstemning som definitiv?«, hvortil svaret var: »En afstem-

ning, der er blevet ordnet på en så ugunstig måde for danskerne, som er sket under så stærkt valgtryk og på grundlag af så ufuldstændige valgbestemmelser kan ikke betragtes som endegyldig«. »Hvorledes stiller den nye regering sig til de henvendelser, som vil blive gjort af den deputation, der for nogle dage siden rejste til Paris?« »Vi kan ikke på forhånd gøre os solidariske med alt, hvad denne deputation kan komme til at kræve«. »Er det regeringens agt at gribe positivt ind i forhandlinger, som skal føres?« »Vi vil i Paris give en fremstilling af de omstændigheder, som viser at den stedfundne afstemning er et fejlagtigt udtryk for folkemeningen. Nogen tale om en ny afstemning kan der ikke nærmest [muligvis en forkert oversættelse af det svenske genast, straks] fra vor side blive spørgsmålet om. Det er kommissionens sag at træffe afgørelse herom«. Udtalelsen var i realiteten en kritik af Den internationale kommission, der havde forestået afstemningen. Dens resultat var godtaget, idet regeringen ikke ville kræve Flensborg til Danmark, og Neergaard ville ikke officielt fremsætte krav om en ny afstemning, men det virkede meget besynderligt at han henviste til, at det kunne kommissionen afgøre, den ville ved at kræve en ny afstemning desavouere sig selv.

Udtalelsen i interviewet til den svenske avis var en langt kraftigere tilkendegivelse end programerklæringen, og det svirrede i de følgende dage med forlydender om meningen med at sende en delegation til Paris, om internationalisering og om en mindretalstraktat.

Den 12. maj kom det til en første drøftelse af regeringens politik i Det sønderjyske udvalg. De socialdemokratiske medlemmer stillede en række spørgsmål til statsministeren. De ville vide, hvordan Den internationale kommissions indstilling af 16. april lød, hvad ministeren vidste om den private delegation, der var rejst til Paris, om det var rigtigt, at statsministeren havde udtalt sig for en internationalisering, og hvad han forstod derved, og hvordan en sådan tanke kunne forliges med fredstraktaten, og om regeringen ville rådføre sig med rigsdagen eller rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg.

Udenrigsministeren fik til opgave at svare på spørgsmålene. Efter en længere indledning kom han til selve sagen, idet han refererede instruksen til gesandten i Paris og meddelte hvem den mellemslesvigske delegation bestod af. Han gengav derefter den instruks, der var givet til professor Vinding Kruse; ligesom han omtalte de bestræbelser, der var udfoldet for at få ambassadørkonferencen til at udsætte sin behand-

ling af indstillingen fra Den internationale kommission, og endelig nævnte han, at der ikke var stor udsigt til at opnå en udsættelse.

Derefter redegjorde statsministeren lidt mere indgående for regeringens stillingtagen til delegationen og til internationaliseringen. Det blev til et »på den ene side, på den anden side«. Om delegationen hed det: »Principalt anmoder den om, således som det fremgik af udenrigsministerens oplysning, at 2. zone må tilkendes Danmark, subsidiært andrager den om internationalisering. Men den mener selv, at begge dele ligger inden for fredstraktatens grænser. Fra regeringens side har vi meddelt, at vi ikke mener at kunne stille krav om 2. zones forening med Danmark på grundlag af det foreliggende afstemningsresultat, men at vi stiller os sympatisk til tanken om en internationalisering, for så vidt som de, der har afgørelsen i Paris, ambassadørkonferencen og det højeste råd, måtte finde, at dette kan forenes med fredstraktaten. .. Det fremgår altså af, hvad jeg har sagt, at regeringen nærer sympati for en sådan plan. Det er imidlertid klart, at det er umuligt at stille noget forslag i Paris om en internationalisering. Ved en internationalisering forstår jeg en ordning, hvorved 2. zone antagelig midlertidig, for et vist antal år, bliver stillet under styrelse af Folkenes Forbund eller dem af de allierede magter, som bliver bestemt dertil, og at der indrettes en indre styrelse efter regler, hvormed begge nationers ret varetages. Den naturligeste form ville jo være, at der så efter et vist åremål foretages en ny afstemning. Men, som sagt, ministeriet har ikke stillet og kan ikke stille noget selvstændigt forslag i så henseende.... Når der spørges, hvorledes denne tanke kan forliges med fredstraktaten, er det jo et spørgsmål, som ikke vi, men andre skal afgøre. Personligt mener jeg..., at det er meget vel foreneligt med fredstraktaten. Såfremt ambassadørkonferencen og det højeste råd måtte finde, at den foretagne afstemning ikke er et virkeligt klart, uhildet og ægte udtryk for folkeviljen dernede... vil det efter min mening være meget vel foreneligt med fredstraktaten at sige: Et sådant udtryk har ikke kunnet komme frem i den allernærmeste fremtid, dertil er lidenskaberne for ophidsede; der må en mellemtilstand til, og denne mellemtilstand etablerer vi. Der er jo ikke i fredstraktaten sat nogen som helst termin for afgørelsen af spørgsmålet. Men der ligger i og for sig liden vægt på, hvad jeg eller den danske regering mener om, hvorvidt det kan forliges med fredstraktaten. Det er et spørgsmål, som udelukkende ligger til andres afgørelse. Når vi har udtalt os om denne tanke, som vi har, at

vi vil modtage en sådan løsning med taknemlighed, er det væsentligt af to grunde. Jeg kan ikke se, at det er muligt at skabe virkelig effektive garantier for den danske befolkning i 2. zone undtagen gennem denne form... Og det andet hovedhensyn er dette, at den Clausenske linje, som har vist sig at være en ret nøjagtig udregnet nationalitetslinje eller sindelagslinje, flertalslinje, om man vil, jo ikke er egnet til at være statsgrænse, og det antager jeg, man vil indrømme fra alle sider«. Neergaard havde håbet på et resultat, der havde gjort det muligt at få Flensborg fjords sydside med til Danmark og ligeledes sognene syd og sydøst for Tønder. Som udfaldet var blevet, anså Neergaard situationen for farlig; der ville komme en tysk irredenta [grænseflytningskrav] og krav om Tiedjelinjen og de udtryk, der fra tysk side blev brugt om Tønder og forskellige sogne i Slogs herred kunne ikke være stærkere, hvis det drejede sig om Flensborg og sognene i Nord-Angel. Under disse forhold forekom det Neergaard meget faretruende, at der lå en by af Flensborgs størrelse umiddelbart syd for grænsen, en by, der havde mistet sit nordlige opland og iøvrigt ville få vanskelige økonomiske forhold. Der var ikke tvivl om, mente han, at Flensborg ville blive centrum for en tysk irredenta. Hensynet til den danske befolknings fremtidige velfærd og til Danmarks sikkerhed havde været afgørende for regeringens stillingtagen.

Det kom til en heftig debat; P. Munch og Ove Rode var indtrådt i Det sønderjyske udvalg, og de tog hårdt fat, fordi redegørelsen havde vist, at regeringen stillede sig på et nyt grundlag ved at ville modtage en internationalisering uden at der var forhandlet med udvalget eller med rigsdagen derom. Neergaard forsvarede sig ved at sige »at den tankegang, at det skulle være nødvendigt at konferere med Det sønderjyske udvalg om noget så selvfølgelig som, at vi støtter de landsmænd, hvis hele eksistens er i den grad truet, til at opnå de bedst mulige vilkår, er mig ganske fremmed«.

Som debatten skred frem lagde han dog mere og mere afstand mellem sig og delegationen og den udsendte repræsentant Vinding Kruse. »Hvad det mellemslesvigske udvalg vil fremføre har jeg ingen anledning til at komme ind på her. Den danske regering hefter ikke i mindste måde for, hvilke tanker det mellemslesvigske udvalg vil fremføre. Det må udvalget selv om. Den danske regering må, hvis der fremkommer et sådant forslag tage stilling dertil, og det vil da blive forelagt i det sønderjyske udvalg. (P. Munch: Er de tanker, de vil fremføre der-

nede, regeringen bekendte?) Det tør jeg ikke sige med sikkerhed. Jeg ved nok visse tanker, de har, men det har jeg ingen anledning til at komme ind på her (P. Munch: De ved det altså?) Jeg ved, hvad de tænker sig i visse store træk, men jeg ved ikke, om de vil fremlægge dette dernede eller noget andet«.

Det var nærliggende for oppositionspolitikere at bore i dette svage punkt, og især da man drejede spørgsmålene hen på Vinding Kruses rolle; man vidste at han havde udarbejdet et forslag til internationalisering. Hertil udtalte statsministeren: »Professor Vinding Kruse har ikke forelagt mig noget privat forslag. Det er også ganske irrelevant, for han har ikke haft bemyndigelse til at fremlægge nogetsomhelst for nogen som helst i Paris. Vi binder os ikke til noget som helst, vi har kun sagt, at såfremt tanken kan vinde tilslutning hos det øverste råd, vil vi omfatte det med sympati.« Borgbjerg: »Han har altså ikke forelagt Dem noget. De er altså ikke bekendt med, hvad han har udarbejdet?« Statsministeren: »Nej, men det er jo også ganske ligegyldigt, for han skal ikke forelægge noget som helst forslag. Han skal hjælpe det mellemslesvigske udvalg med at fremføre dets tanker. Hvis det så viser sig, at det er tanker der finder nogen jordbund hos Den internationale kommission kommer tiden for os til at overveje det«[144]. Man kan overveje, hvad professor Vinding Kruse ville have sagt til denne fremsstilling, i betragtning af, at han havde drøftet sit forslag flere gange med I. C. Christensen, Neergaard og Harald Scavenius.

Under debatten kom oppositionens repræsentanter også ind på det forhold, at regeringen støttede den af Claudel og Heftye foreslåede sydlige grænselinje. De henviste til, at dette spørgsmål ikke havde været forelagt partierne, og da der var uenighed mellem Marling og Claudel om denne linje, gjorde de gældende, at regeringen her tog parti til fordel for Frankrig. Det afviste statsministeren; den danske indgriben havde været af en ganske overordentlig forsigtig og beskeden art; ved at støtte Claudels linje tog regeringen ikke parti mod England. Hele spørgsmålet stod på det resultat, ambassadørrådet måtte komme til. »Når ambassadørrådet er kommet til sin indstilling er sagen faktisk afgjort«. Neergaard forklarede videre, at ambassadørkonferencen, når den havde hørt de klager, den mellemslesvigske delegation kunne fremføre over afstemningen, kunne sige, at denne afstemning ikke kunne betragtes som en tilfredsstillende ordning i den forstand, det blev forlangt i fredstraktaten. Dette bestred P. Munch på det bestem-

teste, idet der ikke i fredstraktaten stod noget om en kassationsmulighed.

Når dette forhold fremdrages her er årsagen den, at ambassadør-rådet faktisk den 8. maj havde truffet sin definitive afgørelse til fordel for Marlings og Sydows forslag om Clausen-linjen. Claudels forslag var blevet forkastet. Det vidste Neergaard, da mødet i Det sønderjyske udvalg fandt sted den 12. maj. Den 9. maj havde Bernhoft telegraferet: .. . »Kommissionens grænse er vedtaget uden ændring. Formanden har forelagt adresser fra Flensborg og Mellemslesvig samt henstillet at høre den mellemslesvigske delegation, men det blev afslået at høre hverken danske eller tyske, idet det ikke tilkom konferencen at foretage nye undersøgelser i en sag, som det var overdraget den slesvigske kommission at udrede. Det erklæredes, at den franske gesandt i København kom for sent og ligeledes den slesvigske delegation, og at den sidste ikke ville blive hørt, samt at tanken om internationalisering ikke var gennemførlig. . .«[145].

På den baggrund kan man finde Neergaards udtalelser mere vildend vejledende. Men han mente at have en lille trumf i baghånden. Christian X benyttede, som han havde gjort i 1914, sin familiekontakt til England og bad den 8. maj sin fætter kong Georg om at hjælpe med til at få afgørelsen udsat og der kom straks et venligt svar. Den kongelige indgriben gav anledning til et fornyet forhalingsforsøg, som skal ses i sammenhæng med de bestræbelser, der i samme henseende var udfoldet af ministeriet Friis i dets sidste levetid.

15. Forhalingsforsøg og afgørelse

I tillid til, at det slesvigske spørgsmål ikke ville blive forelagt ambassaderrådet før en ny parlamentarisk regering var dannet i Danmark, havde ministeriet Friis i midten af april indstillet sine bestræbelser for at få afgørelsen udskudt, men da der fra Paris kom forlydender om, at spørgsmålet alligevel ville blive taget op hurtigere end ventet, anmodede udenrigsminister O. C. Scavenius den 27. april kammerherre Bemhoft om at henvende sig til det franske udenrigsministerium for at søge behandlingen i ambassaderrådet udskudt. Samtidig fik gesandterne i Berlin, London, Rom, Tokio og Washington et referat af Den internationale kommissions indstilling; den var endnu ikke offentligt kendt. I de lande, der ud over Frankrig var repræsenteret i ambassaderrådet, i England, Italien og Japan skulle gesandten henvende opmærksomheden på Bemhofts underhåndshenvendelse, og man bad om, at disse regeringer ville underrette deres repræsentanter i ambassaderrådet. Det blev yderligere meddelt, at Claudel agtede at forblive i København for at få lejlighed til at konferere med den nye danske regering.[146J.

For at få sagen udsat havde Claudel også på egne vegne den 26. april telegraferet til Paris. Claudels telegram havde en ejendommelig form. Alt tyder på, at Claudel i denne tid har haft forbindelse med kong Christian. Det telegram han sendte hjem den 26. april tog sig ud som en appel fra kong Christian om, at der ikke blev truffet nogen forholdsregel, som udelukkede, at den endelige afgørelse først fandt sted, når der var dannet en ny dansk regering. Stor tillid til et positivt resultat havde Claudel dog ikke. Han tilføjede: »Om end der bygges på illusioner, så har vi den største interesse i ikke at tage modet fra det patriotiske parti, som forsøger idag [valgdagen] at udvise landet fra den tyske omklamring« [147].

Den 28. april var Bemhoft hos Jules Laroche på Quai d'Orsay, hvor han først meddelte de danske valgresultater og dernæst bad om udsættelse. Han fik her at vide, at Claudel allerede havde bedt om det

samme, og ligeledes at Sir Charles Marling endnu ikke var kommet til Paris. I samtalen var Bemhoft også kommet ind på tyskernes krav om Tiedjelinien, men Laroche havde beroliget ham med, at det var udelukket på grund af en-bloc-bestemmelsen vedrørende 1. zone. Fra London (4. maj) og Rom (29. april) indgik meddelelser om, at underhåndshenvendelse var foretaget, og at det slesvigske spørgsmål ikke ville komme på ambassaderrådets program lige med det samme[148J.

Men det var en misforståelse. Omkring 1. maj kom Sir Charles Marling til Paris, og den 5. maj havde ambassaderrådet en første behandling af Den internationale kommissions rapport om det slesvigske spørgsmål. Af kommissærerne var kun Charles Marling til stede. Hvis Claudel havde været i Paris, havde han her haft lejlighed til at plædere for den af ham og Heftye foreslåede linje, men han var som nævnt blevet i København for at få kontakt med den nyudnævnte regering. Man tog imidlertid så meget hensyn til ham, at sagen blev udsat for at man kunne høre ham, men kun til den 8. maj[149]. Claudel fik straks den 5. maj ordre til at rejse, men han nåede først Paris den 9. maj, en dag for sent.

Da Bernhoft den 5. og 6. maj meddelte fra Paris, at afgørelsen ikke kunne udsættes længere end til den 8. maj, gav det Christian X anledning til at gribe til den for ham sidste udvej, at sende et telegram til sin fætter George V. Det lød: »Ville du være så elskværdig at hjælpe med til at få afgørelsen i det slesvigske spørgsmål udsat, således at såvel den franske gesandt som vi kan blive hørt, årsagen til dette telegram er et telegram fra Paris, der synes at gå ud på, at afgørelsen ikke kan udsættes længere end til den 8. ds.«[150].

Fra George V kom 8. maj et meget venligt svar. »Glad to teil you that conference in Paris has postponed discussion with the wish expressed in your telegram. George«. (Det glæder mig at kunne fortælle dig, at konferencen i Paris har udsat diskussionen i overensstemmelse med det ønske, der er udtalt i dit telegram)[151]. Svaret vakte megen optimisme i København, og det blev straks videresendt til Bemhoft i Paris. Det havde blot intet med realiteterne at gøre. Den engelske ambassadør, Earl Derby modtog ikke ændrede instrukser, og efter hans opfattelse var kun Marlings fortolkning af traktaten mulig. Muligvis har man fortalt George V, at sagen den 5. maj var blevet udsat, for at man kunne høre Claudel, og at det så har været den udsættelse, han refererede til.

Den 8. maj holdt så ambassaderrådet det afgørende møde. Det fik et ret livligt forløb. Den franske formand, Jules Cambon gjorde et sidste forsøg på at forhale sagen. Claudel var endnu ikke kommet til Paris, sagde han, og både danskere og tyskere havde bedt om at blive hørt, før afgørelsen faldt; »kunne sagen ikke udsættes til næste uge?« spurgte han. Men nu slog lord Derby i bordet. »Nej, jeg må ganske eftertrykkeligt modsætte mig, at vi skal høre, hverken danskere eller tyskere. Vi har udpeget en kommission, som har sendt os sin indstilling, og forinden har hver side haft lejlighed til at gøre sine synspunkter gældende; jeg afviser absolut at tage del i et møde, i hvilket enten danskere eller tyskere deltager«. Italieneren, grev Bonin Longare var af samme mening, og japaneren hr. Matsui ligeså, og Jules Cambon åndede lettet op: »Jeg er meget glad for denne afgørelse, som fritager os fra en meget trættende affære«. Da Claudel ikke var kommet, fik Jules Laroche lejlighed til at argumentere for de synspunkter, Claudel havde gjort gældende, især at grænsen som foreslået af Marling og v. Sydow var en upraktisk grænse; men Laroche lagde i sit indlæg hovedvægten på det ønskelige i, at magterne skulle pålægge tyskerne at give garantier for de danske syd for den nye grænse. Lord Derby svarede, idet han fastholdt den af Marling og v. Sydow foreslåede linje, at man gerne så forholdsregler til at beskytte mindretallene. Jules Laroche gjorde derefter et sidste forsøg for at få Claudels linje antaget, men Jules Cambon afsluttede debatten, ved at stille de to linjer til afstemning, de var markeret på et kort med rødt og grønt. Italieneren spurgte, om det var muligt at lave et kompromis mellem de to linjer, men det afviste Sir Charles Marling som umuligt, og resultatet af afstemningen kundgjorde Jules Laroche med ordene: »Selvom jeg stemmer for den grønne linje, er den røde linje vedtaget af et flertal«. Der kan være anledning til her at standse op et øjeblik for at konstatere, at denne afstemning definitivt afgjorde grænsedragningen mellem Danmark og Tyskland. Der er næppe grund til at tro, at Claudel, om han havde været til stede, havde været i stand til at få sin linje antaget. Afgørelsen var truffet uden, at der var blevet taget hensyn til ham. Han var endnu undervejs fra København.

I det fortsatte møde i ambassaderrådet rejste Jules Laroche derefter spørgsmålet, om der ikke burde gennemføres en konvention til kontrol med afvandingsforholdene og gensidige græsningsrettigheder. Lord Derby spurgte, om Den internationale kommission havde kom-

petence til at forberede en sådan ordning. Det mente Jules Laroche, den havde, og han anbefalede, at kommissionen skulle forberede en sådan aftale, der kunne undertegnes på det tidspunkt, da territoriet ville blive afstået. Når grænsen endeligt blev anerkendt kunne man få aftale underskrevet af begge parter om kontrol med slusen, græsningsrettigheder og beskyttelse af mindretallene; og samtidig skulle parterne forpligte sig til ikke at ændre disse aftaler uden de allierede hovedmagters samtykke. Dette modsatte Lord Derby sig med bestemt-
hed; de to lande måtte selv ordne deres praktiske problemer, men han ville gå med til en konvention om mindretal, fordi der [ved grænse-
dragningen] var tale om, at overflytte individer, men en sådan konven-
tion skulle ikke være et appendix til fredstraktaten. Laroche foreslog
derefter, at dokumentet om grænsedragningen skulle indeholde en liste
om de ordninger, der burde træffes. Så kunne de to parter selv for-
handle. Cambon støttede Laroche; eftersom magterne havde at over-
føre disse territorier til Danmark, kunne han ikke forstå, hvorfor mag-
terne ikke kunne knytte betingelser dertil. Resultatet blev at Jules La-
roche og Charles Marling skulle drøfte de tre problemer, garanti for
mindretallene, afvandingsforholdene og græsningsrettigheder. Forslag
skulle forelægges på næste møde[152].

Den tankegang, som Laroche gjorde sig til talsmand for på mødet havde som konsekvens, at der skulle udarbejdes et forslag til en over-
dragelsestraktat, hvori foruden De allierede og Danmark også Tysk-
land skulle deltage. En sådan procedure var ikke forudset i Versailles-
traktaten, men hvis man skulle forsøge at lægge pres på Tyskland for
at opnå visse indrømmelser ud over Versailles-traktaten, var det nød-
vendigt at inddrage også Tyskland i en aftale. Dette kom ikke helt
klart til udtryk på mødet den 8. maj, men for at kunne følge den vi-
dere udvikling, må der udtrykkelig henvises til, at det forslag, der kom
til at gå under betegnelsen »Den tresidede traktat« havde sit udspring
i disse drøftelser den 8. maj.

En tresidet traktat var ikke forudset i Versailles-traktaten. Her hed
det i § 110 om proceduren: »Indtil grænselinjen kan fastsættes i ter-
rænet, vil den blive fastsat af de allierede og associerede hovedmagter
efter en linje, der hviler på resultatet af afstemningen, og som foreslås
af Den internationale kommission, og som tager hensyn til de pågæl-
dende steds særlige geografiske og økonomiske forhold. Straks fra
dette øjeblik vil den danske regering kunne lade disse områder besætte

af de danske civile og militære myndigheder, og den tyske regering vil kunne genindsætte de civile og militære myndigheder, der var blevet fjernede, til den nævnte grænselinje. Tyskland giver herved, til fordel for de allierede og associerede hovedmagter afkald på enhver suverænitæt over de områder af Slesvig, der ligger nord for den grænselinje, der er fastsat i overensstemmelse med ovenstående bestemmelser. De allierede og associerede hovedmagter vil overdrage Danmark de nævnte områder«. Der var altså tale om en traktat mellem de allierede magter og Danmark, og der kunne ikke knyttes betingelser til overdragelsen, i al fald ikke for det områdes vedkommende, der skulle gives tilbage til Tyskland. Det man overvejede, var imidlertid forpligtelser, som skulle pålægges Tyskland. Reelt rådede man over et pressionsmiddel, idet 2. zone endnu var besat af engelske og franske tropper, og man kunne eventuelt knytte betingelser til en rømning. Laroche understregede på mødet den 8. maj, at det var klart, at grænselinjen ikke kunne notificeres [d.v.s. officielt meddeles den danske og tyske regering] før de to parter havde undertegnet de supplerende ordninger, der havde været tale om. Charles Marling nævnte, at traktatens § 114 forudså visse praktiske ordninger. Det gav Laroche ham ret i, men den gjaldt næppe mindretalsrettigheder. »Hvis vi ikke gør undertegnelse af en ordning til en betingelse for at overdrage territoriet, opnår vi intet senere«, sagde Laroche. Hertil bemærkede Lord Derby: »Vil det ikke tage måneder?«, men det troede Laroche ikke, idet han mente at hovedvægten måtte ligge på beskyttelse af personer, der havde været aktive i afstemningskampen syd for grænsen[153].

Straks den 8. maj gengav Bernhoft i et kort telegram resultatet af dette møde. Da havde han lige erfaret, at Christian X havde telegraferet til George V og fået et venligt svar, og han har måske troet på, at der endnu kunne komme ændrede signaler fra London, men da Bernhoft havde haft en samtale med Lord Derby, måtte han meddele, at ambassadøren ikke havde fået hemmelige instrukser. Derby forklarede ambassadørrådet stillingtagen på følgende måde: »Rådet kunne kun bruge fredstraktaten, således som den var bragt til udførelse. . . I henhold til traktaten var der afholdt en afstemning, som erkendtes gyldig af kommissionen; den af kommissionen derefter foreslåede grænse var fundet at være i overensstemmelse med traktaten. Den sydligere linje [Claudels og Heftyes] var anset at være i strid med traktaten, idet afstemningen var til gunst for Tyskland, og de anførte geografiske eller

økonomiske hensyn var befundet ikke at kunne begrunde en tilside-sættelse af afstemningen. Kommissionens formand havde været berettiget til at afgøre meningsforskellen ved sin stemme, i hvilket tilfælde den sydligere grænse overhovedet ikke var kommet for rådet, men denne havde foretrukket at lade forelægge det fransk-norske forslag, som efter indgående prøvelse var blevet afvist.« Så langt er telegrammet refereret i Fontenays udgave af Det slesvigske spørgsmåls diplomatiske historie; men der var en fortsættelse. Lord Derby havde videre sagt, at han fulgte sine instruktioner, »og med mindre han fik en anden, hvilket han ikke troede og ville fraråde, måtte han fastholde dette synspunkt, som tillige bundede i en stærk personlig overbevisning. Rådets afgørelse var så vidt, det stod til ham endelig. Han ville vige sit sæde, hvis man nu hørte slesvigerne eller Claudel, som i øvrigt havde haft samme adgang til at møde for rådet som den engelske gesandt [d.v.s. 5. og 8. maj]. Han beklagede, hvis dette voldte os skuffelse, men han anså afgørelsen for retfærdig«. Bemhofts modargumenter var uden virkning[154].

Den 9. nåede Claudel som nævnt til Paris. Her erfarede han sagens stilling. Bittert noterede han i sin dagbog: »Spørgsmålet om Slesvig er ordnet mod mig følgende de engelske synspunkter«. Dagen efter telegraferede Bemhoft til København: »Talt med Claudel, der udviklede det uheldige ved sagens bratte afgørelse for Danmarks forhold til de allierede; han tvivlede om at han ville blive hørt«[155]. Men Bemhoft kunne fortælle Claudel om de kgl. telegrammer, og nu blev det svære skyts kørt i stilling for, trods alt, at få spørgsmålet taget op igen. Det franske udenrigsministeriums direktør M. Paleologue har sikkert gerne ville redde ansigt for Claudel, og han instruerede Frankrigs ambassadør i London, om at henvende sig til den engelske udenrigsminister, Lord Curzon. Indledende hed det i en instruks af 13. maj, at ambassadørrådet havde truffet afgørelse m.h.t. grænsen, og at det på de følgende møder ville drøfte en konvention, der skulle regulere overdragelsen af 1. zone til Danmark, og derefter: »Hr. Claudel forklarer mig, at dette hastværk med at ordne sagen, især hvis det sker i en uheldig form for Danmark, kan have de mest alvorlige konsekvenser i dette land og sætte selvste kongen i en vanskelig situation. Han [Claudel] kan så meget mindre forstå Lord Derbys og Sir Charles Marlings holdning, eftersom England i Danmark nyder en privilegeret stilling og ifølge den danske gesandt i Paris, skulle kongen af England have tele-

graferet til kong Christian som svar på et telegram fra ham, hvori han lover at handle på en måde, der kan forhale sagens løsning«. Den franske ambassadør blev bedt om at rette en indtrængende henvendelse til den engelske udenrigsminister og spørge ham, om kong George havde underrettet sin regering om den danske konges henvendelse, og om ikke den britiske regering ved at fremskynde afgørelsen frygtede at begunstige de tyskvenliges tilbagevenden til magten i København.

Næste dag, 14. maj, fik den franske ambassadør i London en ny opfordring til at drøfte problemet med Lord Curzon. Heri blev der henvist til den fælles fransk-engelske interesse i at støtte en ententevenlig regering i Danmark. Derefter fremhævedes, hvor populære englænderne var i det besatte område i Slesvig. Her ønskede befolkningen kun, at besættelsen måtte fortsætte, fordi den derved var garanteret mod sult og social uro. Desuden havde det parti, der ønskede autonomi for Slesvig-Holsten flere gange henvendt sig til et engelsk medlem af kommissionen for at spørge, om en kontrakt, som i overensstemmelse med artikel 18 i den tyske forfatning, kunne regulere forbindelsen mellem riget og et autonomt Slesvig-Holsten, kunne få Englands underskrift (d.v.s. garanti). Denne løsning ville imødekomme en enstemmig opinion og være behagelig for Danmark. Bortset fra de chancer, der her meldte sig, kunne direktøren i det franske udenrigsministerium ikke forstå, hvorfor England havde så travlt med at afslutte en okkupation, som kun bragte landet fordele og tillod det at overvåge en situation fuld af muligheder. I en ny samtale med Lord Curzon skulle ambassadøren fremføre disse synspunkter, idet han skulle tilføje, at Frankrig ikke selv havde særlige interesser at varetage, og at de franske styrker snarest ville blive reduceret til et absolut minimum[156].

Men englænderne var absolut afvisende. Den 15. maj telegraferede Lord Curzon til Lord Derby »You should refuse absolutely to allow this question to be reopened«[157]. (De skal absolut afslå at tillade at dette spørgsmål bliver taget op igen).

Når englænderne havde så travlt, skyldtes det frem for alt, at de havde brug for deres tropper. Uroligheder i Irland var stærkt tiltagende, også andetsteds i imperiet var der brug for tropper; i de følgende dage pressede regeringen i London mere og mere på for at komme til ende med det slesvigske spørgsmål. Den 18. maj blev det udtrykkeligt understreget, at nu hastede det med at få sagen afsluttet. Lord Derby fik ordre til, at foreslå, at Tyskland og Danmark snarest muligt skulle

informerer om, hvor grænselinjen skulle gå uden at man skulle afvente afslutning og ratification af en konvention i forbindelse med områdets overdragelse. En notification ville tillade de to magter Danmark og Tyskland at besætte deres respektive territorier op til den nye grænse med det samme, og den ville indebære tilbagetrækning af allierede tropper. Teksten til konventionen havde været prøvet i London i samarbejde med Sir Charles Marling. Lord Derby blev opfordret til at insistere på at få konventionen gennemført uden væsentlige ændringer.

Det der her kaldes en konvention gik, som tidligere nævnt, under betegnelsen »Den tresidede traktat«. Det var den, man nu forhandlede om, og det var den, som franskmændene ønskede at få trukket i langdrag, for at se hvilke muligheder, der endnu kunne vise sig. En sidste chance forelå, hvis man kunne kræve tyske indrømmelser, mod at 2. zone blev tilbagegivet. Så længe der var allierede tropper i Flensborg, stod denne mulighed åben, hvis de blev trukket bort, havde Tyskland ingen grund til at gøre indrømmelser ud over dem, der var gjort i Versailles-traktaten.

Den tresidede traktat var det reelle forhandlingsgrundlag som forelå, da den mellemslesvigske delegation kom til Paris den 13. maj. Dens primære ønske at få Flensborg indlemmet i Danmark var udelukket allerede ved den afgørelse ambassadørrådet havde truffet den 8. maj, og da havde alternativet til Clausen-linjen ikke været en linje syd for Flensborg, men syd for Medelby, Ladelund, Sdr. Løgum og Aventoft. Delegationens subsidiære ønske, at få 2. zone under internationalt styre, var derfor hovedsagen, men det blev hurtigt klart for delegationen, at hvis den tresidede traktat blev til virkelighed, ville den udelukke en internationalisering. Efter en realistisk betragtning ville det være at anbefale, at alle danske kræfter blev koncentreret om de muligheder, der kunne ligge i den tresidede traktat, men den mellemslesvigske delegation kunne ikke opgive håbet om, at den kunne vinde forståelse for en internationalisering. Delegationen var derfor interesseret i at få den endelige afgørelse af traktatforhandlingerne udsat mest muligt; men efterhånden gik det op for regeringen i København, at det ville være formålstjenligt, at få forhandlingerne fremskyndet. Det forhold, at den tresidede traktat udelukkede internationaliseringen forhindrede ikke, at den mellemslesvigske delegation søgte at øve indflydelse på dens bestemmelser. Det førte til et komplicerende dobbeltspil, som voldte den danske gesandt i Paris en hel del besvær. Den mellemslesvigske

delegation ankom til Paris i spredt fægtning i dagene 12.-14. maj. Den udfoldede et stort initiativ og fik lejlighed til at fremsætte ønsker og synspunkter for ledende statsmænd, både i Paris og i London. Men først er der grund til at se på selve den ramme, som delegationen havde tænkt sig for en fristat med Flensborg som det centrale punkt.

16. Den mellemslesvigske delegation i Paris

Tanken om at sende en mellemslesvigsk delegation til Paris havde ligget i luften lige siden 14. marts. Den endelige tilskyndelse synes at være udgået fra det norske medlem af Den internationale kommission Th. Heftye. Han opfordrede gentagne gange i samtaler ledende danske i Flensborg til at sende repræsentanter til London og Paris for at tale deres sag. Claudel var af samme opfattelse. Delegationen kom til at bestå af 3 flensborgere, redaktør Ernst Christiansen, grosserer Cornelius Hansen og grosserer C. W. Garbers, samt de to brødre Johannes og Holger Andersen, der var hjemmehørende i Haderslev, og som havde været ivrige deltagere i agitationen forud for 14. marts[158J. Ernst Christiansen skrev i sin dagbog 14. april at han havde haft en samtale med Claudel: »Han billiger, at vi sender en delegation«[159].

Man gik straks igang med forberedelserne, og heri fik man støtte af professor dr. jur F. Vinding Kruse, som udarbejdede et konkret forslag til en mellemslesvigsk fristat. Delegationen gav det sin tilslutning og Vinding Kruse blev af regeringen udpeget til at bistå den.

Mellem det forslag, som Vinding Kruse udarbejdede, og de tanker, som Neergaard havde ventileret i det sønderjyske udvalg, var der den grundlæggende forskel, at Vinding Kruse tænkte sig en permanent ordning, medens Neergaard og andre med ham tænkte sig en tidsbegrænset ordning for derefter at prøve lykken ved en ny afstemning. Vinding Kruse søgte sit forbillede i Versailles-traktatens bestemmelse om Danzig, medens Neergaard og bl.a. Holger Andersen snarere havde Saar-ordningen for øje. I Saar-området skulle der efter 15 års fransk styre finde en afstemning sted, om området ville vende tilbage til Tyskland.

Når man skulle prøve at vinde støtte til fristatstanken var det væsentligt at gå ud fra, at et internationaliseringsforslag var foreneligt med Versailles-traktaten, selvom der i traktaten ikke nævntes en sådan mulighed. For at nå frem til det ønskede resultat blev de økonomiske

og geografiske forhold, der omtales i traktatens § 110 fremhævet som en selvstændig faktor, der i vigtige tilfælde kunne tænkes at medføre en væsentlig anden ordning af grænseforholdene end den, afstemningsresultatet som sådan ville medføre. »Hvis det rent økonomisk måtte vise sig livsvigtigt for en kommune, derunder en bykommune i 2. zone at dele skæbne med 1. zone, så medfører selve fredstraktatens ord, at en sådan kommune ved grænseordningen tilfalder det land, som den økonomisk nødvendig hører sammen med, selv om afstemningen viser i en anden retning«. Sådan lød Vinding Kruses argumentation, og han fortsatte: »Nu er det for den objektive sandhed så heldigt, at alle både tyske og danske er aldeles enige om, at det for bykommunen Flensborgs hele økonomi og erhvervsliv er livsvigtigt, at den ikke skilles fra sit nordlige opland i 1. zone, ligesom det ville være en ganske upraktisk ordning om Flensborg ikke kom til at beherske begge fjordens bredder. Da det således efter selve fredstraktatens § 110 er en nødvendighed, at Flensborg ikke skilles fra sit nordlige opland og da det endvidere efter samme fredstraktats § 109, stk. 3 er fuldkommen udelukket, at nogen del af 1. zone og dermed den nordlige fjordbred ikke kan komme til at tilhøre nogen anden magt end Danmark, som zonen i sin helhed har stemt for, så er det en praktisk og logisk tvungende nødvendighed, at Flensborg og den sydlige fjordbred tildeles Danmark...«

Denne udlægning af traktatens tekst kunne i høj grad drages i tvivl, men efter Vinding Kruses opfattelse havde Den internationale kommission og de allieredes øvers te råd tilstrækkelig hjemmel til at tildele Danmark 2. zone, og det var det delegationen primært ville bede om, men hvis dette var udelukket, bad den subsidiært om, at 2. zone under ingen omstændigheder måtte blive udleveret til preussernes forfølgelse og hævn, og den eneste mulige måde at opnå dette på, var ifølge delegationen at gøre Flensborg og Mellemslesvig til en international, strengt neutral fristat, der ikke stod under Tysklands, men under Folkenes Forbunds overhøjhed og beskyttelse. En sådan ordning var efter delegationens opfattelse forenelig med fredstraktatens artikler 109 og 110. »Thi når Den internationale kommission og de allieredes øverste råd i henhold til disse artikler. . . har det i deres magt at gøre det *mere* at tildele Danmark Flensborg og det væsentligste af Mellemslesvig, så kan de også gøre det *mindre*: at internationalisere det samme område. Kommissionen og de allieredes øverste råd må ifølge disse artikler

kunne drage grænsen mellem Danmark og Tyskland såvel direkte eller umiddelbart som indirekte eller middelbart ved etableringen af et neutralt bælte mellem de to stater«[160]. Man ikklædte tankegangen en latinsk formulering »a majori ad minus«, fra mere til mindre[161].

Argumentationen forudsatte, at en grænseforskydning på den ene side og etableringen af et neutralt bælte på den anden side var sammenlignelige størrelser. Det var et postulat, og over for dette skal kun anføres, at en fristat kun kunne oprettes, hvis en sådan mulighed udtrykkeligt var forudset i traktaten. Tankegangen forudsatte, at de allierede i givet fald kunne diktere Tyskland en sådan ordening. Ingen kunne nære tvivl om, at Tyskland og tyskerne ville protestere mod internationalisering; alene dette ville betyde en stærk belastning for dem, der skulle bære ansvaret for fristaten. Som helhed må man sige, at der ikke lå dyberegående overvejelser bag planen.

Vinding Kruses forslag til en fristatsordening var delt op i 13 paragraffer. Den øverste administrative myndighed skulle bestå af en generalkommission på 3 medlemmer, foruden en dansker og en tysker, en præsident, der skulle udnævnes af Folkenes Forbund. Den lovgivende myndighed skulle udøves af en repræsentation på 15 medlemmer i forening med generalkommissionen. 7 skulle vælges af den danske gruppe, 7 af den tyske. I fællesskab skulle de to grupper vælge en formand. Hvis der var stemmelighed, skulle formanden udnævnes af kommissionen. Foruden offentlige skoler, hvor skolesproget skulle bestemmes af beboerne i det pågældende distrikt, skulle der være adgang til at oprette private skoler, hvis undervisning i det ene eller det andet sprog skulle bestemmes af skolens leder. Al national propaganda skulle være forbudt i skole og kirke og ligeledes national boycotting. Fristaten skulle være fritaget for de økonomiske byrder, der i henhold til Versailles-traktaten var pålagt Tyskland. Fristaten skulle have toldgrænse og møntfod fælles med Danmark, som ligeledes skulle administrere fristatens jernbane-, post- og telegrafvæsen. Danmark skulle endelig påtage sig fristatens diplomatiske repræsentation over for udlandet[162].

Der var i forslaget ikke sagt noget om den myndighed, der skulle have ansvaret for, at ro og orden kunne opretholdes. Det ville blive en stor byrde for den, der skulle afholde omkostningerne derved, og med det givne nationale styrkeforhold ville ordensmagtens opgaver blive meget vanskelige at løse. Det tyske flertal ville have mange mu-

ligheder for at sabotere administrationen. Der kunne ikke knyttes stort håb om fredelige tilstande ved grænsen til dette forslag, når det ikke kunne baseres på enighed mellem danske og tyske. Forslaget blev af mange betragtet som et prokuratorkneb.

Den 7. og 8. maj havde Vinding Kruse en række forhandlinger med Neergaard og Harald Scavenius. Her udtrykte Vinding Kruse ønske om at få den stærkest mulige fuldmagt også i forhold til gesandten i Paris. De to ministre betonedede dog hensynet til gesandten, og det endte med et kompromis[163J. Instruksen, der betegnedes som en »mundtlig« instruks, kom til at lyde:

»De udsendes som delegeret for den danske regering. Deres opgave består i at støtte delegationen for 2. zone i dens bestræbelser for opnåelse af internationalisering og danne bindeled mellem delegationen og gesandtskabet i Paris. Dette må forstås således, at der lægges vægt på et intimt samarbejde mellem Dem og gesandten, der som landets repræsentant må have ledelsen i sin hånd. De er ikke i lighed med de allerede i Paris værende sagkyndige [kammeradvokat Vagn Aagesen og kontorchef Hendriksen] attacheret gesandtskabet i Paris, og De er i konsekvens heraf bemyndiget til at rejse til London, dersom De måtte anse dette for fornødent«. Uanset at instruksen var »mundtlig«, blev den den 8. maj sendt i sin fulde ordlyd til kammerherre Bemhoft i Paris[164J.

Professor Vinding Kruse havde fået stor bevægelsesfrihed, og han udnyttede den til det yderste. Til at begynde med var forholdet til gesandten godt; denne måtte naturligt få den opfattelse, at delegationens linje måtte være identisk med regeringens, og Bemhoft mente, at også han burde understøtte tanken om en internationalisering.

Søndag den 9. maj rejste Vinding Kruse fra København, og ankom den 12. maj kl. 4 om morgenen til Paris. Grænseformaliteterne mellem Tyskland og Frankrig ved Saarbrücken var så komplicerede, at Vinding Kruse fra Saarbrücken til Paris kørte i bil. Dette hastværk skyldtes en meddelelse om, at afgørelsen var umiddelbart forestående, men da han kom til Paris fik han den 12. maj af Jules Laroche at vide, at sagen i realiteten var afgjort. Vinding Kruse var ledsaget af H. A. Bemhoft og Laroche forelagde nu de to danske herrer udkastet til »den tresidede traktat«. Det hele så temmelig håbløst ud set fra delegationens synsvinkel. Det viste sig, skrev Vinding Kruse, at være en ren formalitet, at Den internationale kommission havde ventet med at afgive sin ind-

stilling til efter det danske valg, og det blev ham klart, at der slet ikke ville blive adgang til at plædere den nye danske regerings syn for kommissionen. Den havde allerede afgivet sin flertalsindstilling, og ambassaderrådet havde vedtaget den. Det næste møde i ambassaderrådet var berammet til 14. maj, og da ville afgørelsen om den tresidede traktat nok falde. »Jeg ville således end ikke få indflydelse på traktaten, ligeså lidt som delegationen, der end ikke var ankommet og som Lord Curzon i London havde nægtet at modtage«. Men Vinding Kruse gjorde alligevel et forsøg, og det lykkedes ham den 13. maj (Kristi Himmelfartsdag) at få adgang til Lord Derby. For denne var afgørelsen om grænsen nu definitiv, »hvor elskværdig han end var i formen, var han på dette punkt fuldkommen stejl og utilgængelig«. Da dette spørgsmål kun berørte de 4 mellemslesvigske sogne, tillagde Vinding Kruse det dog mindre betydning, og han gav i stedet ambassadøren en udførlig skildring af, hvilken beskyttelse for de danske, der ville ligge i en internationalisering af 2. zone. Lord Derby fik selve dette forslag, og han lovede at sende det til den engelske udenrigsminister, Lord Curzon. Vinding Kruse bad straks om også at få en introduktion til Lord Curzon og bad desuden om, at der ikke måtte blive truffet nogen endelig afgørelse om den tresidede traktat før Vinding Kruse havde talt med Lord Curzon. En vis forsinkelse af den videre procedure lykkedes det for Vinding Kruse og delegationen at opnå, og de kunne i enkeltheder influere på bestemmelser i den tresidede traktat, men det stod dem klart, at hvis denne traktat blev gennemført, så ville det betyde, at internationaliseringstanken måtte opgives, og da denne tanke var hovedsagen, gjorde delegationen sig de yderste anstrengelser for at forhale den tresidede traktat, indtil regeringen i København havde erkendt det håbløse i at blæse og have mel i munden på en gang.

Den 14. maj var delegationens medlemmer alle nået til Paris. Ernst Christiansen og brødrene Andersen via London og C. W. Garbers gennem Tyskland, men samme dag rejste Vinding Kruse til London, hvor han den 17. maj forelagde Lord Curzon sit forslag. Over for denne betonedede han strategiske og økonomiske synspunkter, de farer for England, der kunne true fra øen Sild, og han fremhævede Flensborgs betydende stilling for den baltiske handel, men der var ikke noget at gøre; Vinding Kruse måtte fastslå, at Englands politik over for fastlandet udelukkede, at den engelske regering kunne gå ind på tanken om en mellemslesvigsk fristat. Vinding Kruse ville så se at få selvste

premierministeren, Lloyd George i tale. Det frarådede den danske gesandt dog bestemt, og Vinding Kruse rejste så tilbage til Paris, hvor han og delegationen derefter arbejdede på at få overdragelsestraktaten, den tresidede traktat, så gunstig for de danske i 2. zone som muligt. Til trods for at Lord Curzon ikke havde givet det ringeste håb, var tanken om en fristat dog endnu ikke opgivet.

Delegationen havde i de dage, Vinding Kruse var i London slidt trapperne i Paris. Redaktør Franz v. Jessen banede vej og optrådte som tolk. Den 15. maj havde delegationen en samtale med André Tardieu, derefter blev den modtaget af kammerherre Bernhoft, som så mørkt på situationen og advarede imod at nære illusioner; der var ingen udsigt til, at delegationsmedlemmene kunne få foretræde for ambassadørrådet som sådan, sagde han, så skulle tyskerne også høres, men Jules Laroche ville modtage dem i det franske udenrigsministerium, og der blev banet vej til formanden for ambassadørrådet Jules Cambon og andre betydningsfulde personligheder. Mødet med Laroche fandt sted 16. maj. Med ham drøftede man eventuelle garantier gennem Folkeforbundet. Sådanne tanker advarede Laroche imod, da Folkeforbundet var en tung maskine og ikke var i besiddelse af magtmidler til at skaffe sine kendelser respekteret. Man drøftede så den ulykkelige stilling, de danske ville komme i ved at vende tilbage til det preussiske styre, men Laroche gav kun ringe håb om garantier. Redaktør Christiansen sluttede denne del af samtalen med ordene: »Når sagen står således, skal der altså næsten et mirakel til for at opnå, hvad vi ønsker. Men hvis det skulle ske, at England rakte en lillefinger frem, kan vi så gøre regning på Frankrigs støtte?« M. Laroche: »Ja - men d'herrer må ikke gøre Dem illusioner om Englands stilling«. Man drøftede derefter internationaliseringsplanen. Her gav Jules Laroche ren besked. Han mente ikke, at den kunne bringes i overensstemmelse med fredstraktaten. Det samme synspunkt gjorde Jules Cambon gældende, da delegationen den 17. maj blev modtaget af ham. Her var også Bernhoft med. Men Franz v. Jessen henviste til det medbragte forslag, ifølge hvilket der var overensstemmelse mellem internationaliseringsplanen og Versailles-traktaten, og Cambon erklærede derpå, at Frankrig var villig til at støtte tanken om en mellemslesvigsk fristat. Delegationen fik den opfattelse, at han ville forelægge forslaget på det kommende møde i ambassadørrådet den 19. maj, idet han dog henviste til vanskeligheder med England, der i denne sag blev støttet af Ja-

pan og Italien. Han sluttede med at sige, at der intet var i vejen for at delegationen kunne søge samtaler med de andre medlemmer af ambassadrådet. Den 18. maj havde den foretræde for Lord Derby. Franz v. Jessen fandt i sin indledning lejlighed til at minde om, at en af excellensens forfædre i 1864 i parlamentet i London havde omtalt Preussens overfald på Danmark, som et af de brutaleste røvertogter historien kender. Lord Derby afbrød: »Indeed, it was my grandfather!« Men det formildede ikke ambassadøren. Forslaget om internationalisering kendte han fra sin samtale med Vinding Kruse den 13. maj. Han havde sendt det til sin regering, men ikke modtaget instrukser i den forbindelse. Franz v. Jessen begyndte at forklare den grundlæggende kombination bag forslaget, at når de allierede kunne gøre det mere, at give Danmark 2. zone, kunne de også gøre det mindre, at gennemføre internationaliseringen, men han nåede ikke at fuldende sin argumentation, før han blev afbrudt af Lord Derby, med ordene »Nej, det er ikke rigtigt. De økonomiske og geografiske hensyn vedrører kun lokale småting, som vandløb, gennemskæringen af en gård eller lignende. Det er afstemningen som er afgørende. Jeg ser ikke rettere, end at en internationalisering ikke er mulig under den nuværende traktat«. Redaktør Christiansen: »Så bliver det altså i fremtiden meget værre, end det har været under det preussiske styre. Alle de tusinder, som åbent har bekendt deres sindelag, deltaget i den danske bevægelse, vist danske farver i vinduerne og hejst det danske flag, - alle disse mennesker vil nu blive udsat for tyskernes hævn og der vil ikke være andet at gøre end at udvandre«. Lord Derby: »The terms of the peace-treaty must be carried out« (Fredstraktatens bestemmelser må udføres), men senere modererede Lord Derby sine ord: »Under den nuværende fredstraktat synes det mig ikke at være mulighed for en internationalisering, og ambassadrådet er ikke kompetent til at tage en sådan beslutning. Men regeringscheferne i de enkelte stater vil selvfølgelig kunne tage denne tanke op. I så tilfælde må der føres nye forhandlinger med Tyskland.« Der var således kastet et halmstrå ud, som delegationen kunne klynge sig til.

Den italienske ambassadør hørte på delegationen, men måtte erklære, at hans regering ikke havde nogen særlig interesse for problemet.

Den 18. maj var Vinding Kruse vendt tilbage fra London, og dagen efter traf de delegerede André Tardieu, der lod sin vredes skåler udøse over den afgæede danske regering. Han var meget lydhør over for

tanken om en fristat. »I Deres sted ville jeg ikke et øjeblik betænke mig på at henvende mig til Nationernes liga, eftersom denne i henhold til fredstraktaten, til hvis fædre jeg hører, netop har den opgave at skabe et betryggende værn for de nationale minoriteter«. Under en nærmere drøftelse af internationaliseringstanken erklærede Tardieu, at den efter hans mening måtte være tidsbegrænset. Han lovede tanken virksom støtte i pressen, i parlamentet og i Kamrets udvalg for udenrigske anliggender. André Tardieu tilhørte nu oppositionen.

Den 19. maj om eftermiddagen blev der lejlighed til en samtale med Paul Claudel, der ikke lagde skjul på sin bitterhed mod England i almindelighed og Sir Charles Marling i særdeleshed. Han anså Englands krav om hurtig afgørelse for at være brutalt, og han forklarede, at besættelsestropperne snart ville blive trukket tilbage. Den endelige redaktion af den tresidede traktat var nær forestående. »Ulykken er, at Sir Charles Marling blot er opsat på at få en ende på det hele for at kunne tiltræde sin ferie i England. Men De må regne med forholdene som de er, og det håb, jeg kan give Dem, er meget svagt«. Claudel gjorde opmærksom på, at en internationalisering kun kunne gennemføres efter nye forhandlinger med Tyskland. Han mente iøvrigt, at England nu var ved at gentage den fejl, det havde begået i 1864. Frankrig havde forsøgt at gøre opmærksom derpå. »Vi har talt for døve øren, og nu må De, mine herrer, på Deres side prøve, om De ikke bedre end vi kan få England til at tage mod fornuft. Lad Deres regering handle så kraftigt og så hurtigt som muligt«. Denne opfordring tog delegationen straks op. Den 19. sendte delegationen og Vinding Kruse et chiffertelegram til regeringen i København: »Ambassadørkonferencen anser sig ikke for kompetent behandle plan om internationalisering, men henskyder til respektive regeringer. Anmoder kgl. regering snarest rette indstændigt krav til hovedmagter om som eneste reelle værn for minoriteter at internationalisere 2. zone og ikke trække internationale kommission og politistyrker tilbage før spørgsmålet internationaliseringen er endelig afgjort. Man har det indtryk ved samtaler med Cambon og Tardieu, at Frankrigs velvilje kan påregnes, hvis England opgiver sin modstand«[165]. Den opfordring der lå i telegrammet ramte et ømt punkt i regeringen. For det ønske, der blev udtalt, at regeringen selv skulle træde frem og identificere sig med kravet om en fristat, det var lige netop det, regeringen ikke ville. I første omgang reagerede Harald Scavenius ved at viderebringe telegrammet

fra delegationen til den danske gesandt i London, der fik følgende instruktion: »Forinden regeringen nærmere kan overveje ovennævnte plan, må man ønske at kende den engelske regerings opfattelse. De anmodes derfor om på en diskret måde at sondere stillingen«. Bernhoft fik kopi af dette telegram og fik ordre til at underrette Vinding Kruse om, at der var telegraferet til London, og selv blev han bedt om at udtale sin personlige mening om internationaliseringsplanen. Man kunne have forestillet sig, at regeringen, inden den kastede sig ud i spørgsmålet om en internationalisering havde forberedt sig ved at spørge gesandterne og måske også en sagkyndig i folkeret; det var lidt post festum nu at spørge gesandterne i London og Paris; formålet dermed har sandsynligvis kun været at få argumenter til at imødegå delegationens henstilling. I al fald var Bernhofts svar den 21. maj tydeligt nok: »Muligvis kunne tanken om et internationalt bælte have fundet jordbund, hvis den var fremsat af os i foråret 1919, men nu indbringer den kun platoniske sympatitilkendegivelser. Jeg har hjulpet delegationen af bedste evne, men har måttet gøre opmærksom på, at vi ikke måtte sætte det opnåede i fare for det usikre, og at gesandtskabets første pligt er, at Danmark ikke lider skade«. Fra London lød svaret 22. maj: »Har haft lejlighed til ganske uforbindende og som om tanken kom personlig fra mig at tale med understatssekretæren om en eventuel internationalisering af Flensborg. Han sagde, at en sådan plan ville ikke vinde tilslutning her, hvor man har haft slette erfaringer med internationale bestræbelser af lignende art«, men Castenskiold mente dog, at man måske kunne interessere Lord Robert Cecil for at tage tanken op i Folkeforbundet. Det var Cecils ønske at skaffe Folkenes Forbund mest mulig indflydelse på internationale spørgsmål[166].

Således som Harald Scavenius havde formuleret sit telegram til Bernhoft, der til delegationen blot skulle sige, at der var telegraferet til London, fik denne det indtryk, at den danske regering havde rettet en direkte henvendelse til den britiske regering om at få den til at støtte internationaliseringstanken, og nu samlede delegationens bestræbelser sig endnu mere om at få udsat den definitive udformning af den tredsidede traktat, fordi den var klar over, at døren blev slået i, når traktatforslaget officielt blev afgivet til den danske og den tyske regering til udtalelse; det betød enden på bestræbelserne for at oprette en mellemslesvigsk fristat. Den 22. maj telegraferede delegationen til København: ». . . Man anmoder regeringen snarest muligt at fortsætte energiske

skridt direkte til regeringerne i London og Paris, ledsaget af statsministerens tale i Folketinget angående internationalisering. Tillige henstiller indtrængende henvendelse til de svenske og norske regeringer om sympatiaktion for internationalisering af 2. zone, Nordens forpost mod syd og under henvisning til fare ved tysk Flensborg ved grænsen« [167].

Den tale Neergaard havde holdt i Folketinget den 19. maj syntes dog lidet egnet til at gøre indtryk på regeringerne i London og Paris. Han havde om delegationen sagt: »den er ikke udsendt af os, og vi kan selvfølgelig ikke gøre os solidariske med alle dens ønsker og forslag, men ikke desmindre har det for os været en selvfølge, at vi måtte yde den al den moralske støtte, som det stod i vor magt at give den. . .« Da Ove Rode spurgte, om efter regeringens mening en internationalisering kunne forenes med fredstraktaten, svarede Neergaard: »Ja, dette er det de ledende magters sag at afgøre og ikke vor. Min personlige mening er, at den ville kunne det, i hvert fald hvis man skønner, at afstemningen var for mangelfuld til i virkeligheden at kunne lægges til grund som et tilstrækkeligt fyldigt udtryk for befolkningens frie og upåvirkede vilje«. Det blev under debatten anført, at denne betragtning i realiteten indeholdt en skjult kritik mod Den internationale kommission for ikke at have magtet sin opgave. Det bestred Neergaard dog meget energisk. Videre sagde Neergaard, at den danske regering ikke havde villet og heller ikke kunne stille noget forslag om formerne for internationaliseringen. Hvis man fra de allierede magters side ville gå ind på denne tanke, var det selvfølgelig dem, der måtte udarbejde forslaget [168].

Samme dag havde udenrigsministeren i det sønderjyske udvalg meddelt, at Claudel og Heftyes linje nu definitivt var forkastet. Det var resultatet af mødet i ambassadørrådet den 8. maj, der nu endelig blev videregivet til det sønderjyske udvalg. I offentligheden var man endnu ikke klar over at afgørelsen var truffet. Harald Scavenius fremstillede forholdet således, at ministeriet var kommet for sent til i virkeligheden at kunne opnå noget væsentligt af sine anstrengelser. »Vi står over for en fuldbyrdet kendsgerning, for hvilken såvel vi, som de dele af befolkningen, der mener som vi, må bøje os«. Denne tankegang ville P. Munch og andre fra oppositionen ikke acceptere, idet Claudels forslag var kommet tidsnok til at ambassadørrådet kunne tage stilling til det, og han henviste til, at afgørelsen sådan set var en fuldbyrdet kendsgerning, da fredstraktaten blev afsluttet, fra det øjeblik var der

ingen tvivl om, at afgørelsen måtte falde i overensstemmelse med fredstraktaten og ikke i overensstemmelse med de forskellige bestræbelser, der var udfoldet af kredse herhjemme. Når udenrigsministeren ville lægge situationen til rette ved at sige, at man var kommet til i 12. time, fordi de foregående forfærdelige mennesker havde forspildt det hele, så betragtede P. Munch kun dette som en af de trøstebemærkninger, hvormed man søgte at komme over fra den agitatoriske bevægelse, man havde været i før valget til den skuffelse, som kendsgerningerne måtte bringe bagefter[169].

Dagen efter fortsatte debatten i folketinget og her tog Ove Rode fat, idet han knyttede til ved den henvendelse, som Emil Harboe sammen med bl.a. den nuværende statsminister den 28. marts havde rettet til Den internationale kommission, om at afgørelsen først måtte finde sted efter, at den nuværende regering var kommet til. På den baggrund var der al mulig grund til at antage, »at når det efter statsministerens opfattelse er således, at internationalisering ligger inden for fredstraktatens rammer, så vil de ledende magter, som nu kender den danske stats og dens regerings ønsker også vise sig villige til at opfylde disse ønsker; de har jo ventet på den nuværende regerings program, før de traf afgørelsen... og jeg må da - skønt jeg synes at høre en benægtelse fra statsministerens side - gå ud fra, at han forventer, at hans politik med hensyn til internationalisering vil have held med sig. Alt hvad han har udtalt tyder derpå«[170]. Dagen efter tog P. Munch denne tråd op. »Efter den måde, hvorpå den højtærede statsminister talte her igår, må jeg jo tro, at han har forhåbninger om, at det vil være muligt at gennemføre en sådan internationalisering. Efter hele den tone, han lagde over sine udtalelser, stod han endnu igår som den, der skulle føre dette igennem. Jeg ved ikke om den højtærede statsminister har efterretninger, hvorpå han kan støtte sine forhåbninger (statsministeren: jeg har ikke udtalt spor af forhåbninger). . . Jeg tør naturligvis ikke udtale noget nærmere derom, når den højtærede minister nu erklærer, at han ikke har udtalt sådanne forhåbninger. Om han har næret dem, bliver så en hemmelighed, som han får lov at holde for sig selv, hvis han ønsker det. Hvis disse forhåbninger ikke går i opfyldelse, hvad har man så opnået i dette spørgsmål? Kun den ene ting, at man har skabt et nyt grundlag til skuffelse for de vælgere, der på valgdagen afgav deres stemme i forventning om, at vi ved at stemme heroppe i Danmark kunne stemme Flensborg tilbage til Danmark«[171].

Det indtryk, at Neergaard havde forhåbninger omkring internationaliseringen, som Munch havde omtalt, gav genklang i Berlingske Tidende, hvor der den 21. maj i en leder stod: »Statsminister Neergaards udtalelser i folketinget igår vil blive forstået derhen, at en internationalisering af 2. zone ikke er udelukket, og at den af Claudel og Heftye foreslåede linje er fremtidens sandsynlige dansk-tyske grænse... Længst fjernede statsminister Neergaard sig vel fra ministeriet Zahles standpunkt ved en udtalelse om, at det ville være en stor fare, at have tysk styre umiddelbart syd for den nye grænse. Det er særlig denne udtalelse, der styrker formodningen om, at hr. Neergaard havde internationaliseringen inden for synsvidde«. Var dette ikke tilfældet kunne udtalelsen næppe tænkes fremsat og til sidst hed det »sikkert er det, at statsministeren har givet nyt liv til forhåbninger, der var lammede, om ikke dræbte ved offentlige og mere fortrolige meddelelser fra Paris. Med yderste spænding imødeser det danske folk afgørelsen«.

Denne artikel fremdrog Ove Rode under debatten i folketinget den 21. maj, og rettede et meget føleligt stød mod Neergaard. »Statsministeren siger ikke direkte: Jeg tror min politik lykkes. Det siger han ikke, men han siger to ting. Han siger, at efter hans opfattelse ligger internationaliseringen inden for fredstraktaten, navnlig hvis man vil bedømme afstemningen således, at den ikke er et fuldgyldigt udtryk, og endvidere har han udtrykkelig sagt, at indlemmelsen af de 4 sogne syd for den Clausenske linje er efter hans opfattelse i fuld overensstemmelse med fredstraktaten. . . hvorledes det kan gå til, at den mand der mener, at dette er i overensstemmelse med fredstraktaten, ikke vil erkende at have forhåbninger med hensyn til gennemførligheden af denne politik, det forstår jeg ikke. Thi hvad skulle grunden være til, at man ikke fra de allierede magters side ville gennemføre noget, der ligger ganske inden for fredstraktaten og jo understøttes af hele den vægtige vægt, som den nuværende danske regering og den ved valget foregåede forandring lægger i vægtskålen derfor«. Det var en ironisk bemærkning, for Rode mente ikke, at regeringen havde ret megen vægt, men medlemmer af regeringspartierne havde sagt, at regeringens lod i vægtskålen ville være afgørende. Det troede Rode og hans meningsfæller ikke på. Traktaten var klart formuleret og vel at mærke efter danske ønsker og den måtte udføres og Rode sluttede: »Ved sin politik, ved alt hvad den ærede statsminister har ført frem her og ved sin tale igår har han bidraget til at skabe illusioner. Vi har advaret imod

på ny at føre det danske folk ind i illusioner, som efter vor opfattelse ville ende med bitter skuffelse igen, fordi det man foregøglede folk var i strid med fredstraktaten« [172].

I en replik svarede Neergaard, at det vigtigste for ham var at kunne sige, at alt var gjort for at bistå de danske i 2. zone; men han sagde ikke udtrykkeligt, at grænselinjen allerede var fastlagt, og at internationaliseringstanken mødte modstand. I Paris var delegationsmedlemme kede af at læse Berlingske Tidendes kommentar, fordi den hvilede på urigtige forudsætninger, og den danske offentlighed kunne således komme til fejlagtige slutninger, men den var endnu ikke parat til at give op.

For H. A. Bernhoft var det imidlertid helt klart, at løbet nu var kørt. Den 25. maj telegraferede han hjem, at han via direktøren i det franske udenrigsministerium havde fået den franske stats- og udenrigsministers ord for, at trods stor sympati for slesvigerne, kunne han ikke se udvej til at virkeliggøre planen om internationalisering. Og så tilføjede Bernhoft: »Da delegationen ikke her kan opnå mere for hovedformålet, og dens arbejde for de vide optionsregler strider mod instruks i telegram af 24. maj, samt da tidspunktet for tysk overtagelse af 2. zone nærmer sig, henstilles det, hvor vidt den ikke bør rejse hjem og professoren tilbagekaldes«[173]. Hertil var regeringen dog endnu ikke parat. Den 28. maj gengav Bernhoft i en indberetning indholdet af en samtale, som han havde haft med Laroche om den mellemslesvigske delegation. Laroche havde forsøgt at få delegationen til at forstå, at ikke alene var internationalisering (d.v.s. international, ikke dansk kontrol) af 2. zone uigennemførlig, men den burde heller ikke tilstræbes. Den ville frembyde den største fare for, at Danmark i længden mistede hele eller dele af Nordslesvig. De forsøg, der hidtil var gjort, f.eks. i Tanger, viste, at denne styrelsesform var en kilde til stridigheder. 2. zone ville ikke kunne bestå som en selvstændig stat. Havde planen været mulig, ville Frankrig ikke have sat sig imod den. Bernhoft tilføjede: »Jeg skal tillade mig at bemærke, at delegationen ikke synes at have villet præcisere den udelukkende danske kontrol med 2. zone, som forudsættes i dens plan«[174]. Men regeringen traf endnu ikke beslutning om at råde delegationen til at rejse hjem, den fik lov at løbe linen ud.

Den 26. maj vedtog ambassadørkonferencen forslaget til den tredjedede traktat; det havde tidligere været meningen, at det så straks offi-

cielt skulle tilstilles Danmark og Tyskland, men man valgte imidlertid at overrække det »officiøst«, og dermed var der stadig mulighed for at trække forhandlingerne i langdrag, den danske og den tyske regering kunne nu komme med modforslag. Den mellemslesvigske delegation og Vinding Kruse overvejede på denne baggrund, om der skulle gøres et sidste forsøg på at påvirke England. Det var blandt delegationens medlemmer den almindelige opfattelse, at intet middel måtte lades uforsøgt, så længe der endnu var gnist af håb, men alle var klare over, at der næsten måtte ske et mirakel, såfremt der endnu skulle opnås noget. Man blev enig om, at Vinding Kruse og Ernst Christiansen skulle rejse til London og se at opnå en samtale med premierminister Lloyd George. Det blev oplyst, at Lloyd George var på rekreation, og så ville Vinding Kruse gøre et sidste forsøg hos udenrigsministeren Lord Curzon. Holger Andersen ville blive i Paris for at holde øje med den tresidede traktats videre skæbne[175J.

Vinding Kruse nærede den opfattelse, at den danske regering, når den fik teksten til den tresidede traktat forelagt, da som modforslag kunne fremsætte et forslag om en mellemslesvigsk fristat. Den 27. maj var Vinding Kruse i London. Det lykkedes ham ikke at komme til at tale med Lloyd George, men visse pressefolk og politikere fik han forbindelse med, blandt dem den politiske redaktør for »The Times« Wickham Stead, som viste nogen interesse for de strategiske problemer, der var forbundet med øen Sild, og der kom faktisk en artikel i »The Times«, hvori den engelske regering blev opfordret til at varetage både sine egne og Danmarks interesser i 2. zone. I den beretning, som Vinding Kruse senere gav til Neergaard nævnte han også en person, som hørte til Lloyd George's nærmeste venner, og hvis råd havde den største indflydelse på regeringen i alle vigtige sager. Gennem denne mand, hvis navn ikke blev nævnt, og en række politikere fik Vinding Kruse vished for, at den britiske regering ikke ville blive irriteret, hvis den danske regering officielt på egne vegne over for de allieredes øverste råd fremsatte forslaget om internationalisering af 2. zone.

Vinding Kruse sendte 3. juni til udenrigsminister Harald Scavenius et omfattende forslag til en sådan henvendelse, og han forklarede, at det var udarbejdet i samråd med denne indflydelsesrige personlighed. Forslaget var helt i overensstemmelse med det tidligere refererede om en mellemslesvigsk fristat. Der kom intet svar fra København. De personligheder, som Vinding Kruse i London havde forbindelse med,

gjorde det helt klart for ham, at det var den danske regering som sådan, der måtte rejse kravet. »You can't make an empty sack stand« (De kan ikke få en tom sæk til at stå), sagde en af dem. Nogle dage senere sendte så Vinding Kruse et sidste telegram hjem, hvori han henviste til en samtale med den omtalte indflydelsesrige personlighed, og indtrængende og på det alvorligste anmodede den danske regering om snarest til ambassadørkonferencen og de fire stormagters regeringer på egne vegne at fremsætte internationaliseringsforslaget. Han foreslog at regeringen om den tresidede traktat kunne sige, at den i og for sig slet ikke havde noget at indvende mod de juridiske enkeltheder i den, men at regeringen ikke kunne acceptere grænseafgørelsen som retfærdig og måtte kræve internationalisering af 2. zone. Ved at gøre dette ville der for det første vindes tid, forklarede han, og tid var efter Vinding Kruses opfattelse for sagen alt. Dernæst ville de allierede magter blive tvungne til at tage sagen op, og videre kunne den danske regering kun styrke sin position inde og ude ved at rette en sidste indtrængende appel til de allierede magters og verdensopinionens retfærdighedsfølelse. . . »Vinder den trods alt ikke øre, så har regeringen i hvert fald over for det danske folk og historien den gode samvittighed at have gjort sin pligt, gjort sit yderste for de danske i 2. zone«. Endelig mente han, at der ingen risiko var ved aktionen, thi hvis de allierede magter ikke ville gå med til planen, så ville de i hvert fald ikke give de danske mindre, end de små fordele, der indeholdtes i udkastet til den tresidede traktat. »Det er muligvis mit sidste telegram. Thi hvis regeringen ikke mener at kunne følge mit råd i denne sag, hvor jeg er dens særligt delegerede, men derimod andres råd, er mit hverv endt«. Som svar på dette telegram fik Vinding Kruse en opfordring til at rejse hjem til mundtlig forhandling. Den 12. juni afrejste han fra London[176].

Regeringen Neergaard så nu realiteterne i øjnene. Den ville ikke vove sig ud i en aktion, der på forhånd var dømt til at mislykkes. I begyndelsen af juni vendte delegationsmedlemmerne tilbage. De havde den 7. juni et møde med Neergaard og Harald Scavenius. Det var nu klart at alle yderligere skridt var håbløse. Men Vinding Kruse var endnu ikke kommet tilbage. Den 11. juni drøftede Venstre på et partimøde den sidste henvendelse fra Vinding Kruse til regeringen om at støtte internationaliseringskravet. Harald Scavenius var nu af den opfattelse, at Vinding Kruses »fortsatte virksomhed mulig var af farlig natur, og man havde derfor gjort skridt til at kalde ham tilbage«. Så-

dan refererede Vanggaard mødet, og det blev her også oplyst, at landbrugsminister Madsen-Mygdal og etatsråd Andersen havde været i England, hvor de foruden at tale om landbruget »tillige alle vegne talte om Slesvig. Kongen [George V] var med dem, men turde ifølge en samtale med etatsråd Andersen ikke udsætte sin stilling ved at gribe ind«. Under en samtale med H. N. Andersen havde understatssekretæren, Lord Hardinge udtalt, »at der intet var at gøre nu; med samme danske minoritet i 2. zone, som tyskernes i 1. zone, kunne man ikke gribe ind, uden at slå sig selv alt for stærkt på munden. Men danskerne havde kunnet få det, som de ville have haft det. De kunne have fået hele Slesvig eller en del af Slesvig uden afstemning, de kunne have fået afstemningen ordnet, aldeles som de ønskede det, og det var Danmarks egen skyld, når det var gået, som det var gået. I. C. Christensen tog da ordet og udtalte »at det var sørgeligt, det var gået, som det var gået. Vi har været forblindede, men når dette er muligt, var det sønderjydernes skyld, der enstemmigt havde vedtaget resolutionen af 17. nov. 1918. Man måtte efter dette anse afvigende standpunkter som umulige. Først da sønderjyderne delte sig, fik man øjnene op, men da var det for silde«.

Vanggaard skrev videre i sin beretning: »Ovenstående er et omtrent ordret referat af de faldne udtalelser, nedskrevet af mig under partimødet. Jeg har ikke tidligere set I. C. Christensen sådan. Madsen-Mygdals referat af Lord Hardinges udtalelser slog ham voldsomt. Jeg har aldrig før set ham så uforbeholdent indrømme begåede fejltagelser, det gjorde han her, og det vil altid være mig et godt minde om I. C. Christensen. Efter mødet havde jeg en samtale med I. C. Christensen, der lagde hovedskylden på H. P. Hanssen. Med Neergaard talte jeg også. Han lovede bestemt, at der af al kraft skulle arbejdes for garantier for de sydlige danske, dersom der frembød sig nogen mulighed«[177J.

Den mystiske indflydelsesrige person, som Vinding Kruse havde knyttet sit håb til, men ikke ville nævne, viste sig at være James Louis Garvin, som i en halv snes år havde været udgiver af den ansete søndagsavis »The Observer«. Han var kendt for at have haft nær kontakt til Lloyd George, men man kunne ikke tillægge ham afgørende indflydelse i politiske anliggender. Dette fortalte sekretæren ved gesandtskabet i London, Poul Scheel 21. nov. 1921 medarbejderen i udenrigsministeriets pressebureau Kristian Bure[178J.

Internationaliseringskampagnen var en episode i genforeningshistorien, som mere måtte anskues ud fra indrepolitiske end udenrigspolitiske aspekter. Det var for regeringen Neergaard af overordnet betydning, at markere en anden holdning til 2. zone end den, regeringen Zahle havde indtaget. Ved flere lejligheder blev den instruktion, som Erik Scavenius den 20. marts 1920 havde sendt til de danske gesandter citeret som vidnesbyrd om den kulde, der blev vist de danske i 2. zone, men nu skulle man altså gøre sit yderste for at interessere de allierede magter for den mulighed for beskyttelse af de danske, der lå i en internationalisering af 2. zone. Men stiller man spørgsmålet om regeringen gjorde sit yderste, må det nok besvares med et nej. Hvis der havde stået alvor bag internationaliseringsplanen, måtte regeringen på egne vegne, på egen risiko og ansvar, have bragt forslaget frem for de allierede hovedmagter. Regeringen Neergaard ville på intet tidspunkt løbe denne risiko. Neergaard havde iført sig både livrem og seiler, og hvis det ikke kunne lykkes Vinding Kruse og delegationen at opnå noget, ja, så kunne Neergaard som en anden Pilatus vaske sine hænder. Det er et spørgsmål, om Neergaard og Harald Scavenius virkelig på noget tidspunkt har haft tro på, at en plan om at internationalisere 2. zone har haft nogen som helst chance. Neergaards ord var vage og uforpligtende, men han opnåede sin indenrigspolitiske hensigt at berolige Flensborg-retningen, at give opinionen det indtryk, at der var gjort det yderste, så måtte man beklage, at der altså ikke var noget at gøre.

Da regeringen traf aftalen om at lade delegationen rejse til Paris og at udsende Vinding Kruse var den ikke klar over, at overdragelsen af 1. zone til Danmark skulle ske ved en traktat, hvori også Tyskland var part, og at der i forbindelse med en sådan traktat ville være chancer dels for at få en række forhold ordnet, som ikke var ordnet ved Versailles-traktaten og dels at give visse garantier til de danske syd for grænsen og endelig derigennem at opnå en aftale med Tyskland, der ville indebære en tysk accept af den tingenes tilstand, der blev oprettet, når Nordslesvig blev indlemmet i Danmark. Tyskland havde underskrevet Versailles-traktaten under protest, og denne traktat var derfor ikke i sig selv et sikkert grundlag for den kommende grænse. Samtidig med at den mellemslesvigske delegation søgte at føre internationaliseringstanken frem i Paris, var den danske regering stærkt optaget af forhandlingerne om overdragelsestraktaten. Det er tidligere nævnt, at de

to ting, internationaliseringen og den tresidede traktat var alternativer; en tid lang søgte regeringen i København at køre på begge spor; det lod sig i det lange løb ikke gøre; og da det kom til stykket satsede regeringen da også helt og fuldt på den tresidede traktat; den mellemslesvigske delegation og professor Vinding Kruse blandede sig efter bedste evne i udformningen af traktaten, men også de ville blæse og have mel i munden på en gang; for dem var den tresidede traktat det minimum, man under alle omstændigheder kunne opnå. Dette viste sig hurtigt at være en fundamental misforståelse. De opnåede i Paris kun at forsinke en afgørelse. For delegationen var det afgørende at vinde tid, i håb om at noget ville vise sig, for den danske regering måtte det være opgaven hurtigst muligt at få den tresidede traktat i hus.

17. Den tresidede traktat

Den fremgangsmåde, der skulle benyttes ved overdragelsen af det territorium, som efter afstemningerne ville tilfalde Danmark, var ret klart formuleret i Versailles-traktatens § 110. Den er tidligere citeret i sin helhed, her skal blot fastholdes, at inden den endelige grænselinje i detaljer blev afstukket i marken, ville de allierede og associerede magter på grundlag af afstemningsresultatet og efter forslag af Den internationale kommission og med hensyntagen til lokaliteternes særlige geografiske og økonomiske forhold, fastslå en grænselinje. Fra dette øjeblik kunne den danske regering lade territoriet nord for denne linje besætte af danske civile og militære myndigheder, og den tyske regering kunne indtil den nævnte grænselinje indsætte de civile og militære myndigheder, som den havde trukket tilbage. Når denne grænselinje blev notificeret Danmark og Tyskland gik suveræniteten over det område der skulle tilfalde Danmark over til de allierede og associerede magter, og de ville så overgive de nævnte territorier til Danmark.

Denne procedure regnede man med i Danmark, idet man dog håbede at kunne opnå visse indrømmelser til fordel for de danske syd for grænsen. Det første man ønskede var en optionsret for beboere i 2. zone, svarende til den, der i Versailles-traktaten var fastsat for beboerne i 1. zone. Dette var et af punkterne i den første instruktion, regeringen Neergaard sendte til gesandten i Paris. Denne svarede tilbage, at opnåelse af udvandringsret for danske minoriteter syd for grænsen sandsynligvis måtte købes ved indrømmelser på andre områder. Optionsproblemet kom til at spille en stor rolle i den følgende tid. Der forelå imidlertid den vanskelighed, at beboerne i det område, som Tyskland fik tilbage ikke skiftede nationalitet. Almindeligvis er optionsretten forbundet med, at et landområde overdrages fra en stat til en anden. Erik Scavenius havde været inde på tanken i sit cirkulæretelegram af 20. marts ud fra ønsket om gennem optioner at få reduceret de nationale minoriteter på begge sider af grænsen mest muligt. Opti-

onsret for de danske i 2. zone ville betyde en mulighed for en folkeflytning, men det var ikke i sig selv en beskyttelse for den danske folkedel. Hovedvanskeligheden lå dog deri, at der ikke folkeretsligt var noget fortilfælde for, at der var blevet givet optionsret til en befolkning i et område, der ikke skiftede fra en stat til en anden.

Det var ikke i Versailles-traktaten forudset, at man kunne stille betingelser til parterne i henhold til den lige omtalte artikel 110, men derimod måtte man i henhold til § 114, stk. 2, regne med forhandlinger om praktiske spørgsmål. Denne artikel lød: »Ved særlige bestemmelser skal alle andre spørgsmål afgøres, som måtte opstå ved den fuldstændige eller delvise tilbagelevering til Danmark af områder, hvis prisgivelse traktaten af 30. okt. 1864 havde pålagt Danmark«. Der var her tænkt på dansk-tyske forhandlinger, efter at suverænitetsskiftet havde fundet sted, men nu fik Laroche, som tidligere omtalt, på ambassadørrådets møde den 8. maj vedtaget, at der skulle udarbejdes en særskilt traktat, der skulle indeholde betingelser, som Tyskland skulle gå ind på for at få 2. zone tilbage. Herved kunne der også tages hensyn til nogle af de problemer, der naturligt ville falde ind under artikel 114 stk. 2.

Denne ændrede fremgangsmåde må nok ses i sammenhæng med punkt 14 i den skrivelse af 16. april 1920, hvorved Charles Marling fremsendte Den internationale kommissions indstilling til ambassadørkonferencen. Det hed heri: »Efter at de almindelige resultater af afstemningen i 2. zone er blevet kendt, har kommissionen modtaget talrige med underskrifter forsynede andragender, som udtrykker frygt for de forfølgelser, som den danske befolkning i Flensborg og de andre egne, der forbliver ved Tyskland vil blive underkastet, så snart kommissionens administration ophører. Historien, såvel som erfaringen fra de sidste måneder, lader ingen tvivl tilbage om berettigelsen af denne frygt. Under disse omstændigheder føler kommissionen sig moralsk forpligtet til, selv med fare for at overskride de strenge grænser for sin kompetence, at henlede de allierede magters opmærksomhed på den påtrængende nødvendighed af at træffe forholdsregler til beskyttelse af det danske mindretals materielle og moralske interesser«[179J.

Hvis man på højere sted i ambassadørrådet eller hos de 4 store, havde ønske om at efterkomme denne appel, var der en mulighed herfor i den af Laroche anviste udvej. Han rykkede dog ikke med det samme

over for Bemhoft klart ud med, hvad det drejede sig om, han sagde blot, at »... den af konferencen fremsatte grænse vil blive Tyskland notificeret under angivelse af visse betingelser, der samtidig skal accepteres«. Her blev der altså endnu ikke talt om en tresidet traktat, men blot om betingelser, som Tyskland måtte opfylde for at få 2. zone tilbage. Dette indberettede Bemhoft den 9. maj og fortsatte: »Til brug ved fastsættelsen af disse betingelser har Laroche igår eftermiddag anmodet om mine bemærkninger til idag den 9. Har samlet 10 punkter«. Bemhoft var klar over, at en del af disse punkter kunne blive gjort til genstand for senere forhandling i henhold til § 114, og der er her kun anledning til at nævne de punkter, der kunne betragtes som betingelser. Det var punkt 6. »Ingen tysk foranstaltning berørende afvanding uden forudgående aftale«. Punkt 7. Fredens § 195 [denne paragraf vedrørte de militære indskrænkninger, der blev pålagt Tyskland]. Det drejede sig om forsøg på at begrænse Tysklands militære rettigheder ved Flensborg fjord. Punkt 9. Optionsret og 10. Sager af videnskabelig og kunstnerisk interesse, d.v.s. man havde i Danmark en ønskeliste om arkivalier, malerier og oldtidsminder f.eks. Nydambåden, Hærulfstenen m.m.

Den 11. maj kunne Bemhoft fortælle lidt mere udførligt om de planer, som ambassadørrådet arbejdede med. »Man udarbejder nu forslag til en konvention mellem 3 parter... indeholdende fastsættelse af grænsen, bestemmelser om de i telegram af 9. maj nævnte punkter; denne konvention vil tillige indeholde de allieredes overdragelse af Slesvig til Danmark. . . Man har sagt mig, at man påtænker at indføre i konventionen en forpligtelse for Danmark til ikke at afstå de nu erhvervede landsdele uden de allieredes samtykke. Jeg har anmodet om, at forslaget måtte forelægges den kongelige regering, men kun fået tilsagn om underhånden at erholde det til gennemsyn«[180].

Forslaget til en tresidet traktat vedrørende Slesvig forelå til mødet i ambassadørrådet den 14. maj. Dagen efter fik Bemhoft lejlighed til at tage en afskrift, som han straks sendte hjem.

I første artikel blev den nye grænse beskrevet i enkeltheder, artikel 2 indeholdt selve overdragelsen af suveræniteten fra de allierede til Danmark med tilføjelse om, at Danmark ikke måtte afstå de nyerhvervede territorier uden hovedmagtemes samtykke. Den tredje artikel supplerede Versailles-traktatens regler om option i artiklerne 112 og 113 således, at alle personer over 18 år, der havde deltaget i afstemningen,

kunne vælge statsborgerskab i det af de to lande, som de måtte ønske. I praksis betød det en ret for beboere i 2. zone til at vælge at blive danske statsborgere, ligesom beboerne i 1. zone havde ret til at vælge tysk statsborgerskab. I artikel 4 fastsattes nogle finansielle bestemmelser, og i artikel 5 blev bestemmelsen i Versailles-traktatens art. 256 udvidet. I den var det blevet fastslået, at alle ejendomme, som tilhørte det tyske rige og de tyske lande, samt kronens, den tidligere kejsers og andre kongelige personers privatejendom skulle overgå til den stat, der erhvervede territorier fra Tyskland. Bestemmelserne blev udvidet til også at omfatte provinsen Slesvig-Holstens ejendomme; de dispositioner, der var truffet m.h.t. disse ejendomme efter 28. juni 1919 blev erklæret for ugyldige. Flere museer sorterede under provinsen.

Ifølge artikel 6 skulle der indsættes en særlig kommission, bestående af et dansk og et tysk medlem samt en repræsentant for de allierede magter, som skulle ordne alle de problemer, der ville følge af den nye grænsedragning, især hvad der vedrørte økonomiske forhold og godt naboskab, samt spørgsmål der vedrørte overførelsen af suveræniteten især med hensyn til arkiver for administrationen og for rets- og finansvæsenet. Dette blev nærmere forklaret derhen, at denne kommission skulle tilvejebringe overenskomster om gårde, hvis jorder ville blive gennemskåret af grænsen, om rørskæret i Aventoft sø, om mergel fra Ladelund til Nordslesvig, og om kvæggræsning i marsken. Hvad arkiverne angik, blev det forklaret, at de var anført som eksempler, der skulle gælde for alle andre lignende forhold som kunstneriske og videnskabelige gjenstande[181J].

I følge den sidste artikel forpligtede parterne sig til ikke at retsforfølge eller på anden måde genere personer på grund af deres deltagelse i afstemningskampen[182].

Det skal straks siges, at den tresidede traktat aldrig blev til noget; der blev forhandlet vidt og bredt om den i månedsvis; den havde kun haft en chance, hvis de allierede havde gjort rømningen af 2. zone betinget af, at tyskerne underskrev traktaten. Dette pres ville franskmændene nok være med til at udøve, men ikke englænderne.

Enkelthederne i den udformning, som traktaten efterhånden fik, er mindre vigtige, eftersom de aldrig fik retskraft. Hovedvægten skal derfor lægges på forhandlingens politiske perspektiv.

Samme dag som Bernhoft fik kendskab til traktatudkastet, den 15. maj 1920, indberettede han, at Frankrig og England var uenige om

troppernes tilbagetrækning, og at englænderne endog var indstillet på at trække dem tilbage, før traktaten var underskrevet. Gesandten anmodede indstændigt regeringen om at henvende sig til den engelske regering, for at få den til at lade tropperne blive, indtil overdragelses-traktaten var underskrevet. Bemhoft regnede med, at traktatforslaget ville blive færdigbehandlet den 19. maj, det ville så blive tilstillet Danmark og Tyskland. De to lande ville få en frist på 10 dage til at antage og underskrive[183]. Dagen efter forklarede Bernhoft, at den korte frist på 10 dage var et kompromis mellem det franske krav om, at tropperne skulle blive, indtil traktaten var underskrevet og det engelske ønske om øjeblikkelig evakuering. Regeringen i København opfattede dette kompromis således, at der nu var enighed mellem Frankrig og England, og det drog den 18. maj i et telegram til Bemhoft den næppe holdbare konklusion, »at både England og Frankrig er villige til at lade deres tropper forblive i afstemningsområdet, dersom det skulle vise sig, at Tyskland ikke underskriver inden den fastsatte frist. De bedes for en sikkerheds skyld underhånden forvisse Dem derom« [184]. Bernhoft mente 22. maj stadig, at skridt i London ville være nyttige[185]. Udenrigsministeren telegraferede så den 23. maj derom til Castenskiold i London[186], men svaret den 27. maj var skuffende. Af understatssekretæren i Foreign Office fik Castenskiold 27. maj at vide, at »Ambassadørkonferencen i Paris har drøftet dette spørgsmål og er kommet til den slutning, at de allierede tropper, hvis funktion det er at holde orden i 2. zone under afstemningen, ikke kunne bibeholdes der ud over det øjeblik, da den nye grænselinie er blevet notificeret vedkommende regeringer, eftersom deres nærværelse da ikke ville have nogen legal status, skønt det naturligvis ville blive nødvendigt at indrømme en tilstrækkelig tid til at rømningen kan udføres«. Konferencen fandt det imidlertid ønskeligt, at notificeringen af grænse-linjen ikke skulle finde sted, før konventionsudkastet [den tresidede traktat] var blevet meddelt den danske og den tyske regering. For at give en rimelig frist var tilbagetrækningen af de britiske tropper udsat til 15. juni. Det blev stillet i udsigt, at konventionsudkastet i første omgang ville blive tilstillet de to regeringer uofficielt, så de kunne fremkomme med deres bemærkninger og muligvis undertegne konventionen, førend den officielle notifikation og deraf følgende tilbagekaldelse af troppene[187].

Mellem den første formulering den 15. maj og den endelige udform-

ning af traktatudkastet undergik de enkelte paragraffer en hel del ændringer, som bl.a. den mellemslesvigske delegation havde øvet en vis indflydelse på. Det gjaldt ikke mindst optionsretten. Til at begynde med erkendte delegationen, at dette problem egentlig lå uden for dens opgave, men snart var den inde i intensive bestræbelser på at give så mange mellemslesvigere som muligt lejlighed til at optere for Danmark. Det skete blandt andet i en forhandling 17. maj, hvor delegationen sammen med gesandten og kammeradvokat Vagn Aagesen drøftede optionsbestemmelsen med den franske folkeretsekspert Fromageot. Kammeradvokaten sagde bagefter, at man burde være forsigtig og ikke kræve en for vidtgående optionsret, mens advokat Johannes Andersen som sin opfattelse hævdede, at der netop burde kræves en så vidtgående optionsret som muligt for at bjerge alle landsmænd i 2. zone hjem, selv om det kun kunne ske på denne måde.

Flere af de franske og engelske personligheder, som delegationen havde samtaler med, bl.a. Claudel, udtalte tvivl om, hvorvidt tyskerne virkelig ville underskrive den tresidede traktat, der på flere punkter gik ud over Versailles-traktatens rammer, men den mellemslesvigske delegation erklærede på grundlag af dens kendskab til tyskerne, at så snart disse havde vished for, at de ville beholde suveræniteten over Flensborg og hele anden zone, så ville de være så tilfredse, at den modstand, de ville yde, kun ville blive en slags bluff. Claudel var ikke enig i den opfattelse, men ønskede blot, at delegationen måtte få ret[188J.

I København var man imidlertid meget betænkelig ved de vide rammer for option, som delegationen ønskede. Den 18. maj krævede regeringen i København en vis begrænsning, men delegationen var af modsat mening, og sendte samme dag til regeringen i København et meget vidtgående forslag, som var aftalt med den franske folkeretsekspert Fromageot. Udenrigsministeriet krævede imidlertid i et nyt telegram optionsretten indskrænket. Det blev nu helt tydeligt, at delegationens ønsker kolliderede med regeringens, og Bernhoft følte sig nu foranlediget til at rejse det spørgsmål, om de delegerede og Vinding Kruse overhovedet havde mandat til at beskæftige sig med optionsproblemet. Da Bernhoft senere udarbejdede en kronologisk oversigt over begivenhedernes forløb skrev han: »Der opstod mellem d'herrer og mig en ret heftig strid, som tilspidsedes i de følgende dage, navnlig i forhold til professor Vinding Kruse, der stærkt fremhævede sin egenskab af delegeret for den kgl. regering og stillede i udsigt, at ville i den egenskab

rette en henvendelse til ambassadørrådet vedrørende optionsbestemmelse. Efter min opfattelse var delegationens og professorens hverv det rent politiske at undersøge muligheden for internationalisering (oprettelse af en international fristat) i Mellemslesvig. Men henholdende sig til de danske ministres pålæg fastholdt de herrer at have mandat til at beskæftige sig med traktaten, for hvilken de nærrede større interesse end for internationaliseringen, hvis uigennemførlighed hurtigt gik op for dem. Jeg lagde ikke skjul på, at som sagkyndige var deres plads i København, hvor de kunne lade regeringen nyde godt af deres viden.«

Den 22. maj indberettede gesandten, at ambassadørrådet [efter delegationens forslag] samme dag havde vedtaget at give en omfattende optionsret. I et telegram, der krydsede dette, fastholdt regeringen imidlertid sit krav om en begrænset optionsret. Det kom derved igen til strid mellem gesandten og professor Vinding Kruse; men Bemhoft var ikke stærk nok til at sætte sin opfattelse igennem, striden endte med et kompromis.

I København blev man mere og mere betænkelig og foreslog den 24. maj, at optionsretten for borgere i anden zone i hvert enkelt tilfælde skulle betinges af den danske regerings samtykke. Man var bange for en massiv tysk indvandring i Nordslesvig, hvis optionsretten blev givet helt fri. Den 26. maj afsluttede ambassadørrådet behandlingen af »Traktat vedrørende Slesvig« med en for den danske regering ikke tilfredsstillende formulering af optionsbestemmelsen. Kammerherre Bemhoft gjorde endnu nogle forsøg på at få ændret noget ved optionsparagraffen, og igen tørnede delegationen og gesandten sammen. Denne gang var Holger Andersen modparten. Men Bemhoft tog nu et fast standpunkt og nægtede at give Andersen visse oplysninger, som han havde ønsket at få. Bemhoft forklarede, at han ikke ville forsyne Holger Andersen med oplysninger om traktatens indhold, som eventuelt kunne anvendes mod den kongelige regering: »Jeg kan kun bebrejde mig, at jeg, uagtet delegationens kompetence, ifølge udenrigsministeriets meddelelse, kun omfattede internationaliseringsplanen, har givet den så vid adgang til at beskæftige sig med den slesvigske traktat navnlig vedrørende option. Jeg har måttet sige, at jeg gerne ville samarbejde, men ikke kunne finde mig i en kontrolkomité. Da advokat Andersen nu vender tilbage til London, vil jeg gøre ham opmærksom på, at enhver henvendelse fra ham til konferencen kun vil medføre fare for komplikationer. Professor Kruse ventes tilbage til Paris; jeg tør hen-

stille, hvorvidt hans rappel [tilbagekaldelse] ikke bør tages under overvejelse. Det er min overbevisning, at den franske regering intet vil gøre ved internationaliseringen, og Kruse vil derfor kun udsætte den kgl. regering, som hvis delegerede han optræder, for ubehageligheder«. Holger Andersen klagede til udenrigsministeren over gesandten, men han fik 8. juni at vide, at man i København billigede det af Bemhoft indtagne standpunkt[189]. Den mellemslesvigske delegations rolle var udspillet.

Da udkastet til traktaten endelig forelå var der tilføjet en ny artikel til de syv tidligere formulerede: »Enhver tvistighed, der måtte opstå m.h.t. udførelsen af nærværende traktat, skal forelægges en voldgiftskommission, der skal nedsættes i løbet af 14 dage efter nærværende traktats ikrafttræden og bestå af et medlem udpeget af de to regeringer efter overenskomst, eller i mangel af en sådan overenskomst, af rådet for Folkenes Forbund. Denne kommission træffer afgørelse ved stemmeflertal. Omkostningerne derved bæres af Danmark og Tyskland med halvdelen hver».

Det var den slesvigske delegation, der stod bag denne paragraf, man håbede derved at beskytte de danske i Mellemslesvig som følte sig særlig udsatte, og som frygtede tyske repressalier.

Den 31. maj blev traktaten sendt til den danske og den tyske regering, og de blev opfordret til at underskrive inden 10 dage. Samtidig ville grænsen blive notificeret, d.v.s. at overgangstilstanden ville blive bragt til ophør, og at Den internationale kommission ville blive trukket tilbage. Man var endelig ved vejs ende - troede man.

Holger Andersen telegraferede til Ribe Stiftstidende 31. maj: »Flensborgs sag er tabt. Udkast til traktaten er i eftermiddag officielt meddelt Danmark og Tyskland tillige med følgeskrivelse. Der gives her en meget kort frist til at antage eller forkaste. Ansvar for denne sørgelige løsning af vor store nationale sag falder på regeringen Zahle - Erik Scavenius - H. P. Hanssen«. Man måtte næsten tro, at de tre nævnte havde blandet sig i forhandlingerne i Paris.

Spørgsmålet var nu om den tyske regering ville gå med til den tresidede traktat. Da Det sønderjyske udvalg den 8. juni havde møde, var ministrene af den opfattelse, at traktaten ville blive undertegnet dagen efter, men Neergaard tilføjede: »Imidlertid er det ikke helt sikkert, at det går programmæssigt. Det vil jo kunne tænkes - men det er også det eneste, der kan tænkes - at tyskerne nægter at underskrive«[190].

Det gik ikke programmæssigt, rigtignok nægtede tyskerne ikke principielt at underskrive, men de kom med en række indvendinger, og de bad den 6. juni om udsættelse i yderligere 8 dage. De kunne henvise til, at der den 6. juni skulle være rigsdagsvalg i Tyskland. Den tyske repræsentant i Paris, hr. Goppert, rejste desuden på egne vegne kritik mod den måde, hvorpå optionsretten var formuleret. Anmodningen om udsættelse rettede tyskerne til formanden for ambassadørrådet, Jules Cambon, der mente, at man vanskeligt kunne afslå en udsættelse på 10 dage.

Den 11. juni holdt ambassadørrådet derpå et møde, hvor Cambon meddelte, at den danske regering var rede til at undertegne den tre-sidede traktat, men at tyskerne bad om udsættelse, og at de havde indvendinger mod enkelte punkter i traktatudkastet. Sagen blev udsat uden tidsfrist, men sådan at man skulle tage den op igen efter ca. 10 dages forløb, idet man forventede, at den politiske situation i Tyskland så ville være afklaret. Fransk mændene rejste igen spørgsmålet om, hvorledes der kunne udøves pres mod Tyskland, hvis den tyske regering nægtede at underskrive; derom ville Lord Derby imidlertid ikke diskutere, eftersom Versailles-traktaten ikke forudså pressionsmidler i dette tilfælde. Der var derefter enighed om, at Danmark og Tyskland officielt skulle underrettes om den nye grænselinje den 15. juni og Den internationale kommission skulle meddele, at dens hverv var endt. Det blev på mødet refereret, at den danske gesandt havde udtrykt frygt for, at danske i Flensborg ville blive arresterede, og han havde bedt om, at Bruce måtte blive i Flensborg for at give den danske minoritet sin moralske støtte. Lord Derby tillagde ikke denne frygt stor betydning, men ville referere forslaget til sin regering, men efter Sir Charles Marlings råd blev denne tanke afvist[191].

Fra Berlin fik regeringen i København nogle dage senere gennem gesandten, grev Carl Moltke, nærmere efterretning om de tyske indvendinger. Principielt var man utilfreds med, at traktaten på mange måder stod i modstrid med fredstraktaten. Den tyske regering var af den opfattelse, at den ved at underskrive Versailles-traktaten allerede havde antaget den grænse, der i henhold til denne ville blive fastsat. Andre overenskomster behøvedes ikke. Desuden havde den tyske regering indvendinger mod de enkelte artikler. Hvad § 6 angik, var den imod, at der i den foreslåede tremandskommission også skulle sidde en repræsentant for de allierede. Det ville betyde, at Tyskland altid ville

blive overstemt. Videre blev det forklaret, at samarbejdet med administratoren, hr. Haarløv gik udmærket, og det kunne bare fortsætte. Grev Moltke fandt det tvivlsomt, om Tyskland overhovedet ville skrive under[192].

Afgørende blev det, at englænderne nu definitivt havde besluttet, at de ville have tropperne hjem. De nødvendige forberedelser blev sat i værk, og de løb nu uafhængigt af den tresidede traktat. Den 5. juni fik den franske militærattaché i København en meddelelse fra admiral Sheppard, at de engelske tropper ville forlade Flensborg den 16. juni for via København at vende hjem til England. I dagene 17. og 18. juni skulle der afholdes en række festligheder for disse soldater i København. Militærattachéen var ikke sikker på, om de franske tropper skulle blive, i så fald måtte der fra den 16. at regne træffes forholdsregler til deres forplejning. Den franske krigsminister anbefalede den 10. juni i et brev til udenrigsministeren Millerand (der tillige var ministerpræsident), at den 22. bataillon af alpejægere samtidig blev kaldt tilbage, og det syntes Millerand nu var det eneste, der var at gøre. Han forklarede i en instruks til en række ambassadører, at denne beslutning ville betyde, at Tyskland uden videre igen kunne komme i besiddelse af 2. zone: »Det synes vanskeligt, at vi, for at undgå dette, skulle tilbyde at forlænge vores besættelse. Vi ville uden tvivl bestræbe os for at gøre det, (uden chance for øvrigt for at opnå tilslutning fra de øvrige allierede), hvis vi havde sikkerhed for på den måde at kunne begunstige Danmarks interesser. Det synes der ikke at være. Den tyske regering ville benytte sig af de engelske troppers afrejse, og deri finde et motiv til at bide sig fast i visse indvendinger, som de synes at have til hensigt at formulere mod visse bestemmelser i traktaten (option, konfiskation af ejendomme tilhørende det hertugelige hus). Englænderne, hvem en sådan holdning fra vor side ville stemme ugunstigt, ville uden tvivl vise sig så meget mindre tilbøjelige til at støtte Danmark, og enden på det hele ville blive, at vi havde påtaget os en ganske tung materiel og moralsk byrde uden nogen fordel for Danmark«[193]

Den 12. juni forklarede Bernhoft i en indberetning, hvad der var vedtaget i ambassadørrådet møde den 11. Grænsen ville officielt blive meddelt Danmark og Tyskland den 15. juni. Da Tyskland på forhånd havde frasagt sig suveræniteten ville den gå over til de allierede, som så ved den tresidede traktat, når den senere blev undertegnet, ville overdrage den til Danmark. Men fra det øjeblik grænsen var noti-

ficeret var 1. zone faktisk en del af Danmark; der manglede blot den formelle suverænitet[194].

Den 15. juni kl. 15.35 modtog H. A. Bemhoft af Millerand, som formand for fredskonferencen, den officielle notifikation. 1. zone var nu frigjort fra enhver forbindelse med Tyskland. Bernhoft tilføjede til sin meddelelse herom: »Jeg tillader mig at fremføre de varmeste ønsker om at denne grænse må blive til lykke for Danmark«[195]. Den 16. juni forlod de sidste franske og engelske tropper Flensborg, og tyske tropper rykkede ind.

Men alle formaliteter var endnu ikke i orden. Man manglede den formelle overgivelse af suveræniteten fra de allierede magter til Danmark. Der var to muligheder, enten at forhandle videre om den tresidede traktat og håbe, at Tyskland på et eller andet tidspunkt ville skrive under, eller man kunne vende tilbage til Versailles-traktatens bestemmelser, der ganske klart foreskrev, at de allierede magter kunne overdrage suveræniteten til Danmark uden hensyn til Tyskland, en opfattelse som også tyskerne delte. Sagen begyndte at haste, i Nordslesvig var dansk administration indført på adskillige områder, men der rådede megen usikkerhed, og i Tyskland blev der rejst heftig kritik mod den tresidede traktat, hvis indhold var blevet bekendt den 7. juni.

I Kieler Zeitung skrev Johannes Tiedje den 7. juni en harmdirrende artikel: »Vi har ikke mere at forhandle med Danmark om, og vi kræver af vor regering værdighed og sikker ledelse, at den nu heller ikke gør yderligere forsøg på at træde i meningsudveksling med Danmark, ligegyldigt af hvilken art. Lad danskerne komme til os, hvis de vil noget, og så kan de vente i forværelset, til det behager os at lukke dem ind. Det tyske folk og dermed vel også dets regering kan i tillid til sin gode ret trøstigt afvente, til Danmark har høstet, hvad det har sået. Hvem der sår vind høster storm. For regeringen består der ingen pligt til inden den 10. juni at undertegne den slutningsprotokol, som man vil forlange af den... Ingen tysk regering kan sætte sit navn under et instrument, som foregiver at være udtryk for en frivillig beslutning på grundlag af en retfærdig afstemning. Kun ved vold kan denne underskrift blive afpresset. Hertil har 2. zone ordet. Har vore tyskere i 2. zone tilstrækkelig folkelig, moralsk og økonomisk kraft til endnu i uoverskuelige måneder at tåle og bære Den internationale kommissions uvæsen, så må de nu under opbydelse af hele deres overbevisningstroskab hindre den tyske rigsregering i at prisgive vore nordgrænselands-

tyskere... Det er løgnens ånd, med hvilken Danmark fordrister sig til med en hædersmands mine at have umuliggjort enhver forhandling i Paris og nu med en folkeretlig afgørelses værdighed lader os tilstille et brutalt voldsdiktat til underskrift. Imod dette kan en demokratisk rigsregering, der hviler på redelighed, kun sætte et bestemt nej«[196J.

Den 6. juni havde der som nævnt været valg til den tyske rigsdag. Valget betød et kraftigt tilbageslag for socialdemokratiet, der havde båret dagens møje og hede siden revolutionen. Partiet gik tilbage fra 163 til 110 mandater, også det demokratiske parti havde stor tilbagegang fra 74 til 44 mandater, mens de uafhængige socialdemokrater havde fremgang ligesom de to konservative partier gik frem. Den koalition, der havde båret regeringen Bauer og Hermann Müller kom i mindretal, og den 8. juni trådte kabinettet tilbage, men det fortsatte som forretningsministerium. Som sådan havde denne regering virkelig en plausibel grund for at bede om at få yderligere udsættelse med hensyn til en eventuel underskrift på den tresidede traktat.

Med en lang ny forhaling som en sandsynlighed var der god grund for den danske regering til nu at søge tingene bragt i definitiv orden så hurtigt som muligt; under de givne forhold var det halsløs gerning at vente på tyskerne. Hvis de allierede tropper var blevet i Flensborg, havde det været en anden sag. Den danske regering besluttede at anmode om at få suveræniteten overdraget uden hensyn til den tresidede traktat. Ikke alene usikkerheden omkring denne traktat, men også forholdene i 1. zone måtte anbefale, at der nu kom en ende på den pinagtige overgangstid. I Nordslesvig var tilstandene meget brogede og utålmodigheden hurtigt voksende, overgangen var begyndt, men afslutningen derpå uvis. I maj og juni 1920 forandredes i Nordslesvig det ydre billede; det begyndte den 5. maj med soldaterne og de overordnede embedsmænd, og så gik det slag i slag. I disse forårsmåned skiftede landsdelen ham.

18. Hamskifte

Først den 3. maj var det officielt blevet meddelt, at Nordslesvig ville blive besat med danske tropper den 5. maj. I anordningen herom fra Den internationale kommission blev det tillige meddelt, at administrationen i fremtiden ville blive udøvet af en befuldmægtiget fra den danske regering [administrator] og kommissionen i forening. Den 6. maj kom derefter en hel række anordninger, bl.a. også den, at overborgmesteren i Flensborg Karl Holm havde trukket sig tilbage, og at den tidligere overborgmester, dr. Todsén nu var indtrådt i sit gamle embede.

Den nyudnævnte administrator for de sønderjyske landsdele kunne først den 11. maj komme igang for alvor. Da trådte hans kontor på Amtshuset i Aabenraa i funktion. Hans nærmeste medarbejder var den senere mangeårige borgmester i Haderslev Andreas Thulstrup, som siden februar havde ledet Det sønderjyske ministeriums kontor i Aabenraa. De to institutioners funktioner gled i praksis over i hinanden, men så længe Det sønderjyske ministerium bestod under H. P. Hanssens ledelse, havde tyngdepunktet ligget i København, nu blev det forlagt til den midlertidige institution i Aabenraa. Det sønderjyske ministerium blev i maj 1920 definitivt lagt ind under statsministeriet, Martin Hammerich fortsatte som kontorchef, men departementschefen i statsministeriet Frederik V. Petersen vogtede strengt over sin kompetence[197].

I Nordslesvig trådte nye organer i funktion. Landsdelen blev inddelt i 7 politikredse, og i hver politikreds blev ansat en politimester; de designerede politimestre tiltrådte med fuld politimyndighed. De kom alle nordfra. Administrationen af de kirkelige anliggender blev overdraget til den konstituerede biskop, der tillige var biskop i Ribe stift, G. Koch og til stiftamtmanden i Haderslev; det var administrator Haarløv. Det kommunale styre blev ændret, således at byråd og kommuneråd kunne vælge henholdsvis borgmestere og formænd efter regler svarende til de i

Danmark gældende. Det betød i løbet af maj måned, at de sidste tyske borgmestre fik folkevalgte, fortrinsvis dansksindede efterfølgere.

Det næste sæt forordninger der her skal omtales, gjaldt adskillelse mellem 1. og 2. zone. Hidtil havde forsyningen med levnedsmidler været fælles for de to zoner, men nu fik hver sit system. I Nordslesvig blev Holger Møllgaard fra 15. maj udnævnt til ernæringsinspektør og chef for ud- og indførselsreguleringen. Denne blev på papiret særdeles skrap. Kontrollen ved Kongeågrænsen og ved 2. zones sydgrænse blev opretholdt. Det nye var, at al vareudveksling mellem de to zoner fra 17. maj kun måtte finde sted efter indhentede ud- og indførselstilladelser. Fra 20. maj overtog den danske stats brødkornsadministration forsyningsopgaverne i 1. zone, - der var endnu brødrationering i Danmark. Et omfattende kontrolapparat blev sat i system langs 1. zones sydgrænse. Der blev oprettet en række kontrolposter, som strakte sig fra Høruphav på Als i øst over Kruså til Højer og Ballum i vest. Det var denne afspærring, der var forudsætningen for, at kronemønten kunne indføres, uden at få alt for uheldige konsekvenser for 2. zone.

Men ikke nok med det; fra natten mellem den 26. og 27. maj 1920 blev der indført pastvang og paskontrol mellem 1. og 2. zone; ja, ikke alene pastvang, der blev også efter en kort overgangsperiode indført visumtvang. Paskontrollen ved 2. zones sydgrænse blev samtidig ophævet.

Man kan forestille sig denne proces som et slusesystem. Der var sluseporte ved Kongeågrænsen og 2. zones sydgrænse, nu blev der sat en spærring ind mellem de to zoner, og i løbet af kortere eller længere tid kunne så den sydlige og den nordlige sluseport åbnes og vandstanden udjævnes. Det gik lettere mod syd end mod nord.

I en bog, der bærer titlen »Da Sønderjylland blev delt« er der anledning til at fremhæve natten mellem den 26. og 27. maj, som en væsentlig dato. Da blev adskillelsen mellem de to dele af Sønderjylland for alvor en kendsgerning, men endnu bestod grænsen ved Kongeåen som toldgrænse, hvor tyske toldembedsmænd udøvede kontrollen.

Den 20. maj blev kronemønten indført. Rent formelt var aktionen blevet indledt med en henvendelse den 9. maj fra generalsekretær Bruce til udenrigsminister Harald Scavenius. Bruce henviste til den vanskelige økonomiske situation, der var en følge af den lange ventetid; han nævnte, at priserne i realiteten svarede til kronepriser, og han fandt det umuligt at opretholde de maksimalpriser, der var fastsat i tyske

mark. I Sønderborg havde der allerede været en generalstrejke og CIS frygtede, at der skulle komme flere. Den internationale kommission ønskede derfor hurtigst muligt kronemønten indført, det ville, mente han, ikke stride mod aftalen mellem CIS og den danske regering af 29. april 1920[198J.

Stemningen i de tyske arbejderkredse i Nordslesvig kan illustreres med et brev som de samvirkende fagforeninger (Gewerkschaftskartell) i Haderslev 14. maj 1920 sendte til Den internationale kommission. »Som følge af den usalige fredstraktat er der indtrådt uholdbare tilstande heroppe i Nordslesvig. Landet er sønderrevet i to dele, og i spidsen for begge regerer en kommission, som ifølge tingenes tilstand absolut ikke er i stand til at tilvejebringe sunde tilstande i politik, forvaltning og økonomi. Hos os i den 1. zone har tilstanden allerede tilspidset sig så vanvittigt, at by og land, borger og embedsmand, arbejder og bonde er rede til at strejke. Der kan kun komme en ende på denne elendighed, når den ifølge fredstraktaten forudsatte fastlæggelse af den nye politiske grænse straks finder sted, og at der samtidig for landet syd derfor etableres en fri forbindelse med Tyskland. Sker dette, så er der absolut ikke mere brug for den til en ulykkelig virksomhed fordømte kommission og der vil være orden i Nordslesvig. På denne baggrund forstår vi, at en almindelig politisk folkestrejke står for døren i 2. zone, og vi erkender, at den også repræsenterer vor sag. Med dette udgangspunkt erklærer vi hermed, at vi forbeholder os at understøtte en folkestrejke i det sydlige område ved at proklamere en alle kredse omfattende sympatistrejke«. Den internationale kommission vidste ikke bedre end at sende denne skrivelse videre til administratoren for de sønderjyske landsdele. Problemet måtte nu blive hans hovedpine[199J.

Med møntfodsforandringen kom der skred i begivenhederne. Der var forberedt 4 anordninger, som den 14. maj blev udstedt af Bruce og Haarløv i forening. Den ene vedrørende selve møntforandringen, den anden forudså, at der skulle oprettes en lånekasse med en kapital på 10 mili. kr., den tredje at der skulle oprettes en udligningskasse, der kunne gennemføre omregning af kapitaler og renteindtægter fra tysk til dansk mønt. Denne kasse fik 63 miil. til sin rådighed eller 350 kr. pr. indbygger i landsdelen. Den havde til formål delvis at udligne den værdiforringelse, der var sket med markens kursfald. Markkursen svingede meget i disse måneder. Ved afstemningen i februar havde

den ligget omkring 8 øre for en mark, i maj var kursen ca. 13. Udligningskassen var en overgangsforanstaltning, men inden den kunne træde i kraft, måtte man hjælpe en række pensionister og andre nødstedte med rentefrie lån. Endelig var der blevet bevilget midler til et løntilskud i kroner til visse lønarbejdere for den sidste uge forud for kronemøntens indførelse. I alt var der stillet 1 million til rådighed hertil. Disse summer, i alt 74 millioner kr., var at anse som en gave til den sønderjyske befolkning[200]. Enhver fik lov at beholde markværdierne; mange gemte dem i håb om senere kursstigninger; de indtraf ikke, og mange blev dybt skuffede.

På tysk side ville man ikke uden videre affinde sig med disse dispositioner. Den 17. maj protesterede den tyske gesandt i København, v. Neurath mod, at der blev indført kronemønt i 1. zone, idet han henviste til, at den militære besættelse ikke havde berørt Tysklands suverænitæt. På den tyske regerings vegne skulle han gøre opmærksom på, i hvor høj grad en ensidig dansk aktion ville belaste Nordslesvigs ven-skabelige overgang til Danmark.

Men nu var klokken faldet i slag. Natten mellem den 19. og 20. maj holdt på Vamdrup station en jernbanevogn med danske pengesedler og skillemønt, næste dag fordeltes pengene til bankerne, og fra den 20. maj var kronen gangbar mønt i Nordslesvig. Den tyske mønt vedblev at være lovligt betalingsmiddel til årets udgang.

Møntforandringen havde til følge, at de talrige nødpengesedler, som kommunerne havde udstedt som erstatning for den knappe skillemønt, mistede deres gyldighed. Dermed forsvandt et farverigt moment i hverdagen.

Den udadtil mest iøjnefaldende forandring den 20. maj var dog postvæsenets overgang til dansk styre. Den 19. maj efter lukketid afleverede de tyske postmestre forretningerne til de danske efterfølgere, der længe havde været udpegede, og da posten næste dag blev bragt ud, var postbudene i byerne i røde uniformsjakker, et helt nyt træk i gadebilledet. Stempler, skilte og postkasser vedblev endnu nogle dage at være de gamle. Der kom ejheller danske frimærker, man fortsatte med plebiscitmærkeme, dog var værdierne nu anført i kroner og øre, og mærkerne var overstemplet »1. zone«. De var kun gyldige en lille månedstid, så de blev i høj grad samleobjekter.

Det ene forvaltningsområde efter det andet blev i løbet af maj og juni overtaget af danske embedsmænd. Det er tidligere omtalt, at man

fra tysk side tolkede fredstraktaten således, at begrebet den almene forvaltning ikke indbefattede domstolene. Det vakte derfor nogen overraskelse, da det preussiske justitsministerium den 22. maj meddelte, at det ønskede at kalde de tyske dommere tilbage. Årsagen til denne anmodning var de vanskeligheder, der opstod, da den danske møntfod blev indført. Dommernes lønninger, der udbetaltes i mark, slog ikke til. Men nu havde man ingen hastværk på dansk side; man så gerne en »blød« overgang, således at danske dommere i løbet af juni måned kunne sætte sig ind i sagerne, med det formål at overtage hele retsvæsenet fra juni måneds udgang. Den danske regering var imidlertid klar over de tyske dommers og andre tyske embedsmænds pengemæssige vanskeligheder, og der blev derfor truffet en ordning, således, at alle de endnu fungerende tyske embedsmænd ud over den fulde løn i mark fik tillagt halv løn, der blev omregnet til kroner. Med henvendelsen angående dommerne var der slået hul på isen. Landsretspræsidenten i Flensborg, Krätzenberg, der administrerede domstolene i det distrikt som også Nordslesvig havde tilhørt, anmodede et par dage senere om, at der måtte blive udnævnt en dansk justitsembedsmand, med hvem han kunne ordne alle de praktiske problemer ved overgangen. Det blev den designerede præsident for en nyoprettet »Søndre landsret« i Sønderborg, C. A. Ricard.

På samme måde fremsatte over for CIS de tyske jernbaners delegerede, regeringsråd Müller, ønske om, at en dansk jernbaneembedsmand måtte blive udpeget til at forhandle med ham. Denne opgave blev overdraget trafikinspektør Juul-Hansen, der i Aabenraa havde forbedret jernbanernes overgang. Jernbanepersonalet fik delvis dansk løn fra 20. maj.

Den 27. maj skrev administrator Haarløv en række breve til CIS om at foranledige overdragelsesforretninger dels for de to seminarier i Tønder og Haderslev og dels for statsskolerne i de fire købstæder. Nye rektorer skulle tiltræde, men man ønskede, at de tyske lærere skulle blive til skoleårets slutning mod den ovenfor beskrevne aflønning. Der var også fremsat ønsker om at få arrangeret overgangsforretninger for amtslandinspektørene. Medens i kongeriget landinspektørerne var frie erhvervsdrivende, havde man i Preussen en ordning med statsansatte landinspektører; denne ordning beholdt man efter genforeningen og den består den dag i dag; det er et af de få områder, hvor der endnu er forskel på forholdene nord og syd for Kongeåen.

Proceduren havde hidtil været, at CIS fungerede som mellemmand mellem administrator og de tyske myndigheder, men nu bad CIS om, at i fremtiden alle forhandlinger måtte foregå direkte med den tyske afviklingskommissær, landråd Triimpelmann, der var knyttet til provinsregeringen i Slesvig. Der udviklede sig et efter forholdene harmonisk samarbejde mellem ham og administrator Haarløv.

Kun på det kirkelige felt knirkede det. Konsistoriet i Kiel var blevet dybt krænkede over anordningen af 6. maj om administrationen af de kirkelige forhold. I en skrivelse af 12. maj henviste konsistoriet til den kgl. preussiske forordning af 24. sept. 1867, hvorefter konsistoriet havde fået overdraget tilsyn med og ledelse af alle kirkelige anliggender i hertugdømmerne Slesvig og Holsten; og hvis den nye forordning betød en ændring heri, kunne den ikke anerkendes som retligt bindende. »Det ville være en vilkårlig handling, der ville stride mod enhver international sædvane, hvis danske organer før den definitive afståelse af det pågældende grænseområde til Danmark fik overdraget forvaltningen af de kirkelige anliggender, uden at den hidtidige myndighed var blevet underrettet derom«. Hvis overgangen derimod først var forestående, så måtte der forhandles om enkelthederne. »Det skal ikke her undersøges«, hed det videre, »om selve den formelle statslige afståelse har opløsningen af de gamle bånd mellem det område, der udskilles af den hidtidige statslige forbindelse og den gamle landskirke til umiddelbar følge, eller om ikke en sådan adskillelse, i det mindste foruden tilslutning fra den afståede befolkning, ville kræve en lovgivning derom i de to stater. Vi er desværre i alt for høj grad blevet vænnet til, at hvor det drejer sig om tyske interesser går magt for ret, og den gamle uberettigede bebrejdelse, at vor slesvig-holstenske landskirke i Nordslesvig har tjent statens politiske interesser, afholder ikke vore modstandere fra, selv på hensynsløs måde at fare frem efter denne grundsætning. Forhandlingerne vedrørende den kirkelige formueforvaltning, den kirkelige beskatning og de gejstliges stilling er absolut nødvendige, ja, det at overdrage den kirkelige forvaltning til de fra dansk side udpegede personligheder kunne kun ske med konsistoriets medvirken, og dette var rede dertil, men det, der var forudset i Den internationale kommissions forordning, var et så alvorligt retsbrud og vidnede om en uforståelig tilsidesættelse af kirkelige interesser, at det var en uafviselig pligt på det skarpeste at protestere derimod. Men vil man blot tilsidesætte denne protest og gå over til dagsordenen, så må vi

også tåle denne uret, men ansvaret herfor falder på dem, der har ladet sig drive til denne fremgangsmåde«[201].

Protesten blev sendt til Den internationale kommission, som sendte den videre til den nye administrator, men den afholdt ikke administratoren fra den 19. maj at bede Den internationale kommission om at anmode de tyske provster i Nordslesvig om at aflevere provsteforretningerne og arkiverne til de konstituerede danske provster. Det ville de kirkelige myndigheder imidlertid ikke gå med til. Provst W. Steffen i Tønder sendte 23. maj en meget kras protestskrivelse. Ikke desto mindre overtog de nye danske provster uden overtagelsesforretninger deres embedsfunktion den 26. maj. De trådte i umiddelbar forbindelse med de kirkeældste i sognene, og de forhandlede om at få de mange ledige præsteembeder besat. Der blev iøvrigt truffet den bestemmelse, at alle præster skulle stille sig til valg, således at menighederne kunne afgøre, om de ville beholde den hidtidige præst eller ej. En del præster følte det dybt krænkende, at skulle stille til sådanne valg, når de engang var udnævnt til deres embeder, men et stort tal gjorde det og mange blev genvalgt.

Men også konsistorium kom ned på jorden. Det var lønningsforholdene, der fremkaldte en ny og mere moderat henvendelse til administratoren. Præsterne var, - som alle embedsmænd - i en vanskelig situation. Den kan illustreres med et brev, som pastor Wind i Døstrup den 21. maj sendte til administratoren for de sønderjyske landsdele:

»Da jeg igår den 20. maj vendte tilbage fra det danske præstekonvent på Nyborg strand, var ifølge Haderslev kredsdays anordning kronbetalingen indført på småbanen. Af denne grund måtte jeg betale for en billet til anden klasse 7,70 kr. eller i tilsvarende tysk mønt efter dagskursen rigelig 60 mark. Efter den gamle norm havde billetprisen været henved 15 mark. Jeg føler mig forurettet ved denne ordning, og besværer mig herved derover, fordi jeg som kirkens embedsmand endnu ikke har fået kronemønten indført som lønning. Det kan da vist ikke være urigtigt at ræsonnere som så: Når jeg fra en bestemt dag lovmæssigt skal betale kroner, så må jeg først have kroner at betale med. Derfor føler jeg mig forurettet og finansielt skadet ved det, der mødte mig igår. Og ikke jeg alene, der var et almindeligt skænderi i toget. En ung pige fra mit sogn måtte betale 67 mark for billet frem og tilbage fra Skærbæk til Kolsnap - mod ca. 7-8 mark ellers - fordi hun ingen kroner havde at betale med. Det er jo kun eet tilfælde. Men vi skal jo

købe noget hver dag. Man kan ikke fortænke købmændene i, at de forlanger kroner for deres varer, da kronemønten er indført, men hvad skal vi betale med, når vi ingen kroner har? Jeg har ikke hørt, at der fra vore myndigheder - jeg tænker her på de kirkelige - er gjort noget skridt til at vor gage forvandles til kroner. Og vi ventede, at dette var sket før betalingskravet i kroner var lovlig tilladt. Mit kirkeforstanderskab har ikke pengemidler i kronemønt; så står vi da i den vanskelighed, at vi skal købe for kroner, hvad livet fordrer, men vi har ikke kroner at betale med. Ærbødigst. Pastor Wind [202].

Den 27. maj anordnede Den internationale kommission at alle kirkelige indtægter og udgifter skulle omregnes til danske kroner, og det blev henstillet til kirkeforstanderne at yde præsterne et rentefrit forskud i kronemønt efter nærmere forhandling. Hvad selve overdragelsesforretningerne angik, fik konsistoriet dog sagen trukket så meget i langdrag, at det først den 6. juli gav den formelle tilslutning dertil; skiftet skete så i løbet af juli måned.

Mens afviklingen af det gamle embedsapparat og etableringen af det nye forløb relativt glat, blev de sociale spændinger stærkere og stærkere. Nok var kronemønten indført, men varestrømmene var ikke frie, og det gav anledning til, at priserne i det afspærrede område mellem Kongeåen og den nye grænse løb grassat. Den ene ugeløn, der var udbetalt i kroner til arbejderne kunne ikke dæmpe gemytterne. I begyndelsen af juni kom det til strejker og i nogle byer sågar til generalstrejke.

For at komme op mod prisstigningsproblemet blev der sidst i maj åbnet adgang til, at amterne kunne oprette prisreguleringskommissioner, og der blev rettet kraftige henstillinger til de erhvervsdrivende om ikke at sætte priserne i vejret. De gamle sønderjyske banker havde fået stillet ekstraordinære lånemidler til rådighed til at lette overgangen, men administratoren måtte indskærpe dem, at de ikke måtte tage højere rente end Nationalbankens diskonto.

Det var ikke let at etablere enighed mellem arbejdsgivere og arbejdere; administrator måtte optræde som mægler. Fra Dansk Arbejdsgiverforening var kontorcheferne Victor Henriksen og A. Höyer den 4. juni sendt til Sønderjylland for at hjælpe de lokale arbejdsgivere til rette med deres organisationsforhold. Så snart grænsepælene var flyttet, ville de forskellige centralorganisationer kunne udvide deres virksomhedsområde mod syd. Strejkerne havde bevirket, at der var megen

lydhørhed over for organisationsproblemerne. Men Den internationale kommission havde fået det indtryk, at de to herrer skulle »blande sig i den faglige strid«, og den nedlagde forbud mod deres virksomhed. Misforståelsen blev dog hurtigt opklaret, de to herrer fungerede kun som rådgivere.

Den 12. juni holdtes et møde mellem repræsentanter for arbejdere og arbejdsgivere fra alle nordslesvigske byer, og man tilkaldte desuden H. P. Hanssen. Det lykkedes at få strejkerne bilagt, således at arbejdet skulle genoptages 15. juni. Timelønnen blev fastsat til den i Danmark i ugen 5.-12. juni gældende. Efter et par dages overgangsvanskeligheder faldt sindene til ro[203J.

Under generalstrejken, der også ramte gasværker, natrenovation, elektricitetsværker o.l. havde »en hastigt organiseret« samfundshjælp klaret de mest livsvigtige funktioner. Det gav anledning til mange rappe bemærkninger, når man så byens bedre borgere højt til vogns med »æ Abfuhr«. (Det var det daglige udtryk for bortfjelse af WC spande). Samfundshjælpen klarede også gasværksarbejdet.

Når strejkebølgen lagde sig, hang det nok frem for alt sammen med, at toldgrænsen ved Kongeåen endelig kunne sløjfes. Da den ny grænse den 15. juni blev officielt kundgjort for Danmark og Tyskland, opførte definitivt den tyske suverænitæt. Natten mellem den 16. og 17. juni forsvandt derpå den tyske toldkontrol ved Kongeågrænsen, men endnu i nogle uger blev der til stor irritation for befolkningen opretholdt en dansk kontrol. Det var ønsket om at føre kontrol med varelagrene i Nordslesvig, der begrundede denne forholdsregel. Den 17. juni trådte tyske toldere i funktion syd for og det danske toldvæsen nord for den nye grænse. Nu åbnedes langsomt den nordlige sluseport, idet varer nordfra uhindret kunne sendes over den gamle grænse, og efter nogen tids forløb var vandstanden nogenlunde udlignet, men endnu længe sporedes overgangstidens vanskeligheder.

Set på 60 års afstand må man imidlertid erkende, at overgangen fra tysk til dansk styre foregik på en yderst civiliseret måde. Der var i de første år megen kritik af de retningslinjer, som de nye embedsmænd fulgte og de afgørelser, de traf. Ganske særlig kritisk forholdt sig naturligvis den del af befolkningen, som mod sin vilje var kommet under Danmark. Mens de slesvigske nationalitetsproblemer fra 1864 til 1918 ensidigt havde bestået i et modsætningsforhold på tysk statsområde, så medførte ordningen i 1920, at der blev lagt grunden til to nationale

mindretal. I forsommeren 1920 havde de endnu ikke fået en organiseret form; de var der som et befolkningsselement, hvis problemer var blevet diskuteret med henblik på en kommende mindretalslovgivning, men som selv kun svagt havde gjort sig gældende. Størst aktivitet var udfoldet af lederne for det tyske mindretal, der ville komme til Danmark. Næppe ret mange havde før den 14. marts overvejet en ordning for det danske befolkningsselement, der ville blive tilbage i 2. zone, og da man begyndte at overveje det, var tanken om en internationalisering til beskyttelse af de danske den mulighed der i offentligheden fik den stærkeste ræsonnans. Parallelt med den gik dog mange andre overvejelser om, hvordan man skulle give liberale vilkår for de tyske i Danmark, og hvordan man kunne sikre de danske syd for grænsen en national tryghed. Denne debat undlod ikke at gøre indtryk på de tyske myndigheder og de første spæde tilløb til en mindretalsordning syd for grænsen blev gjort sidst i marts 1920, mens i Nordslesvig de nødvendige love var klare til at blive vedtaget.

19. De to nationale mindretal i overgangssituationen

Den udbredte frygt for fremtiden hos de tilbageblevne danske i 2. zone og det stærke røre for at få området under internationalt styre havde på tysk side til følge, at man efter 14. marts alvorligt begyndte at overveje at indføre en mindretalsordning. I sin bog om afstemningstiden har Adolf Köster under den 24. marts 1920 oplyst, at der i hele afstemningsområdet var en livlig bevægelse for umiddelbart ved lov at fastlægge mindretalsrettigheder for de danske og endelig at få fjernet den gamle preussiske lovgivning, der var rettet mod de danske. I denne sammenhæng overvejede man i Flensborg by at oprette en kommunal dansk skole. Den 30. marts noterede Köster, at den preussiske statsregering havde udstedt en kundgørelse til fordel for mindretalsbeskyttelse, ifølge hvilken dette spørgsmål for fremtiden skulle overgå til den planlagte slesvig-holstenske selvforvaltning, og endelig den 19. april, at den preussiske regering havde besluttet, at ophæve alle de love og forordninger, som i Danmark blev anset for at være rettet mod danskerne og også sådanne, der var rettet mod rigstyske af dansk sindelag. D.v.s. at sprogreskriptet af 18. dec. 1888, forordning om skærpet brug af udvisningsmyndigheden, forbud mod brug af mærker og flag og forbudet mod danske sange blev ophævet. Forordningerne havde ikke været respekteret siden november 1918, men det så godt ud, at de nu definitivt blev ophævet, lidt sent måske, men bedre sent end aldrig.

Foruden den megen diskussion om de danskes fremtid og indsamlingen af underskrifter på petitioner for internationaliseringen, gjorde de afsluttende bemærkninger i kommentaren til Den internationale kommissions indstilling af 16. april også på tysk side et stærkt indtryk. Det hed heri, som tidligere citeret bl.a.: »Under disse omstændigheder følger kommissionen sig moralsk forpligtet til, selv med fare for at overskride de strenge grænser for sin kompetence, at henlede de allierede magters opmærksomhed på den påtrængende nødvendighed af, at træf-

fe forholdsregler til beskyttelse af det danske mindretals materielle og moralske interesser«. A. Köster udtalte hertil, at det beviste, hvor vigtig mindretalsbeskyttelsen var, et synspunkt, som han fra begyndelsen havde delt med moderate tyske repræsentanter. »Det kom ikke an på, at man hele tiden påberåbte sig § 113 i rigsforsfatningen, ofte var det folk, der ønskede denne forfatning ad hækkenfelt til, der gjorde det. Det kom an på, hvad man gjorde, og hvad man ikke gjorde. De centrale berlinske instansers forsømmelser og den »stærke hånds« politik, som endnu spøjte i nogle hoveder, hævnedes sig. Derimod viste det sig, hvor klog den taktik var, så hurtigt som muligt praktisk at begynde med minoritetsbeskyttelsen. En dunkel sky - den sidste forsvandt - da Paris ikke drog nogle konsekvenser af denne kommissærernes overflødige henvisning« [204].

Artikel 113 i den tyske rigsforsfatning var det eneste holdepunkt, der på det tidspunkt forelå for en mindretalsordning. Paragraffen havde følgende ordlyd: »De fremmedsprogede folke dele i riget må ikke ved lovgivning og forvaltning begrænses i deres frie folkelige udvikling, især ikke i brugen af deres sprog ved undervisningen og i den indre forvaltning«.

Der fandtes til denne grundlovsbestemmelse ingen udførelsesbestemmelser, der kunne anviser vej til at løse de praktiske problemer, men med henvisning til § 113 ansøgte det flensborgske skoleudvalg den 26. marts byrådet om bemyndigelse til at påbegynde forberedelse til at oprette en folkeskole for det danske mindretal; ingen gjorde indvendinger, og to dage senere opfordrede magistratens skoleafdeling ved en annonce forældre til inden 15. april at anmelde børn, der ønskede at komme i denne skole. Der var i annoncen en tilføjelse: »Der kommer kun børn i betragtning, som har dansk modersmål, og som for tiden besøger borgerskolen eller nu bliver skolepligtige«. Det var at give med den ene hånd og tage med den anden. I Flensborg var der gammel tradition for, at sprog og sindelag ikke faldt sammen, og det var årtier siden, de sidste danske skoler var blevet lukkede. Da det kom til stykket, blev talrige børn afvist, fordi de ikke kunne tale dansk. Ikke desto mindre var denne beslutning udgangspunktet for en mindretalsordning syd for grænsen, som den efterhånden i løbet af en halv snes år fik sin form.

Til stor overraskelse for alle, og måske også for sig selv, blev dr. A. Köster den 10. april 1920 udnævnt til rigsudenrigsminister. Hans bed-

ste kvalifikation var den måde, hvorpå han på tysk side havde ledet forberedelserne til afstemningerne, men iøvrigt var han ret ukendt. Den ansete redaktør Th. Wolff kommenterede udnævnelsen i Berliner Tageblatt: »Hvor har han lært at følge verdenspolitikens tråde, holde dem i sin hånd eller lært selv at knytte dem, og hvorfra har han erhvervet den nødvendige indsigt, og hvor har han fået skærpet blikket til at gennemtrænge en uendelig kompliceret international situation«[205].

På disse spørgsmål kunne man kun svare, at han kun havde tjent sine sporer ved en dygtig ledelse af den tyske afstemningskamp og ved samarbejdet med Den internationale kommission. For det slesvigske spørgsmål betød ophøjelsen, at der nu var første klasses sagkundskab i det tyske udenrigsministerium. Det sporedes snart. Den 7. maj henvendte den tyske gesandt i København, friherre v. Neurath sig til Harald Scavenius og nævnte i samtalens løb den mulighed, at mindretalsproblemerne kunne ordnes ved en gensidig traktat, og til Deutsche Allgemeine Zeitung udtalte dr. Köster: »Med hensyn til den påståede vanskelige stilling, i hvilken de danske beboere af den anden zone skulle befinde sig, måtte bemærkes, at denne vanskelighed straks ville falde bort, så snart danskerne sluttede en overenskomst med Tyskland om beskyttelse af de nationale mindretal. Det tyske udenrigsministerium havde allerede et omfattende udkast til en sådan traktat færdigt«.

Harald Scavenius afviste i en eller anden form v. Neuraths forslag, men da dette via Berlin meddeltes i pressen, udsendte Harald Scavenius et dementi, hvori han udtalte, at det danske udenrigsministerium ikke kendte noget til denne sag. Det fik v. Neurath til at sende et brev, hvori han mindede Harald Scavenius om, at han den 7. maj havde spurgt, om den danske regering var parat til med Tyskland at slutte en aftale om gensidig beskyttelse af mindretallene, hvorpå Scavenius havde meddelt, at en sådan tilbøjelighed ikke var til stede. Dette havde v. Neurath pligtmæssigt indberettet til sin regering, og han bad nu om at der måtte blive foretaget en berigtigelse af det dementi, der var udsendt af Ritzau. Det var en lidt flov affære; Harald Scavenius svarede, at han meget vel erindrede samtalen den 7. maj, men at han ikke havde opfattet gesandens udtalelser som et forslag, men blot som en tilfældig bemærkning om det pågældende emne. Harald Scavenius havde derfor ikke forelagt sagen for sine kolleger. Da han nu erfarede, at der var tale om et egentligt forslag til en overenskomst om minoriteternes retsstilling, havde han drøftet sagen med de øvrige ministre og resul-

tatet var, at den danske regering på det nærværende tidspunkt beklagede ikke at se sig i stand til at optage forhandlinger med den tyske regering om dette spørgsmål[206].

Når Harald Scavenius indrepolitisk set kom godt fra denne fadæse, var det fordi der i alle partier var enighed om, at Danmark ikke burde indgå en aftale om mindretalsproblemer med Tyskland; det var næsten det eneste, de var enige om. Det var erfaringerne fra tiden før 1864, der var gået de danske politikere i blodet; de ønskede ikke de idelige indblandinger i de indre anliggender gentaget. Forholdet var ganske enkelt det, at når en stor og en lille magt sluttede aftaler af denne art, kunne den store magt i tvivlstilfælde få sin tolkning gennemtruffet, den lille magt ville i fortolkningsspørgsmål altid være den underlegne.

I den givne storpolitiske situation vandt Tyskland ved sit forslag et point; alle danske forsøg på at få garantier for de danske mellemslesvigere indføjjet i den tresidede traktat blev afvist, fordi sådanne garantier forudsatte gensidighed på begge sider af grænsen, og derfor kunne man i Paris henvise de danske til at klare mindretalsbeskyttelsen direkte med Tyskland.

Det forhold, at Danmark afviste en traktat, indebar ikke, at Danmark nu ville videreføre de preussiske metoder og føre en hård forfølgelsespolitik mod de tysksindede. Tværtimod, det var en selvfølge, at frisindede grundsætninger skulle følges i forhold til den tysksindede befolkningsdel.

Livsnerven i et nationalt mindretals eksistens er skolevæsenet; derfor var den frisindede skolelovgivning der gennemførtes i 1920 af stor betydning, og den blev grundlæggende for hele den følgende udvikling. Et udvalg under Vælgerforeningen havde forberedt skoleordningen. Formanden for dette udvalg var gårdejer H. Jepsen Christensen, der siden 1910 havde været formand for Den nordslesvigske skoleforening. Denne forening tog i 1920, som mange andre foreninger, navneforandring. Det havde været forbudt offentligt at anvende ordet Sønderjylland eller afledninger deraf i stedet havde man brugt ordet Nordslesvig. Den nordslesvigske skoleforening blev nu til Den sønderjyske skoleforening, og således skete det over en bred kam.

Den nye skoleordning havde tre væsentlige træk. Forældrene fik en vidtrækkende indflydelse på lærervalg og skolens anliggender gennem direkte valgte skolekommissioner. Der blev oprettet amtsskoleledelser med vidtgående beføjelser og der blev ansat amtsskolekonsulenter

ter som ledere af det praktiske arbejde. På disse punkter afveg ordningen fra den i Danmark gældende.

Da skoleloven blev udformet, vidste man ikke om dele af 2. zone ville komme med til Danmark. På denne baggrund må man se en bestemmelse om, at skolesproget på landet fulgte folkesproget. (I købstæderne blev der oprettet danske og tyske offentlige skoleafdelinger). Hvis områder med tysk folkesprog var kommet til Danmark, var skolesproget her blevet tysk. Men under begge forudsætninger kunne der, hvis et bestemt antal forældre ønskede det, oprettes skoleafdelinger for modparten (ikke selvstændige skoler). Nu var alle landdistrikter i Nordslesvig dansktalende, og i praksis fik ventilen kun betydning for tyske forældre, der kunne kræve oprettet skoleafdelinger, når et vist minimum af elever var tilstede, men det forudsatte altså, at der også var en dansk afdeling. Denne ordning tilfredsstillede ikke hjemmetykkerne; de ville have egne skoler og ikke skoleafdelinger, derfor foretrak de efterhånden at oprette privatskoler, som loven også åbnede adgang til. Skoleordningen betegnede et stort fremskridt i forhold til tidligere tiders skolepolitik, både den danske i Mellemslesvig mellem 1850 og 1864 og den preussiske efter 1864, som man nu sagde farvel til.

Forberedelsen til denne nye lovgivning var foretaget af det nævnte udvalg og af undervisningsministeriet, derefter var forslaget blevet behandlet i Rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg, men den havde ikke været genstand for lokal debat. Den kom som en fuldbyrdet kendsgerning ved afslutningen af sommerferien 1920. Som helhed blev den vel modtaget af de danske, men den blev mødt med en ganske hård kritik fra de ledende blandt det tyske mindretal. To principper stødte sammen. Den nye danske ordning byggede på den forudsætning, at rettighederne blev givet til individer, der måtte slutte sig sammen for at udnytte dem, og det skete da også i fuld mål. Det tyske modforslag byggede på den forudsætning, at de der tilhørte mindretallet skulle tilmelde sig et særligt offentligt register, et kataster blev det kaldt. I henhold til de tilmeldtes antal skulle offentlige midler til skole, kirke, biblioteksvæsen, fritidsvæsen o.s.v. tildeles folkedelen som sådan, og denne skulle så gennem sine valgte organer administrere midlerne. Kulturel autonomi kaldtes denne ordning, hvis idégrundlag var udviklet i det gamle østrigske monarki. En ivrig talsmand for denne ordning var pastor Johannes Schmidt, der i februar 1920 havde opgivet sin præste-

gerning i Vodder og i Tønder var blevet redaktør af Neue Tondemsche Zeitung. Han havde allerede i efteråret 1918 været forberedt på, at den tyske befolkningsdel måtte regne med en tilværelse som minoritet under dansk styre, men den nordslesvigske tyskhed var i afstemningstiden ikke en selvstændig faktor. Det tyske udvalg, der ledede kampen i 1918-20, omfattede begge afstemningszoner og tyngdepunktet for arbejdet og tænkningen var Flensborg og der stod ingen organisation bag udvalget. Pastor Schmidts indsats i denne tid bestod ikke mindst i at forfægte tanken om den kulturelle autonomi. Den blev afvist fra dansk side. Den svarede ikke til forholdene i et område, hvor de objektive kendetegn for tilhørsforhold til et mindretal er meget få; i Sønderjylland er sindelaget det afgørende, og tanken blev også efter nogle års forløb opgivet af mindretallet.

Hvis pastor Schmidts ideer skulle være prøvet på virkelighedens grundlag, måtte den preussiske regering være gået i spidsen med et forslag om kulturel autonomi i 2. zone. En sådan tankegang lå imidlertid de preussiske embedsmænd ganske fjernt, og ligeså den tysksindede befolkning i Flensborg og omegn, og hvis Flensburger Nachrichten kunne tages som dens talerør, så det ikke for godt ud. Den 17. juni, da de tyske tropper vendte tilbage til Flensborg skrev bladet henvendt til nordslesvigerne: »Vi lover dem på denne glædesdag, der tilbagegiver os vor fulde frihed som tyske statsborgere, at vi aldrig skal glemme dem, at vi ved tilsvarende modforholdsregler mod det danske mindretal i Flensborg, som forbliver hos Tyskland, vil træde i skranken for dem, når som helst det bliver nødvendigt, og at vi ikke skal helme, før den folkeforsonende tanke om selvbestemmelsesretten virkelig er fyldestgjort ved en revision af grænsen«. Det var princippet om øje for øje, og tand for tand, der her blev proklameret. Heldigvis blev den danske mindretalsordning ganske anderledes, end skribenten havde forestillet sig, så den kom faktisk til at danne forbillede for den tyske.

Som et led i sin kampagne for kulturel autonomi fik pastor Schmidt i 1919 udgivet en pjece med titlen: »Der deutsche Weg zur Verständigung mit dem Norden«. Han har her taget ordet »tysk« til indtægt for sin meget personlige opfattelse. Mellem de synspunkter pastor Schmidt gav udtryk for, og de danske retningslinjer, der blev lagt til grund for den kommende mindretalsordning kunne der ikke slås bro. På langt sigt blev det de danske principper, der slog igennem, og idag er skoleordningen både nord og syd for grænsen baseret på den private skoleform, som er udgået fra den danske friskolelov.

Medens de tysksindede i Nordslesvig i nogen grad havde forberedt sig på en tilværelse som et mindretal under dansk styre, var der før 14. marts kun ganske få, der havde gjort sig forestillinger om de danskes vilkår under fortsat tysk styre i 2. zone. En dyb fortvivlelse greb de fleste. Her skal blot anføres et brev fra den unge Christmas Møller, som han den 27. marts sendte fra Flensborg til sin senere hustru, Gertrud Jessen: »Situationen i Flensborg er grumme trist, og jeg for mit vedkommende nærer ikke den fjerneste tvivl om, at alt, hvad der nu foretages, kun er krampetrækninger hos de faldne. Vi har uhjælpeligt tabt, og forbryderen går fri og over i historien som den kloge, retsindige, højhjertede. Dette er sandheden, men ikke hele sandheden, thi derefter kommer jo, at det er vor udygtighed, sløjhed og slaphed, som er skyld i at resultatet blev så sløjt«[207].

Det var stundens bitterhed, der fik Christmas Møller til at tale så nedsættende om den danske indsats, den havde været meget stor og meget velorganiseret, men mange generationers udvikling lod sig ikke ændre i løbet af nogle få måneder.

Der var andre, omend kun få, som med mere virkelighedssans så realiteterne i øjnene. En af dem var den vestjyske sygeplejerske Maren Sørensen, som senere tog en gerning op i Valsbøl vest for Flensborg. Hun havde før krigen virket som sygeplejerske bl.a. i Flensborg, og hun havde deltaget i afstemningskampen. For hende som for så mange andre, følte resultatet den 14. marts som en skærende, sviende smerte. Det skrev hun i en artikel i Hejmdal den 8. april 1920, og hun fortsatte: »Mit inderligste ønske midt i smerten er så at få lukket øjnene helt op for den fulde sandhed, om end det skal smerte tidobbelt, hellere lidelse i vågen tilstand end drømme sig ind i ulykke og sønderknuselse. Og kun i vågen virkeligheds tilstand har man mulighed for at se både frem og tilbage, begge dele er nødvendigt, hvis vi skal finde de rette lige veje mod fædrelandets sande sunde livsmål. Vi havde vel alle, også med det mørke syn på 2. zone, ventet mere, end virkeligheden gav os, man får så let sig selv til at tro på det, man af sit inderste ønsker. Men vi, som har færdedes derude og søgt at komme i sjælsforbindelse med folket, har jo gang på gang løbet panden mod muren og vidste gennem vore oplevelser, at vi ikke kunne vente meget. Og dog blev vi skuffede, dog gav den 14. marts os en skærende dyb smerte som længe og måske alle dage vil blive siddende i vor sjæls undergrund. Men jeg kan ikke indse, at denne smerte skal kunne få os til at

tabe modet, nej, jeg vil at den netop skal blive mig og os alle en spore til videre fremad, til aldrig at give op, men en spore i den forstand, at vi tager nøje sigte i sandhedens lys, så vi ikke farer vild fra begyndelsen af.

Vi, som arbejdede derude i disse uger, må ikke gå hjem med den tanke, at nu er vi færdige, nu har vi gjort hvad »vi kan« for Mellemlesvig. Nej, vi har ikke kunnet gøre »hvad vi kan« i nogle få ugers forceret jag i en tid, hvor både vi som arbejder, og det som vi gerne ville arbejde for er oppe i en unormal nervøs ophidselse. Vi har med disse ugers arbejde måske lige fået begyndt, fået taget det første skridt, vi har været indenfor døren og hilst goddag. Det kan ikke have været vor mening blot at rejse ned og kaste en glød ind i folkelivet i Mellemlesvig, og så når den brændte, rejse af derfra, hjem til vort eget og ikke bekymre os mere om, hvad enten vore folkefæller kunne være herrer over ilden eller fortæres af den.

Landegrænsen syd for Mellemlesvig måtte vi opgive denne gang; thi sindelaget var ikke vort, og at tage land med længere, end hvor sindet, tanken, livet er med, er som at ville høste førend komet er vokset. Vi må nu lade afgørelsen tale, vi kan ikke den ene dag arbejde hen til en folkeafstemning, og så, når den falder ud mod vort ønske, sige at den ikke gælder. For vor egen skyld, om ikke for andres, kan vi det ikke, vi kunne i så fald ikke se hverken os selv eller verden i øjnene, men måtte bøje vore hoveder i skam for vor egen tanke. .. Men bliver vi end nødt til at opgive landegrænsen, vore folkefæller dernede vil vi aldrig opgive, dem må vi aldrig svigte. De mennesker, der levede i håbet ved vort komme, i hvem det danske nationale sind fomyedes i denne tid, de hører os til og må støttes af os både i åndelig og økonomisk henseende, og er vi ikke rede til at give denne støtte, så har vi begået en stor forbrydelse ved at have været dernede; thi deres stilling er derved blevet meget vanskeligere, ja næsten utålelig.

Vort nutids- og fremtidsarbejde over for Mellemlesvig er akkurat det samme efter den 14. som før den 14. marts. Vort arbejde, vor pligt er ved alle til rådighed stående midler og veje, at bibringe dem dernede, som tilhører os, de livsværdier, vi ejer i vort folkesamfund, for derved at frelse dem fra moralsk og økonomisk undergang. Men det vil koste kampe, det vil koste lidelse både for dem og for os, det vil blive at stemme op imod strømmen; men det har vi kunnet i Nordlesvig, og det øger blot viljen og øver kræfterne. Mange vil sige, det

er håbløst arbejde at tage kampen op, når ikke Mellemslesvig kommer med; men der er intet håbløst uden det at miste håbet, og hvis der er en livskraftig dansk kerne, der ikke kan, ikke vil gå til grunde, en vilje der tør vove at lide, da er der det, vi kan forbinde os med, da er der det, hvor ud af nyt liv kan gro, vi fra dansk side kan hjælpe åndslivet op, og ad denne indre livets vej vinde Mellemslesvig tilbage, men ikke i løbet af nogle uger, måneder eller få år. Nej, det gælder om her at tage langt sigte, at have stor tålmodighed, klare hjerner og varme hjerter. . . Der må godt blive kappestrid mellem de to nationer i et grænseland, blot vi fra begge sider vil noget godt, og vi er frisindede overfor hinanden. Lad os kun komme fra nord og fra syd med det bedste, de to folkeslag ejer, og plante det ind i grænsefolket; det var bedre, end hvad vi hidtil har gjort fra begge sider, nemlig rolig set på, at alt, hvad der kan højne menneskelivet, blev næsten udyrket i grænselandet, så åndslivet fik lov at sygne hen.«. . .

Denne artikel er gengivet så udførligt, fordi den på en måde udstak de retningslinjer, der faktisk blev fulgt i de følgende år. Men da den fremkom, den 8. april 1920 var der endnu ingen ræsonnans. Den havde næppe haft chance for at blive optaget i Flensborg Avis. De ledende danske syd for grænsen var på dette tidspunkt ved at forberede sig på at rejse til Paris for at gøre et sidste forsøg på at opnå et gunstigere resultat, end det der tegnede sig, når Versailles-traktatens artikler skulle følges. De fik lov til at prøve mulighederne til det aller yderste øjeblik sidst i maj. Imens deltes de facto det gamle hertugdømme Slesvig i to dele. Da delegationen i begyndelsen af juni vendte hjem fra Paris var den nye grænselinje blevet meddelt til den danske og den tyske regering; Tyskland ville fra 15. juni 1920 miste suveræniteten over Nordslesvig, men samtidig indtræde i sine fulde rettigheder i 2. zone.

Den 10. juni holdt Flensborg-gruppen møde i Tinglev, hvor der blev aflagt referater om delegationens rejse til Paris. Disse referater indeholdt egentlig ikke noget nyt for deltagerne; offentligheden var løbende blevet holdt underrettet, og der havde flere gange i aviserne stået, at slaget var tabt; der fremkom bitre artikler med de sædvanlige anklager mod den afgåede regering og mod H. P. Hanssen, men nye overvejelser var begyndt, og ny aktivitet kunne spores. På mødet den 10. juni erklærede gårdejer Peter Budach for sit vedkommende at ville blive på sine fædres jord, og han udløste stemningen med ordene: »End en dyst tør vel dansken ride, end en dyst« [208].

Den 5. maj havde man på et møde i Flensborg med stor deltagelse oprettet en Dansk Skoleforening for Flensborg og omegn. Den ville støtte de bestræbelser, der på det offentliges foranledning var sat i gang for at oprette en dansk borgerskole, og den ville arrangere kursus i dansk for børn, og den planlagde at oprette en realskole. Arkitekt Andreas Dall var formand for bestyrelsen. Den 20. maj havde foreningen en annonce i Flensborg Avis med opfordring til interesserede, om at indmelde sig. Den planlagte realskole var tænkt som en privatskole. De gældende love foreskrev, at private skoler skulle være organiseret således, at de med hensyn til fag og timetal gik videre end folkeskolen; i praksis fastsattes disse krav til realskoleniveau[209]. Det var den spæde begyndelse til det, der senere blev Duborgskolen. Planen fik ikke nogen venlig modtagelse i den tyske presse. Under overskriften »Den danske skole og os« skrev Flensburger Nachrichten 1. juli: »Vi vil bygge en mur om den første danske kulturanstalt i Flensborg, over hvilken man ikke kan kravle bort, og snart vil det vise sig, at den danske skole var en abort, der allerede i sin første opståen bar dødens kim i sig«. Dette viste sig dog at være en misforståelse.

Flensborg Avis kom som bladforetagende ved grænsedragningen i en vanskelig situation. Den 17. juni indeholdt bladet en artikel om fremtiden for de danske syd for den nye grænse. Der henvistes til, at der fra Danmark var kommet mange opfordringer til de danske i 2. zone om at holde ud. Sådanne henvendelser fremkaldte harme hos flensborgere, hed det. »De havde holdt ud trods hån og spot. Nu skulle de ofre al udsigt til lykke og velfærd for at slides sønder, efter at Danmark havde lukket døren for dem... Det er klart, at alle, der er knyttet til hjemstavn, kun meget modstræbende kan tænke sig den mulighed at rejse. Uden nødvendighed vil ingen søge bort, hvor ringe end håbet til fremtiden er blevet. .. På samme måde går det Flensborg Avis. Vilkaerene under tysk styre falder ikke så tungt i vægtskålen, som bladets livsbetingelser i det hele taget. Seks syvendele af dets holdere bor nord for den nye grænse. Bladets vigtigste opland er Nordslesvig. Fortrænges det her, så er også dets stilling i Flensborg undergravet og dets styrke som grænsevæm ødelagt. Uden at overvurdere bladets betydning tør det dog måske siges, at hverken Nordslesvig eller Danmark vil være tjent med, at det sker og, at det ville være en triumf for de nedbrydende kræfter i folket. Bladet vil kunne hævde sin stilling i Nordslesvig, når det byder sine læsere, hvad der kræves af en inden-

rigsk avis og holder dem fuldt på det løbende i alle også indrepolitiske forhold, og det er meget tvivlsomt, om dette vil være muligt for et blad, der udgår syd for grænsen. Hvilken end ordningen bliver, så vil Flensborg Avis for fremtiden med fuld kraft tage sigte på sine opgaver, at støtte danskheden i Mellemslesvig som talerør for den derværende danske befolkning og samtidig at hævde sin stilling i Nordslesvig som stedligt blad for hele strøget fra Alssund ned langs Flensborg fjord tværs over landet og op langs Vestkysten og som talsmand for de opbyggende og bevarende kræfter i det danske folk...«

Enden på overvejelserne blev en fortsættelse i Flensborg. Bladet havde på det tidspunkt ca. 15.000 abonnenter, deraf altså godt 2000 syd for den nye grænse.

Den samlede organisation for de danske i Mellemslesvig havde i afstemningstiden været Den nordslesvigske Vælgerforenings afdelinger. Vælgerforeningen nåede ca. 8000 medlemmer i Flensborg og omegn. Ved afstemningen havde byen været inddelt i 22 distrikter, og inden for denne ramme var der opbygget et velfungerende tillidsmandsapparat. Ernst Christiansen noterede i sin dagbog: »Den 18. juni holdtes det første tillidsmandsmøde efter ulykken... Livlig drøftelse med et mod til at fortsætte, som virker opmuntrende. På et distriktsformandsmøde bagefter foreslår jeg at danne et udvalg til at forberede en ny organisation på langt sigt«[210]. Den 26. juni vedtog en stor forsamling at opbygge en ny forening »Den slesvigske forening«, opkaldt efter den første danske forening i Sønderjylland. I de følgende år blev denne den centrale organisation for de danske sydslesvigere. Det skal her lige indskydes, at hjemmetyskeme, da de med henblik på det første folketingsvalg efter genforeningen oprettede en forening, benyttede navnet: »Schleswigscher Wählerverein«. Det var således »det slesvigske«, der blev foretrukket både nord og syd for grænsen, men Den slesvigske forening var lige så dansk som »Schleswigscher Wählerverein« var tysk. Navnet var i begge tilfælde valgt for ikke at skræmme sympatisører bort.

Grænsedragningen havde for Flensborg-bevægelsen den konsekvens, at den rent faktisk blev delt i en nordlig og en sydlig del. I de bevægede måneder siden sommeren 1919 havde Flensborg-bevægelsen i Den nordslesvigske vælgerforening udgjort en fraktion og vel at mærke lå dennes tyngdepunkt talmæssigt nord for Clausen-linjen. Efter grænsedragningen orienterede Flensborg-retningens nordslesvigske del sig

mod de danske partier, en del sluttede sig til de konservative, andre til partiet Venstre, men muligheden for at føre en fælles politik omfattende begge zoner var nu bortfaldet. Tilsyneladende har redaktør A. Svensson regnet med muligheder for en fortsat fælles politik med krav om revision af grænsen som program.

I Berlingske Tidende den 9. juni kunne man læse et tilløb til en debat om dette problem. Det hed: »Bladet Danskeren retter følgende spørgsmål til os: »Vil Berlingske Tidende støtte en danskhedsbevægelse fra Flensborg til Danevirke med det kulturelle formål at bevare dansk sindelag på gammel dansk grund og det politiske formål gennem Folkenes Forbund at opnå en senere revision af den nuværende afgørelse, der ikke er nogen løsning af et tusindårigt grænsespørgsmål og ikke havde noget med virkelig fuld og fri udøvelse af selvbestemmelsesretten at gøre. Vil Berlingske Tidende af al kraft modvirke den fornyede udgave af tyskerkursen, vi nu kan belave os på, de forsoningsorgier hen over den forråbte mellemslesvigske danskhed, som især radikale aviser allerede slår til lyd for«.

Hertil svarer vi, at vi af al evne vil virke for bevarelsen af dansk sindelag på gammel dansk grund i Slesvig, og at vi betragter den således formulerede opgave som både kulturel og national. At et blad som Danskeren, der sidder lunt og godt i Haderslev, tillige, således som forholdene nu ligger, kræver politisk aktion af danskheden syd for den nye grænse, finder vi hverken sømmeligt eller forsvarligt over for vore landsmænd dernede. Tyskerkurs og forsoningsorgier vil radikale aviser forgæves attrå i det nuværende Danmark.

Vi håber, at dette svar er tilstrækkelig tydeligt. Men vi vil gerne ledsage det med et godt råd. »Danskeren« understreger ligesom andre nationale blade den sandhed, at Danmark ikke har ret til at kræve noget af danskerne i den del af Slesvig, som bliver ved Tyskland. Så lad os da blive fri for den selvmodsigelse, at man af disse danske kræver medvirken til politiske bestræbelser, som kun ville knuse dem selv. Lad os bede dem om at holde ud dernede, lad os love og give dem støtte til sikring af deres åndelige og timelige liv, lad os sige dem, at de ikke kan undværes der, hvor de er. Sig ikke til dem, at Slesvig bliver dansk, hvis de holder ud. Men sig til dem, at hvis de vandrer ud, bliver Slesvig det aldrig i evighed. Da vil de kunne træffe et valg, som deres kræfter og samvittighed byder dem at træffe. Ingen bebrejdelser skal rettes mod dem, hvis de opgiver kampen som tabt. Men hvad vil det

Danmark, der lod dem blive i det fremmede, ikke være rede til at yde dem, hvis de vælger at holde ud? I sandhed ved deres eksempel kan det danske folk vinde håb om oprejsning efter ydmygelsen, om hæder efter skam«[211].

Bladet *Danskeren* udkom ikke i dagene 4.-17. juni 1920 på grund af strejke, formentlig skyldes foranledningen til artiklen et brev fra A. Svensson til redaktionen i Pilestræde.

Det var indlysende, at kun de dansksindede sydslesvigere selv kunne afstikke den politiske linje, de ville følge. Den tilskyndelse, der kunne ligge i det af Svensson fremførte spørgsmål, fandt ikke genklang syd for grænsen. Der blev ikke formuleret noget grænserevisionskrav svarende til det tyske, tværtimod, de danske i Sydslesvig stillede sig på kendsgerningernes grund, accepterede den trufne ordening og indrettede sig på en tilværelse som et dansk mindretal under fortsat tysk styre.

Den 16. juni forlod de sidste allierede soldater 2. zone og den 17. juni rykkede tyske tropper ind, og de blev på Søndertorv modtaget af en stor forsamling. Overborgmester Todsén bød dem velkommen, og rigsudenrigsminister Köster, der endnu fungerede i embedet, kunne med berettiget tilfredshed se tilbage på den indsats, der var gjort for at udnytte de muligheder, der lå i fredstraktatens bestemmelser for at bevare Flensborg for Tyskland.

I 2. zone vendte alt tilbage til det gamle, dog med den forskel, at den nære grænse gjorde Danmark til en realitet på en helt anden måde end tidligere. I 1. zone manglede endnu en hel del formaliteter, før genforeningen kunne blive fuldført. Danmark havde nok fået området overdraget, og kunne disponere helt frit, men suveræniteten var foreløbig kun gået fra tyskerne til de allierede, endnu manglede overdragelsen til Danmark. Det følte som en stadig mere påtrængende nødvendighed at få de sidste formaliteter bragt i orden.

20. Suverænitets overdragelsen

Da man i Danmark blev klar over, at den nye grænse ville blive notificeret den 15. juni, og at de allierede tropper derpå ville blive trukket hjem fra 2. zone, ændredes de forudsætninger, hvorunder man siden begyndelsen af maj havde forhandlet om den formelle side af Nordslesvigs genforening med Danmark. Rigtignok kunne forhandlingerne om den tresidede traktat fortsætte, og man kunne håbe på, at ministerkrisen i Tyskland ikke måtte blive for langvarig, men det stod klart, at den tresidede traktat kun kunne bringes i hus efter langvarige og vanskelige forhandlinger, hvis overhovedet, og at Tysklands forhandlingsposition var blevet en helt anden, efter at de allierede tropper var borte.

Den 14. juni gav Harald Scavenius udtryk for sine bekymringer over for den franske chargé d'affaires i København, H. Martin. Når der ikke blev noget sammenfald mellem tildelingen af suveræniteten og grænsens notification, frygtede Harald Scavenius, at det i Nordslesvig ville føre til, at det tyske mindretal ville søge at drage fordel af den unormale tilstand og skabe vanskeligheder, som kunne have en uheldig indflydelse på den indre politik og bringe regeringen Neergaard i en uheldig situation.

Dagen efter bad Harald Scavenius Bemhoft undersøge, om de allierede ville være villige til ved en særlig note at bekræfte, at suverænitets overgang til Danmark måtte regnes fra den dag, grænsen var blevet notificeret, altså 15. juni. Der var ikke i Versailles-traktaten foreskrevet bestemmelser om nogen mellemtilstand, når Den internationale kommissions virksomhed var ophørt, skrev han, og der var ikke regnet med en særlig periode, i hvilken Danmark skulle udøve højhedsret på de allieredes vegne. Praktiske forhold talte også for at Danmark måtte blive sat i stand til at udøve suveræniteten straks. Danske embedsmænd, dommere o.s.v. måtte optræde i den danske regerings navn; de kunne ikke optræde i de allierede staters navn, ligeledes måtte

Danmark kunne varetage nordslesvigernes interesser i udlandet og være ansvarlig over for udlandet m.h.t. handlinger, der foretoges i de sønderjyske landsdele. Hvis de allierede derfor umiddelbart ville overdrage suveræniteten til Danmark, ville det være at betragte som en formel bekræftelse på den faktiske tilstand[212J.

Lidt grundigere gik Harald Scavenius ind på problemet i et nyt telegram til Bemhoft den 17. juni. Sålænge suveræniteten ikke definitivt var overgået til Danmark, kunne danske love ikke som sådanne sættes i kraft, skrev han og fortsatte: »Man ser sig derfor ikke i stand til at gennemføre de nøje forberedte planer, der er lagt m.h.t. Sønderjyllands indlemmelse i Danmark i legislativ henseende, men må indskrænke sig til at gennemføre de absolut påkrævede foranstaltninger derved, at nogle... lovforslag sættes i kraft ved anordning og derefter bekendtgøres af en administrator. Herved opstår imidlertid den største uklarhed og usikkerhed i retsforholdene«. Harald Scavenius skrev videre, at man havde planlagt genforeningsfestlighederne til at kulminere med et stort møde på Dybbøl banke den 24. juni, også af hensyn hertil ønskede man at få formaliteterne bragt i orden. Gesandten skulle derfor søge at stemme ambassadørrådet positivt. Det lykkedes ham. I en foreløbig form nåede et venligt svar frem til København den 21. juni og i sin helhed kom det den 24. juni. Straks den 21. skred regeringen til handling. Det hed i svaret fra ambassadørkonferencen: »Besjælede af ønsket om i så fuldt omfang som muligt at efterkomme den danske regerings anmodning, har ambassadørerne bestemt inden for den kortest mulige frist at skride til undertegnelse af en traktat, som skal sluttes mellem de allierede og Danmark, med det formål at overdrage til dette sidste suveræniteten over de territorier, som det allerede den 15. juni fik besiddelsen over. Denne traktat vil give Danmark lovlig hjemmel til at udøve suverænitetsretten. Indtil denne traktat er undertegnet og trådt i kraft, har jeg den ære i hovedmagtemes navn over for Dem at erklære, at det er disse en glæde ved nærværende at tilkendegive den danske regering ret til frit at udøve på de nævnte territorier den kgl. myndighed, for så vidt angår såvel den udøvende, den lovgivende og den dømmende myndighed som enhver anden af suverænitetens beføjelser.« Derudover ville man snarest muligt skride til underskrivelse af den tresidede traktat, hed det videre[213J. Den traktat, der nu var i udsigt kaldte man den to-sidede traktat; den skulle altså ikke overflødig gøre den tresidede, men ordne det mest påtrængende problem.

Den 22. juni holdt Det sønderjyske udvalg møde, og her gjorde statsministeren rede for de skridt, der nu ville blive foretaget. Alt var for så vidt parat. Netop den 22. juni blev de ændringer i grundloven, som genforeningen gjorde nødvendige, endeligt vedtagne i landstinget. Man havde forhandlet derom i vinteren 1919-20; de radikale og socialdemokraterne havde ønsket en del videregående ændringer i grundloven, men kun de punkter, der var enighed om mellem alle 4 partier, blev gennemført. Bl.a. blev det maximale antal af henholdsvis folketings- og landstingsmedlemmer ændret. Folketinget havde hidtil haft 140 medlemmer, det kunne nu have 152 medlemmer og landstingets medlemstal blev maksimalt 78, men ved de valglove, der blev vedtaget samtidig var tallene 149 folketingsmedlemmer og 76 landstingsmedlemmer. De højere tal i grundloven var et levn fra de forhandlinger, der var ført under den forudsætning, at 2. zone var kommet med til Danmark. Man ønskede ikke debat om dette problem og tallene blev stående.

Under de indgående drøftelser i 1919-20 havde man længe overvejet den rette fremgangsmåde ved de sønderjyske landsdeles indlemmelse i kongeriget Danmark. Man ønskede at bringe den videst mulige overensstemmelse til veje mellem lovgivningsgrundlaget i det gamle og i det nu udvidede kongerige. Der var to veje at vælge imellem. Enten kunne man foreløbig lade tysk ret være gældende, hvor intet andet var bestemt eller man kunne generelt indføre dansk ret med en række undtagelsesbestemmelser af hensyn til overgangen. Man valgte den første metode, og det betød at dansk ret kun blev gældende, hvor det udtrykkeligt blev bestemt, og det nødvendiggjorde en meget omfattende lovgivning. Den 25. juni blev der forelagt ikke mindre end 76 lovforslag i folketinget og dagen efter gjorde landstinget dem færdige. De fik lovkraft fra 28. juni 1920. Samme dag blev den lov forelagt, hvorved selve indlemmelsen skulle finde sted. Den var meget kort: »De landområder, som overdrages til Danmark ifølge fredstraktaten i Versailles af 28. juni 1919 artikel 110 sidste sætning, indlemmes i kongeriget og benævnes de sønderjyske landsdele. § 2. Denne lov træder straks i kraft«.

Man har senere undret sig over udtrykket »de sønderjyske landsdele«. Det var valgt som en teknisk betegnelse, da man under forberedelsesarbejdet 1919-20 endnu ikke vidste, hvor stort et område, der ville komme til Danmark. Begrebet »de sønderjyske landsdele« kunne

dække både 1. og 2. zone, men sådan som loven var formuleret blev det betegnelsen for det indlemmede område. Loven skulle først underskrives af kongen, når den tosidede traktat var bragt i havn.

Den 25. juni blev der udskrevet valg til folketing og landsting; det var nødvendigt af hensyn til ændringen i grundloven. Valget til folketinget fandt sted 6. juli og gav Venstre en fremgang på tre mandater, to måtte de konservative afgive, de radikale et. Den for grundlovsændringen nødvendige folkeafstemning fandt sted i august 1920.

Den 30. juni vedtog ambassadørrådet overdragelsestraktatens endelige tekst. Den var i forhold til den tresidede traktat yderst kortfattet. At regne fra 15. juni 1920 fik Danmark frit og kvit overdraget et område, hvis sydlige afgrænsning nærmere blev beskrevet i traktaten, og der blev henvist til, at grænsen skulle udstikkes i marken i henhold til Versailles-traktatens § 111. Fra den tresidede traktat var overført bestemmelsen om, at området ikke kunne afhændes af Danmark uden samtykke fra rådet for Folkenes Forbund. Traktatens artikel 3 holdt muligheden åben for, at man stadig kunne forhandle videre om den tresidede traktat i henhold til § 114 i Versailles-traktaten.

Den 5. juli blev den tosidede traktat undertegnet af hovedmagtemes ambassadører og H. A. Bemhoft i ursalen i det franske udenrigsministerium. Gesandten formede her i smukke ord Danmarks tak til de allierede: »At den største del af den danske befolkning i Slesvig nu atter genforenes med moderlandet, skyldes udelukkende de retfærdighedsprincipper, der gennem de allierede og associerede magters uhyre ofre er bragt til endelig sejr. Hvor i verden der end findes en dansk, vil alle hans tanker idag gå mod dette sted, hvor grunden nu lægges til en lysere og lykkeligere fremtid for det danske folk... De allierede magter har ved deres handling idag sat sig et æresminde, der ikke kan forvitres«[214].

Den sidste formalitet var nu, at kongen skulle undertegne indlemmelsesloven. Det skete 9. juli, og samtidig udsendte han et kongeligt budskab der indledtes med tak til de allierede, hvorefter der blev formuleret et hjerteligt velkommen tilbage til landsdelens beboere.

»Vi tilsiger dem alle Vor beskyttelse for deres velerhvervede private rettigheder og lover, at Vi altid vil våge nøje over overholdelsen af den i landsdelen gældende ret, der nu med genoplivelse af det ældgamle retsfællesskab i videst mulig omfang på ny vil blive dansk. Til gengæld venter Vi, af alle landsdelens beboere, at de vil anerkende Os som

deres rette konge og med troskab efterleve rigets grundlov og de love, anordninger og andre befalinger, som nu eller senere måtte udgå til dem. Gennem lange trængselsår har de danske sønderjyder længtes hjem. Det er Vort og alle danskes inderligste ønske, at der med genforeningen skal oprinde en tid for Vort gamle grænseland, hvor en styrelse, der agter alles ret, vil mildne århundredgamle modsætninger, og hvor alle borgere vil kunne samles i arbejdet for det fælles fædrelands lykke og fremgang« [215].

De sønderjyske landsdele var nu en fast bestanddel af Danmarks rige. Kongerigets befolkning var blevet forøget med 5 %, landets areal med 10 %, den preussiske provins Slesvig-Holsten havde mistet 10 % af indbyggertallet og 20 % af arealet. Sådant kan størrelsesforholdene karakteriseres i store træk.

Men nu skulle den store begivenhed fejres. Der var gået lange overvejelser forud, og man havde haft rigelig tid til at lægge programmer; gang på gang var man begyndt at regne med terminer, men fra den 22. juni kunne man endelig disponere med en vis grad af sikkerhed.

Statsministeriet havde nedsat et festudvalg, der samarbejdede med Vælgerforeningen, og man var tidligt blevet enige om, at kongen skulle modtages ved grænsen, og at hovedfesten skulle holdes på Dybbøl banke. Men så dukkede problemerne op. Hvem skulle byde kongen velkommen til Sønderjylland og hvem skulle tale ved festen på Dybbøl. Grænsestridens modsætninger slog nu ud i lys lue. Det såkaldte kredsudvalg i Haderslev havde opfordret H. P. Hanssen til at byde kongen velkommen, når han kom over grænsen ved Frederikshøj nord for Christiansfeld, men stærke kræfter blev sat i værk for at forhindre det, og det lykkedes at overbevise statsministeren om det rigtige heri. Den sidste landråd fra Haderslev kreds P. J. Refshauge fik overdraget opgaven. Det faldt i administrators lod at give H. P. Hanssen denne meddelelse. Der blev ligeledes gjort forsøg på at forhindre, at H. P. Hanssen kom til at holde tale ved Dybbølfesten. Den 1. juli mødte 8 personer fra Sundeved op på Schackenborg for at forhandle med grev Schack i hans egenskab af formand for Vælgerforeningen. Det var J. J. Staadsen, Dybbøl, Lorens Jessen, Smølmark, Th. Mathiesen, Avnbøl, P. Jørgensen Jensen, Ragebøl, Johs. Ohrt, Broager, Jørgen Andresen, Nybølmark, P. P. Bladt, Stenderup og Hans Christensen, Sottrup. De anså sig for forpligtede til af hensyn til Dybbølfestens værdige forløb og med henblik på kongens nærværelse at gøre opmærksom på, at med

det kendskab, de havde til stemningen på deres egn, så ville der opstå demonstrationer og uroligheder såfremt forhenværende minister H. P. Hanssen optrådte som taler ved festen, og de anså en ændring af festprogrammet for ønskelig, hvorved det ville være en forudsætning, at P. Grau heller ikke optrådte som taler. Skulle en ændring ikke kunne gennemføres, ville de dog gøre alt for, at festen kunne få det for alle danske ønskede festlige præg. Grev Schack gav henvendelsen videre til administratoren, idet han henviste til, at han ikke havde kendskab til stemningen på den pågældende egn og for øjeblikket intet havde at tilføje.

Administrator Haarløv indbød grev Schack og repræsentanter for Vælgerforeningens tre fraktioner til et møde den 4. juli. Nis Nissen mødte for den nordslesvigske gruppe, møller H. Lorentzen for arbejderforeningen og P. Grau for Flensborg-folkene. Her slog Nis Nissen i bordet, og man enedes om et program, hvorefter grev Schack, H. P. Hanssen og P. Grau og H. Lorenzen skulle være blandt talerne ved Dybbølfesten. Stridsøksen blev så nogenlunde begravet. Den 7. juli meddelte statsministeren dette definitive program for festen til pressen og henstillede, at alle bidrog til at gennemføre festen på en smuk og harmonisk måde »og at man navnlig i den korte tid, der vil hengå inden genforeningen, afholder sig fra alle angreb i anledning af det med samtlige tillidsmænds tilslutning foretagne valg af talere«[216].

Den store feststund lagde en dæmper på modsætningerne; nogle fra Flensborg-retningen søgte at skabe stemning for at flaget skulle sættes på halv stang et par timer den 10. juli. Tanken fandt kun ringe genklang. Glæden og begejstringen slog den 10. og 11. juli igennem i fuldt mål.

Den 9. juli sejlede Christian X fra København til Kolding; næste morgen lidt før kl. 9 besteg han ved Taps den hvide hest, der skulle bringe ham over det slettede grænseskel. Det lå Christian X meget på sinde at leve op til alle de spådomme, som ønsketænkningen mellem 1864 og 1918 havde udkrystalliseret sig i. Det var en fast forventning, at kongen på en hvid hest ville foretage det historiske ridt. Man fandt den rette hest hos grev Danneskiold-Samsøe på Visborggaard, og prins Knud har senere røbet, at den fik lidt kalk påstrøget hist og her for ret at svare til forventningerne. Kl. 9 bød landråden for Haderslev kreds P. J. Refshauge kongen velkommen, og jubelen slog op om kongen, efterhånden som han banede sig vej gennem de tætte skarer og red ind i

Sønderjylland. Her foretog han en af de instinktive handlinger, der kendetegnede kongens situationsfornemmelse, han løftede en lille pige op på sin hest og symboliserede derved den genforening, der nu blev fuldbyrdet.

Efter en kort andagt i Tyrstrup kirke syd for Christiansfeld, fortsatte færdens i bil til lidt nord for Haderslev, hvor kongen ville bestige sin egen hest og på den drage ind i Haderslev by. Her skete et kedeligt uheld, der let havde kunnet spolere alle videre festligheder. Da kongen svang sig op på hesten, rejste den sig på bagbenene, og kongen faldt af på ryggen og fik et øjeblik efter et par hestehove over sig. Han kunne dog rejse sig og bestige en anden hest og på den red han ind i Haderslev. Men da festlighederne i denne by var ovre, meldte smerterne sig. Fra Haderslev sejlede kongeskibet Dannebrog til Aabenraa hvor modtagelsen fandt sted ved 18-tiden. Sollyset vestfra gav kongeskibet en let rosa farve, da det gled ind gennem fjorden. Det gamle kongeskib var en hjuldamp, og højt på hjulkassen stod kong Christian og tog imod folkets jubel.

Det var, som nævnt, kong Christian meget om at gøre at opfylde de spådomme, der i tidens løb var knyttet til forventningen om en genforening. I Aabenraa havde den sagnospundne jomfru Fanny forudsagt, at kongen ville komme syd fra ind i byen, og det gjorde så kongen til vogns. Rigtignok havde den gamle patriot, farversvenden Haugaard sagt »Jeg dør af glæde, den dag kong Christian rider ind ad Nørreport«, men Haugaards ord havde ikke samme vægt som jomfru Fannys. Haugaard oplevede forberedelserne til afstemningen, men han døde et par dage før 10. februar.

Genforeningsfestlighederne nåede højdepunktet søndag den 11. juli ved en stor fest på Dybbøl banke. Kongen havde håbet at kunne ride fra Sønderborg til Dybbøl i spidsen for garden, men det dårlige ben hindrede denne plan, han måtte køre derop. En endeløs procession begyndte i Sønderborg, alt, hvad der havde navn og rang i Danmark var mødt op og dertil en uendelighed af feststemte mennesker fra Sønderjylland og fra alle Danmarks egne. Man skønnede at der var samlet ca. 100.000 mennesker.

På Dybbøl blev der holdt en række taler, hvoraf der her kun skal nævnes to, grev Schacks og statsminister Neergaards. Grev Schacks tale var smuk og velformet. Tanken om 2. zone spillede en fremtrædende rolle i den: »Genforeningen bragte os ikke den glædens dag, vi

håbøde på, - og hvad der fylder vort sind og ikke kan glemmes, skal heller ikke glemmes i denne stund og på dette sted, men som en dyb og alvorlig tone klinge med i det store kor af løfter og tak, der fra Dybbøl banke vil lyde ud i fremtiden.« Han mindedes Christian IXs besøg i Dybbøl skanser i marts 1864, fremhævede landsdelens danske træk og fortsatte: »Og kommer vi hjem, færre og fattigere end vi drømte, og blandes der afskedssmerter i gensynets glæde på denne dag, der skiller slægt og samler slægt - der er dog noget der er stærkere. Hvor hjertet er for fuldt til at tolke sine følelser i ord, dér sænker sig øje dybt i øje for at sige det udsigelige, der lyder kun velsignelsen, der rummer alt, anger og tilgivelse, tak og løfter for fremtiden, men først og fremmest kærlighed - kærligheden som forener i adskillelsen, og som gør genforeningen hellig, kærligheden der samler alt dansk, hvor det end findes på jorden.

Gud velsigne dem dernede, der længes hen til os i dag -

Gud velsigne dig og dit hus, kong Christian -

Gud velsigne Danmark.

Det store budskab, genforeningen bringer os sønderjyder, er, at vi nu ikke mere skal bære dette navn, men blive danske, ikke kun i sind, men også af navn. Det er med vemod vi giver afkald på dette navn, under hvilket vi har elsket Danmark og alt, hvad der er dansk, med en inderlighed og hengivenhed, som ikke fandtes større i moderlandet, og det er med sorg, at vi siger farvel til det, fordi det endnu som hædersmærke må bæres af dem, vi ikke glemmer i denne stund, og som vi vil bevare troskab, så længe der banker et dansk hjerte dernede. Med inderlig glæde tager vi imod Danmarksnavnet, mødes vi i dag til samarbejde for Danmarks vel og Danmarks fremtid...«

Af talen er især en passus i slutningsordene bevaret i erindringen:

»Vi skal være dig gode og trofaste sønner og døtre, Danmark, det lover vi dig i dag - og det giver vi dig håndslag på, kong Christian. Ja, om kongen samler vi os i denne stund, den største vor slægt har oplevet«.

Det lå grev Schack på sinde at give udtryk for, at den genvundne del af Sønderjylland helt og fuldt nu ville gå op i kongeriget Danmark, derfor mente han at betegnelsen sønderjyder ville blive opgivet; den forsvandt dog ikke af dansk sprogbrug; det var udtrykket Nordslesvig, der nu af de danske blev opgivet, det havde været benyttet fordi ordet Sønderjylland og afledninger deraf, som tidligere nævnt, havde været

forbudt. Det er ejheller gået sådan, at betegnelsen sønderjyder specielt er blevet benyttet af de danske syd for grænsen; de kaldes i vore dage fortrinsvis sydslesvigere.

Men selve den kendsgerning, at det nordlige Slesvig blev indlemmet i kongeriget Danmark betød brud med en lang udvikling, der var begyndt i tidlig middelalder, da hertugdømmet Sønderjylland blev udskilt fra kongeriget Danmark og siden fik en tilværelse, der gav det en nøje forbindelse med det tyske grevskab Holsten.

Det var dette forhold statsminister Neergaard hentydede til i sin improviserede tale. Han benyttede ikke manuskript, og talen kendes kun via journalisternes gengivelse af den. »Vi taler om genforening. Sagen er, at aldrig i vor 1000-årige historie har Sønderjylland været eet med Danmark. Først nu sker det efter sønderjydernes lykkelige vilje«. Denne udtalelse blev senere igen og igen fremdraget i de tyske protester mod genforeningen, men den er nu gået i glemmebogen, det er derimod ikke sket med de ord, han rettede til de danske syd for grænsen. »Det er ikke en ublandet glædesdag. En bitter smerte må trods al glæde fylde vort sind. På regeringens og hele det danske folks vegne siger jeg: De skal ikke blive glemt. Det er en ærespligt for enhver regering at støtte dem og af yderste evne opretholde sprog og folkelighed, som de har ofret så tappert for«[217].

De andre talere fangede ikke opmærksomheden som de to her nævnte; da H. P. Hanssen talte, kredsede en flyver over pladsen og nedkastede et flag. Larmen fra flyvemaskinen bevirkede, at hans tale var vanskeligt at høre; det har næppe været en tilsigtet chikane, men H. P. Hanssen blev tydeligt skubbet i anden række ved genforeningsfestlighederne. I sidste øjeblik fik han en invitation til at deltage i en middag, som regeringen arrangerede i Sønderborg, men han havde aftalt med sin bror, der ejede gården Nørremølle i nærheden af Dybbøl, at tilbringe aftenen her, og han sagde nej tak. Han havde storsind nok til at se bort fra de tilsidesættelser og krænkelser, han i så rigt mål var udsat for i 1920. En stor vennekreds flokkedes stadig om ham.

Den 12. juli besøgte kongen Tønder og Vestkysten. Ved Kruså var talrige danske fra Flensborg mødt op for at hilse på kongen. »Forposterne lever i håbet« stod der på et stort skilt.

I Tønder blev kongen budt velkommen af den tysksindede borgmester, sparekassedirektør Olufsen. De menneskelige tråde er i Sønderjylland ofte spundet ejendommeligt. Borgmesterens halvbroder, Peter

Olufsen, der var født i Tønder, men som havde søgt sin uddannelse i Danmark, og her erhvervet gården Qvistrup ved Struer, var i perioden 1910-20 medlem af det danske landsting, men borgmesteren i Tønder var tysk. I Tønder talte også pastor Johannes Schmidt, der kort tid senere blev medlem af Folketinget som repræsentant for det tyske mindretal. Han henviste til den jubel, der havde mødt kongen og fortsatte: »Deres Majestæt har ikke set, hvor svær denne dag bliver for alle de tyskere, der ved den samme afgørelse bliver skilt fra deres moderstat, bliver forstyrret i det levende fællesskab med deres folk, som elskede deres stat og folk så højt som nogen dansker sit.

. .. Vor hyldest skal i dag være den, at vi i al ærbødighed for kongen som ranke tyske mænd, som trofaste tyske kvinder udtaler: »Denne kærlighed i vore hjerter dør ikke«.. .

Vi håber på den dag, da vi på ny vil træffe afgørelse om vort statslige tilhørsforhold, fri for enbloc afstemningens tvang, fri for fredstraktatens tvang[217aj.

Med besøget i Tønder var det officielle arrangement forbi; men kongen blev endnu nogle dage i Sønderjylland og besøgte mange steder, overalt modtaget med jubel.

Kong Christian X kunne være lunefuld, og modsætningen mellem hans forestillinger om den rolle, kongen burde spille, og hans urolige gemyt bragte ham ofte i situationer, hvor hans nervøsitet kom stærkt til udtryk, men i julidagene 1920 udfyldte han sin rolle som Danmarks konge, således at alle måtte beundre hans sikre instinkt og hans fine reaktioner på de mange tilkendegivelser, der mødte ham.

Sommeren 1920 var som en drøm. Men vanskelighederne meldte sig snart. De der troede, at det sønderjyske spørgsmål var løst, havde taget fejl; mange vanskelige år lå forude, måler man imidlertid med den lange alen, blev der i 1920 tilvejebragt grundlag for en harmonisk udvikling i det gamle hertugdømme, men først med de dansk-tyske mindretalserklæringer i 1955 slog denne udvikling igennem.

Det er i det foregående forsøgt så redeligt og oprigtigt som muligt at skildre de afgørende begivenheder i det drama, som Sønderjyllands deling 1918-20 udviklede sig til. Til afslutning kan det være rimeligt at vurdere hovedlinjer og hovedpersoner.

21. Afsluttende oversigt

Nordslesvigs genforening med Danmark 1918-20 udviklede sig til at blive en af de store konflikter i dansk historie. Under verdenskrigen havde Danmark været »puslingelandet, der hyggede sig i smug«. Der havde været bred tilslutning til den forsigtige neutralitetspolitik, som Erik Scavenius lagde navn til, og det var kun ganske små kredse, som i oktober-november 1918 ikke med dyb taknemlighed havde taget imod den del af Sønderjylland, der lå nord for Clausen-linjen, og kun denne del. I løbet af de følgende 18 måneder skete store forskydninger i de politiske holdninger, i foråret 1920 var Flensborg-bevægelsen blevet meget stærk, hvor stærk lader sig vanskeligt afgøre, sandsynligvis har de to retninger i foråret 1920 opvejet hinanden. Forskydningerne er uomtvistelige men opfattelsen af hvad der skete meget forskellig.

I en polemik med Politiken beskrev en lederskribent i Berlingske Tidende den 3. juni 1920 ændringerne på følgende måde: »Siden efteråret 1918 er der sket en stor forandring med det danske folk. Havde den haft en regering, der, idet den forudså denne moralske og nationale renæssance, ilede forud for den, gav den et håb, et mål, løste de bundne kræfter, ja, så ville Flensborg i denne stund have været dansk i et Danmark, der var stærkt nok til at vinde den fuldt og helt«.

Det der her kaldtes en moralsk og national renæssance, blev af andre opfattet, som en hastigt opbrusende folkestemning, hvorpå der ikke kunne bygges ret meget, og som vidnede om en svigtende proportionsans. Talen om en national renæssance lader sig ej heller forene med den kendsgerning, at nationen var blevet dybt splittet på spørgsmålet om den rette grænsepolitik.

Som i et rigtigt drama var der 5 akter. I den første blev problemet rejst. Alle tendenser var repræsenteret fra første stund, så de kunne alle fremtræde på scenen allerede i første akt. I 2. akt, mens spørgsmålet var til debat i Paris, blev grunden lagt til den store konflikt, her opnåede Ionas Collin, at afstemningsområdet blev udvidet til at omfatte 3. zone. Det er en akt, hvor kun meget få af aktørerne vidste hvad der

egentlig foregik. Eksplosionen kom i 3. akt, da fredsforslaget blev offentliggjort, og kampen om 3. zone blev det centrale emne; akten blev trukket i langdrag ved striden om rømningen af 3. zone. Realiteten i denne strid var beskeden, men den afgav basis for angreb mod regeringen. Disse angreb fortsatte i 4. akt, da H. P. Hanssen var skydeskiven, fordi oppositionen gennem ham håbede at ramme regeringen Zahle. Afstemningerne 10. febr. og 14. marts kan passende betragtes som indledningen til 5. akt, det store opgør, der kan kendetegnes ved sejr i det saglige for regeringen Zahle og H. P. Hanssen, men nederlag på det politiske og det personlige plan.

Dramaets klimaks i 5. akt var påskekrisen, som ved sin dramatik fordunklede, at det problem, der nu var grænsestridens genstand, indskrænkede sig til, om Danmark kun skulle have området til Clausenlinjen eller derudover 4 mellemslesvigske sogne. Denne antiklimaks kom ikke ret klart frem, fordi dramaet blev efterfulgt af en epilog om muligheden for at oprette en fristat under Folkenes Forbund med Flensborg som centrum. Sådan kan i korthed dramaet karakteriseres.

Kampen mellem de forskellige retninger og deres ledende personer havde været hård, og den efterlod megen bitterhed. Der skal her gøres et forsøg på at følge de ledende personer i den debat om ansvar, skyld og fortjeneste, som fulgte oven på dramaet. Mange havde fået brådne pander, og anderledes kunne det vel ikke være, når et så stort og for nationen så afgørende spørgsmål stod foran sin løsning. Ved at følge dette opgør kan man vurdere de enkelte ledende personers holdninger og karakterisere deres tanker, således som de dels havde været, da mulighederne åbnede sig i 1918, og som de var, da slaget var slået.

Det kan være formålstjenligt at tage udgangspunktet i den folketingsdebat, der den 19.-21. maj 1920 blev ført om grundlovsændringen i anledning af genforeningen. Det viste sig her, at der rådede megen uklarhed om, hvad der egentlig var sket, da spørgsmålet var blevet rejst i oktober-november 1918. Den konservative Emil Harboe sagde bl.a.: »Den streg, som blev slået over Sønderjylland, og som kaldes den Clausen'ske linje, er i virkeligheden ikke slået ved fredstraktaten, den er slået forinden, og dette er et af de spørgsmål, som jeg meget gerne vil opfordre den højtærede statsminister til at undersøge nøjere. Hvornår og hvor er denne linje i virkeligheden kommet til verden, og hvad er der blevet gjort for, at denne linje skulle fastsættes i fredstraktaten«.

P. Munch forklarede, at Clausen-linjen var foreslået af de sønderjyske repræsentanter den 17. nov. 1918, men den konservative Raffnsø, der hørte hjemme på Kolding-egnen, mente det godt gjort, at denne linje allerede i oktober måned 1918 nede i Berlin var blevet forhandlet mellem professor Aage Friis, H. P. Hanssen og indenrigsminister Breitscheid, og at den var tiltrådt af udenrigsminister dr. Solf. P. Munch forklarede derefter, at den danske regering ikke havde haft andel i samtalerne i Berlin. Det var samtaler mellem Aage Friis, H. P. Hanssen, Nis Nissen og Kloppenborg-Skrumsager, og disse samtaler havde atter ført til samtaler med tyske politikere. Aage Friis havde optrådt efter opfordring fra og i samråd med de tre sønderjyske politikere og ikke på nogen måde som repræsentant for den danske regering. På tilhøregalleriet i folketinget sad Kloppenborg-Skrumsager, som Raffnsø derefter talte med, og da han igen tog ordet forklarede han, at Kloppenborg-Skrumsager havde brugt et meget uparlamentarisk udtryk om Munchs udredning. Raffnsø ville ikke gentage dette udtryk, men blot sige, at det ikke passede, at Kloppenborg-Skrumsager havde været vidende om disse forhandlinger.

Det blev P. Munch meget overrasket over, og han kunne kun gentage sin fremstilling, men lidt senere kunne han meddele, at Nis Nissen også var tilstede i bygningen. »Nis Nissen har ønsket at sige mig, at han fuldstændig kunne bekræfte den fremstilling, jeg havde givet af de begivenheder, der i sin tid havde fundet sted i Berlin. Jeg kan derfor kun sige, at hvis hr. Raffnsø har ret i, at hr. Kloppenborg-Skrumsager har benyttet uparlamentariske udtryk, er det meget at beklage for hr. Kloppenborg-Skrumsagers skyld«. Raffnsø søgte at klare sagen ved at sige, at påstand stod mod påstand, men Munch sagde afsluttende, at Nissens påstand støttedes af professor Friis' påstand og »jeg tror alligevel, at når påstand her står modpåstand, så kommer hr. Kloppenborg-Skrumsager til at stå i et meget uheldigt lys, hvis han har fremsat sådanne uparlamentariske udtryk, som hr. Raffnsø før gengav (Raffnsø: Jeg gengav dem ikke) Nej, men omtalte«[218].

Der forekom også andre udtalelser, som vidnede om, at der forelå erindringsforskydninger og manglende kendskab til begivenhedernes udvikling, og det foranledigede H. P. Hanssen, der nu havde fået god tid, til at skrive en række artikler i Hejmdal om det, der skete i okt. og nov. 1918. De kom i dagene fra 25. til 31. maj, i alt 6 artikler. Den sidste sætning i den sidste artikel lød: »Denne politik indanker jeg trøstig for historiens domstol«.

Artiklerne blev gengivet i andre blade, bl.a. i Berlingske Tidende og i Danskeren, og de vakte megen opsigt. I begyndelsen af juli 1920 udkom de samlet under titlen »Grænsespørgsmålet«. Bogen blev modtaget med megen interesse af offentligheden, og den var et virkningsfuldt svar på den fanatiske kritik, som H. P. Hanssen var udsat for. Det fremtrådte herefter klart, at mange af dem, der i marts 1920 ønskede Flensborg til Danmark uden hensyn til afstemningsresultatet, i oktober-november 1918 havde været af en anden opfattelse, medens H. P. Hanssen konsekvent havde fastholdt sin linje.

H. P. Hanssens redegørelse gav diskussionen et mere realistisk grundlag, og en del af hans mange angribere kom nu i en forsvarsposition, hvori de måtte forklare den svingning, de vitterligt havde foretaget.

I en artikel i Dybbølposten den 5. juni vedgik *P. Grau* sin del af svaret i følgende vendinger: »Vi, der i november 1918 begik den nationale utilbørlighed at lade os lokke og true til at anerkende zoneinddelingen med tilhørende »selvbestemmelsesret«, som ikke sprang fra før i februar 1919, nej, egentlig først i august 1919, vi ved og erkender, hvor forsømmelige vi har været. Og det er en tarvelig trøst, at vi det sidste 3/4 år har forsøgt at oprette vor unndladelssynd. Thi det var resultatet, der skulle have befriet os for vor synd«.

Kloppenborg-Skrumsager skrev den 22. juni i Flensborg Avis: . . . »Vi levede [nov. 1918] i den forvisning, at næsten alt afhang af en enstemmig resolution, og jeg lod mig mod mine bedre følelser tage med sammen med de andre. »Det bødes der for i mange år.« Det var det nationale syndefald, som vi her lod os lede ud i, det tilstår vi vildledte. Men det skal for alle tider slås fast, at H. P. Hanssen var fristeren. Han havde haft så megen åndsfællesskab med københavnske radikale og tyske kulturstræbere, at han havde tabt følingen med dansk folkeånd. Han fremstillede for os kundskabstræets forførende frugt. Det er klogt at hytte sit eget skind og ofre forposterne, det må i vor tid prises som fædrelandskærlighed. Vi lod os forføre, og resultatet blev fælt som arvesynden. Det varede ikke længe, inden vi indså, hvor galt vi var kommet afsted. .. Da vor delegation forhandlede med den belgiske kommission faldt afgørelsen derhen, at den kommende afstemning ikke skulle være ensidigt afgørende, den skulle kun være vejledende og der skulle tages hensyn til økonomiske og geografiske og historiske forhold. Dette er ikke sket, hvor er det historiske blevet af? Det er ble-

vet raderet bort. Hvem har besørget det? Jeg ved det ikke, men den, som var med til denne vigtige afgørelse og siden tog stilling som sønderjysk minister, måtte i hvert fald have denne opgave også på det punkt at vogte vore interesser, så intet gik tabt. Enhver indser, at det historiske moments bortfald her er blevet skæbnesvangert«.

Denne henvisning til det historiske moment er fuldstændig grebet ud af luften. På intet tidspunkt under forhandlingerne i Paris drøftede de danske delegerede et historisk moment, endsige forpligtede sig derpå. Det var en grov insinuation, at H. P. Hanssen skulle have fået fjernet det historiske hensyn fra traktaten. Talen om »det nationale syndefald« og »fristeren« måtte tolkes således, at H. P. Hanssen blev fremstillet som den onde selv, men artiklen affødte ingen polemik, Kloppenborg-Skrumsager blev ikke taget synderlig højtideligt; Hejmdal nøjedes med at gengive en del af artiklen; i den foreliggende sammenhæng er den med til at forklare, hvorfor Kloppenborg-Skrumsager kun sporadisk kunne gøre sig gældende i det politiske spil. Hans realitetssans var ikke sikker nok. Men i forbindelse med en henvisning til det historiske moment, kan der være anledning til at fremhæve, at det der skete i 1920, var et fundamentalt brud med de historiske begrundelser, der tidligere var blevet anvendt for at vise Danmarks ret til Sønderjylland, selvbestemmelsesretten betød, at befolkningen alene efter sindelag skulle træffe afgørelsen.

I *F lensborg-bevægelsens* argumentation indgik imidlertid en bestemt historisk begrundelse, som i en vis forstand lod sig forene med selvbestemmelses princip, nemlig den, at det første rigsdagsvalg efter 1864, valget i 1867, der havde vist dansk flertal til en linje syd om Flensborg og nord om Tønder, burde være retningsgivende. Det var opfattelsen, at den fortyskning, der havde fundet sted siden 1864 havde været en følge af den nationale voldførelse, som de danske slesvigere havde været udsat for under preussisk styre, og disse år burde efter Flensborg-bevægelsens opfattelse rettelig ikke tælle med. I kort begreb er det formuleret af A. Svensson i april 1920: Man skulle »roligt og konsekvent have stillet sig på selvbestemmelsesrettens grund i den forstand, at man havde krævet afstemningslinjen fra 1867 respekteret«, så havde man undgået en bunke vrøvl, besættelsen ville være fuldbyrdet, kronemønten indført o.s.v.[219J.

Det var ikke et fælles standpunkt for Flensborg-bevægelsen, det blev aldrig fremført som forslag i Vælgerforeningens tilsynsråd, hvor der ej-

heller var udsigt til et flertal for det, dertil kom at Danevirkebevægelsen var imod det. Flensborg-bevægelsen byggede ikke på et enkelt princip, den opererede med forskellige argumentationer, eftersom forudsætningerne skiftede.

Det kom ikke mindst til udtryk efter 14. marts, da forslaget om Flensborg som en fristat med økonomisk tilknytning til Danmark blev fremsat. Der var ingen holdepunkter for det i fredstraktaten, og det var dårligt gennemtænkt. Kun i de allergroveste træk havde professor Vinding Kruse skitseret en ordning, som nok ville give de danske visse formelle garantier, men som ikke viste forståelse for det reelle nationale styrkeforhold. Tyskerne ville i givet fald få flertal i alle kommunale organer og de havde på forhånd protesteret mod en sådan ordning, det ville være let for de tysksindede at sabotere den. Regeringen Neergaard ville ikke tage ansvaret for den, men søgte at spille sorteper over til de allierede; den gav kun halvhjertet støtte til den mellemslesvigske delegations rejse og rent faktisk betød det, at Flensborg-bevægelsens ledende folk i Paris og London, selv måtte drage de følgeslutninger, som regeringen Neergaard havde kunne skaffe dem oplysning om, ved at sondere terrænet i London og Paris, inden delegationen kom afsted. Neergaard kunne vaske sine hænder og sige, »vi gjorde, hvad vi kunne«.

Op til påskekrisen var der ingen nævneværdig forskel på Flensborg-retningen og Danevirke-retningen. *Ernst Christiansen* blev på en måde en fællesnævner for de to retninger. Han havde ikke noget at undskylde, hvad den første fase angik; han havde ikke været hjemme, da programmet blev lagt, han havde taget afstand fra det, men det lå uden for hans muligheder at sætte noget andet i stedet. I foråret 1920 led han sit livs store nederlag, og man kan menneskeligt have megen forståelse for hans vanskelige situation og være imponeret over, at han ikke blev knækket, men tværtimod var i stand til at indlede et nyt kapitel i arbejdet for den danske folkedel i Sydslesvig. Han havde sat alt på eet kort og tabt. Hans holdning var mærkeligt unuanceret, og han havde den opfattelse, at han alene havde ret og alle andre uret. Han havde ikke blik for egne fejl, og han anså andre for ikke alene at være uretfærdige, men også onde. En artikel med overskriften »Giften i blodet« kan tjene til at illustrere denne opfattelse. Den fremkom i Flensborg Avis 11. april 1920; meget skal skrives på bitterhedens konto, men ikke synspunkterne. »Er det retfærdigt, at nogle danske skal udeluk-

kes fra hjemkomsten, fordi fremmede har fyldt op i deres hjemstavn? Er en afstemning folkenes selvbestemmelsesret, så må afstemningen i 1867 gælde, og hele det senere preussiske styre har været en voldførelse af den. Er det klogskab uden nødvendighed at prisgive en dansk befolkning? Tværtimod er det mangel på vilje til at se sandheden i øjnene, svigtende evne til at drage lære af erfaring. Om Danmark havde forlangt alt igen, hvad det havde mistet, det ville tyskerne have respekteret. Ejendomsretten kender de, en fast vilje bøjer de sig for, når de ikke kan kue den. Men den danske uldenhed og det danske vigende bævl om selvbestemmelsesret gav dem blod på tanden og kaldte hele det altsynske tryk frem på ny. I den store samlingstid er der drevet dansk bygdepolitik af værste art. De laveste tilbøjeligheder til at søge egen fordel, de fejgste drifter til at hytte sit eget skind og ofre broderen er kaldt frem. Er det folkelig retfærdighed, at Aabenraa bliver dansk med tysk flertal, og at Flensborg udleveres med 7500 danske stemmer og Tønder bliver dansk med tysk flertal i 1867 og 1920, og Flensborg bliver tysk med dansk flertal i 1867 og trods det værste valgtryk 28 % danske stemmer i 1920? Er det folkenes selvbestemmelsesret, at den del af Slesvig, hvor vågne danske har kæmpet med preusserne, slides i to stykker for at endelig det ene af dem kan prisgives? Er det folkenes selvbestemmelsesret, at det tryggeste stykke stemmer for sig selv og sidder med 50.000 overskydende danske stemmer, som kunne have bjerget det andet stykke hjem, om ikke dette med velberåd hu var udskilt ved en dansk undtagelseslov, ved danske preussere?. . . Men næsten det værste af alt er det nu at læse velment, men såre slet betænkt bævl om, at den forkludring, det folkelige forræderi, som vi er nået til, skulle være retfærdighed, de forsikringer om, at udleveres må forposterne desværre, men bagefter skal man hjælpe dem af et godt hjerte. Hvem der siger det, ved ikke, at han er i færd med at støde landsmænd, der har samme ret som han, ud i dybet, mens han døver sin egen samvittigheds røst med, at bagefter skal han nok hjælpe dem. Når liget er skyllet op på stranden, er den døde tavs og har ikke mere noget ønske om hjælp. Men så længe de sydlige danske kan løfte deres røster, vil de nedlægge en harmglødende indsigelse imod, at en befolknings retfærdighedskrav druknes i fløvser, at et folks dyre håb slides ihjel af en samvittighedsløs bygdepolitik, der gør menneskene onde. Vil man prisgive forposterne, vil man ikke engang værne dem mod det værste, så skal i det mindste ikke uimodsagt dette hedde folkelig retfærdighed, men afsløres som en niddingsdåd«.

Det fremgår af dette, at Ernst Christiansen ikke havde mindste forståelse for selvbestemmelsesrettens princip, det var for ham bævl og flovser, og derfor kan man undre sig over, at han henviste både til valget i 1867 og til det forhold, at der i 1920 var dansk flertal i 1. og 2. zone under eet. Hans anklage mod Danmark for at drive bygdepolitik gjaldt i realiteten alle de partier, der havde været enige om at kræve folkenes selvbestemmelsesret lagt til grund for den nye afgørelse, som det skete i rigsdagsresolutionen af 23. okt. 1918. Hans påstand om, at der her var tale om svigtende evne til at lære af erfaring, kan næppe holde stik. Det stod i 1918 klart for talrige i Danmark, at man måtte lære af de erfaringer der var gjort mellem 1850 og 1864, at Danmark ikke med magt kunne holde på de tysksindede slesvigere, hvor de var i flertal, når de nu ikke ønskede et fællesskab med det danske folk. Hans tro, at tyskerne ville bøje sig for en fast vilje, når de ikke kunne kue den, var uden bund i virkeligheden. Hans henvisning til resultatet i 1867 led af den svaghed, at ingen, mens der blev forhandlet om programmet for genforeningen, havde foreslået at man uden videre skulle lægge afstemningslinjen fra 1867 til grund for en ny grænsedragning. Det var rigtigt, at Nordslesvig havde 50.000 overskydende stemmer; de havde kunnet bjerge 2. zone, hvis der havde været en-bloc afstemning fælles for begge zoner, men det ville have været en majorisering af Flensborg, således som det var det for Tønders vedkommende, men ingen vovede i 1918 at foreslå, at Flensborg kom med i en-bloc-området, fordi man med tallene fra rigsdagsvalget i 1912 i hovedet i så fald måtte regne med tysk flertal i hele området. Ernst Christiansens eget program havde været grænsen sat ved Danevirke uden afstemning, men det nævnte han ikke i april 1920. Ernst Christiansens betragtninger over den tysksindede del af befolkningen forudsatte en tro på, at Danmark havde politiske magtmidler til at holde den nede, at det hele blot var et spørgsmål om at vise fasthed. Tilsyneladende så han helt bort fra, at den tysksindede befolkning også havde en hjemstavnsret. I en vurdering af genforeningshistorien må man fastholde, at der på intet tidspunkt, mens forhandlingerne om freden stod på, var formuleret et bæredygtigt alternativ til det program, der blev vedtaget af Vælgerforeningens tilsynsråd den 17. nov. 1918.

I bladet *Danskeren* gjorde *A. Svensson* status. For ham tegnede billedet sig således: »Den planlagte grænse (jvf. indberetning til den danske udenrigsminister fra gesandten i Berlin af 15. nov. 1918) er blevet

til virkelighed. Man må ikke alene være klar over, at dermed har tyskerkursen sejret på et i vort lands og vort folks historie usædvanligt vigtigt og afgørende tidspunkt. Man må også forstå, at dermed er der skabt fri bane for en ny og bedre udgave af den ensidige orientering mod syd. Med hvilken længsel man nu i visse kredse venter på at slå armene om halsen på tyskerne, derom aflagde såvel »Politiken« som »Fyns Venstreblad« uomtvistelige vidnesbyrd efter afgørelsen i Paris var falden... Men det er tydeligt nok den radikale åndsretnings varmeste ønske, at den tid skal komme igen, da man frit tør bekende sin dybe sympati med den store nabo mod syd. Og hvem er vel bedre egnet til formidlerens rolle end »sønderjydernes lyse høvding«, hr. H. P. Hanssen. I Nordslesvig har tyskerkursen allerede givet sig adskillige overraskende udslag. For et år tilbage mente man endnu, at når det danske styre blev indført hernede, så gjaldt det først og fremmest at bøde på 56 års uret mod den hjemmehørende danske befolkning. Spørgsmålet om en retsindig behandling af tyskerne måtte naturnødvendigt komme i 2. række. Men teori er som bekendt et og praksis noget andet« [220].

Når man læser de samtidige tyske kommentarer, kan man nok undre sig over, hvordan begrebet »tyskerkursen« i sommeren 1920 kunne komme ind i billedet. Selv de relativt moderate *tyske kommentatorer*, kunne kun se afgørelsen som et magtsprog fra deres fjenders side. I tidskriftet »Der Schleswig-Holsteiner« udgivet af Schleswig-Holsteiner Bund under redaktion af den moderate Chr. Tränckner, skrev Jacob Bödewadt, der senere blev redaktør af Neue Tondemsche Zeitung, den 1. juli 1920:

»Efter en kamp, der har raset i 20 måneder om Slesvig-Holsten-Tysklands nordgrænse står vi ved en foreløbig afslutning. Ved fjendernes magtsprog er der mod ret og fornuft trukket et statsligt skel gennem vort lands historiske og vort folks levende enhed. Sønderrevet er vort gamle historiske valgsprog »up ewig ungedeelt« i sin gamle historiske og i sin nye nationale betydning. Den blodige forhånelse af fjendens skinhellige slagord om folkenes selvbestemmelsesret, som allerede var tilstede i afstemningsbetingelseme er ved afstemningsresultatets udmøntning endog blevet overgået. Selv skånet af krigen er vor hjemstavns af den såkaldte freds blæsebælg blevet så dybt såret som næppe nogensinde før i dens bevægede historie«. Når man trods disse ord må

kalde artiklen moderat, skyldes det fortsættelsen, hvor Jacob Bödewatt erkendte, at det ikke ville hjælpe tyskerne meget, hvis de kun kunne udslette den lidte uret ved et nyt magtsprog. »En virkelig national besiddelse har man kun over det, der inderligt er vundet, en sikker national besiddelse er kun det, som lever sammen af egen fri vilje. Vi har i sidste instans tabt Nordslesvig, fordi det for en stor dels vedkommende allerede forlængst var blevet os inderligt fremmed. Vi vinder det kun varigt tilbage, hvis vi inderligt på ny kan drage det over til os og lænke det fast til os. Hvor vidt det kan lykkes med dem, der lige har stemt sig fra Tyskland til Danmark, må fremtiden vise«.

Her var altså proklameret en ny kulturkamp med det mål at vinde den nordslesvigske befolknings sind for Tyskland, det var en kulturkamp og altså en kamp på relativt lige vilkår, der blev lukket op for, men fra anden side blev det ganske klart tilkendegivet, at der var tyskere som så hen til den dag, da hævnens time var inde. Kun socialdemokraterne affandt sig relativt hurtigt med den nye tingenes tilstand, og man oplevede det særsyn, at de hidtidige tyske socialdemokraters partiorganisationer samlet overførtes til det danske søsterparti. Men alle borgerlige tyske partier protesterede imod afgørelsen, og vel at mærke således at Tredje-linjen ikke mere blev opretholdt som en rimelig delingslinje, man forlangte blot »revision«, nogle ønskede grænsen lagt ved Kongeåen igen, andre et eller andet sted gennem Nordslesvig.

Ved siden af den ovenfor citerede moderate holdning skal her nævnes et ekstremt tilfælde fra den yderste chauvinistiske fløj. Det var en lille episode, der er refereret af amtsassessor Stemann fra Tønder, som i efteråret 1920 på et gods i Sydslesvig traf kejser Wilhelms broder, prins Heinrich. Da denne erfarede, at Stemann var dansk embedsmand i Tønder kunne han ikke holde sit had til Danmark nede: »Intet land har optrådt som Danmark. Da vi lå lig, kom det som gribbene og kastede sig over os og åd et stykke af os. Men jeg og store dele af Tyskland, der står bag mig, vil arbejde for og opnå, at grænsen ikke alene bliver flyttet tilbage til Kongeåen, men til Skagen«[221]. Billedet med gribbene blev ofte anvendt, adskillige talte også om sjakaler.

Der bestod således usikkerhed omkring den nye grænse. De, der angreb den, havde det holdepunkt, at den tyske republik ikke havde anerkendt den nye grænse ved en aftale, hvori også Danmark var deltager. Den nye grænse hvilede udelukkende på Versailles-traktaten, som tyskerne havde underskrevet under protest og som blev genstand for en

heftig modpropaganda under mottoet »Weg mit Versailles«. Den nye grænse var ikke endegyldigt betrygget.

På denne baggrund kan der være anledning til at understrege den kendsgerning, at kun det tyske nederlag i 1. verdenskrig havde gjort det muligt, at Nordslesvig kom tilbage til Danmark. Statsminister Zahle og udenrigsminister Erik Scavenius havde i efteråret 1918 haft svært ved at iklæde denne kendsgerning nogle venlige ord til de allierede. Uanset hvordan man så på de internationale forhold, havde det været rimeligt at erkende realiteterne.

Det havde i den givne situation været ønskeligt at have en udenrigsminister, der i Paris kunne varetage de danske interesser. *Erik Scavenius* ønskede ikke at rejse til Paris. Han nærede den opfattelse, at han fra København kunne have hånd i hanke med repræsentationen i Paris, hvor gesandten fik støtte af H. V. Clausen. Det lykkedes ikke for ham. H. V. Clausen fulgte sin egen kurs. Måske havde en strammere instruks givet Scavenius større kontrolmuligheder, men instruksens var vag. De allierede havde forøvrigt givet regeringen Zahle en lejlighed til at formulere programmet med egne ord, da de opfordrede den danske regering at anmelde kravet om en løsning af det slesvigske problem på egne vegne, og ikke blot som advokat for de danske sønderjyder. Erik Scavenius benyttede ikke denne chance, Aabenraa-resolutionen af 17. nov. 1918 blev uden videre overtaget af den danske regering. Først da forberedelserne til at sende en dansk-slesvigske delegation til Paris i februar 1919 kom igang, gik Erik Scavenius for alvor ind på problemerne, men da delegationen kom til Paris måtte den tage det forslag til efterretning, som gesandten og H. V. Clausen havde fremsat vedrørende 2. zone. Erik Scavenius havde ikke noget fast greb om den udenrigspolitiske side af det slesvigske problem. Det udelukkede ikke, at han kunne se hvor svagt grundlaget for den franske politik var trods sejren i 1918, men det var i den givne situation ikke det væsentligste, når man måtte erkende, at Frankrig i al fald havde en afgørende indflydelse på, hvordan det slesvigske problem blev ordnet.

Når *H. V. Clausen* optrådte så selvstændigt i forhold til udenrigsministeriet, hænger det i nogen grad sammen med, at han i Paris fik et stærkt indtryk af, at regeringen Zahle var særdeles upopulær blandt sejrherrene, d.v.s. især i officielle franske kredse. Journalisten Franz v. Jessen og den franske gesandt Conty havde gjort hvad de kunne for at fremkalde dette indtryk.

H. V. Clausen opfattede sin mission i Paris selvstændigt, men hans selvsikkerhed gik tabt, da det viste sig, at hans program ikke blev fulgt, da der blev foreslået afstemning også i 3. zone. Han havde imidlertid den tilfredsstillende, at den linje han havde givet navn stort set blev bekræftet ved afstemningerne. »Clausen-linjen« blev Danmarks grænse. For H. V. Clausen blev indsatsen for Sønderjylland en stor nervebelastning. I februar 1920 mødte han Vilh. la Cour i Haderslev, og han afsluttede en samtale med ordene: »Jeg skulle ikke have været trukket med ind i denne politiske hurlumhej. Det burde jeg aldrig have været« [222].

Når det officielle Danmark kun svagt kunne gøre sig gældende i Paris, så skal det dog straks tilføjes, at ingen dansk udenrigsminister havde kunnet leve op til de franske forventninger, som de kom frem i efteråret 1918. Det var et særkende for *de franske gesandter*, at de kun havde tillid til de kredse, der helt og fuldt identificerede sig med franske interesser, og kun folk fra denne lejr havde mulighed for at få kontakter til de franske politiske centre. Kredsen, der samledes i Alliance Française og Danevirke-bevægelsen satsede helt og fuldt på det franske kort, og Frankrig satsede helt og fuldt på disse kredse, og der blev ikke af gesandterne gjort noget forsøg på at analysere dansk politik ud fra danske præmisser. Ionas Collin repræsenterede i deres øjne de sande danske interesser.

For de franske politikere var i 1918-19 det overordnede mål at svække Tyskland så stærkt som muligt og gerne på en sådan måde, at der skabtes varige rivningsflader mellem Tyskland og dets nabolande; derved ville Frankrig være sikker på et fortsat interessefællesskab med de pågældende nabolande til Tyskland. Regeringen i Paris havde fuld tillid til de franske gesandter i Danmark, og de fik meget frie hænder. Det var faktisk gesandten Alexandre Conty, der udstak retningslinjerne for den franske politik i det sønderjyske spørgsmål, og han gjorde det i overensstemmelse med Danevirke-bevægelsens ledere, rigtignok syntes han, at Danmark burde have påtaget sig en opgave ved Kieler-kanalen, men selv de mest vidtgående chauvinister i Danmark ønskede ikke at binde an med en sådan opgave. Her virkede Danevirkemændene »modererende« på franskmændene. Der var i politisk holdning og tankegang ringe forskel mellem Conty og hans efterfølger, Paul Claudel, men spillerummet blev for denne væsentligt mere begrænset. Da forhandlingerne om freden var blevet afsluttet i juni 1919, lå rammerne

fast. Traktatens ord måtte følges. Hvis man forsøger at se Claudels bestræbelser under et helhedssynspunkt, tegner sig det billede, at hovedformålet var at få væltet den »tyskvenlige« regering Zahle. I stedet for den skulle man se at få en »ententevenlig« regering i Danmark. Han forsøgte i efteråret 1919 at puste til ilden, da der åbnede sig en mulighed for at ramme Zahle ved at give H. P. Hanssen et mistillidsvotum i Vælgerforeningens tilsynsråd, og i foråret 1920 drev han på for at fremkalde regeringens fald; mange troede det gik om Flensborg, men ser man nærmere til var denne lokkemad som en guleroed på en stang foran æslets næse. Claudel havde på intet tidspunkt mulighed for at skaffe Flensborg til Danmark, han gav ej heller løfter derom. Da det blev alvor med at styrte regeringen, forsøgte Claudel at få lagt 4 mellemlesvigske sogne til Danmark. Det skulle være belønningen til kong Christian, fordi han havde afskediget Zahle, men end ikke dette kunne Claudel gennemføre. Den absolutte forudsætning for den franske politik var, at den fik støtte fra England. England havde hele tiden forholdt sig ret uinteresseret, hvad det sønderjyske spørgsmål angik. I foråret 1919 lod englænderne franskmændene køre løbet i den belgisk-danske komité, og franskmændene fik de engelske forhandlere med til at kræve en afstemning i 3. zone uden at man fandt det nødvendigt på forhånd at underrette regeringen i København derom. Først da det var for sent, erkendte englænderne det forkerte heri. Spørgsmålet var tilsyneladende for småt til, at man fra engelsk side fandt det nødvendigt at foretage en nærmere analyse. I juni 1919 var den engelske premierminister Lloyd George hovedmanden bag kravet om at slette 3. zone som afstemningsområde, dog med den hensyntagen til André Tardieu, at man ville imødekomme hans modargumenter, hvis han ønskede at fremsætte sådanne. Tardieu opdagede ikke den redningskrans, der var lagt ud til ham. Hvis han havde insisteret den 15. juni 1919, var 3. zone sandsynligvis blevet bevaret, og man kan lade fantasien tumle med den situation, der var opstået, hvis 3. zone skulle have stemt 14 dage efter 2. zone. Delingen mellem 2. og 3. zone var i det hele taget et kunstprodukt, fordi afstemningsvilkårene var ens i de to zoner; sondringen fandt kun sted for at vise formel respekt for det danske ønske om den sydlige afgrænsning af 2. zone, men på den anden side, hvis denne linje ikke var blevet draget, havde man ikke kunnet slette en 3. zone, så i sidste instans fik denne beslutning vidtrækkende konsekvenser. De personer, der i Paris traf de tungtvejende afgørelser var meget fjernt

fra Sønderjylland i mere end een forstand, og de var ikke tynget af sagkundskab. Det så man også, da folkeretseksperterne ændrede stemmereglerne. Men da først traktaten var en kendsgerning, måtte man bøje sig for ordene efter deres pålydende. Det havde oppositionen i Danmark meget svært ved at acceptere; den gav ufortrødent udtryk for, at de allierede havde det i deres magt at lave om på traktatens bestemmelser, og hvis ikke det, så ialtfald fortolke den efter behag. Det lader sig ikke afgøre, om disse påstande har været fremsat mod bedre vidende. I foråret 1920 fulgte englænderne ikke de franske paroler. Da det kom til stykket stod den engelske formand for kommissionen Sir Charles Marling meget fast på traktatens ordlyd, end ikke med hensyn til de 4 mellemslesvigske sogne, hvor vitterligt afvandingsforholdene afgav en geografisk begrundelse for at give dem til Danmark, ville Marling støtte Claudel, ja, end ikke for »husfredens« skyld. Man havde næppe fået vanskeligheder med nogen dansk regering, hvis Den internationale kommission havde vedtaget denne indstilling.

Som tingene udviklede sig, led Paul Claudel et alvorligt personligt nederlag. Han var ikke til stede i Paris, da afgørelsen blev truffet, man ville end ikke vente en ekstra dag på ham; hans synspunkter blev fremført af en anden, men selv om han havde været til stede, havde han næppe kunnet få flertal for sin linje. Han havde tillagt det stor betydning at få personlig kontakt med den nye regering Neergaard og tøvede derfor i København. Han knyttede store forventninger til denne, og han mente, at Danmark med den endelig havde fået en ententevenlig regering. Han blev snart dybt skuffet. Aret efter, den 19. febr. 1921 skrev han i en indberetning til udenrigsminister Aristide Briand: »Min korrespondance siden min tilbagekomst til København indeholder, som Deres Excellence har kunnet konstatere, kun meget pessimistiske vurderinger m.h.t. Danmarks nationale fremtid og m.h.t. en virksom patriotisme hos dets indbyggere, d.v.s. ikke som det kommer til udtryk i ord, men i handlinger og ofre. Danmark er endnu ikke helt blevet kureret for den rædsel, i hvilken landet levede siden 1864 over for sin mægtige nabo mod syd«. Som eksempler herpå anførte Claudel Lütkenaffæren og Rubin-artiklen. Efter krigen burde situationen have været en anden, »om end ikke Danmark har genvundet sin historiske grænse ved Ej deren, som alene fuldstændigt kunne garantere landets sikkerhed, så har det dog vundet Dybbøl-stillingen og øen Als, som i 1864 så lang tid standsede angriberne. Tyskland på den anden side

har totalt mistet sin gamle flådestyrke og størstedelen af dets landmilitære kræfter. Endelig har begivenhederne i Slesvig medført en genopvågningen af de nationale følelser, for hvilke kongen viste sig som den trofaste og modige tolk, da han sidst i marts sidste år afskedigede det tyskvenlige og socialistiske ministerium Zahle-Scavenius-Stauning og udskrev nye valg. Disse valg gav succes til de borgerlige og nationale partier, og det nuværende ministerium består af folk som kun har gode hensigter m.h.t. ententen, men desværre bæres disse hensigter af en utilstrækkelig vilje«. Claudel henviste til, at der i den brede befolkning forefandt ultrapacifistiske tendenser og fortsatte: »Som alle deres landsmænd har de med glæde og anerkendelse modtaget den gave, som de allierede magter har givet dem, men de synes ikke at gøre sig det klart, at denne gave, - omend de ikke har gjort sig fortjent til den på forhånd, - så bør de dog gøre sig det efterhånden. Hvis den skal kunne bevares og beskyttes mod alle anslag, forudsættes der en del anstrengelser og ofre. Forestillingen om, at Tyskland er afmægtig eller tilfredsstillet, og at dette land ingensinde vil gøre en anstrengelse for at tage de territorier tilbage, det har mistet mod nord, - som territorierne mod øst og vest, - denne idé er behagelig og bekvem, men man kan ikke sige, at den er klog eller, at den svarer til virkeligheden«. Det var sådanne betragtninger, der dannede baggrunden for Claudel, når han vurderede planerne for den nye danske forsvarsordning. Den ville indebære en reduktion af hæren, og det var i hans øjne ikke en forsvarlig forsvarsordning[223J].

Claudels indberetning giver et godt billede af afstanden mellem dansk og fransk politisk tankegang, og det belyser den almindelige baggrund for hans holdning, der var så forudindtaget, at det var umuligt for ham at forstå dansk politik. Fejlen ved danskerne var, at de ikke tænkte som franske patrioter.

I modsætning til Claudel havde Sir *Charles Marling* ingen følelser i klemme i forhold til Danmark; han gennemskuede meget hurtigt det videregående mål, som de franske gesandter i Danmark stræbte efter, og han stillede sig fra første færd på et realistisk og nøgternt standpunkt med den yderste respekt for fredstraktatens ånd og bogstav. Først da Den internationale kommission havde afgivet sin indstilling trådte rivaliseringen mellem de to gesandter klart for dagen. Hver især fik en solid opbakning fra deres regeringer, men det var Marling, der gik af med sejren.

Modsatningerne mellem Claudel og Marling blev først offentligt kendt i begyndelsen af maj 1920, det gjaldt da de 4 mellemslesvigske sogne, men dette spørgsmål optog ikke sindene i nævneværdig grad. Det var bestræbelserne på at få Flensborg gjort til en neutral fristat, der samlede offentlighedens opmærksomhed, og i april og maj måned blev der skabt illusioner om, at Flensborg kunne blive en sådan fristat. Mange politikere fra Venstre og Det konservative folkeparti havde interesse i at give næring til sådanne illusioner, men det viste sig hurtigt at det var sæbebobler. Regeringen Neergaard slap meget lemfældigt fra den fiasko, der var dens »alternative« sønderjyske politik beskåret. De tidligere regeringspartier, de radikale og socialdemokraterne, var godt tilfredse med, at deres politik sluttelig vandt sejr, og Neergaard kunne være godt tilfreds med, at hans halvhjertede støtte til fristats-tanken, aldrig nærmere blev gransket.

Genforeningshøjtidelighedene betød et festligt punktum efter den oprivende strid, man gik over til de andre punkter på dagsordenen. Men striden havde slået dybe skår; *Zahle* havde i okt. 1918 til Aage Friis sagt: »Hvis det lykkes [at få Clausen-linjen som grænse] kan De være vis på, at vi går øjeblikkeligt. Hvis vi får lov til at drikke den skål, så venter vi ikke til vi skal drikke bundfaldet med«. Det fik *Zahle* lov til, og han mere end de andre radikale ministre Munch, Rode og Erik Scavenius. Blandt dem, der måtte drikke bundfaldet med var også *de ledende Danevirkemænd*. Nogle af dem trak sig skuffede tilbage, deriblandt Ionas Collin, mens andre som rektor H. P. Hansen og dr. Harsløf tog et arbejde op for at yde støtte til den danske folkedel i Syd-slesvig; de havde den tilfredsstillelse, at der også i 3. zone viste sig danske sympatier, som muliggjorde et dansk nationalt arbejde. J. S. Vanggaard havde opereret i kulisserne, han havde større indflydelse end mange samtidige anede, men hans basis var for svag til at nå de høje mål han efterstræbte. Den store kombination om en neutral kanalzone, hvis nordgrænse ved Sli-Danevirke-Ejder skulle være Danmarks sydgrænse viste sig at bygge på en illusion.

Mest omstridt, mest angrebet og mest hyldet var *H. P. Hanssen*. Han havde fastholdt den linje, han havde lagt i okt. 1918, det var hans politik, der havde sejret, men det var også ham, der menneskeligt betalte den højeste pris. Da P. Grau 5. juni ville forsøge at markere, at der allerede i nov. 1918 havde været et modsætningsforhold mellem ham og H. P. Hanssen offentliggjorde han et brev, som denne havde

skrevet 9. nov. 1918 og som danner et godt udgangspunkt for en vurdering af H. P. Hanssens opfattelse: »... Jeg tror, at det er absolut nødvendigt, at vi fastholder denne grænse [Clausen-linjen] skarpt og bestemt imod angreb fra alle sider. Det gør ondt at prisgive Flensborg, men vi må se ædrueligt på forholdene. Gustav Johannsen, som kendte byen nøje, havde allerede prisgivet den i 1896, da jeg blev hans kollega i landdagen. Vi må regne med de faktiske forhold: danskheden i Flensborg repræsenteres af en fra Nordslesvig indvandret koloni, at den danske rigsdag og den danske regering ikke af hensyn til landets fremtid tør tage imod en sydligere grænse, at vi ikke får mere tyskhed med ind i Danmark, end vi kan opsuge i en overskuelig fremtid, og frem for alt vogte os for i denne afgørende stund at stille os i modstrid med tidens stærke løsen, *retfærdige grænsereguleringer i overensstemmelse med folkenes selvbestemmelsesret*. Jeg tror, at vi kan opnå denne grænse, og at ingen sydligere grænse - selvfølgelig bortset fra enkelte landsbyer - vil kunne give os en tryk national fremtid«[224].

Her er i meget kort begreb H. P. Hanssens grundbetragtning, der her kom til udtryk. Ønsket om en retfærdig grænse i overensstemmelse med selvbestemmelsesretten var udgangspunktet for hans betragtninger m.h.t. Flensborg. Det ville være i strid med selvbestemmelsesretten at søge Flensborg knyttet til Danmark. Det spillede i denne forbindelse en rolle for ham, at hvad der kom med af tyskhed nord for Clausen-linjen ville lade sig opsuge; han mente, at Danmark kunne magte opgaverne i Nordslesvig, men ikke hvis Flensborg kom med. Sådan som han foreslog afgrænsningen for den zone, der skulle stemme under eet, var de økonomiske og geografiske hensyn foruddiskonteret, hvad Tønder-området angik. Dette træk fik afgørende betydning for den videre udvikling, ikke mindst da den endelige afgørelse blev truffet i foråret 1920. Hvis afstemningen var foregået kommunevis i de to zoner under eet, ville de økonomiske og geografiske hensyn være blevet væsentlige politiske faktorer og den øjeblikkelige magtkonstellation ville være blevet afgørende for, hvorledes grænsen blev draget.

I brevet til P. Grau var åbnet en lille ventil for enkelte landsbyer syd for Clausen-linjen. Det var den første spire til de tilstødende distrikter. P. Grau ønskede, at også Flensborg skulle have adgang til at stemme, her gik H. P. Hanssen den 17. nov. med til et kompromis, han kunne gøre det med rolig samvittighed, for kravet var fremsat med respekt for selvbestemmelsesrettens princip. P. Grau havde den 12.

nov. 1918 i Flensborg Avis skrevet: »Ingen af os vil have Flensborg til at være os følgagtig mod sin vilje. Ingen ønsker grænsen trukket syd for Flensborg, hvis flertallet af Flensborgs indbyggere protesterede derimod«.

H. P. Hanssen gik i den følgende tid med til flere kompromisser, dog stadig inden for selvbestemmelsens rammer; men han var ikke altid varsom nok, når det gjaldt formuleringen af disse kompromisser og ganske særlig gjaldt det Vælgerforeningens resolution den 4. juli 1919 om rømning af 3. zone. Det gav hans modstandere angrebsflader.

I et demokratisk samfund indrømmer man almindeligvis politikerne en vis fejlmargen, en toleranceramme; for nogles vedkommende har den været meget bred, det gjaldt f.eks. Th. Stauning, for H. P. Hanssen var den særdeles smal, alle hans handlinger var udsat for en meget nærgående kritik. Man kan eksempelvis nævne hans stillingtagen til Rubin-artiklen, som var godkendt af Niels Neergaard, Jakob Appel m.fl., hvor alle andre gik fri, og han alene måtte bære angrebene byrde. Hermed skal ikke være sagt, at ordene i Rubin-artiklen var velvalgte, men det må vel betragtes som en lapsus, at H. P. Hanssen ikke opdagede det uheldige ordvalg. Det er imidlertid ejendommeligt, at på det tidspunkt, da kritikken satte ind, var H. P. Hanssen i færd med at søge en orden gennemført, som »kun tåber og folk uden indflydelse« i 1911 havde anset for mulig. Hans bestræbelser var altså i overensstemmelse med § 5, hvorimod talrige af hans kritikere, der før verdenskrigen stærkt havde fremhævet retsstandpunktet i henhold til § 5 som grundlag for den nationale kamp, nu ønskede at støde længere frem mod syd og derfor havde forladt princippet om folkenes selvbestemmelsesret, der siden 1866 havde dannet grundlaget for de danske bestræbelser i Sønderjylland, hvad enten de blev ført af »protestpolitikere« eller »forhandlingspolitikere«.

Store vanskeligheder opstod for H. P. Hanssen fordi han ikke havde tilstrækkelig indsigt i og forståelse for de indrepolitiske vilkår i Danmark. Det kan til en vis grad forklares med de erfaringer, han havde gjort i Berlin, hvor han alene i rigsdagen repræsenterede de danske. Partibetegnelsen var »Däne«. Han var ikke fortrolig med de indre forhold i parlamentariske partier. H. P. Hanssens forestilling om, at en sønderjysk gruppe kunne danne et eget parti i den danske rigsdag i den første periode efter genforeningen tydede på at han ikke rigtig forstod den danske indenrigspolitik; en sådan politik ville forudsætte en accept

fra de danske partier, i al fald fra partiet Venstre, og en sådan accept kunne ikke forventes; den forudsatte også, at der i de ledende kredse i Nordslesvig var nogenlunde enighed om en sådan partidannelse, hvad der ikke var. I foråret 1919 kunne man måske forestille sig en mulighed for at virkeliggøre en sådan plan, men efter grænsestriden måtte det anses for udelukket at samle Flensborg- og Aabenraa-folk i et lokalt parti. På den anden side var det, med den politik Neergaard havde ført, udelukket for H. P. Hanssen at indtræde i partiet Venstre, der var det af de danske partier, han følte sig mest knyttet til.

Forhandlingerne om den sønderjyske gruppe eller Det sønderjyske venstre, som blev det endelige navn blev en stor skuffelse for H. P. Hanssen, der nu stod uden politisk basis af nogen art[225J. Det havde generet H. P. Hansen, at man i forbindelse med partiplanerne havde påstået, at det påtænkte parti ville føre en særlesvigsk politik. Det var ikke hans tanke med partiet. Hans mål var Nordslesvigs umiddelbare og ubetingede indlemmelse i kongeriget Danmark. I et brev i febr. 1921 til en niece vurderede H. P. Hanssen stillingen på følgende måde: »løvrigt har jeg ikke lyst til at optage nogen videre kamp med Flensborg-folkene efter at afgørelsen er truffet. Jeg har jo det indtryk, at de fremdeles støttes og begunstiges af Venstre, men har regnet med det fra første færd af, da det er en del af den pris, I. C. Christensen har betalt for at få Højres støtte. Tiden skal nok klare begreberne. Og jeg føler ingen trang til at deltage i aktiv dansk politik, hvor saglige synspunkter vejer så lidt, når partiegoismen vejer fordele. Jeg har fuldt op at gøre her og finder større tilfredshed i at stå folk bi med råd og dåd herhjemme og ordne og udgive mine store samlinger end i den golde, ufrugtbare partipolitik. Kun gør det stundom ondt, at så meget henede ledes i en skæv retning, og at man kunstigt skaber og fremkalder vanskeligheder, som kunne have været undgået, og som vil give os mange bryderier ad åre. Hvad man fortalte folk, at man ville undgå ved at ophæve det sønderjyske ministerium og spænde ben for Det sønderjyske venstre: en slesvigsk partikularisme, det får man nu for alvor. . . Samtidig med at man kæler for og hemmelig understøtter en dårlig skjult Ejder-politik og søger at udvikle en sydslesvigsk partikularisme, vokser den nordslesvigske partikularisme sig stærk, og slår begge strømninger sammen i fremtiden, hvad man med utrolig mangel på politisk fremblik arbejder på i mange kredse, er der fare på færde« [226]. Hvad H. P. Hanssen her forudså var den udviklingstendens,

som siden fandt sit udtryk i Cornelius Petersens selvstyrebevægelse. Helt så slemt som H. P. Hanssen frygtede gik det dog ikke. Tiden klarede adskillige begreber.

De indvendinger der kunne gøres mod H. P. Hanssens politiske stillingtagen var detaillert i forhold til hans indsats. Hans politik havde til formål at skabe en endelig løsning af det slesvigske spørgsmål, d.v.s. at skabe en grænse, der kunne have varighed, som kunne anerkendes fra alle sider. Det blev den først efter Tysklands nederlag i 1945, men grunden var lagt ved den politik, H. P. Hanssen havde ført 1918-20. Han forudså i 1920, at Tyskland igen ville blive en international faktor, som man måtte regne med. Han sagde dette igen og igen i foråret 1920; et enkelt citat fra en tale han holdt på Hohøj ved Mariager den 4. juli 1920 skal tjene som illustration: ... »Ingen er mere egoistisk end en stat, og vi må regne med, at intet er mere omskifteligt end magtkonstellationer blandt nationerne. Jeg advarer mod at tro, at afgørelsen af verdenskrigen har skabt faste og bestående former«, og han advarede mod at lade sig rive med af hastigt opbrusende folkestemninger [227].

Mange af hans modstandere ville bygge på den i 1918-20 gældende magtkonstellation og projicerede den ud i en lang fremtid. Heri lå den store forskel mellem dem og H. P. Hanssen. En statsmand kendes ved, at han går med tiden, men mod strømmen. Sådan var H. P. Hanssens gerning i 1920, han gik med tiden, mod strømmen.

Samtidig med mange krænkelser fik han også megen anerkendelse. Her skal kun gengives et telegram, som historikeren Erik Arup sendte den 10. juli 1920: »I Deres hjerte og i Deres gerning står Danmarks historie skrevet, og evigt vil Deres navn skrives i danske hjerter og dansk historie« [228]. Det varede ikke mange år, før anerkendelsen ikke blot nåede ham fra meningsfæller, men også fra adskillige af modstanderne fra grænsestridentens dage, enten de søgte lejlighed til at sige, at de nu gav ham ret eller søgte at komme på talefod med ham igen. Den ændrede holdning til H. P. Hanssen har Vilh. la Cour givet udtryk for i sine erindringer: »Der er særlig et kapitel, jeg gerne ville kunne radere ud. Det er kapitlet H. P. Hanssen. Her står jeg som skyldneren. Vi fik aldrig - som Friis og jeg - »talt ud«. At han begik et alvorligt fejlgreb ved at indtræde i ministeriet Zahle står vedblivende for mig som en absolut kendsgerning, men det berettigede ikke voldsomheden i mine angreb. Alt for skarpt gør skåret, siges der. Sådan her. H. P.

Hanssen var imidlertid en mærkelig storsindet mand. Da kampen var endt, mødte jeg hos ham aldrig et ord eller en antydning af, at han havde følt sig uretfærdigt behandlet. Han viste mig den største venlighed og imødekommenhed, hver gang lejlighed bød sig, ja, han kunne komme dødtæt hjem til Aabenraa efter en hel dags rejse og alligevel gå til et aftenmøde, hvor han vidste, at jeg skulle tale. Og ønskede jeg hans mening om de aktuelle nordslesvigske problemer, som tiden rejste, gav han mig altid åbent, velunderbygget og fængslende besked. Han var en mand af virkelig format, vel nok på sin vis den betydeligste af samtlige sønderjyske førere helt siden folkevækkelsens dage«[^]].

Blandt dem, der ydede ham fuld anerkendelse, var også den konservative politiker, John Christmas Møller, som i 1920 havde været ivrig Flensborg-mand. Journalisten Christian Torpe har refereret et replikskifte med Christmas Møller i anledning af en ordenstildeling engang i 1930'erne. »Jeg sagde da drillende til ham, at selv kunne han jo ikke engang få en orden. Svaret var, at ordner overhovedet ikke interesse-rede ham. Og så udøste han al sin foragt over den vilkårlighed, ordensvæsenet var udsat for at havne i, og det misbrug, der politisk kunne drives med det. »Kun en gang i hundrede år« sagde han » har en dansk politiker fortjent Elefantordenens blå bånd, nemlig H. P. Hanssen-Nørremølle. Men fik han det! Nej, man gjorde ham til kommandør af 2. grad. Anden grad«. Han vrængede ordene«[230]. Disse eksempler kunne suppleres med mange andre.

Adskillige af de ledende personligheder i grænseskampen indankede deres sag for historiens domstol, og historikeren kan ikke unddrage sig opgaven at fælde dom. Der er imidlertid den forskel mellem denne og almindelige domstole, at ved historiens domstol er der en uendelighed af appellinstanser. I erkendelse af, at det sidste ord aldrig bliver sagt vil forfatteren til afslutning gerne formulere sin opfattelse ved at fremhæve H. P. Hanssens grundbetragtning, at den grænselinje, han arbejdede for, betegnede det maksimale af, hvad Danmark med respekt for selvbestemmelsesretten kunne vinde tilbage og hvad landet kunne magte. Vurderer man den i lyset af de 60 år, der er gået siden da, må man konstatere, at Danmark magtede opgaven, og at alle valg siden 1920 gav folkelig bekræftelse på, at selvbestemmelsesretten var fyldestgjort. Man kan så stille spørgsmålet: havde Danmark magtet mere. Det er forfatterens subjektive opfattelse, at Danmark ikke havde kun-

net magte opgaven i Flensborg; efter den nazistiske magtovertagelse i 1933 var Flensborg og sandsynligvis dertil større eller mindre dele af Nordslesvig før eller senere blevet taget tilbage af Tyskland. Var Flensborg vundet i 1920 og tabt i 1940 eller før, så var byen i 1945 kommet til Danmark. Prisen ville have været mange tusinde unge sønners liv. Med sådanne betragtninger forlader man virkelighedens solide grund, men vendt tilbage til den, må man konstatere, at grænsen af 1920 efter alt at dømme vil have varighed. Der er klare flertalsforhold på begge sider; mange havde i 1920 ventet, at de nationale mindretal langsomt ville forsvinde; disse forventninger er gjort til skamme; i de slesvigske grænseregioner lever stadig danske og tyske side om side; i mange år var der stærke modsætninger mellem nationaliteterne; men målt med den lange alen, må man konstatere, at Sønderjyllands deling i 1920 blev indledningen til den fordragelighedens æra, som i dag giver det gamle hertugdømme en del af sit særpræg.

Litteraturhenvisninger

Forkortelsesliste findes i bd. I

1. Bekendtgørelser fra Den internationale kommission for Slesvig nr. 1.
2. Holger Møllgaards beretning for det sdj. udv. 6. april 1920 s. 744 ff.
3. Forman s. 78 ff.
4. Vilh. la Cour. To livslinjer s. 207.
5. Vilh. la Cour: To livslinjer s. 211 og 214.
6. Forman s. 90.
7. Vilh. la Cour: To livslinjer s. 192 ff.
8. L.A. Aabenraa.
9. Instruktionen er stillet til forfatterens rådighed af kontorchef Quaade, Udenrigsministeriet.
10. Hejmdal 17. febr.
11. Forman s. 94 ff.
12. Marlings redegørelse. Documents of British Foreign Policy 1919-39. First Series Bd. X. German Affaires and Plebiscit Problems 1920 s. 573.
13. Daniel Bruun: Fra de sidste tredive år s. 220 f.
14. British Foreign Policy 1. s. bd. X s. 575.
15. Formans. 96 f.
16. Forman s. 109.
17. H. D. Lehmann »Der Deutsche Ausschuss und die Abstimmungen in Schleswig 1920 (1969) s. 198 ff.
18. Eduard Thom: Die erste Teilung Schleswigs 1918-1920 (1921) s. 99 ff.
19. Forman s. 109 ff.
20. Flyvebladene findes i L.A. Aabenraa.
21. Han byggede bl.a. på en fremstilling af F. Fuglsang: Das Plakat im Kampf um die Nordmark. Das Plakat. 11. Jahrgang. Heft 5 s. 241 ff.
22. Thorns. 165.
23. Hejmdal 2. marts 1920.
24. Fr.U.M. A Paix 147.
25. I. s. 265.
26. Köster s. 180 og 221.
27. J. Schmidt: Von Wodder nach Kopenhagen. (1951) s. 78 ff.
28. P. Munch IV s. 173 ff.
29. Hdb. II s. 345.
30. H. K. Kristensen: Om Vesterland Før og Amrums tilhørsforhold. Sdj. Aarbøger, 1974 s. 34 ff.
31. Köster s. 220.
32. Hermann Clausen: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach den zwei Weltkriegen (1966) s. 14 ff.
33. Tondersche Zeitung 20. marts 1920.
34. A.A. Abt. A. Delegation Köster. Diverse II.
35. Hdb. II s. 352 ff.
36. U M 7 B 42.
37. Danskeren 23. marts 1920.

38. H. D. Lehmann: »Der Deutsche Ausschuss und die Abstimmungen in Schleswig 1920« (1969) s. 240 ff.
39. R.A. A.A. Abt. A. Delegation Köster.
40. Eduard Thom s. 197.
41. British Foreign Policy I. s. xxx bd. X, s. 585 ff.
42. P. Munch IV, s. 180 ff.
43. R.A. Harsløfs arkiv.
44. Fontenay s. 408.
45. Hdb. II s. 373 f.
46. Sdj.udv. s. 710.
47. Hdb. II s. 390.
48. Sdj.udv. s. 710 ff.
49. Kaarsted s. 143 ff.
50. Kaarsted s. 109.
51. Slesvig delt s. 319 ff.
52. J. Hatting. Det konservative folkepartis historie. Bd. I s. 154.
53. P. Munch IV, s. 174 ff.
54. Kaarsted s. 62 ff.
55. Fr. UM's arkiv A Paix vol. 146.
56. Fr. U.M. ark. A Paix 147.
57. British Foreign Policy s. I bd. X s. 590.
58. Tage Kaarsted s. 116 ff.
59. Tage Kaarsted s. 120.
60. Claudel Journal 1.
61. Hejmdal 7. maj 1920.
62. Grænsevagten bd. I s. 400.
63. R.A. H. V. Clausens arkiv.
64. Arkivet på Schackenborg.
65. Brev til H. V. Clausen 28.2. 1920. R.A. H. V. Clausens privatarkiv.
66. R.A. P. Chr. Stemmanns optegnelser.
67. Hdb. II s. 391.
68. British Foreign Policy, 1. s. bd.Xs. 591.
69. Arkivet på Schackenborg.
70. British Foreign Policy, 1. s. bd.Xs. 591 ff.
71. Sdj. Udov. s. 1004.
72. Kaarsted s. 189.
73. Hejmdal 6. april 1920.
74. Kaarsted s. 192.
75. 30. marts 1920.
76. Omtalt i en indberetning, som Claudel sendte den 30. marts til sin regering. Fr. U.M. arkiv A Paix 148.
77. Konow II s. 206.
78. U.M. 7 B 34h.
79. Um 7B 42.
80. Stemmann: En dansk embedsmands odysseé (1961) s. 45.
81. Konow II s. 189.
82. L.A. Aabenraa. H. P. Hanssens optegnelser.
83. R.A. Harsløfs privatarkiv.
84. Konow II s. 203.
85. R.A. Vanggaards arkiv.
86. Hdb. II s. 403 f.
87. Hdb. IIs. 408.
88. 8. april 1920.
89. Sdj. udv. s. 777.
90. Sdj. udv. s. 777.
91. Konow II s. 235 f.
92. Sdj. udv. s. 778.
93. Sdj. udv. s. 776 ff.
94. Notat med Emil Harboes hånd overladt mig af redaktør Helge Knudsen.
95. Fontenay s. 415.
96. Um 7B 42.
97. Fontenay s. 415 ff.
98. UM 734 b.
99. R.A. Stemmanns privatarkiv.
100. Stemmann s. 52 ff.
101. R.A. Stemmanns optegnelser.
102. British Foreign Policy s. 1. bd. X591 ff.
- 102a. UM 7B 42 b. Brev fra Hübsch til CIS 8. april 1920.
103. Indberetningen er dateret 2. april 1920. British Foreign Policy 1 s. bd. X s. 590.

104. British Foreign Policy 1. s. bd. X s. 598.
105. R.A. Stemmanns optegnelser.
106. UM7B42.
107. British Foreign Policy 1. s. bd. X s. 598 ff.
108. Hdb. IIs. 412 ff.
109. Flb. Avis 29.4.1920.
110. UM7B34.
111. UM7B34.
112. L.A. H. P. Hanssens optegnelser.
113. Sdj. udv. s. 802 ff.
114. UM7B34.
115. F.O. 852 nr. 22.
116. Sdj. udv. s. 915.
117. UM 7B 34.
118. UM7B34.
119. UM 7 B 34.
120. F.O. 852 4.
121. UM 7B 34.
122. UM 7B 34.
123. F.O. 852 4.
124. R.A. Neergaards privatarkiv. Optegnelser.
125. R.A. Vangaards optegnelser s. 403 ff.
126. Hdb. II s. 399.
127. Köster s. 190.
128. Hdb. II s. 402.
129. Fl. Av. 9. april 1920.
130. F.F. 1919-20 sp. xxxx.
131. Højskolebladet 30. april 1920.
132. Hdb. II s. 409 f.
133. Hd. 26. april 1920.
134. Citeret efter Hejmdal 19. april 1920.
135. 5. maj 1920.
136. Ribe Stiftstidende 12. april 1920. Hdb. II s. 408. Her er en del af resolutionen udeladt uden at det er markeret.
137. R.A. Neergaards optegnelser.
138. Ernst Christiansens optegnelser. Slesvig delt s. 298 f.
139. R.A. Neergaards optegnelser.
140. R.A. Neergaards privatarkiv. Optegnelser.
141. L.A. H. P. Hanssens optegnelser.
142. R.A. Neergaards optegnelser.
143. Fontenay s. 433 f.
144. Sdj. udv. s. 991 ff.
145. Fontenay s. 437.
146. Fontenay s. 427 ff.
147. Fr. UMs arkiv A Paix 147.
148. Fontenay s. 430 f.
149. British Foreign Policy 1. s. bd. X, s. 603.
150. Um. 7 B 42.
151. Um. 7 B 42a.
152. British Foreign Policy, 1. s. bd. X s. 604.
153. British Foreign Policy, 1. s. bd. X s. 604 ff.
154. 7B 42.
155. Fontenay s. 439.
156. Fr. Um. arkiv 147.
157. British Foreign Policy s. 1, bd. X s. 623.
158. I Niels Neergaards arkiv findes 2 udførlige beretninger, en udarbejdet af Fr. v. Jessen og Holger Andersen, og en anden udarbejdet af F. Vinding Kruse. Den førstnævnte findes også i Ums arkiv 7B 42c.
159. Slesvig delt s. 298.
160. Hdb. II s. 434 ff.
161. R.A. Neergaards arkiv. Holger Andersens beretning s. 30.
162. R.A. Neergaards arkiv.
163. R.A. Neergaards arkiv. Vinding Kruses beretning.
164. Fontenay s. 436.
165. R.A. Neergaards arkiv. Beretningen om den mellemslesvigske delegation.
166. Fontenay s. 449 ff.
167. R.A. Neergaards arkiv. Holger Andersens beretning s. 69.
168. F.F. 1919-20 sp. 5335 ff.

169. Sdj. udv. s. 1065 ff.
 170. F.F. sp. 5371.
 171. F.F. 1919-20 sp. 5409.
 172. F.F. 1919-20 sp. 5448 f.
 173. Fontenay s. 455.
 174. Fontenay s. 458.
 175. R.A. Neergaards arkiv. Holger Andersens beretning.
 176. R.A. Neergaards arkiv. Vinding Kruses beretning
 177. R.A. Vanggaards optegnelser s. 427 ff.
 178. Um 7B 42.
 179. Hdb. II s. 417 f.
 180. Fontenay s. 440.
 181. Um 7B 45.
 182. Um 7B 42.
 183. Fontenay s. 444.
 184. Um 7B 42.
 185. Fontenay s. 452.
 186. Fontenay s. 454.
 187. Fontenay s. 437.
 188. R.A. Neergaards arkiv. Holger Andersens beretning.
 189. Um 7B 43.
 190. Sdj. udv. s. 1225.
 191. British Foreign Policy 1. s. bd. X s. 647 ff.
 192. 7B 45.
 193. Fr.Um. A Paix 148.
 194. Fontenay s. 477.
 195. Fontenay s. 480.
 196. Fl. Av. 9. juni 1920.
 197. R.A. Breve i Neergaards arkiv.
 198. Um 7B 34.
 199. L.A. Administrators arkiv 101 C 1/1920.
 200. Hdb. III s. 263.
 201. L.A. Administrators arkiv 101 C/1920.
 202. L.A. Adm. for de sdj. landsdele 10. 6. 1920.
 203. Arbejdsgiveren 18. juni 1920.
 Anders Ture Lindstrøm har henledt min opmærksomhed på denne artikel.
 204. Köster s. 199.
 205. Citeret efter Tondernsche Zeitung 22. april 1920.
 206. Um. 7B 43.
 207. Prisopgave om Christmas Møller og Sønderjylland af Jørgen Thomsen s. 38.
 208. Slesvig delt s. 299.
 209. Bernhard Hansen. I Fædres Spor s. 13.
 210. Slesvig delt s. 300.
 211. Berl. Tid. 9. juni 1920.
 212. Fontenay s. 478 f.
 213. Fontenay s. 482.
 214. Hdb. II s. 472.
 215. Hdb. II s. 479 f.
 216. L.A. Administrators arkiv.
 217. Hejmdal 12. juli 1920.
 217a. Der Schleswig-Holsteiner. Juli 1920.
 218. F.F. 1919-20 sp. 5329-5456.
 219. Danskeren 9.4. 1920.
 220. Danskeren 24. juni 1920.
 221. StemannIs. 70.
 222. To Livslinjer s. 206.
 223. Fr. Um. arkiv Europa 1918—29. Danmark 9.
 224. Hdb. II s. 32.
 225. Agnes Schmidt Poulsen. Etableringen af partiet Venstre i Nordslesvig efter genforeningen i 1920. Sdj. Aarb. 1977 s. 118.
 226. Brevet tilhører forfatteren.
 227. Hejmdal 6.7. 1920.
 228. Hejmdal 13. juli 1920.
 229. To Livslinjer s. 262 f.
 230. Bogen om Christmas Møller. 1948 s. 128 f.

Navneregister

(Første udgave bd. 1 og 2 + bd. 3)

- Abrahamsen, Albert 2:66, 162
Adler, Eduard 1:119f, 126, 261, 263, 268, 269f. 2:32, 105, 106, 109, 111, 171. 3:44, 45
Ahlefeldt-Laurvig, William 1:94. 3:138
Albrecht, Oberregierungsrat 1:269
Alnor, Karl 1:8, 269. 2:104. 3:30
Ammundsen, Valdemar 1:92. 3:57
Andersen, Alsing 2:109, 110
Andersen, H. N. 1:20, 21, 23, 24, 26, 27, 133, 143, 181, 182, 187f, 190f, 202, 230. 2:34, 60, 97, 156. 3:88, 108, 138, 173
Andersen, Holger 1:42, 90. 2:52, 144. 3:62, 158, 162, 171, 182f
Andersen, Johannes 1:91. 2:74, 139-43. 3:56, 92, 132, 158, 162, 181
Andersen, Tallag 2:188
Andresen, Jørgen 3:215
Appel, Jacob 1:94, 134. 2:68. 3:132, 139f, 142, 238
Arup, Erik 3:240
Aubert, Louis 2:45

Balfour, A. 1:26, 133, 244, 246
Bang, Niels 1:89
Bang, Nina 1:219
Bapst, E. 1:80
Bartels, Friedrich 2:110
Bauer, Friedrich 2:30. 3:30
Bauer, Gustav 2:101, 111, 127, 130, 134, 135f, 141, 146, 183. 3:37, 45, 46, 187
Beck, O. 3:119
Beck-Friis, Joachim 2:166
Benés, Edouard 2:40
Benson, William Shepherd 1:254
Bentzon, Viggo 3:25

Berg, Sigurd 1:183. 2:60, 68
Bemhoft, H. A. 1:142, 150, 163f, 168f, 174, 178f, 182, 194f, 196, 201, 204, 243, 273, 275. 2:13, 14, 19, 20f, 33-34, 42, 46, 48, 66, 78, 79, 83f, 88, 95f. 3:102, 148, 149f, 153-54, 161, 163, 166, 170, 178, 179f, 181f, 185, 186, 211, 212, 214
Bernstorff, A. 1:59, 115, 251, 261, 264
Berntsen, Klaus 1:33, 135. 2:61, 68. 3:101, 127
Berthelot, Philippe 1:162, 254
Birck, L. V. 2:18. 3:56, 65, 85
Bismarck 1:35, 225
Bladt, P. P. 3:215
Borch, Johannes 1:88. 3:133
Borgbjerg, Frederik 1:82, 84, 135, 139, 140, 219. 3:56, 93, 100, 147
Bossen, J. E. 1:103, 108. 2:118
Bouillon, Fr. 1:162
Bramsen, Louis 3:135
Bramsnæs, C. V. 1:187f, 274. 2:84, 109
Brandes, Edvard 1:74, 77, 187. 2:19, 34, 60, 65, 129, 192. 3:38, 69, 135
Branting, Hjalmar 1:34, 35
Breitscheid, Rudolf 2:142. 3:223
Briand, Aristide 3:234
Britt (arbejderråd Husum) 2:31
Brockdorff-Rantzau, Ulrich 1:17, 18, 19, 22, 23, 28, 29, 31, 39, 52, 53, 54, 55, 81, 91, 116, 117, 124, 162, 166, 234, 238, 242, 260, 275, 279. 2:7, 11, 101
Brodersen, Christian 2:186
Brosen, Søren 3:131
Brudenell-Bruce, Charles 2:152, 157

- 167, 187, 193, 199. 3:12, 15, 29, 52, 53, 58, 81, 82, 86, 91, 98, 100, 103, 108, 112, 115, 119, 121-25, 184, 189, 190
- Brugère, Raymond 1:157, 190, 241
- Bruun, Daniel 2:186, 190, 197, 199, 203. 3:15, 28
- Budach, P. 1:61, 67, 68, 69, 103, 106. 3:206
- Buntzen, Andreas 3:128
- Bure, Kristian 3:173
- Butler (britisk oberst) 2:187, 197. 3:29
- Bülow, Detlev von (Bossee) 1:225
- Bödewadt, Jacob 3:229
- Bøgholm, Karl 1:152
- Böhme, Emilio Julio Alexandro
1:110, 113f, 115f, 118, 125, 175, 255, 256-59, 261, 263, 268f.
2:167-68, 170, 171-78, 181, 185, 188f, 191, 192-94, 195f, 198, 199, 200. 3:14, 83, 118
- Cambon, Jules 1:248. 2:45. 3:151f, 163, 165, 184
- Carstens, A. 1:89
- Castenskiold, Henrik Grevenkop-
1:25, 26. 3:90, 138, 166, 180
- Cecil, Robert 1:25, 26. 3:166
- Christensen, Chr. Ernst 3:56
- Christensen, Hans 3:215
- Christensen, I. C. 1:30, 33, 35, 37, 135, 140, 151, 183, 187, 217, 237.
2:18, 19f, 61f, 66, 68, 95f, 96, 119, 130, 141, 146, 148, 162. 3:73, 76, 86, 9-, 127, 130, 132, 137, 138, 147, 173, 239
- Christensen, L. 1:90-91. 2:139
- Christensen, L. P. 2:26
- Christian 1. 3:41
- Christian 10. 1:19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 45, 182, 239. 2:59-60, 66, 156-58. 3:10, 55, 56, 64, 72, 85, 86, 90, 93, 95, 100f, 148, 149, 150, 216, 233
- Christians, Ferdinand 3:29
- Christiansen, C. C. 1:209
- Christiansen, Ernst 1:106, 131f, 135f, 138, 140, 152f, 160f, 164, 175, 186f, 210, 215f, 217, 221f, 272.
2:23, 24, 25, 26f, 50, 68f, 70, 72, 73, 76, 82, 87, 88, 113, 114, 118, 119, 123, 131, 135, 139, 147, 153, 160, 185. 3:16, 38, 56, 64, 65, 66, 131, 158, 162, 163-64, 171, 208, 226-28
- Christmas Møller, J. 1:93, 152. 3:204, 241
- Claudiel, Paul 2:114, 130, 133f, 135, 147, 152, 160, 165-66, 168, 175, 177, 186. 3:12, 15, 28, 35f, 55, 57, 58, 66, 67, 68, 69-76, 80, 82-84, 90, 91, 103, 104, 105-11, 120, 133, 142f, 147f, 150f, 153, 154, 158, 165, 167, 169, 181, 232-33, 234-35
- Clausen, Cathrine 2:13, 21, 22, 41
- Clausen, H. V. 1:7, 18, 27, 28, 35, 36, 42, 43, 61, 63, 94-95, 96-102, 130, 131, 135f, 138, 140f, 142^18, 149, 153f, 157, 160, 161, 163f, 167, 168-80, 181, 182, 194f, 196, 200f, 204, 242f, 272-80. 2:14f, 17, 21f, 27, 42, 44, 79, 96, 124f, 140. 3:25, 51, 74, 80, 231-32
- Clausen, Julius 1:212f, 233, 238, 249. 2:28, 51, 76. 3:86
- Clemenceau 1:156, 200. 2:37, 95
- Collin, Ionas 1:7, 37, 40, 42, 43, 44, 45, 83, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 109, 127, 130, 135, 138, 153f, 156, 160-67, 194, 198, 199, 207f, 215, 216, 231, 232, 239, 240-48, 250-55. 2:13, 24, 26f, 45, 50, 68f, 71, 75, 77, 93, 97f, 119, 130-32, 135, 147, 152, 160. 3:57, 70, 75f, 221, 232, 236
- Conty, Alexandre 1:20, 25, 26, 42, 43, 44, 45, 75, 80-83, 132, 139, 161f, 239, 250, 252f. 2:86, 98, 165, 166, 186. 3:231, 232
- Coussange, Jaques de se de Quirielle

- Crowe, Eyre 1:156, 204, 252. 2:34, 46, 47
 Curzon, George N. 3:53, 111, 154, 155, 162, 171
- Dali, Andreas 3:207
 Damgaard, P. 1:103, 106, 272. 2:77
 Danneskiold-Samsøe, K. 3:216
 David, Eduard 1:10, 12, 14, 30, 31, 32, 52, 55, 57, 58, 59
 Derby, Edward 3:150-56, 162, 164, 184
 Douglas, A. Akers 1:173
 Drachmann, Poul 3:141
 Drews, Arnold 1:53, 54, 55
 Dulles, John Foster 2:47, 165f
 Dutasta, generalsekretær f. fredskonferencen 1:162. 2:198
 Döis, arbejdsrådet, Tønning 2:31
- Ebert, Friedrich 1:35, 219. 2:100f
 Efsen, Erik 2:200
 Ehlers, Edv. 1:44, 135, 138f. 2:130, 160-61. 3:76, 92
 Embick, S. D. 1:156
 Erichsen, J. 2:175
 Erichsen, Justus S. 1:112
 Erzberger, Mathias 1:53, 54. 2:101
 Ewald, Wilhelm 2:30, 31
- Fabricius, Knud 1:43
 Fanny 3:217
 Faramond, fransk marineattaché 1:80-81
 Ferdinand, J. M. 1:103, 108
 Fergo, P. H. 1:109, 130
 Fink, Olav 2:123, 155. 3:129
 Fischer, C. C. 2:151f
 Fischer, Ferd. 1:214, 226, 233, 236-38. 2:28, 51
 Foch, Ferdinand 2:40
 Fontenay, Fr. de Sage 3:154
 Forman, I. C. 3:14
 Foss, Alexander 1:135, 140, 186, 187, 201, 228f, 230. 2:15, 17, 19, 82, 84-86, 152, 156-57
- Friedberg, Robert 1:53, 56
 Fries, gdr., Bistoft 1:226
 Friis, M. P. 3:92, 95, 100, 102, 110, 113, 119f, 133, 148
 Friis, Aage 1:7, 11, 17, 18, 28, 30, 33, 35, 36, 37, 42, 45, 58, 59, 65, 66, 83, 89, 92, 93, 94, 115, 116, 130, 135, 175f, 279. 2:26f, 131. 3:223, 236, 240
 Fromageot, Henri 1:205. 2:37. 3:181
 Fuglcang, Chr. 1:113, 118, 257, 261, 269
 Fullerton-Carnegie, E. 1:156, 173, 247, 250, 252, 253. 2:33
- Gad, P. 2:115
 Gade, John A. 1:42, 43, 45, 90, 138
 Garbers, C. W. 3:158, 162
 Garvin, James Louis 3:171, 173
 Gauvain, Auguste 1:229
 Georg af Grækenland 1:45, 82
 Georg 5. af England 3:148, 150, 153, 173
 Gjessing, E. 1:237
 Glückstadt, Emil 1:188. 2:22, 97. 3:135
 Goppert, tysk diplomat 3:184
 Gotthardsen, N. J. 1:67, 138, 185, 215. 2:74, 161
 Gram, Jørgen 3:61
 Gram, Mads 3:61
 Gram-Hanssen, Claus 1:93
 Granth-Smith, U. 1:20, 21, 22, 26, 43
 Grant-Watson, H. A. 3:102, 116
 Grau, Andreas 1:15, 64, 67, 103, 107, 198-09, 129, 130f, 132, 148, 150, 152, 260f, 166, 182, 186, 200, 201, 242. 2:73, 118, 123, 137, 140. 3:16f, 56, 131
 Grau, Peter 1:66, 67, 68, 132, 186f. 2:24, 50, 68, 70f, 73, 75, 77, 87, 89, 113, 114, 116f, 118, 123, 153, 155, 158, 185. 3:56, 64, 66, 68, 75, 84, 85, 127, 128, 131, 132, 216, 224, 236

- Gress, Paul 1:120, 125
- Haase, Hugo 1:219
- Haase, Paul 3:33
- Hage, Christopher 2:56
- Hahn, John Henri 1:112
- Hallgreen, Eric 2:187, 203. 3:29
- Hammerich, Martin 1:127. 2:57, 65. 3:92, 97, 116, 141, 188
- Hanley, Maurice 238
- Hansen, C. P. M. 1:45
- Hansen, Cornelius 1:222. 3:158
- Hansen, Edouard 1:43, 91
- Hansen, Erik 1:40, 94. 2:131
- Hansen, H. F. 1:103
- Hansen, H. P. (rektor) 1:40, 42, 43, 45, 88, 89, 90, 91, 108, 127, 132, 138, 153, 241. 2:119, 160, 162. 3:133, 236
- Hansen, I. 3:133
- Hansen, N. P. 1:112
- Hansen, Niels (Bramsted) 1:103
- Hansen, Niels (redaktør) 2:26
- Hanssen, Chr. 1:91
- Hanssen, Christian (sekretær, Deutscher Ausschuss) 1:125
- Hanssen, H. P. 1:7, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 74, 75, 85, 89, 90, 91, 93, 94, 106, 107, 110, 111, 115, 122, 127, 130, 131, 133, 135f, 139, 140, 143f, 153, 168f, 179, 182f, 185f, 188, 198f, 200, 201, 204, 228f, 242, 255, 256-59, 272. 2:7, 23, 24-25, 26-28, 56-66, 67-77, 80, 81, 82, 84f, 86-88, 90-92, 106f, 112, 116, 119, 123, 125, 127, 129, 130, 131f, 134f, 137-42, 143-44, 147, 148, 149, 150-51, 153, 156, 158, 161, 167, 172-75, 180, 183, 185-86, 191, 192f. 3:10, 17f, 20, 21, 25, 38, 50, 55, 58, 60, 61, 69, 71, 92, 96f, 102, 113, 116, 117, 121, 129, 132, 133, 136f, 139-42, 173, 196, 206, 215, 219, 222, 223-25, 233, 236-42
- Hapgood, Norman 2:37
- Harald, prins 1:162
- Harboe, Emil 1:135, 151. 2:82, 162. 3:86, 96, 100, 101, 141, 168, 222
- Hardinge, Charles 3:173
- Harsløf, Valdemar J. 1:40, 88, 128ff, 210f. 2:68, 162. 3:57, 75, 76, 87, 88, 92f, 133, 236
- Haskins, Charles H. 1:156, 158f, 194, 195, 204, 243, 245f, 250. 2:36, 39
- Haslund, Charlotte 3:86
- Hass, Heinrich Edvard 3:88, 93
- Hassing-Jørgensen, J. 2:19
- Haugaard, C. 3:217
- Headlam-Morley, G. W. 1:156, 241, 247, 252. 2:34, 97
- Heftye, Th. 2:16—67. 3:12, 15, 55, 66, 70, 76, 82-84, 91, 104, 106, 109f, 111, 117, 119, 120, 122, 147, 150, 153, 158, 167, 169
- Heilbuth, H. 2:19, 65. 3:135
- Heine, Wolfgang 2:182
- Heinrich, prins af Preussen 3:230
- Heise, Oluf 3:135
- Helsing, Vald. 1:88
- Hempel, Richard 2:30
- Hendriksen, Kaj 3:161
- Henningsen, H. 1:112
- Henriksen, Victor 3:195
- Herbette, udenrigs-redaktør »Le Temps« 1:228. 2:94
- Hillbrecht, Peter 1:125. 2:109
- Hirsch, Paul 1:268, 269. 2:99f
- Hjelmfeldt, Aage 2:196
- Hobe, C. von 1:213, 240
- Holm, Karl 2:186, 203. 3:188
- Holstein, Bent 1:156, 196, 210f, 213, 231, 232-36, 240, 243-48, 249-55, 260f, 263. 2:13, 14, 33-35, 37, 40f, 45f, 47, 52, 93, 95, 96-98, 130-131. 3:141
- Horn, H. C. 1:240, 249-50
- Hostrup-Schulz 1:152

- Houborg, A. 2:121, 155
House, E. M. 1:254
Hurst, C. J. B. 2:37
Huysmans, Camille 1:219
Hübbe, Chr. 1:15
Hübsch, Mathias 1:209f, 233, 236,
238, 240. 2:28. 3:107
Hübschmann, Emil 1:212f
Høffding, Harald 3:56
Højer, Jens 3:61
Hørlyck, Jens 3:61
Höyer, A. 3:195
Haarberg, A. 2:188, 197
Haarløv, V. 3:121, 124, 141, 185,
188, 190, 192, 215, 216
- Iversen, direktør, Valsemøllen,
Flensborg 1:209
Iwersen, Deutscher Verein, Vojens
1:112
Iwersen, Willy 1:213, 224, 226, 236.
2:183, 189. 3:13, 34, 52
- Jacobs, L. 1:237
Jacobsen, Vagn 1:238. 3:128
Jefsen, Hans Jepsen 2:155
Jefsen Christensen, H. 1:32, 136,
137. 2:95. 3:77, 201
Jensen, J. N. 1:150
Jensen, P. Jørgensen 3:215
Jepsen, Anton 2:74
Jessen, Boy 1:106
Jessen, Franz v. 1:84, 161, 179f, 181,
182, 196, 228f, 243, 248. 2:13, 40,
93f, 96, 98, 141, 166. 3:20, 163,
164, 231
Jessen, Jens 1:96, 143. 2:23, 67
Jessen, Lorens 3:215
Jessen, Marie 1:152. 2:203. 3:56
Jessen, Tage 2:25. 3:16
Johannsen, Gustav 196. 3:236
Johannsen, L. 1:125
Jusserand, J. J. 1:80, 81
Juul-Hansen, E. 3:192
Jørgensen, A. D. 1:144
Jørgensen, Oskar 2:109
- Jørgensen, Peter 2:51
- Kallsen, Ernst 1:113
Kaper, Emst 3:56
Kapp, Wolfgang 3:37, 45
Karberg, Andreas 2:55, 186, 201
Karstensen, Asger 2:148, 162
Kauffmann, Th. 1:68. 2:151f
Kidde, Aage 1:37, 88, 127f
v. Kienlin, legationsråd, Ausw. Amt
1:118, 261, 264, 266f. 2:106
Kier Hansen, Max 1:93
Kilmarnock, eng. charge d'aff., Kbh.
1:20, 21, 25, 26, 27, 31, 79, 133,
196. 2:87
Kjær, Peter 2:175
Klausen, K. M. 3:56
Klinker, P. 1:112. 2:54, 175
Kloppenborg-Skrumsager, H. D.
1:10, 15, 58, 61, 65, 66, 135, 139f,
168, 182, 186, 188, 201, 236. 2:25,
28, 50, 68, 69, 70, 73, 116, 118,
123, 139-40, 143, 154. 3:66f, 75,
84, 85, 127, 128, 223, 224-25
Knud, prins 3:216
Knudsen, Helge 1:152
Knudsen, Johan 1:48, 135. 2:147.
3:101
Koch, G. 3:188
Konow, Henri 3:88, 90f, 94, 98f,
100
Kordts, Friedrich 2:104
Kraft, Ole Bjørn 1:93, 152
Kragh, Oluf 2:152, 162
Krag-Juel-Vind-Frijs, Mogens 1:36
Krarup, O. Th. 1:40, 108, 153, 160.
2:119
Krieger, A. 1:127. 2:57. 3:91
Krog, A. 2:123
Krog, Nane 1:209
Kronika, Jakob 1:136
Krüger (soldaten på Folkehjem)
1:70
Krätzenberg, Landgerichtspräsident
3:192
Kürbis, Heinrich 2:181f, 189. 3:44

- Kähler, Julius 2:106. 3:30
 Köller, E. M. von 1:116
 Köster, Adolf 1:271. 2:31-32, 99-102, 104, 105, 107-08, 128, 171, 172-73, 177, 179, 180-84, 188-89, 196, 203. 3:15, 16, 28, 30, 31, 36, 45, 46, 47, 52, 53, 91, 115, 116, 117f, 120, 198f, 210
 Kaarsted, Tage 1:41. 3:85
- la Cour, Vilh. 1:37, 40, 102, 127f, 129, 130, 135, 139f, 145, 147, 149, 153, 216f, 279. 2:150, 158-60. 3:16, 17, 20, 232, 240
 Lageri, Chr. 2:121, 123
 Lange, Thor 3:10
 Lansing, R. 1:41, 178f. 2:165
 Laroche, Jules 1:156, 192f, 195, 196, 197-98, 203f, 243f, 253. 2:42, 47. 3:149, 151f, 153, 161, 163, 170, 177
 Lassen, Aksel 3:24, 43f, 48
 Lassen, Henrik 1:153, 175. 2:28
 Lassen, Marie 2:68, 130. 3:128, 138
 Lebeck, Anders 1:141. 2:66, 113, 138, 145
 Lehmann, Hans Dietrich 2:171, 173, 177
 Le Rond, fransk general 1:172, 174, 247. 2:198
 Lersner, Kurt v. 2:167, 198, 199
 Leygues, Georges 1:242, 247, 253
 Liebe, O. 3:57, 75, 87-89, 91, 92, 93, 95, 98, 100, 102, 103, 113
 Lillielund, J. P. 2:146-47
 Lindemann, tidl. borgmester i Kiel 3:44
 Lloyd George 1:156. 2:37, 97. 3:45, 90, 163, 171, 173, 233
 Lohmann, J. J. 3:10
 Longare, Bonin 3:151
 Lorentzen, A. 1:106
 Lorentzen, H. 3:216
 Loyer, Maurice Jean Baptiste 2:199
 Lucius, ty. gesandt, Stockholm 2:166
 Lundbye, Chr. 3:97, 116, 121-24
- Lundgreen, Eric 2:188
 Lütken, L. C. F. 2:95
 Löth-Jensen, I. 1:88
 v. Loew, Hugo Philip 1:110. 2:199f. 3:44
- v. d. Maase, ritmester 1:238
 Mackeprang, M. 1:7, 18, 28, 35, 36, 42, 43, 64, 102, 135, 147, 169, 172, 174, 175, 179, 182, 200. 3:49, 80
 Madsen, Henry 3:53
 Madsen-Mygdal, Th. 3:173
 Mandal-Bertelsen, Mathias 1:89, 160
 Manthey-Wagner, Christian 1:89
 Mantoux, Paul 2:37
 Marcussen, Carsten 1:103
 Marcussen, Janne 1:103
 Marling, Charles 2:114, 133, 165, 166, 167, 173, 174, 186, 192, 193f, 196, 197, 198, 199. 3:12, 15, 28, 53f, 66-68, 70, 74, 83, 91, 102, 104, 105-11, 116-17, 119f, 121, 124, 143, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 165, 177, 184, 234, 235
 Marott, Emil 2:148. 3:62f, 65, 70, 72, 85, 88f, 128
 Martin, H. 3:211
 Mathiesen, Th. 3:215
 Matthiesen, C. 1:119
 Matsui 3:151
 Max af Baden 1:10, 16, 53
 Merten, Syndikus, Flensborg 2:203
 Mezger, Oscar 3:120, 122, 123-26
 Miang, J. H. 3:115f
 Michelsen, Peter 1:218, 221f, 261, 269. 2:29f, 106, 110, 173. 3:34
 Mikkelsen, Chr. 2:50
 Miller, David Hunter 1:41, 86, 195, 196, 205
 Millerand 3:185, 186
 Moesgaard-Kjeldsen, C. 3:62, 63f, 65, 70, 72, 85, 88f, 128
 Molkenbuhr, Hermann 1:219
 Moltke, Carl 1:10, 24, 31, 71, 74. 3:184

- Moysset, chef f. civilkabinettet i det franske marineministerium 1:247
 Munch, Peter 1:11, 18, 32, 33, 35, 58, 74, 77, 135, 140, 143, 168, 187, 229, 241, 274. 2:15, 18, 59-60, 66, 85f, 128f, 135, 143, 145. 3:38, 55, 56, 146f, 167f, 168, 223, 236
 Mutius, tysk gesandt, Kristiania 2:166
 Müller, Hermann 1:219. 2:101, 172. 3:46, 187
 Møller, A. P. 1:238
 Möller, Ferdinand 1:224
 Møller, H. L. 1:18, 28, 35, 42, 102, 153. 2:27
 Møller, Jørgen 2:30
 Møller, Aage V. 3:133
 Møllgaard, Holger 2:183, 189, 193f. 3:13, 63, 189

 Nagott, Hermann 2:30
 Napoleon 3. 1:12
 v. Neergaard, tysk militærattaché 1:162
 Neergaard, Niels 1:30, 34, 37, 94, 135, 140, 143, 229, 230, 273. 2:15, 16, 17, 18, 20f, 40, 61, 65f, 82, 83-86, 89-92, 142, 145, 147. 3:56, 59, 86, 87f, 126, 127-28, 130, 137, 138-48, 158, 161, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 183, 217, 219, 226, 234, 236, 238, 239
 v. Neurath, Constantin 1:275. 2:51, 138, 166, 171f, 174, 177: 3:125, 191, 200
 Nielsen, Harald 1:130, 139f
 Nielsen, I. P. 1:219. 2:156
 Nielsen, Julius 1:96
 Nikolaisen, Viggo 1:16
 Nissen, Nis (Nordborg) 1:15, 89. 2:124
 Nissen, Nis (Vibøge) 1:10, 15, 58, 61, 65, 66, 135, 139, 147, 176, 182, 186, 188. 2:26, 28, 54, 71f, 73, 88, 115, 123, 138, 139-43, 153, 159, 185. 3:56, 216, 223
 Nissen, Peter 1:250
 Noske, Gustav 1:70, 122. 3:46

 Oberfohren, Ernst 1:260
 Ohrt, Johannes 3:215
 Oldsen, Johannes 3:27, 42
 Olrik, Hans 1:43
 Olsen, Sigvald 1:238
 Olufsen, Oluf P. 3:219
 Olufsen, Peter 3:220
 Orlando, Vittorio Emanuele 1:156
 Oxholm, Waldemar 3:91

 Paget, Ralph 1:42
 Paleologue, M. 3:154
 Pauli, regeringspræsident, Slesvig 3:44, 45
 Paulsen, I. C. 1:103, 108-09, 132, 160, 209f. 2:118
 Payer, Friedrich v. 1:53
 Pedersen, Ad. 1:88
 Pedersen-Nyskov, Niels 2:56, 60, 64
 Petersen, Cornelius 1:176, 213f, 237. 2:28, 29, 50, 51, 52, 76, 77, 88, 96, 172, 178. 3:69, 80, 240
 Petersen, Daniel 1:175
 Petersen, Edlef 1:212. 2:28
 Petersen, Frederik V. 3:188
 Petersen, J. 1:112
 Petersen, Jørgen 1:40, 88, 89, 91, 127f, 210, 217, 238f. 2:50, 67
 Petersen, P. 3:108
 Pichon, Stephen 1:75, 133, 156, 178, 179, 239, 240f, 249. 2:131
 Piper, Emil 1:34, 48, 135, 151. 2:18, 65, 162. 3:86, 101
 Pontoppidan, Henrik 1:9
 Poulsen, Lorenz 1:11, 61, 67
 Poulsen, Peter 1:150
 Paasche, Fredrik 1:13

 de Quirielle, Calemard 1:83, 164, 240, 248, 252. 2:13, 42, 44, 50, 93, 96

- Rafalski, amtsforstander, Rødding 2:175
- Raffnsøe, R. 3:223
- Ramm, Axel 1:10, 30, 32, 33, 36, 71
- Ramsing, H. A. 3:76, 82f, 91, 108, 133
- Ramsing, Julie 1:126, 217
- Rantzau-Rastorff, Chr. 1:118. 2:36
- Rasmussen, møllebygger, Toftlund 2:155-56
- Rasmussen, Hans 2:156
- Rasmussen, Laust 1:135
- Rasmussen, Vilhelm 2:146
- Ravn, Christian 1:61, 67, 68, 69, 103, 152, 201. 2:175, 185. 3:29
- Refshauge, P. J. 2:186, 201. 3:215, 216
- Refslund Thomsen, Kr. 1:122. 2:25, 125, 186, 201
- Rheder, Nicolai Christian 1:213, 240, 249
- Reimuth, J. M. B. 3:116
- Reventlow, Eduard 3:116, 117, 119, 121
- Ricard, C. A. 3:192
- de Richelieu, A. 1:238
- Rind, Erik 3:40
- Ringberg, Otto Frederik 3:116
- Rode, Ove 1:23, 24, 33, 74, 77, 135, 138, 187. 2:15, 19, 34, 65, 129, 143. 3:38, 56, 82, 90, 100, 135, 146, 167, 168, 169, 236
- Rossen, R. P. 2:72
- Rovsing, Th. 3:88, 89, 93, 128, 129, 133
- Rubin, Marcus 1:92, 93, 130. 2:65, 131, 142
- Runkel, Heinrich 1:260
- Rüss, amtsforstander, Toftlund 2:175
- Ræder, M. O. 2:185
- Rørødam, Valdemar 2:8
- Sahl, smed, Flensborg 1:221
- Scavenius, Erik 1:11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 39, 43, 47, 48, 50, 52, 53, 58, 74, 76-77, 81, 82, 83, 84, 91, 142, 150f, 163, 171, 176, 181, 182f, 184, 186, 187, 188, 273, 275, 280. 2:13-15, 19, 20, 77, 78, 79, 83-86, 90f, 94f, 98, 106, 108, 129, 131, 133, 134, 138, 141, 172, 177, 192f. 3:38, 58, 69, 72, 176, 183, 231, 236
- Scavenius, Harald 3:138f, 142, 147, 161, 165, 167, 171, 172, 174, 189, 200, 211, 212
- Scavenius, O. C. 3:102, 108, 120, 149
- Schacht, Kreisschulinspektor 1:262
- Schack, O. D. 1:256. 2:73, 114-16, 117, 119-20, 123, 124, 125, 153, 186, 202. 3:9, 81, 82, 91, 96, 103, 107, 108, 215, 216, 217
- Scheel, Poul 3:173
- Scheidemann, Philip 1:53, 54. 2:101
- Schimmack, advokat, Tyske udvalg, Berlin 2:106. 3:52
- Schlaikjer, Erich 1:117
- Schlothfeldt, Viggo S. 1:93
- Schmidt, I. H. 2:185
- Schmidt, Johannes 1:112, 113f, 115f, 117, 118, 125, 213, 257, 261, 262, 263, 268, 269. 3:21, 37, 51, 202f, 220
- Schmidt, Valdemar 1:90-91
- Schneider, Gustav 1:120, 123, 269. 2:51
- Schou-Nielsen, V. 3:116
- Schovelin, J. 1:49. 2:84, 133. 3:101, 141
- v. Schröder, Georg 3:45
- Schröder, Nis Ankjer 1:112
- Schuldt, Hermann 1:209
- Schulz, Wilhelm 1:125. 2:32, 106, 109
- Schwerdtfeger, Johannisberg 1:226, 268
- Schütze, Uwe 1:112, 125
- Schönberg, Curth 1:110, 257, 259, 269. 2:53f, 201

- Sheppard, T. D.L. 2:196, 198, 199.
3:12, 29, 185
- Siemon, Hans Karl 1:110, 257, 269.
2:201
- Simonsen, Martin 1:186f. 2:87f, 118
- Simson, Ernst v. 2:198
- Sindballe, Kr. 3:91
- Sjöquist, V. 1:23
- Skade, M.R. J. 1:88, 127, 238. 3:133
- Skrumsager, J. N. H. 1:68. 2:154
- Skrumsager, Niels 1:210
- Sladen, amer. general 2:165
- Slebsager, M. N. 2:60, 162. 3:131
- Solf, W. H. 1:14, 24, 32, 53, 54, 57,
58, 59, 71, 75, 94, 117, 122. 3:223
- Sonnino, Sydney 2:37
- Soulier, E. 1:41, 82, 84
- StauningjTh. 1:34, 35, 84, 219. 2:19,
34, 100, 121, 156. 3:70, 93
- Steffen, W. 3:194
- v. Stemann, P. Chr. 3:81f, 90f, 97-
100, 103, 108, 115, 230
- Strackerjan, Karl 1:112, 118, 125
- Strahl, Richard 2:104
- Staadsen, J. J. 3:215
- Suenson, N. 3:93
- Sundbo, J. P. 2:106
- Svendsen, Nicolaj 2:83f, 86f
- Svensson, A. 1:150, 152, 186. 2:24,
25f, 28, 64, 70, 76, 112f, 116f,
124, 137f, 139-43, 145. 3:50, 55,
209f, 225, 228f.
- von Sydow, Oscar 2:133, 166, 188,
189. 3:12, 15, 29, 66-68, 70, 84,
91, 108, 109, 111, 122, 151
- Sønnichsen 3:82, 107
- Sørensen, Maren 3:204
- Sørensen, Valdemar 1:120, 220-22.
2:52, 186, 203. 3:29
- Tardieu, André 1:156, 178, 179,
191, 193, 196f, 201f, 204, 207,
240f, 244, 246. 2:38f, 42, 47-48,
80, 165, 168. 3:20, 163, 164f, 233
- Tedsen, overlærer, Flensborg 3:16
- Thirsk, Richard 2:164
- Thomsen, A. 2:64
- Thomsen, Detlev 1:224, 226, 227,
264, 269. 2:32, 52, 96
- Thomsen, P. 1:106
- Thorn, Eduard 3:33, 51
- Thulstrup, Andreas 3:188
- Tiedje, Johannes 1:92, 115, 124,
257, 265f, 279f. 2:172. 3:36, 46,
47-53, 59, 186
- Timm, Christian 1:224, 233-36, 238,
251, 261, 263f, 265f, 268, 269.
2:103. 3:34
- Todsens, Hermann Bendix 1:113,
117, 269. 2:51, 103, 183, 202f.
3:14f, 34, 188, 210
- Topff, Bruno 1:121
- Torpe, Christian 3:241
- Trew, eng. oberst 2:198, 199
- Trier, Herman 2:15
- Troels-Lund, Troels 1:84, 181f, 253
- Triimpelmann, landråd 3:126, 193
- Tränckner, Chr. 3:229
- Tønder, P. 1:11
- Ulrich, N. B. 1:238
- Ussing, Carl 3:116, 119
- Valdemar, prins 2:59
- Valentiner, amtsforstander, Chri-
stiansfeld 2:175
- Vanggaard, J. S. 1:7, 40, 48, 49, 50,
88, 90, 91, 127, 132, 138, 153f,
169, 183, 188, 210, 212, 217, 231,
233, 238, 249f. 2:13, 16, 18, 40,
50, 61, 68, 81, 87, 119, 130, 146,
162. 3:57, 65, 75, 95, 128, 173,
236
- Vanutelli-Rey 1:204
- Vedel, Henrik 3:90f, 92, 98, 103,
108, 115
- Verrier, Paul 1:157, 161. 2:186.
3:69, 80, 81, 108
- Videbæk, J. 1:88, 127f. 3:133
- Vierth, Max 1:112
- Vignon, kontorchef, franske udr.-
min. 1:240, 241, 248, 252

- Vinding Kruse, Frederik 3:139, 144, 146-47, 158-66, 170-75, 181-83, 226
- Wade, eng. militærattaché 1:79, 80
- Wahnschaffe, Arnold 1:53
- Waldstein, demokratisk landdagsmand 1:269
- Wall, W. 1:214, 226, 233, 236-39, 249f. 2:22, 25, 28, 50-51, 76, 177-78
- Wallroth, Anton 1:213. 2:182
- Wedel 1:264
- Wedel-Jarlsberg, Fritz 1:254. 2:40
- Wels, Otto 2:110
- Weygand, fransk general 2:197
- Wickham Stead 3:171
- Wienecke, Heinrich 2:31, 101, 109, 202
- Wilhelm 2. 1:19
- Willemoes, C. d'Obry 1:40, 42, 232. 2:52, 75, 77, 94, 97. 3:117
- Wilson, Woodrow 1:16, 22, 35, 84, 86, 114, 156, 246, 254. 2:37
- Winckelmann, Johs. 2:54
- Wind, Hans 3:194
- With, Erik 1:40, 80, 127f, 238. 3:57, 64, 74, 75, 76, 87, 88, 92, 95
- With-Seidelin, C. L. 3:128
- Wittgenstein, ty. charge d'affaires 1:52
- Witzansky, H. 3:128
- Wolf, Oluf 1:91
- Wolff, Th. 3:200
- Zahle, C. Th. 1:16, 17, 18, 28, 30, 39, 40, 77, 82, 127, 140, 162, 240, 267. 2:16, 19, 34, 56-66, 73, 118, 126, 127-30, 134, 135-36, 139, 143-45, 147, 148, 150-51, 152-55, 156-57, 158-60, 173. 3:39, 57, 64, 70, 74, 86-87, 95, 112, 133, 135, 231, 233, 236
- Zahle, Herluf 1:44
- Zimmermann, Ferdinand 2:30, 31
- Aagesen, Vagn 3:161, 181

DIS-Danmark

1 1 8 7 9 8

*Forsidebilledet viser den internationale kommission.
e: Paul Claudel, Oscar v. Sydow, Charles Marling,
C. Brudenell-Bruce og Th. Heftye.*